

4/2005

Samfunnsspeilet 4/2005 – 19. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon:

Johan-Kristian Tønder (ansv. red.),
Dag Ellingsen (dae@ssb.no) (red.), Gunnlaug
Daugstad, Mads Ivar Kirkeberg, Trude
Lappegård, Tor Morten Normann, Elisabeth
Nørgaard, Jorun Ramm, Toril Sandnes og
Hege Kristin Fosser Pedersen.

Redigering:

Else Efstad, Liv Hansen, Anne Skarateppen,
Iris Stenseng og Kirsten Aanerud.

Design: Siri E. Boquist.

Trykk: Lobo Media.

Omslagsfoto: Photos.com

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner),
kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Internett: <http://www.ssb.no/>

ISSN 0801-7603.

ISBN 82-537-6824-9 Trykt versjon.

ISBN 82-537-6825-7 Elektronisk versjon.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

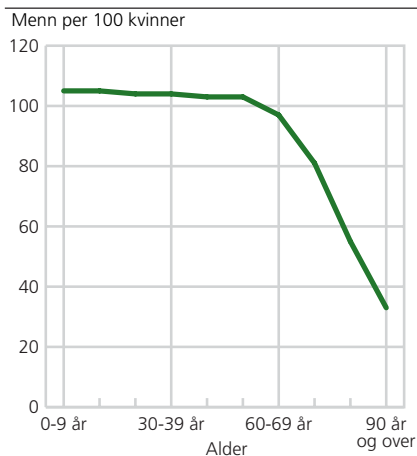
På vei mot det likestilte samfunn? Toril Sandnes	2
Sosiale indikatorer 1980-2005: Innvandrerbefolkningen er mangfoldig Gunnlaug Daugstad	8
Sosiale indikatorer: Flere folk – færre unge Ute Karoline Amlo	14
Helse: Kvinner lever lenger – med flere sykdommer Jørgen Svalund	26
Pleie- og omsorgstjenester: Flere eldre mottar hjemmesykepleie Dag R. Abrahamsen og Jørgen Svalund	36
Utdanning: Flere tar utdanning – og stadig lengre Sadiq Kwesi Boateng	39
Arbeid: Typisk norsk å arbeide deltid Ylva Lohne og Elisabeth Rønning	45
Inntekt, lønn og forbruk: Større inntektsforskjeller Jon Epland, Harald Lunde og Eiliv Mørk	53
Sosial trygghet: Flere utenfor arbeidslivet Sandra Lien og Kirsti Gaasø	63
Bolig, omgivelser og miljø: Enda romsligere for dem som bodde romslig fra før Arne Andersen	74
Fritid og kultur: Kvinner er de ivrigste kulturbrukerne Odd Frank Vaage	78
Kriminalitet: Ung, utsatt og tatt Reid J. Stene	83
Sosial og politisk deltaking: Flere vennskap og stabil organisasjonsdeltaking Anders Barstad	95
Økonomi: Norsk økonomi gjennom 20 år Andreas Benedictow	101
Annerledeslandet. Om framtid og utviklingstrekk i Norge. Tankevekkende, morsom, diskutabel og unøyaktig Anders Barstad og Ragni Hege Kitterød	107
Sosiale indikatorer	112

På vei mot det likestilte samfunn?

Stadig flere kvinner tar steget ut i arbeidslivet. Flere kvinner enn menn har utdanning på universitets- eller høyskolenivå. Men det økte utdanningsnivået til kvinner har ikke ført til likestilling innenfor lønn og inntekt. I de øverste sjiktene i mange yrker er det fortsatt flertall av menn, og i det private næringslivet er det stor mannsdominans. I det politiske liv derimot har utviklingen gått raskere.

Toril Sandnes

Figur 1. Menn per 100 kvinner ved forskjellige aldre. 2005

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Kvinner lever lengst, menn har best helse

Befolkningen i Norge på 4,6 millioner består av litt flere kvinner, 50,4 prosent, enn menn, 49,6 prosent. Dette forholdstallet er ikke det samme i alle aldersgrupper. Det blir født litt flere gutter enn jenter, men mannsoverskuddet blir et klart kvinneoverskudd etter fylte 60 år. Mens det ved 40-årsalderen er 105 menn per 100 kvinne, er forholdstallet 67 menn per 100 kvinne ved fylte 80. Dette skyldes at menn har kortere gjennomsnittlig levealder enn kvinner (se artiklene om helse og befolkning i denne utgaven av Samfunnsspeilet).

På lik linje med resten av den vestlige verden har Norge opplevd at befolkningen stadig blir eldre. Ei nyfødt jente kan i dag forvente å bli 82,3 år, en nyfødt gutt 77,5. For 25-30 år siden var tallene henholdsvis 78,7 år og 72,2 år. Det er en økning på fem og et halvt år for mennene og vel tre og et halvt år for kvinnene. Den reduserte forskjellen mellom menn og kvinner i de senere år skyldes i hovedsak lavere hjerte og kardødelighet blant menn.

Kvinner kan forvente å leve lenger enn menn, men ifølge helseindikatorer som psykiske helseproblemer, kroniske lidelser og egenvurdert helsetilstand er deres helsetilstand på mange områder dårligere enn menns. Sykdomsforekomst har sammenheng med befolkningens alderssammensetning. Muskel- og skjelettsykdom er mer utbredt blant kvinner enn blant menn, med henholdsvis 28 og 20 prosent. Hjerte og karlidelser har i mange år vært utbredt i den voksne delen av befolkningen, men det siste året har det blant norske menn under 70 år og kvinner under 80 år ikke vært registrert så lav hjerte og kardødelighet på 100 år. I de siste 35 årene er det observert en særlig stor nedgang i hjerteinfarkt og hjertekrampe/angina pectoris. Blant menn i alderen 40-74 år har den relative nedgangen i perioden vært på om lag 70 prosent.

Kreft er hyppigste dødsårsak for de under 80 år. Menn har høyere krefthypighet enn kvinner, bortsett fra i aldersintervallet mellom 25 og 54 år. Dette skyldes at den hyppigste kreftformen blant kvinner, brystkreft, debuterer 15-20 år tidligere enn den hyppigste kreftformen blant menn, prostatakreft. Forekomsten av nye lungekrefttilfeller har økt med 50 prosent blant middelaldrende kvinner, mens nivået har vært stabilt blant menn. Dette skyldes at kvinnene i lengre tid har hatt samme røykevaner som menn (les mer i artikkelen om helse).

Høyt fruktbarhetstall – sammenliknet med resten av den vestlige verden

Hvis vi ser bort fra inn- og utvandring må den samlede fruktbarheten i et land være ca. 2,1 for at folketallet ikke skal synke på lengre sikt. Det

Toril Sandnes er førstekonsulent og likestillingskoordinator i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (toril.sandnes@ssb.no).

samlede fruktbarhetstallet (se definisjon i artikkelen om befolkning) har i Norge ligget på rundt 1,80 barn per kvinne de senere årene.

Norge er et av landene i den vestlige verden med høyest fruktbarhetstall. Dette kan ses i sammenheng med fødselspermisjonsordningen i Norge som gjør det enklere å kombinere yrkesdeltakelse og barn.

Omtrent 87 prosent av fedre som har rett til fødselspermisjon, tar ut den øremerkede delen av fødselspermisjonen (fedrekvoten) på fire uker. Det har de senere årene vært en svak økning av fedre som tar ut mer enn fire uker, (Rikstrygdeverket).

Gjenbruk av menn

Norske kvinner blir stadig eldre før de får barn. Siden 1980 og frem til i dag har gjennomsnittsalderen ved første fødsel økt fra 25 år til 28 år. Mens kvinner innhenter de utsatte barnefødslene i høyere alder, er det stadig flere menn som forblir barnløse. En fjerdedel av alle norske 40-årige menn har ikke egne barn, dette gjelder i underkant av 13 prosent av kvinnene. Samtidig er det en økning i andelen menn som har barn med flere kvinner. Dette gjelder særlig de høyt utdannede mennene med høy inntekt (Skrede 2004).

Kvinner og menn blir stadig eldre før de gifter seg. De siste 20 årene har alderen på førstegangsgifte steget jevnt og trutt med 5,7 år for menn og 5,4 år kvinner. I dag er gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte menn 32,5 år og nesten 30 år for kvinner. I 2004 var det 22 400 par som giftet seg. 10 800 ekteskap ble oppløst ved skilsmisse i 2004.

De unge kvinnene flytter mest

Det innenlandske flyttemønsteret er preget av sentralisering. 4,2 prosent av befolkningen flyttet i 2004 mellom kommuner. Ser vi nærmere på flyttemønster i forhold til alder, er det unge kvinner i alderen 20-29 år som flytter mest. Ettersom de flytter fra de minst sentrale kommunene til tettsteder og byer, resulterer dette i kvinneunderskudd for denne aldersgruppen i fraflyttingskommunene. Det er kommuner med få utdanningsmuligheter og med en ensidig (mannsdominert) næringsstruktur som oftest opplever fraflytting av unge kvinner (se artikkelen om befolkning).

Flest kvinner som studerer

Rundt 90 prosent av alle 16-18-åringene er nå i videregående skole, og jentene er i knapt flertall med 51 prosent. Jentene er i flertall på allmennfaglige studieretninger, mens det er flest gutter på yrkesfaglige studieretninger.

Det er flertall av jenter på fag som helse- og sosialfag og formgivingsfag. Byggfag, elektrofag og mekaniske fag er helt dominert av gutter (se artikkelen om utdanning).

Andelen som ikke fullfører videregående er noe høyere for gutter enn for jenter: For 1998-kullet hadde 28 prosent av guttene avbrutt opplæringen etter fem år. Dette gjaldt 19 prosent av jentene.

Det har de siste 20 årene vært flere kvinnelige enn mannlige studenter, og nær seks av ti studenter er i dag kvinner. Særlig er kvinneovervekten stor på høyskolene (63 prosent). 34 prosent av kvinnene og 23 prosent av mennene i alderen 19-24 år er nå i høyere utdanning.

Samlet fruktbarhetstall i utvalgte land. 2003

Island	1,99
Irland	1,98
Frankrike	1,89
Norge	1,80
Danmark	1,76
Sverige	1,71
Storbritannia	1,71
Portugal	1,44
Tyskland	1,34
Italia	1,29
Spania	1,29
Hellas	1,27

Kilde: Eurostat.

Kvinnene utgjør nå også majoriteten (nesten 60 prosent) av de uteksaminerte kandidatene ved universitet og høyskoler. På høyere nivå utgjør kvinnene nesten 47 prosent av kandidatene og på lavere nivå er andelen 65 prosent. Kvinnene var høsten 2003 i flertall blant studentene på alle de store fagfeltene, bortsett fra på naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag hvor 70 prosent av studentene var menn. Størst overvekt var det på helse-, sosial- og idrettsfag, hvor åtte av ti studenter var kvinner.

Langt igjen til full barnehagedekning

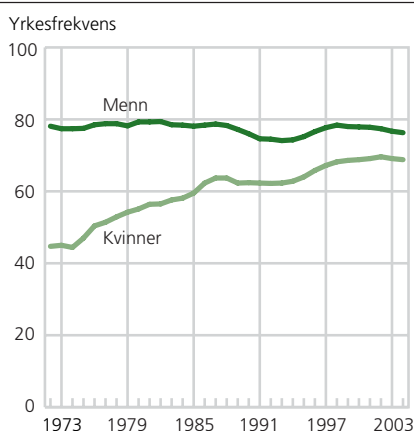
I 2004 hadde 125 200 barn barnehagetilbud i offentlige barnehager, mens 95 700 barn hadde tilbud om barnehageplass i private barnehager. Dette utgjorde en dekningsgrad på 72 prosent for barn i alderen 1-5 år. Best barnehagedekning finner vi i aldersgruppen 3-5 år. Ni av ti 3-5-åringene hadde barnehageplass i 2004. Barnehagedekningen for barn i alderen 1-2 år er langt lavere. Om lag fem av ti barn i den yngste aldersgruppen hadde barnehageplass i 2004. Barnehagedekning er en viktig indikator for et mer likestilt samfunn. God barnehagedekning gjør at flere småbarnsmødre kan delta i arbeidslivet.

Flest menn jobber heltid ...

Fra begynnelsen av 1970-tallet og frem til slutten av 1980-tallet økte kvinners yrkesaktivitet betraktelig, mens den holdt seg ganske stabil for menn. Under den økonomiske lavkonjunkturen fra slutten av 1980-tallet og frem til 1993 var kvinners yrkesaktivitet forholdsvis stabil, mens den falt noe for menn. Utover 1990-tallet og frem til i dag har andelen økt for begge kjønn. I 2004 var nesten 69 prosent av kvinnene og nesten 77 prosent av mennene i alderen 16-74 år i arbeidsstyrken. Fra 1980-tallet og frem til i dag har spesielt yrkesaktiviteten til kvinner i alderen 25-40 år økt betraktelig.

Det er om lag 2,3 millioner sysselsatte mellom 16 og 74 år i Norge. Til tross for at kvinner nå utgjør 47 prosent av de sysselsatte, er de fortsatt i klart mindretall i lederyrkene. I 2004 var 29 prosent av alle ledere kvinner, en økning fra 26 prosent i 2001.

Figur 2. Yrkesfrekvens for kvinner og menn. 16-74 år. 1972-2004

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU), Statistisk sentralbyrå.

Andelen kvinnelige toppledere er enda lavere – 23 prosent, mens andelen mellomledere er noe høyere – 32 prosent. Flest kvinnelige ledere finner vi innenfor undervisning og helse- og sosialtjenester, hvor flere enn seks av ti ledere er kvinner.

Regjeringens målsetting om 40 prosent styrerepresentasjon av begge kjønn i alle offentlig eide selskaper og i privateide allmennaksjeselskaper i løpet av 2005, synes foreløpig utenfor rekkevidde. Dette gjelder særlig for allmennaksjeselskapene. 15,5 prosent av styrerepresentantene i disse selskapene er kvinner (17 prosent inkludert vararepresentanter), og rundt 2,5 prosent av styrelederne er kvinner.

... flest kvinner jobber deltid

Det er fortsatt langt flere kvinner enn menn som jobber deltid. Men færre kvinner og flere menn jobber deltid i dag enn for femten år siden. I 1990 jobbet 48 prosent av kvinnene og 9 prosent av mennene deltid, mot henholdsvis 43 og 13 prosent i dag.

Det er særlig kvinner med flere enn ett barn under 16 år som arbeider deltid. For menn er deltidsarbeid mer vanlig som et tillegg til studier eller mot slutten av arbeidslivet (les mer i artikkelen om arbeid).

Høyest arbeidsledighet blant menn

Fra begynnelsen av 1970-tallet og frem til lavkonjunktoren i 1983-1984 var arbeidsledigheten stabil i underkant av 2 prosent av arbeidsstyrken. Ledigheten var 1 prosentpoeng høyere for kvinner enn for menn. Da ledigheten steg på 1980-tallet, jevnet kjønnsforskjellene seg ut.

På begynnelsen av 1990-tallet var arbeidsledigheten igjen høyere for menn og i 1993 var ledigheten høyest noensinne, med 6,6 prosent for menn og 5,2 prosent for kvinner.

Det var i første rekke de mannsdominerte næringene som industri og bygg og anlegg som ble rammet av lavkonjunktorene på 1980- og 1990-tallet. Kvinner er i større grad sysselsatt innenfor helsetjenesten, undervisning og omsorg og i offentlig sektor. Dette er arbeidsplasser som er lite påvirket av konjunktursvingninger.

Arbeidsledigheten ligger i dag på 4,9 prosent for menn og 4,0 prosent for kvinner (mer om dette i artikkelen om arbeid).

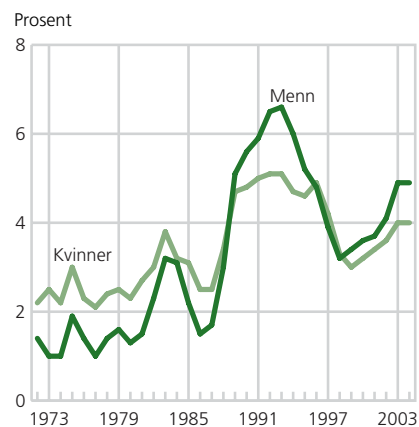
Det er få arbeidsledige kvinner og menn i Norge sammenliknet med andre land i Europa. Tall for 2004 viser at Norge, Storbritannia og Irland har en arbeidsledighet på rundt 4 prosent for kvinnene og rundt 5 prosent for mennene. Spania og Italia har over 10 prosent ledighet blant kvinner. Finland har høy ledighet både blant kvinner og menn, med nesten 9 prosent (Eurostat).

Større inntektsforskjeller enn lønnsforskjeller

I 2003 var gjennomsnittlig bruttoinntekt for kvinner, 17 år og eldre, i gjennomsnitt 207 000 kroner, for menn 338 100 kroner. Det vil si at kvinners årlige bruttoinntekt bare utgjør 61 prosent av menns. I 1984 var det tilsvarende forholdstallet 47 prosent, men de siste årene har den relative forskjellen vært stabil. Både for kvinner og menn kommer om lag to tredjedeler av bruttoinntekten fra lønnsinntekt. Kvinner får en noe større del av inntekten som ytelser fra folketrygden, blant annet fordi det er langt flere kvinnelige pensjonister, mens menn har større næringsinntekter og aksjeutbytte (les mer i artikkelen om inntekt).

Figur 3. Andel arbeidsledige kvinner og menn. 16-74 år. 1972-2004. Prosent av arbeidsstyrken

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU), Statistisk sentralbyrå.

Kvinneres månedslønn, blant alle ansatte med samme arbeidstid, utgjorde 83,6 prosent av menns lønn i 1998, mens andelen i 2004 var 84,5 prosent. Det er større lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat enn i offentlig sektor. Det er i gjennomsnitt mindre lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i kommunene enn staten.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn er større blant de med høyere utdanning, enn blant de uten høyere utdanning. Noe av forklaringen på dette kan være at kvinner og menn velger ulike utdanningsretninger.

Ser vi nærmere på lønnsforskjeller i ulike aldersgrupper blir forskjellene større blant de eldste. Kvinneres andel av menns lønn var om lag 93 prosent blant de i aldersgruppen under 24 år og mellom 24 og 29 år. Den tilsvarende andelen i de eldste aldersgruppene mellom 55 og 59 år og over 60 år var på 79 prosent. I aldersgruppen 35 og 39 år hadde kvinner omtrent 86 prosent av menns lønn (les mer i artikkelen om lønn).

Når inntektsforskjellene mellom menn og kvinner fortsatt er langt større enn lønnsforskjellene, skyldes dette først og fremst at noen færre kvinner er yrkesaktive, flere kvinner er studenter, og at kvinner oftere arbeider deltid. I tillegg er flertallet av minstepensjonistene kvinner.

Flest kvinner stemmer ved valg

I 2001 stemte 77,5 prosent av kvinnene og 76,8 prosent av mennene ved stortingsvalget. Kvinnenes valgdeltakelse var høyere enn mennenes i alle aldersgrupper, bortsett fra blant de yngste og for de over 50 år.

Ved de første valgene etter krigen lå menns valgdeltakelse 7 prosentpoeng over kvinnenes deltakelse. Denne forskjellen jevnet seg helt ut på slutten av 1980-tallet, og siden da har flere kvinner enn menn benyttet seg av stemmeretten.

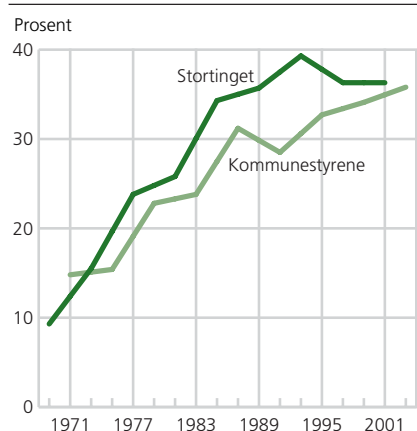
Kvinneandelen til Stortinget og til kommunestyrene økte kraftig fra slutten av 1960-tallet og frem til slutten av 1990-tallet. Andelen har nå stagnert på 36 prosent etter de to siste stortingsvalgene. Andelen er fortsatt økende i kommunestyrene, med en kvinneandel på 36 prosent etter valget i 2003 (les mer i artikkelen om sosial og politisk deltaking).

Mer fritid for både kvinner og menn

Ifølge SSBs tidsbruksundersøkelser går i gjennomsnitt tre timer av døgnet med til inntektsgivende arbeid for kvinner i alderen 16-74 år, mens mennene bruker 5,5 timer. For kvinner har tid brukt på inntektsgivende arbeid økt med en time og tjue minutter siden 1971. Dette skyldes at andelen som er i arbeid har økt, men også at arbeidsdagen er blitt lengre. Tid brukt på husholdsarbeid har sunket med to timer, til nesten fire timer i samme periode. For mennene har tiden til husholdsarbeid økt med en halv time siden 1971 (Vaage 2002).

Både kvinner og menn har mer fritid nå enn for 30 år siden. Gjennomsnittlig bruker de over seks timer per døgn på fritidsaktiviteter, som er en økning på over en time for begge kjønn siden 1970-tallet (les mer i artikkelen om fritid og kultur).

Figur 4. Andel kvinner på Stortinget og i kommunestyrene. 1969-2003

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) og tidsbruksundersøkelsene legger forskjellige metoder til grunn for å måle tid til inntektsgivende arbeid. I AKU måles arbeidstid med utgangspunkt i hvor mye man arbeider i løpet av en uke. Her blir man regnet med selv om man bare har jobbet en av dagene i uka. I tidsbruksundersøkelsene er det dag som er utgangspunkt for målingene.

Sammenliknet med andre europeiske land, bruker norske kvinner og menn 20-74 år, mer tid på fritidsaktiviteter, men mindre tid på husholdsarbeid. Norske kvinner bruker mindre tid på måltider og personlig pleie sammenliknet med kvinner i andre land, men er av de som bruker mest tid på inntekts-givende arbeid og utdanning. Det samme gjelder for norske menn.

Stadig flere kvinner begår lovbrudd

Omfanget av straffereaksjoner har de siste årene økt blant menn, men den har økt enda mer for kvinner. Fra å være i underkant av 7 prosent i 1980, økte kvinneandelen til nesten 15 prosent i toppåret 2001. I dag står kvinner bak hver syvende straffereaksjon for forbrytelser.

Det er særlig vinnings- og narkotikakriminalitet som fører til flest straffede kvinner. Dette er også tilfelle for menn, men kvinneandelen er størst for de minst alvorlige typene av vinnings- og narkotikakriminalitet, og reduseres med økende alvorlighetsgrad.

Ser vi nærmere på hvilke kvinner som blir registrert som gjerningspersoner av politiet, ser man klare sammenhenger mellom alder og andelen kvinner. I 2001 var hver fjerde under den kriminelle lavalder som ble tatt for lovbrudd i 2001, ei jente. Deretter reduseres andelen kvinner blant de siktede i aldersgruppene opp til midten av 20-årene, for deretter å øke opp til de eldste. I 2001 var mer enn hver femte siktede over 60 år en kvinne (les mer i artikkelen om kriminalitet).

Er vi på rett vei?

Vi har her sett at innenfor sentrale samfunnsområder som utdanning, arbeidsliv og i politikken har det vært en utvikling mot en større likhet mellom menn og kvinner de senere år. Kvinnene utgjør nå flertallet av de uteksaminerte kandidatene ved universiteter og høyskoler, og stadig flere kvinner har tatt steget ut i arbeidslivet. Kvinners yrkesdeltakelse må ses i sammenheng med økt barnehage tilbud, som har gjort det mulig for begge foreldrene å delta i arbeidslivet når barna er små. Til tross for dette er det fortsatt flere kvinner enn menn som jobber deltid. Utdannings- og yrkesvalg er kjønnsdelt og de fleste kvinner er å finne innenfor såkalte lavtlønnede yrker. Selv om kvinneandelen i politikken har nådd et godt stykke på vei, har den nå stått på stedet hvil de siste årene. Hvis det skal trekkes frem noen negative konsekvenser av likestillingen mellom kvinner og menn, kan det nevnes at omfanget av straffereaksjoner mot kvinner har økt betraktelig de senere årene. Og selv om kvinner kan forvente å leve lenger enn menn, er deres helsetilstand på mange områder dårligere enn menns - et eksempel er den økende andelen lungekrefttilfeller blant middelaldrende kvinner, som skyldes at kvinner i lengre tid har hatt samme røykevaner som menn.

For mer lesning om likestilling mellom kvinner og menn, se temasiden for likestilling <http://www.ssb.no/likestilling/> eller http://www.ssb.no/english/subjects/00/02/10/likestilling_en/.

Referanser

Eurostat (2004): «Labour Force Survey». - URL: <http://Europa.eu.int/comm./Eurostat> [29.august 2005].

Vaage, Odd Frank (2002): *Til alle døgnets tider Tidsbruk 1971-2000*, Statistiske analyser 52, Statistisk sentralbyrå.

Skrede, Kari (2004): *Færrer blir fedre*, *Økonomiske analyser* 6, Statistisk sentralbyrå.

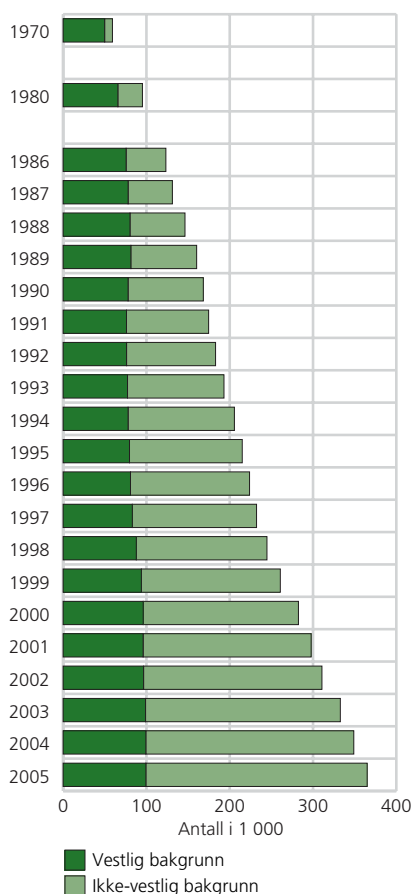
Trygdestatistisk årbok (2005), Rikstrygdeverket.

Innvandrerbefolkningen er mangfoldig

Innvandrerbefolkningen er en svært sammensatt gruppe. Som i befolkningen ellers består den av mange ulike individer i ulike aldre og størrelser; med ulik utdanning og ulik sosial bakgrunn. I tillegg er de fra over 200 ulike land og snakker enda flere språk.

Gunnlaug Daugstad

Figur 1. Innvandrerbefolkningen, etter landbakgrunn. 1. januar 1970-2005

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Gunnlaug Daugstad er rådgiver og koordinator for innvandrrelatert statistikk i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (gunnlaug.daugstad@ssb.no)

Innvandrerbefolkningen omfatter både personer som har kommet som flyktninger, arbeidsimmigranter, gjennom familiegjennforening med flyktninger eller andre og gjennom familieetablering til personer med eller uten innvandrerbakgrunn. Denne gruppen omfatter også personer som er født og oppvokst i Norge. Dette er en så mangfoldig gruppe at vi ikke bør trekke generelle slutninger. Vi skal likevel forsøke å trekke opp noen hovedlinjer for hvordan det går med innvandrerbefolkningen i Norge, men med noen glimt av forskjellene innenfor innvandrerbefolkningen.

Innvandrerbefolkningen har økt jevnt de siste 25 årene. Sammensetningen i innvandrerbefolkningen har også endret seg mye. Mens det i 1980 i hovedsak var innvandrere med vestlig bakgrunn, består innvandrerbefolkningen i dag av 73 prosent med ikke-vestlig bakgrunn (figur 1). I 2004 stod imidlertid europeere for den største nettoinnvandringen (les mer om dette i artikkelen om befolkning i denne utgaven av Samfunnsspeilet og Forgaard og Dzamarija 2004).

Mange unge voksne i innvandrerbefolkningen

I innvandrerbefolkningen er det relativt mange unge voksne sammenlignet med gjennomsnittet i Norge. Nesten halvparten av innvandrerbefolkningen var ved inngangen til 2005 i alderen 20-44 år. Samtidig var det en langt mindre andel eldre i innvandrerbefolkningen enn i befolkningen ellers. De gamle i innvandrerbefolkningen har stort sett vestlig bakgrunn, mens de fleste barna har ikke-vestlig bakgrunn. Siden ikke-vestlig innvandring egentlig startet på slutten av 1960-tallet, er det få som har rukket å bli 60 år gamle. Om vi sammenligner førstegenerasjonsinnvandrere med etterkommerne, ser vi at alderssammensetningen er svært ulik. Over en tredjedel av etterkommerne er fire år eller yngre, og det var bare drøye en femtedel som var eldre enn 15 år. For førstegenerasjonsinnvandrere er over halvparten i alderen 20-44 år (se Forgaard og Dzamarija 2004).

Innvandrere = begge foreldre født i utlandet

Innvandrerbefolkningen omfatter personer som er født i utlandet eller i Norge av utenlandsfødte foreldre. Det vil si at innvandrerbefolkningen omfatter førstegenerasjonsinnvandrere og norskfødte med to utenlandsfødte foreldre (ofte kalt etterkommere).

Ikke-vestlig og vestlig bakgrunn

Med vestlige innvandrere menes innvandrere fra land i Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania. Med ikke-vestlige innvandrere siktes det til personer med bakgrunn fra Øst-Europa, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia.

De fleste innvandrere bor i sentrale strøk

En tredjedel av innvandrerbefolkningen bodde i Oslo ved inngangen til 2005. Oslo hadde en innvandrerandel på 22 prosent, deretter fulgte Drammen (17 prosent), Lørenskog (14 prosent), og Askim, Skedsmo og Båtsfjord (12 prosent). Sentraliseringen i innvandrerbefolkningen er spesielt sterk blant dem med ikke-vestlig bakgrunn, og bortimot halvparten av alle ikke-vestlige innvandrere bor i Oslo og området rundt (figur 2). Kommunene Bærum og Asker skiller seg ut fra de andre kommunene rundt Oslo ved at de hadde en større andel av den vestlige innvandrerbefolkningen enn av den ikke-vestlige befolkningen boende i kommunen. Det samme var tilfellet for Stavanger og Tromsø.

Flere innvandrerungdommer tar videregående opplæring ...

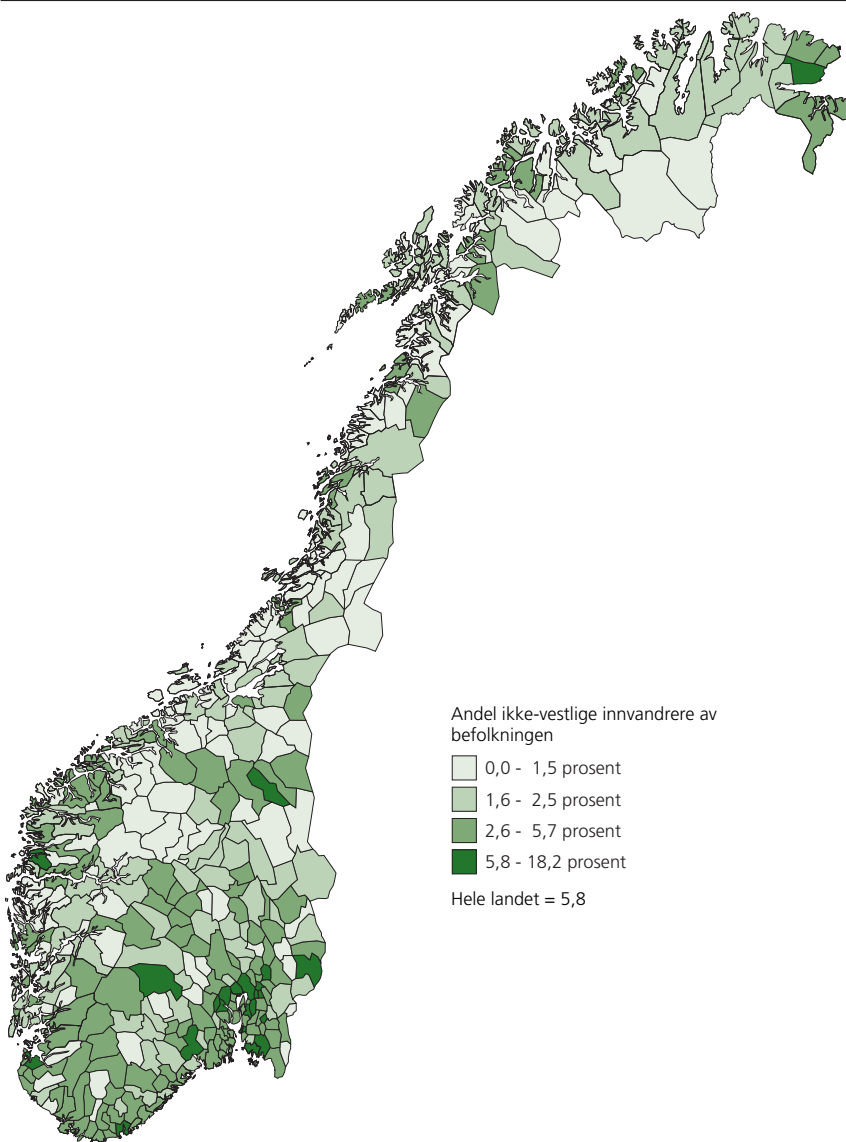
Utdanning regnes for å være nøkkelen til å få innpass i arbeidslivet, og utdanningsnivået i befolkningen er økende. Innvandrerungdom med ikke-vestlig bakgrunn tar i mindre grad utdanning enn ungdom generelt. Av alle 16-18-åringer i landet, var 90 prosent i utdanning høsten 2003. Blant førstegenerasjonsinnvandrere i samme aldersgruppe var 73 prosent i utdanning, mens andelen blant etterkommerne i samme aldersgruppe var 87 prosent (se Fjeldseth 2004). Innvandrerjenter er noe bedre representert enn gutter med samme bakgrunn. Kjønnforskjellene er noe større blant ungdom med innvandrerbakgrunn enn for elevene i videregående opplæring ellers.

I antall er det likevel langt flere førstegenerasjonsinnvandrere enn etterkommerne som er i videregående opplæring. 14 000 elever hadde innvandrerbakgrunn høsten 2003, og hele 78 prosent av disse var førstegenerasjonsinnvandrere. Førstegenerasjonsinnvandrerne i videregående opplæring er også noe eldre enn etterkommerne. Dette må sees i sammenheng med innvandrerbefolkningens sammensetning og aldersstruktur.

... men flere faller fra underveis i utdanningsløpet

Det er litt færre ungdommer med innvandrerbakgrunn som ikke starter på videregående opplæring etter endt grunnskole. Blant alle elevene som fullførte grunnskolen våren 2002, var mer enn 96 prosent i videregående

Figur 2. Ikke-vestlig innvandrerbefolkning i prosent av folkemengden. 1. januar 2005

Andel ikke-vestlige innvandrere av befolkningen

0,0 - 1,5 prosent

1,6 - 2,5 prosent

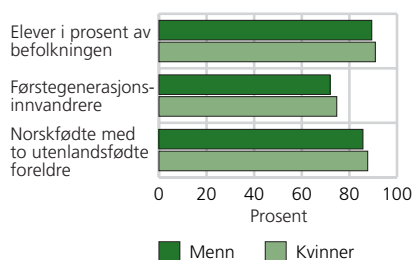
2,6 - 5,7 prosent

5,8 - 18,2 prosent

Hele landet = 5,8

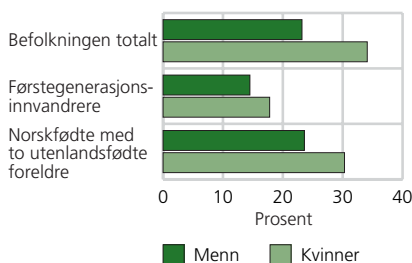
Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Figur 3. Elever i videregående opplæring¹ i prosent av registrerte årskull 16-18 år, etter kjønn og innvandringskategori. 2003

¹ Elever og lærlinger under opplæringsloven.
Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4 Studenter i høyere utdanning i prosent av registrerte årskull (19-24 år), etter kjønn og innvandringskategori. 2003

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

utdanning samme høst. Blant førstegenerasjonsinnvandrere var overgangsansdelen noe lavere, 91 prosent, mens den blant norskfødte med to utenlandsfødte foreldre var 95 prosent (Fjeldseth 2004).

Elever med innvandrerbakgrunn har også dårligere gjennomstrømming i videregående opplæring sammenlignet med hele elevmassen. Av elevene med innvandringsbakgrunn som startet i videregående opplæring i 1998, hadde 57 prosent fullført og 37 prosent avbrutt utdanningen i løpet av fem år. For alle ungdommer i samme årskull var det 71 prosent som hadde fullført og 24 prosent som hadde avbrutt utdanningen i løpet av fem år. Jentene fullfører i større grad enn guttene både blant alle ungdommer (jenter 76 prosent og gutter 67) og blant ungdom med innvandrerbakgrunn (jenter 62 prosent og gutter 50). Det er størst andel elever med bakgrunn fra europeiske land som fullfører videregående opplæring, 56 prosent av jentene og 54 prosent av guttene. Lavest andel som fullfører finner vi blant elever med bakgrunn fra afrikanske land. Blant disse var det bare 48 prosent av jentene og 38 prosent av guttene i 1998-kullet som hadde fullført i løpet av fem år (se artikkelen om utdanning i denne utgaven av Samfunnsspeilet, og <http://www.ssb.no/emner/04/02/30/vgogjen/>).

De som fullfører videregående opplæring fortsetter i stor grad i høyere utdanning

En stor andel av innvandrerelevne som fullførte videregående utdanning våren 2002, fortsatte i høyere utdanning samme høst. Hele 26 prosent av elevene med innvandrerbakgrunn fortsatte i høyere utdanning i Norge eller utlandet, som er høyere enn for hele elevgruppen (Fjeldseth 2004). Elever med innvandrerbakgrunn er likevel i mindre grad representert i høyere utdanning, til dels på grunn av at flere faller fra før og underveis i videregående opplæring. I alderen 19-24 år var 16 prosent av førstegenerasjonsinnvandrerne i universitets- og høyskoleutdanning høsten 2003. For hele befolkningen var andelen 29 prosent, mens det for etterkommerne var en andel på 27 prosent (figur 4). I 1997 var andelen førstegenerasjonsinnvandrere i alderen 19-24 år i høyere utdanning på 11,9 prosent, og for etterkommerne var andelen 23,1.

Det har vært en økning i deltakelsen i høyere utdanning. For enkeltland er deltakelsen i høyere utdanning i alderen 19-24 år høyest for førstegenerasjonsinnvandrere med bakgrunn fra Kina, med 50,2 prosent av årskullet for mennene og 42,8 for kvinnene. For førstegenerasjonsinnvandrere med bakgrunn fra Pakistan er deltakelsen 14,7 prosent for mennene og 10,5 prosent for kvinnene. Blant førstegenerasjonsvietnamesere er deltakelsen på henholdsvis 22,8 prosent (kvinner) og 24,1 prosent (menn).

For etterkommerne med bakgrunn fra Pakistan er deltakelsen noe høyere enn blant førstegenerasjonen, kvinnene med 25,8 prosent av årskullet og 22,2 prosent for mennene. For etterkommerne med bakgrunn fra Vietnam er kjønnsforskjellene enda større, med 47,4 prosent for kvinnene og 37,1 prosent for mennene.

Lavere sysselsetting blant innvandrere

Det er lavere sysselsetting blant innvandrere enn i hele befolkningen. 4. kvartal 2004 var sysselsettingen blant førstegenerasjonsinnvandrere på 56,6 prosent, mot 69,3 i hele befolkningen (16-74 år). Her er det imidlertid store forskjeller etter landbakgrunn. Mens nordiske innvandrere har et

sysselsettingsnivå som er høyere enn for befolkningen ellers, har innvandrere med bakgrunn fra afrikanske land lavest sysselsettingsnivå.

Særlig har kvinner med innvandrerbakgrunn lavt sysselsettingsnivå (figur 5). I hele befolkningen i alderen 16-74 år hadde menn og kvinner en sysselsetting på henholdsvis 72,5 og 66 prosent (<http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/>). Tilsvarende tall for førstegenerasjonsinnvandrere var henholdsvis 61,1 og 52,2 prosent. Størst differanser mellom menns og kvinners sysselsetting finner vi, kanskje noe uventet, i vestlige innvandrergrupper av de som kommer fra Nord-Amerika og Oseania og Vest-Europa (utenom Norden). Der nest kommer asiatiske innvandrere (inklusive Tyrkia). Minst kjønnsforskjeller i sysselsettingsnivået er det blant nordiske innvandrere. Lavest sysselsetting er det blant førstegenerasjonsinnvandrere med bakgrunn fra afrikanske land, med 35,5 prosent sysselsatte kvinner og 45,6 prosent sysselsatte menn (se også artikkel om arbeid i denne utgaven av Samfunnsspeilet og Olsen 2004).

Det er noe høyere sysselsettingsandel blant etterkommere enn førstegenerasjonsinnvandrere i samme alder (16-74 år). Det er også noe høyere sysselsetting blant kvinnelige etterkommere enn blant førstegenerasjonskvinner. I antall utgjør imidlertid de sysselsatte etterkommerne bare 7 800 personer per 4. kvartal 2004, og over halvparten av disse er mellom 16 og 25 år. Dette er med andre ord en ung befolkningsgruppe og mange vil derfor være under utdanning og utenfor arbeidsmarkedet.

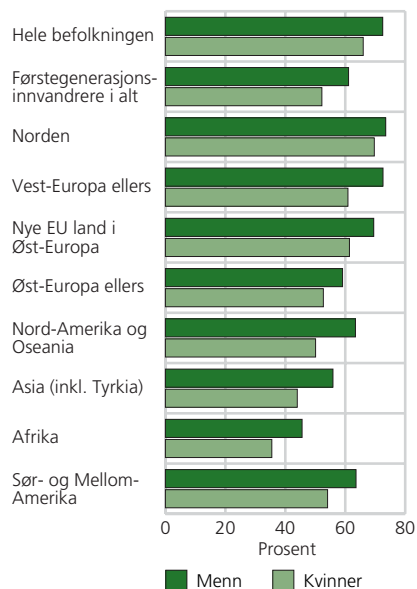
Sysselsettingen øker for ikke-vestlige innvandrere med økt botid

Økt botid gir imidlertid høyere sysselsettingsandel. Blant de ikke-vestlige innvandrerne øker sysselsettingsnivået i grupper med botid over fire år. I gruppene med botid på over sju år flater sysselsettingsnivået ut for de fra Sør- og Mellom-Amerika og Øst-Europa, mens det fortsatt øker for de fra Asia og Afrika. For gruppene med botid sju år og mer, har det vært en nedgang i andelen sysselsatte med bakgrunn fra Norden, Vest-Europa ellers og nye EU-land i Europa, mens det er en svak økning i de øvrige. Dette har trolig sammenheng med høye andeler eldre blant innvandrere fra vestlige land, Sør- og Mellom-Amerika og Øst-Europa (figur 6).

Ikke-vestlige innvandrere er overrepresentert i lavinntektsgruppen

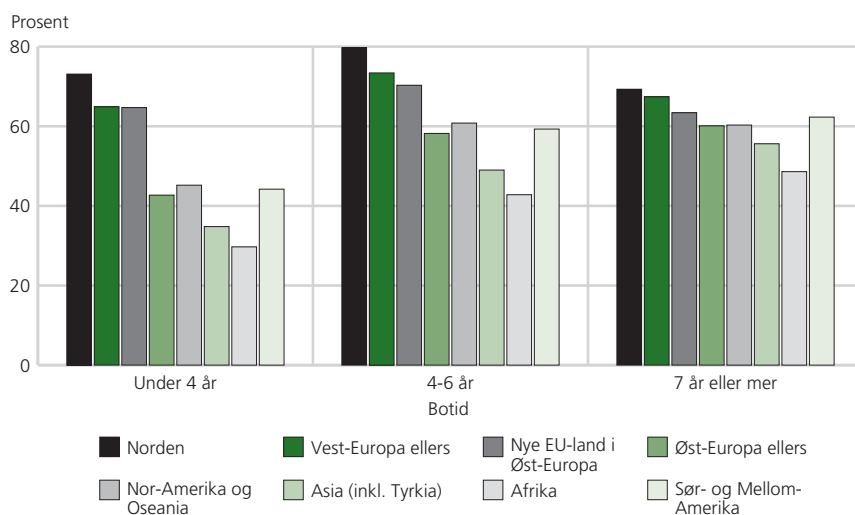
Lav yrkestilknytning fører også til at mange ikke-vestlige innvandrere havner under lavinntektsgrensen. Manglende yrkesinntekt kompenseres med ulike overføringer (Kleven og Kirkeberg 2004). Innvandrere med bakgrunn fra Norden og Vest-Europa har sammensetningen av inntekt på linje med gjennomsnittet for befolkningen ellers, mens innvandrere fra ikke-vestlige land har størst andel overføringer. Somaliere og irakere er klart mest avhengig av sosialhjelp og har de laveste inntek-

Figur 5. Andel sysselsatte, etter kjønn og landbakgrunn i prosent av befolkningen 16-74 år. 4. kvartal 2004

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Andel førstegenerasjonsinnvandrere som er sysselsatte, etter landbakgrunn og botid. 4. kvartal 2004

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

tene. Dette har en klar sammenheng med at disse gruppene har kort botid i Norge (se også artiklene om inntekt og sosial trygghet i denne utgaven av Samfunnsspeilet).

Yrkesinntektens andel av innvandrerfamilienes samlede inntekt øker med økende botid. Om vi ser nærmere på ikke-vestlige innvandrerpar med barn, utgjorde yrkesinntekten 77 prosent av familiens samlede inntekt i 2002 for de som har bodd i Norge i mer enn ti år. For tilsvarende familier med fem års botid var yrkesinntektens andel på 72 prosent, mens familier med kun to års botid hadde en andel på 59 prosent. Enda tydeligere er det for par med flyktningbakgrunn (se mer i Kleven og Kirkeberg 2004).

Andelen som eier bolig særlig påvirket av botid

De aller fleste uten innvandrerbakgrunn bor i eid bolig (84 prosent), enten gjennom sameie eller som selveier (73 prosent) eller borettslag/aksjeselskap (11 prosent) (tall fra Folke- og boligtellingsen 2001). Blant vestlige innvandrere er det om lag to av tre som eier boligen, flere blant de gruppene der mange har lang botid (dansker) enn i grupper der mange har kort botid (svensker). For ikke-vestlige innvandrere er det store variasjoner (Østby 2004b). Innvandrergrupper der mange har kort botid har svært lav eierandel. Innvandrere med bakgrunn fra Somalia har så lav eierandel som 24 prosent, og Irak 19 prosent. Andre innvandrergrupper har vesentlig høyere eierandel, blant annet India (74 prosent), Sri Lanka (70 prosent) og Pakistan (67 prosent). Når vi ser hvordan eierandelen blant innvandrere i Norge skiller seg fra gjennomsnittet ellers i befolkningen, er det viktig å påpeke at andelen bolig-eiere i Norge til dels er mye høyere enn i andre land. Eierandelen kan kanskje ligne mer på opprinnelseslandets, og det å eie bolig kan kanskje vurderes ulikt i ulike kulturer (se også artikkel om boforhold i denne utgaven av Samfunnsspeilet).

Lavest valgdeltakelse blant ikke-vestlige innvandrere ...

Personer med innvandrerbakgrunn bruker i mindre grad stemmeretten sin enn befolkningen ellers. Mens valgdeltakelsen ved lokalvalget i 2003 blant norske statsborgere med vestlig bakgrunn var på 64 prosent, var valgdeltakelsen for de med ikke-vestlig bakgrunn på 36 prosent (se Lysø 2004). Utenlandske statsborgere hadde en valgdeltakelse på 35 prosent. Blant utenlandske statsborgere med ikke-vestlig bakgrunn var valgdeltakelsen på 25 prosent, blant vestlige statsborgere var den på 39 prosent.

Valgdeltakelsen øker med alder og botid både for norske statsborgere med innvandrerbakgrunn og utenlandske statsborgere. Innvandrere med lang botid (30 år og over) har høyere valgdeltakelse enn gjennomsnittet for hele befolkningen. (Se også artikkelen om sosial og politisk deltagelse i denne utgaven av Samfunnsspeilet.)

... men innvandrere er bra representert i enkelte kommunestyre

Det er rimelig å konkludere med at ikke-vestlige innvandrere er underrepresentert til kommunestyrene, når vi ser på antallet valgte representanter til kommunestyrene etter valget i 2003. Dersom vi trekker inn tall for den enkelte kommune, må bildet nyanseres. Etter kommunestyrevalget i 2003 hadde 26 kommuner en høyere andel kommunestyrerepresentanter med ikke-vestlig bakgrunn enn andelen ikke-vestlige innvandrere i befolkningen skulle tilsi. Mange av disse kommunene er store kommuner med mange ikke-vestlige innvandrere; i disse kommunene bodde 44 prosent av de ikke-vestlige

innvandrere. I de resterende 408 kommunene var ikke-vestlige innvandrere underrepresentert, men mange av disse kommunene har få innbyggere og få ikke-vestlige innvandrere; i disse bodde 56 prosent av dem (jmfør Tronstad og Aalandslid 2005).

Større lovbruddsbelastning blant ikke-vestlige innvandrere

Ut fra anmeldelsene til politiet er personer med en ikke-vestlig innvandrerbakgrunn betydelig mer utsatt for lovbrudd enn andre. Spesielt stor forskjell er det i utsatthet for voldslovbrudd, hvor andelen blant ikke-vestlige innvandrere er nesten tre ganger høyere enn blant personer uten innvandrerbakgrunn (10,3 og 3,8 per 1 000 innbyggere i 1998).

Personer med ikke-vestlig bakgrunn er også overrepresentert i statistikken over gjerningspersoner. Hvor stor overrepresentasjonen er, varierer ut fra hvilke grupper i innvandrerbefolkningen - og befolkningen ellers - vi snakker om. Samlet sett ble 4,7 prosent av befolkningen med norsk bakgrunn og 6 prosent av den ikke-vestlige befolkningen straffet for ett eller flere lovbrudd i 2002. Her må vi imidlertid ta høyde for innvandrerbefolkningens fordeling etter alder, kjønn og bosted, som kan forklare noe av overrepresentasjonen. Overrepresentasjonen finner vi for de fleste lovbruddsgrupper, men i 2002 ble ikke-vestlige innvandreres andel av alle straffede høyest for voldslovbrudd. (Se mer i artikkelen om kriminalitet i denne utgaven av Samfunnsspeilet.)

Innvandrerbefolkningen er en sammensatt gruppe

Innvandrerbefolkningen er ikke en homogen gruppe, og, som befolkningen ellers, består den av mange ulike individer. Vi har her sett på noen likheter og forskjeller mellom innvandrerbefolkningen og befolkningen ellers, og mellom ulike innvandrergrupper på sentrale samfunnsområder. Som vi har vist, skiller ikke nordiske og vestlige innvandrere seg nevneverdig fra befolkningen ellers i forhold til deltakelse i arbeidslivet og utdanningssystemet. Ikke-vestlige innvandrergrupper er derimot i mindre grad sysselsatte, har lavere inntekt og fullfører i mindre grad videregående opplæring. I hovedtrekk kan vi si at det med økt botid er større sjanse for at en person med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er sysselsatt, selv om det på tross av lang botid fortsatt i noen grupper er en større andel som ikke er sysselsatte enn i befolkningen ellers. For de som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, etterkommerne, ser det ut til at de i større grad tar utdanning sammenlignet med førstegenerasjonsinnvandrere. Med økt botid og over generasjoner ser det altså ut til at også ikke-vestlige innvandrere deltar på sentrale samfunnsområder på lik linje med befolkningen ellers.

For mer detaljerte beskrivelser av innvandring og innvandrere, se for eksempel Lie 2004, Tronstad 2004 og Østby 2004a og 2004b. Se også <http://www.ssb.no/innvandring/>.

Referanser

Fjeldseth, Trude (2004): Utdanning, i *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistiske analyser 66, Statistisk sentralbyrå.

Forgaard, Tanja Seland og Minja Tea Dzamaija (2004): Innvandrerbefolkningen, i *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistiske analyser 66, Statistisk sentralbyrå.

Kleven, Laila og Mads Ivar Kirkeberg (2004): Inntekt, i *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistiske analyser 66, Statistisk sentralbyrå.

Lie, Benedicte (2004): *Fakta om ti innvandrergrupper i Norge*, Rapport 2004/14, Statistisk sentralbyrå.

Lysø, Arvid Olav (2004): Valgdeltagelse, i *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistiske analyser 66, Statistisk sentralbyrå.

Tronstad, Kristian Rose (2004): *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistiske analyser 66, Statistisk sentralbyrå.

Tronstad, Kristian Rose og Vebjørn Aalandslid (2005): Norske kommunestyre - Er ikke-vestlige innvandrere underrepresentert?, *Samfunnsspeilet* 1, 2005, Statistisk sentralbyrå.

Olsen, Bjørn (2004): Arbeid, i *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistiske analyser 66, Statistisk sentralbyrå.

Østby, Lars (2004a): Innvandrere i Norge - Hvem er de, og hvordan går det med dem? Del I Demografi, Notater 2004/65, Statistisk sentralbyrå.

Østby, Lars (2004b): Innvandrere i Norge - Hvem er de, og hvordan går det med dem? Del II Levekår, Notater 2004/66, Statistisk sentralbyrå.

Lenker:

<http://www.ssb.no/innvandring/>

<http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/>

<http://www.ssb.no/emner/02/02/20/innvutv>

<http://www.ssb.no/emner/04/02/30/vgogjen/>

<http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/>

<http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/>

Flere folk — færre unge

Norges befolkning har vokst kraftig og sammensetningen har på mange måter endret seg de siste 30 årene. Befolkningen i dag er kjennetegnet av færre unge og flere gamle mennesker. Lavere dødelighet og færre fødte er noen av faktorene som påvirker sammensetningen av vår befolkning. Også innvandringen fra utlandet påvirker sammensetningen av befolkningen – den tilfører landet stort sett nye unge mennesker. Innvandrere er nemlig i gjennomsnitt yngre enn den norske befolkningen.

Ute Karoline Amlo

Nøkkeltall 2004

Fødte	56 951
Døde	41 200
Innvandring	36 482
Utvandring	23 271
Folketilvekst	28 962

Folketilvekst

Tall for folketilvekst kan beregnes på to forskjellige måter. Man kan se på differansen mellom to tidspunkter (for eksempel 1.1.2005 og 1.1.2004) eller man kan se på endringsfaktorene som påvirker folketallet fra ett år til et annet. Det vil si bosatte per 1.1.2004 pluss fødte minus døde pluss innvandrede minus utvandrede bør bli folketallet per 1.1.2005. Avhengig av beregningsmetode kan tallene for folketilvekst likevel variere.

Vi blir stadig flere

Ved inngangen til 2005 talte Norges befolkning 4 606 400 personer. Befolkningsveksten i 2004 var på 28 900 personer, eller 0,63 prosent. Veksten var dermed høyere enn det som var gjennomsnitt for de siste ti årene, hvor veksten lå på rundt 0,58 prosent. De siste 10 årene har befolkningen økt med snaue 6 prosent, og folketallet er nå 15 prosent høyere enn for 30 år siden.

I 2004 var nettoinnvandringen på 13 200 personer, nesten 2 000 høyere enn i 2003, men betydelig lavere enn i 2002. I forhold til folketallet var nettoinnflyttingen den sjette høyeste noensinne. Innvandringsoverskuddet var høyere enn gjennomsnittet for de ti siste årene, hvor nettoinnvandringen lå på 11 500. Uten innvandring ville befolkningsveksten ha vært 0,34 prosent.

Fødselsoverskuddet er halvert siden 1966, men det høyeste siden 1996. I 2004 var det 15 800 flere fødte enn døde. Fødselsoverskuddet var dermed nesten 2 000 høyere enn i 2003.

Oslo-regionen øker mest

Folketallet økte i de fleste fylkene i 2004. Finnmark, Sogn og Fjordane, Nordland og Oppland derimot viste en nedgang i folketallet. Størst var nedgangen i Oppland hvor folketallet sank med drøye 500.

I absolutte tall hadde Oslo den største befolkningsveksten med 8 000, etterfulgt av Akershus (5 600) og Rogaland (4 300). Også i forhold til folketallet var økningen høyest i disse tre fylkene, med 1,5 prosent i Oslo og 1,1 prosent i både Akershus og Rogaland. En medvirkende årsak til dette er at disse tre fylkene hadde høyest fødselsoverskudd med henholdsvis 3 800 i Oslo, 2 700 i Akershus og 2 500 i Rogaland.

Nesten 50 prosent av all befolkningstilvekst i 2004 fant sted i Oslo og Akershus, selv om regionen bare står for vel 20 prosent av Norges folketall. I de aller fleste årene siden 1987 har Oslo/Akershus hatt en folketilvekst som var stor i forhold til regionens faktiske folketall. Den laveste økningen i forhold til folketallet opplevde området i 2001, hvor andelen bare lå på 25 prosent. I 1997 var andelen av befolkningsveksten i regionen på 55 prosent, og det var den høyeste som ble registrert for regionen i perioden. Stort sett lå den på rundt 40 prosent i perioden 1987 til 2004.

Ute Karoline Amlo er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk (Ute.Karoline.Amlo@ssb.no).

Fylkene Hedmark og Oppland hadde et fødselsunderskudd på om lag 300 personer. Mens Hedmark kompenserte for tapet med et totalt flytteoverskudd til fylket, opplevde Oppland i tillegg en nettoutflytting på vel 200. Flytteoverskudd – som omfatter både innenlandsk flytting og innflytting fra utlandet – var størst til fylkene Oslo (3 800), Akershus (3 000) og Rogaland (1 800).

Det var først og fremst kommuner med mange innbyggere som hadde den største veksten sammen med kommuner som ligger nær en større by. 216 kommuner hadde en nedgang i folketallet. 77 prosent av disse var utkantkommuner (det vil si kommuner med sentralitet 0 eller 1).

Av kommunene med flere enn 40 000 innbyggere hadde Bodø og Skedsmo den største økningen i forhold til folketallet med henholdsvis 3,9 og 1,8 prosent, etterfulgt av Sandnes og Oslo med henholdsvis 1,7 og 1,5 prosent.

Færre unge

Fordi dødeligheten har sunket kraftig i de siste 100 årene i alle industrialiserte land og fruktbarheten har gått dramatisk ned, har den aldersmessige sammensetningen av befolkningen endret seg mye. Ved inngangen til 2005 var en drøy fjerdedel av befolkningen i Norge yngre enn 20 år (26 prosent). For 30 år siden var nesten en tredjedel av Norges befolkning under 20 år (31 prosent). Dette er en betydelig nedgang i andel unge i forhold til det totale folketallet. I begynnelsen av 2005 var 6 av 10 personer mellom 20 og 66 år, en drøy fjerdedel (26,4 prosent) var mellom 45 og 66 år og 13 prosent var 67 år eller eldre.

Andelen personer som er 80 år og eldre har nesten fordoblet seg de siste 30 årene. I forhold til folketallet, var økningen fra 2,5 prosent av hele befolkningen i 1975 til 4,6 prosent av befolkningen i 2005.

Flest kvinner blant de eldste

Befolkningens kjønnsfordeling påvirkes av at det fødes flere gutter enn jenter.

På den andre siden er dødeligheten større for menn enn for kvinner, slik at mannsoverskuddet minker med alderen. Med nåværende dødelighet er det like mange menn som kvinner i 62-årsalderen. Etter det øker andel kvinner i aldersgruppene. Kvinneroverskuddet forsetter å øke med alderen. Blant personer over 80 år er for eksempel over 2/3 (68 prosent) av befolkningen kvinner og blant de over 90 år er 3/4 av befolkningen kvinner (se også artikkelen om helse i dette nummer).

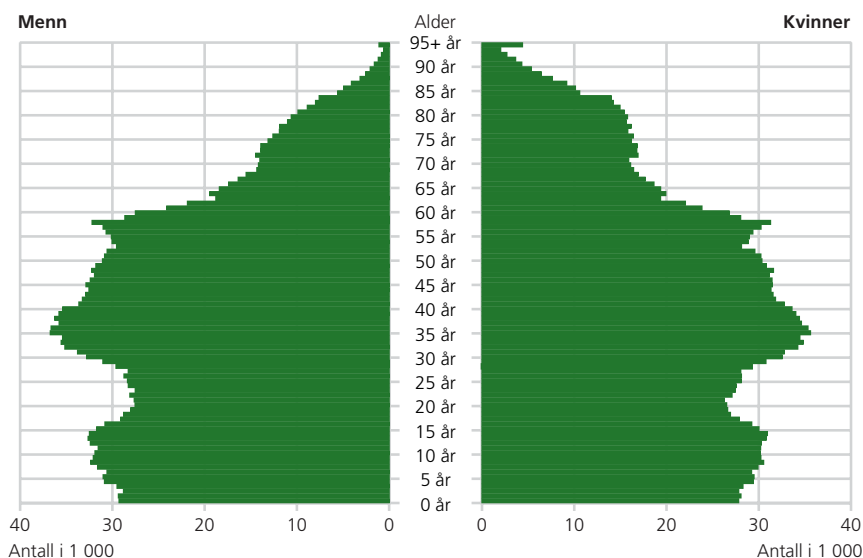
Ulik alderssammensetning i fylkene

Fylkene Rogaland, Akershus og Vest-Agder hadde størst andel barn i aldersgruppen under 16 år. Hedmark, som har mange eldre, hadde den laveste prosentandelen barn i alderen

Sentralitet

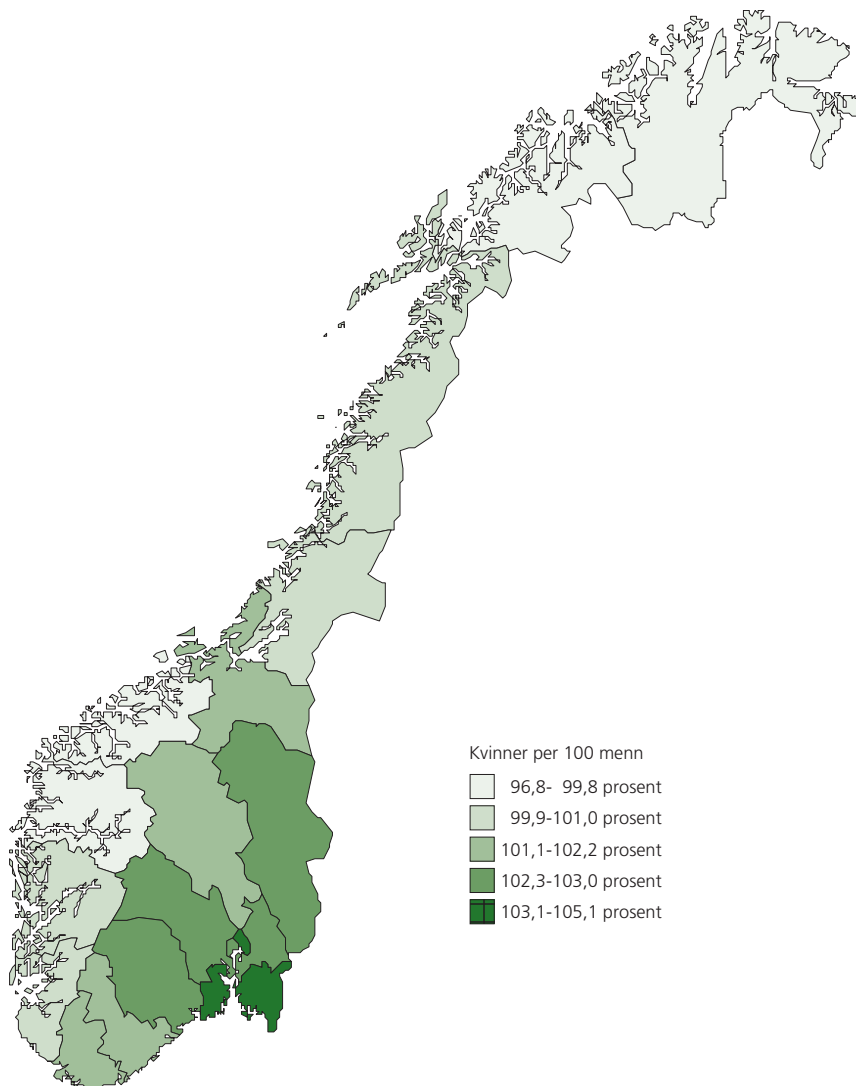
Med sentralitet menes en kommunes geografiske beliggenhet i forhold til tettsteder av ulike kategorier. Det er fire hovednivåer for sentralitet, kodet 3-0, alt etter reisetid fra de forskjellige tettstedene. En kommune har sentralitet 3 når dens befolkningstetthetspunkt ligger innenfor 75 minutters reisetid fra et tettsted med minimum 50 000 innbyggere (90 minutter fra Oslo). Sentralitet 2 betyr at det er maksimalt 60 minutters reisetid til et tettsted med minimum 15 000 innbyggere; sentralitet 1 vil si at det er maksimalt 45 minutters reisetid til et tettsted med minimum 5 000 innbyggere. Kommuner som ikke oppfyller noen av disse kravene, får sentralitet 0

Figur 1. Befolkningspyramide. Ettårig alder. 2004

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Andel kvinner per 100 menn per fylke. 1. januar 2005

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

0-5 år. Oslo hadde høyest andel barn under ett år med 1,6 prosent, mens byen hadde den nest laveste andelen barn i alderen 6-15 år. Dette skyldes at mange flytter etter at de har fått barn, særlig til nabokommunene. Akershus ligger på andreplass når man ser på andel bosatte barn i denne aldersgruppen.

Oslo hadde høyest andel personer i alderen 20-44 år med nesten 43 prosent, mens den laveste andelen personer i denne aldersgruppen bodde i Hedmark – med 31 prosent.

Ved inngangen til 2005 var Hedmark det fylket som hadde størst andel personer som var 80 år og eldre – med 5,8 prosent. Sogn og Fjordane, Oppland og Telemark hadde også en stor del i denne aldersgruppen sammenliknet med de andre fylkene. Finnmark hadde lavest andel med 3,4 prosent. Variasjonen mellom fylkene for denne aldersgruppen henger sammen med forskjeller i flyttingen til og fra fylkene.

Høyest andel kvinner i Oslo

Også kjønns sammensetningen varierer fra fylke til fylke. Oslo er fylket med høyest andel kvinner, her finner vi 105 kvinner per 100 menn. Dette skyldes spesielt at det bor mange eldre kvinner i hovedstaden, men i forhold til de andre fylkene har Oslo flere kvinner i alle aldersgrupper. De fleste fylkene har et kvinneoverskudd, det er bare våre tre nordligste fylker samt

Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane som har et kvinneunderskudd. Størst var kvinneunderskuddet i Finnmark hvor forholdet var 97 kvinner per 100 menn.

Færre døde

I 2004 døde 41 200 personer i Norge – nær 1 300 færre enn i 2003. Vi må tilbake til begynnelsen av 1980-tallet for å finne tilsvarende lave tall. Den summariske dødsraten, som er definert som antall døde per 1 000 innbyggere, gikk ned fra 9,3 til 9,0. Dette var den laveste raten vi har registrert siden 1961. Dødsraten var 9,2 for kvinner og 8,8 for menn. Dødeligheten for kvinner har ikke vært lavere siden begynnelsen av 1980-tallet, for menn har den aldri vært lavere.

Vi blir stadig eldre

I perioden 1971-1975 kunne kvinner forvente å bli 77,7 år og menn 71,4 år i gjennomsnitt.

I 2004 lå forventet levealder på 82,3 år for kvinner og 77,5 år for menn. Det er den klart høyeste forventede levealderen vi noensinne har registrert i Norge. Fra 2003 til 2004 økte forventet levealder for nyfødte gutter med nesten 0,5 år og for jenter med 0,4 år. Sammenliknet med de siste 50 årene er økningene i levealderen siste år en av de kraftigste.

For sjetten år på rad steg den forventede levealderen mer for menn enn for kvinner, og forskjellen i forventet levealder mellom kjønnene er nå på 4,8 år og lavere enn på lenge. Vi må tilbake til 1950-tallet for å finne en mindre forskjell mellom kjønnene. At forskjellen i forventet levealder er så liten mellom menn og kvinner nå, har blant annet sammenheng med at menns og kvinners yrkesdeltaking og livsstil har nærmet seg hverandre i stor grad. For mer informasjon om forventet levealder, se artikkelen om helse i dette nummeret av Samfunnsspeilet.

Beregninger fra FN viser at forventet levealder i Norge, uansett kjønn, ligger på en tiendeplass sammenliknet med resten av verden. Det er japanere som blir eldst med rundt 82 år. Norske kvinner ligger med en forventet levealder på 82 år på ellefte plass i verdenssammenheng. Japanske kvinner er de som blir eldst, de blir i gjennomsnitt 85 år gamle. Ser man på forventet levealder for menn, kommer Norge på en åttende plass. Av de nordiske landene ligger både Sverige og Island foran Norge i forventet levealder uansett kjønn. (UN Common Database, www.globalis.no)

Spedbarnsdødeligheten blant de laveste i verden

I 2003 var spedbarnsdødeligheten, som er antall døde under ett år per 1 000 levendefødte, den laveste som noen gang er registrert i Norge. I 2004 sank spedbarnsdødeligheten ytterligere, og kom ned på 3,2 promille og er nå blant de laveste i verden. Sammenliknet med 2003 sank spedbarnsdødeligheten for gutter med 0,4 og var på 3,3 promille. Spedbarnsdødeligheten for jenter var med 3,1 på samme nivå som i fjor. Av de nordiske landene er det bare Island som hadde en enda lavere spedbarnsdødelighet – med 2,8 per 1 000 levendefødte barn.

Færre tenåringsmødre

I 2004 ble det født 57 000 barn i Norge. Dette er en økning på snaue 500 fra året før, og svarer til et samlet fruktbarhetstall på 1,83 – en oppgang på 0,3 prosentpoeng fra 2003. Etter 1987 har samlet fruktbarhetstall bare vært lavere i 1998 og i perioden 2001 til 2003.

Fruktbarheten har gjennom flere tiår gått kraftig tilbake for tenåringer. For aldersgruppen 15-19 år var fødselsraten nede i 8 levendefødte per 1 000 kvinner. Dette er en halvering siden tidlig på 1990-tallet, og for 30 år siden var det fem ganger så mange tenåringsmødre som i dag. Nedgangen i fruktbarheten for tenåringer har blant annet sammenheng med bredere kunnskap om og mer utstrakt bruk av prevensjonsmidler. Abortstatistikken viser et rekordlavt antall tenåringsaborter, noe som bekrefter denne antakelsen ytterligere. For mer informasjon om aborter, se <http://www.ssb.no/emner/03/01/20/abort/>.

Forventet levealder

Statistisk sentralbyrå (SSB) beregner forventet levealder årlig ut fra alderen på de som døde og de som overlevde forrige år. Hvis dette mønsteret i dødelighet holdes uendret for årene fremover, kan det beregnes hvor gammel et "gjennomsnittlig" nyfødt spedbarn vil bli ut fra denne forutsetningen. Det blir også beregnet forventet gjenstående levetid for begge kjønn og for hvert alderstrinn. Vi vet imidlertid at mønsteret i dødelighet vil endres. Hvis den gunstige utviklingen som påvirker levealderen fortsetter, kan den faktiske levetiden bli lenger enn den "forventede".

Samlet fruktbarhetstall

Samlet fruktbarhetstall beregnes som summen av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år. Det kan tolkes som antall barn hver kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer. For at det ikke skal bli befolkningsnedgang på lang sikt, når vi ser bort fra inn- og utvandring, må SFT være på om lag 2,1 barn per kvinne, fordi det blir født 5-6 prosent flere gutter enn jenter og noen kvinner dør før de er ferdige med den reproduktive perioden (15-49 år).

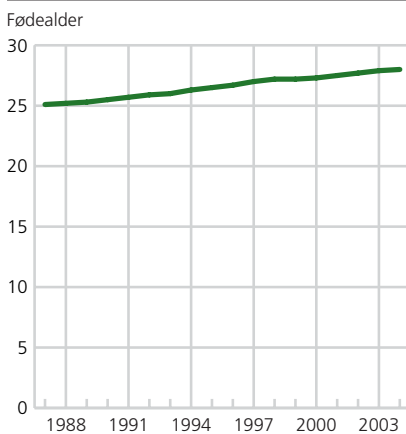

Mens fruktbarheten i de yngste aldersgruppene (kvinner 15-24 år) har gått ned betraktelig de siste 20 årene, har den økt betydelig for kvinner mellom 35 og 44 år i samme periode. Denne tendensen er også synlig i andre europeiske land. At mange kvinner venter med å få barn, må også sees i sammenheng med kvinners høyere utdanning og økte tilknytning til arbeidsmarkedet de siste årene. Se også artiklene om utdanning og arbeidsmarked i dette nummeret av Samfunnsspeilet.

Kvinner føder senere, mens menn forblir barnløse

Gjennomsnittsalderen til de som ble mødre for første gang, har steget jevnt og trutt de siste årene. I 2004 var gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende 28,0 år. I 1989 var den tilsvarende alderen 25,3 år. Med andre ord har den gjennomsnittlige fødealderen for kvinner som får sitt første barn, steget med 2,7 år de siste 15 årene.

Figur 3. Mødrenes gjennomsnittlige alder. Førstegangsfødende. 1987-2004

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Mens kvinner stort sett innhenter de utsatte barnefødsler i høyere alder, er det en større andel menn som ikke blir fedre. Blant dagens 40-åringere er det 12,8 prosent barnløse kvinner og 22,1 prosent barnløse menn. Ved 45-årsalder er forskjellene noe mindre, med 11,5 prosent barnløse kvinner og 18,8 prosent barnløse menn. I løpet av de siste 20 årene har andelen som ikke har barn økt både for kvinner og menn, men økningen har vært over dobbelt så stor for mennene som for kvinnene. Siden 1985 har andelen barnløse økt med 2 prosentpoeng for kvinnene og 4,9 prosentpoeng for mennene. Riktignok kan menn bli fedre selv i meget høy alder, men for fødselskohortene 1940-1975 er andelen menn som ble fedre for første gang ved passerte 40 år, beskjeden (Skrede 2004). Imidlertid kan slike fødselsmønstre endre seg over tid, og det er derfor ikke utelukket at yngre fødselskohorter i større grad vil hente inn utsatte fødsler etter å ha fylt 40 år. En viktig grunn til at barnløsheten øker relativt mer for menn enn for kvinner, er den markante økningen i andelen "flerkullsfedre" (definert ved at mannen har registrert foreldreskap med mer enn én kvinne).

I 1940-kohorten var det 1,7 prosent flerkullsfedre blant mennene som var blitt fedre innen 60-årsalderen, mens andelen var økt til 12 prosent i 1955-kohorten blant menn som var blitt fedre innen 45-årsalderen. Det ser derfor ut som om noen menn blir "gjenbrukt" som fedre, noe som fører til at andelen barnløse menn øker i forhold til tidligere (Skrede 2004).

4 av 10 nyfødte hadde samboende foreldre

Om lag 23 700, eller 41,6 prosent av barna som ble født i 2004, hadde samboende foreldre. Andelen barn født i samboerskap gikk noe opp sammenliknet med i fjor, men er likevel lavere enn i 2001 og 2002. Andelen barn født av enslig mor var med 10,4 prosent på samme nivå som i fjor, mens andelen barn som ble født av gifte foreldre gikk ned med 1,5 prosentpoeng (fra 49,5 til 48 prosent).

Det er betydelig forskjell fylkene imellom når det gjelder fødte i samboerskap. I fylkene Nord-Trøndelag og Nordland var andelen høyest, med henholdsvis 54 og 53 prosent. Færrest var det i Vest-Agder med 27 prosent. Andelen av enslige mødre var høyest i Finnmark med nesten 19 prosent, mens den var lavest i Rogaland og Akershus med henholdsvis 8 og 7 prosent.

Vi gifter oss senere

I 2004 var det 22 400 par – der mannen var registrert bosatt i Norge – som giftet seg. Dette ligger omtrent på samme nivå som gjennomsnittet for de siste ti årene. Sammenliknet med perioden 1966-1970 viser de femårige ratene for den siste femårsperioden (1996-2000) at andelen menn og kvinner som giftet seg for første gang, har gått ned i så godt som alle aldersgrupper. Den aldersspesifikke giftermålsraten¹, viser en tydelig lineær nedgang i antall giftermål for de yngre aldersgruppene – færre og færre giftet seg i ung alder. For de eldre aldersgruppene er sammenhengen ikke like entydig, andelen gifte varierer litt fra periode til periode og viser ingen entydig lineær utvikling. Andelen menn som giftet seg for første gang i en alder av 55-59 år har – sammenliknet med perioden 1991-1995 – økt betraktelig og har nesten doblet seg. Også andelen førstegangsgifte kvinner i den aldersgruppen har hatt en sterk økning når vi sammenlikner de siste to femårsperiodene.

I 2004 var gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte 32,9 år for menn og 30,0 år for kvinner. Dette er en økning på 0,4 år for menn og 0,3 år for kvinner sammenliknet med 2003. Siden begynnelsen av 1970-tallet har gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte steget sakte, men sikkert. I løpet av de siste 20 årene steg gjennomsnittsalderen med henholdsvis 5,9 og 5,6 for førstegangsgifte menn og kvinner.

71 prosent av alle inngåtte ekteskap i 2004 var mellom to personer som aldri tidligere hadde vært gift. For 20 år siden var andelen på 78,8 prosent.

Liten økning i antallet inngåtte partnerskap

Siden 1993, da loven om registrert partnerskap ble innført i Norge, har antall inngåtte partnerskap økt med 30 prosent – fra 156 registrerte partnere i 1993 til 204 i 2003. Antall registrerte partnerskap var en del høyere i 1993 enn i de seks etterfølgende årene, noe som kan ha sammenheng med at mange har ventet på denne muligheten, og utnyttet den da den kom i 1993. Først i 2000 var antall registrerte partnerskap på omtrent samme nivå som da loven ble innført. Siden 1998 har antall registrerte partnerskap steget jevnt og trutt. For

partnerskap inngått av to kvinner har det i løpet av fem år (fra 1998 til 2003) skjedd en dobling i antall inngåtte partnerskap.

Flere forblir ugift

Dersom giftermålmønsteret for 2004 vedvarer, vil 40 prosent av alle menn og 37 prosent av alle kvinner aldri ha vært gift, når de fyller 50 år.² Det er klart flere enn tidligere. Til sammenlikning lå andelen i 1984 på 28 prosent for menn og 22 prosent for kvinner. Fra 1960 og frem til begynnelsen av 1990-tallet viser beregninger en klar økning i andelen menn og kvinner som aldri vil ha vært gift ved fylte 50 år.³ Fra 1990 og frem til i dag har det vært mindre endringer. En av forklaringene på den økende andelen personer som kommer til å forbli ugift, er at flere velger å være samboere, både i en periode og permanent.

Stadig flere finner ektefeller i utlandet

Tallet på personer som gifter seg med en ektefelle bosatt i utlandet har steget jevnt de siste årene, og økningen har vært spesielt stor fra siste halvdel av 1990-tallet. Frem til slutten av 1980-tallet var det omtrent like mange kvinner som menn som fant sin tilkommende ektefelle bosatt utenfor landets grenser, men etter det har tallet steget mest for menn. I 2003 giftet 3 500 menn som var bosatt i Norge, seg med en kvinne bosatt i utlandet, og 1 800 kvinner bosatt i Norge giftet seg med en mann bosatt i utlandet. Menn gifter seg i mye større grad enn kvinner med personer fra ikke-vestlige land. 1 100 norske menn giftet seg med kvinner som hadde asiatisk bakgrunn. Over halvparten av disse kom fra Thailand og en fjerdedel fra Filippinene. 850 giftet seg med kvinner fra Øst-Europa, hvorav nesten halvparten hadde russisk landbakgrunn. Kvinner gifter seg i stor grad med ektefeller som hadde nordisk eller vesteuropeisk landbakgrunn (se også Lie 2004).

Stadig flere skiller seg

Stadig flere ektepar skiller seg. I 2003 ble nær 10 800 ekteskap oppløst ved skilsmisse og i 2004 økte antallet til 11 000. De fire siste årene har skilsmisser, sett i forhold til tallet på gifte og separerte, stadig økt. I 2004 var skilsmisseraten med 12,6 per 1 000 gifte og separerte, høyere enn noen gang. Antall skilsmisser per 1 000 gifte og separerte har blitt mer enn firedoblet siden begynnelsen på 1960-tallet.

Skilsmisseraten⁴ høyest i aldersgruppen 35-39 år

I 2004 var skilsmisseraten høyest for menn i aldersgruppen 35-39 år med 24,1 skilsmisser per 1 000 gifte og separerte menn. Skilsmisseraten for kvinner i denne aldersgruppen var med 24,0 nesten like høy. Men det var kvinner mellom 25 og 29 år som skilte seg enda litt hyppigere, men forskjellen i ratene ligger bare på 0,1 kvinne per 1 000 kvinner.

Ut fra skilsmissemønsteret i 2003 kan nesten halvparten av alle ekteskapene ende i skilsmisse. Imidlertid har det hittil ikke blitt observert noen faktisk ekteskapskohort⁵ som hadde en så høy andel skilte. Den høyeste andelen skilte – frem til 1995 – hadde 1965-kohorten med 25,8 prosent skilte ekteskap etter 30 år, og 1974-kohorten med 26,3 prosent skilte etter 21 år (Mamelund mfl. 1997). I en av fire skilsmisser som fant sted i 2003, hadde ekteskapet vart mellom 5 og 9 år. Vel en av fem separasjoner ble tatt ut etter 5-9-års samliv.

11 600 barn opplevde skilsmisse

I 2004 opplevde 15 300 barn under 18 år at foreldrene separerte seg, mens 11 600 ble berørt av foreldrenes skilsmisse. For hele landet var det 11 av 1 000 barn av gifte foreldre som opplevde at foreldrene skilte lag i 2004. Sett i forhold til antall barn i fylkene, var det flest barn i Vestfold, Telemark og Aust-Agder som ble vitne til foreldrenes skilsmisse, med 13 av barn 1 000 i hvert av fylkene. Færrest var det i Sogn og Fjordane med om lag sju av 1 000. Knappt en fjerdedel av de som skilte seg i 2004, hadde ikke felles barn, hver femte hadde ett barn, 4 av 10 hadde to barn, 16 prosent hadde 3 barn og knappe 4 prosent hadde tre eller flere barn.

Den årlige skilsmissestatistikken viser imidlertid bare hvor mange barn som berøres av at foreldre tar ut separasjon eller får innvilget skilsmisse. Det finnes ingen statistikk som viser hvor mange barn som er berørt av brudd i samboerskap. En spesialundersøkelse fra 1999 konkluderte med at separasjonsstatistikken bare fanger opp to tredjedeler av alle barn som opplever at foreldrene flytter fra hverandre (Noack 2002, Byberg mfl. 2001).

Stabilt innenlandsk flyttemønster

I 2004 ble det registrert 190 500 flyttinger mellom to kommuner. Dette er på samme nivå som gjennomsnittet for de siste 10 årene. Rundt 4,2 prosent av befolkningen flyttet over kommunegrensene i 2004, siden 1950-tallet har andelen vært lavere bare i 1984 og i perioden 1989-1994.

Flyttemønsteret endret seg lite fra 2003 til 2004. Den geografiske mobiliteten, målt som antall flyttinger mellom kommuner i forhold til folkemengden, er fortsatt lav i et 40-årsperspektiv. Etter 1964 var mobiliteten kun i perioden 1990-1994 nevneverdig lavere enn nå, noe som har en sammenheng med stigende arbeidsledighet og økonomisk usikkerhet. I tider som er preget av usikkerhet blir folk mer forsiktige og flytter mindre på seg.

I 2004 hadde menn en noe høyere mobilitet enn kvinner, men forskjellen var liten. Gjennom etterkrigstiden frem til 1988 var mobiliteten høyere for kvinner enn menn, men forskjellen ble stadig mindre. I perioden 1951-1955 flyttet 4,9 prosent av alle kvinnene mot 3,9 prosent av alle mennene. I den siste femårsperioden fra 1996-2000 flyttet 4,4 prosent av alle menn over kommunegrensene og 4,2 prosent av alle kvinner. Forskjellen minsket fra en forskjell på 1,1 prosentpoeng flere kvinner til 0,2 prosentpoeng flere menn.

Etter 1988 har mobiliteten vært høyest for menn, selv om forskjellen ikke er særlig stor. Disse endringene skyldes delvis en endring i befolkningsstrukturen, men også aldersstandardiserte tall viser samme utvikling. Det er flere eldre kvinner enn menn, og de eldre i samfunnet flytter mindre enn resten av befolkningen. I etterkrigstiden har også endret atferd på utdannings- og arbeidsmarkedet og økt likestilling hatt innvirkning på flyttemønsteret for menn og kvinner. Kvinner tar nå i større grad videregående og høyere utdanning enn det menn gjør, og forskjellene i menns og kvinners yrkesdeltakelse har blitt mindre. Det er heller ikke lenger selvfølgelig at kvinner flytter til mannens bosted ved inngåelse av ekteskap eller samboerskap.

Unge kvinner flyttet mest

Personer mellom 20 og 29 år flyttet mest i 2004. Kvinner mellom 20 og 24 år flyttet aller hyppigst. 13,8 prosent av alle kvinnene i denne aldersgruppen flyttet fra en kommune til en annen. For menn i samme aldersgruppe var an-

delen 10,4 prosent. Allerede på 1960-tallet var unge kvinner den mest mobile gruppen i forhold til folketallet. I perioden 1961-1965 var mobiliteten blant kvinner mellom 20 og 24 år med 21,3 prosent klart høyere enn for mennene i samme aldersgruppen, hvor bare 12,8 prosent flyttet over kommunegrensene. Forskjellen i flyttheppigheten har blitt betydelig mindre de siste årene, men tendensen er fremdeles synlig.

Blant eldre personer var mobiliteten klart lavere. Blant personer 70 år og eldre var det kun 5 av 1 000 som flyttet fra en kommune til en annen, mens tallet for personer mellom 65 og 69 år var 11 per 1 000.

Fortsatt utflytting fra utkantstrøkene

I hele etterkrigstiden har det innenlandske flyttemønsteret vært preget av sentralisering. Flere flyttet fra utkantene til sentrale strøk enn den andre veien. Denne tendensen svinger imidlertid med konjunkturtrendene. Lavkonjunkturer er oftest preget av mindre sentralisering. På 1970-tallet førte en del tiltak som motkonjunkturpolitikken og utbygging av kvinnearbeidsplasser i offentlig sektor til en utsettelse av sentraliseringen i noen år. Siden begynnelsen av 1950-tallet har vi sett en nettoutflytting fra utkantstrøkene til sentrale strøk. De største strømmene har gått til området rundt Oslofjorden. Større sentrale steder i landet har også hatt flyttegevinst som del av sentraliseringen. Nord-Norge og Vestlandet har siden 1972 opplevd nettoutflytting i alle år.

Flyttetallene for perioden 2000-2005 viser at flyttestrømmen fortsatt går til de sentrale områder av landet. Innenlandske nettoinnflyttinger til sentrale kommuner var på om lag 28 000 personer i perioden og i 2004 var det kun de sentrale kommunene som oppnådde positiv nettoinnflytting (se egen boks om sentralitet).

Fortsatt utflytting fra de nordligste fylkene

Ser vi på de innenlandske flyttingene mellom fylkene i forhold til folkemengden, hadde Oslo den største nettoinnflyttingen med 4,3 per 1 000 i middelfolkemengde, etterfulgt av Østfold med 4,1. Som i den senere tid var nettoutflyttingen i forhold til folketallet klart høyest i Finnmark med 8,1 per 1 000, etterfulgt av Sogn og Fjordane (7), Møre og Romsdal (6) og Nordland (5,5). Som hovedtendens ser vi at fylkene fra Sogn og Fjordane og nordover, med unntak av Sør-Trøndelag, hadde størst innenlandsk nettoutflytting.

Nettoutflyttingen fra Møre og Romsdal var mye høyere i 2004 enn tidligere. Ingen år i perioden tilbake til 1977 har årlig nettoutflytting fra Møre og Romsdal vært så høy i absolutte tall.

Storbyveksten fortsetter

Antall bosatte i tettsteder økte med om lag 24 000 eller 0,7 prosent i løpet av 2004.⁶ De fire største tettstedene – Oslo, Bergen, Stavanger og Trondheim – sto for hele 63 prosent av befolkningsveksten i tettstedene. Oslo alene sto for 45 prosent av den. Storbyene er i denne sammenheng definert som tettsted og omfatter gjerne også befolkningen i tettbygde strøk i omkringliggende kommuner. Oslo tettsted består for eksempel av de tettbygde delene av Oslo kommune, Ski, Oppegård, Bærum, Asker, Sørumsdal, Rælingen, Lørenskog, Skedsmo, Nittedal og Røyken.

Til sammen bodde det rundt 1 345 000 personer i disse fire største tettstedene per 1. januar 2005. Veksten var på nær 15 000 personer i løpet av 2004, eller vel 1 prosent.

I alt var det 3 560 100 bosatte i til sammen 909 tettsteder i Norge per 1. januar 2005. Dermed bodde 77,6 prosent av befolkningen i tettsteder ved siste årsskifte.

For den siste 5-årsperioden fra 2000-2005, ser vi en helt klar økning i antall bosatte i tettbygde i forhold til spredtbygde strøk. Tettstedsveksten i perioden var på 4,8 prosent, mens økningen i spredtbygde strøk var betydelig lavere med en vekst på bare 2,9 prosent.

Høy mobilitet i Oslo

I 2004 flyttet 392 100 personer innenfor en kommune. På landsbasis flyttet 8,5 prosent av mennene og 8,6 prosent av kvinnene innenfor en kommune. Størst andel av befolkningen flyttet innenfor Oslo, hvor hver syvende byttet bosted. Tromsø hadde nest høyest andel flyttinger innenfor kommunen. I grove trekk kan man si at andelen av befolkningen som flyttet innenfor en kommune, var høyere i de større bykommunene.

Stabilt innvandringsnivå

I 2004 var det en nettoinnvandring fra utlandet på 13 200 – en oppgang på nesten 2 000 fra året før. Selv om nettoinnvandringen var noe høyere enn i 2003, var den fortsatt på samme nivå som gjennomsnittet de siste fem årene. Sett i et lenger perspektiv, er innvandringen betydelig høyere nå enn for 30 år siden. Norge ble nettoinnvandringsland på slutten av 1960-tallet, og nettoinnvandringen har stort sett økt siden.

Oppgangen i nettoinnvandringen skyldes at det var om lag 500 flere innvandring og 1 400 færre utvandring enn i 2003.

I 2004 var det 36 500 innvandring og 23 300 utvandring. Antall innvandring varierer noe fra år til år, avhengig av variasjoner i arbeidsmarkedet og i politikk og saksgang. I tillegg spiller endringer i behov og etterspørselen etter beskyttelse i Norge en stor rolle. Antall utvandring viser mindre variasjon fra år til år. Utvandringene er i større grad også påvirket av den økonomiske situasjonen i Norge, selv om forholdene i verden for øvrig har en viss innvirkning på antallet personer som velger å utvandre.

Liten kjønnsforskjell i innvandringen

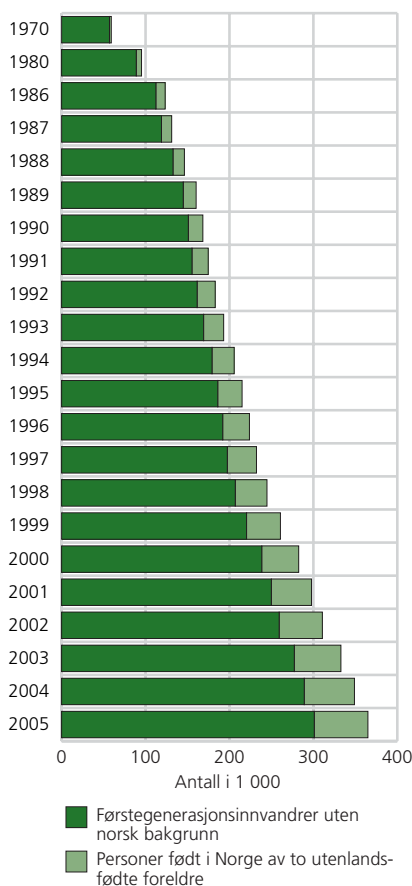
Innvandringene fordeler seg omtrent likt på menn og kvinner. For enkelte grupper av statsborgere er det likevel større forskjeller mellom kjønnene. Av thailandske og filippinske statsborgere utgjorde kvinner over 80 prosent av alle innvandrere. Også for russiske statsborgere var det en overvekt av kvinner, med vel 60 prosent. Thailandske og filippinske kvinner kommer ofte hit fordi de gifter seg med norske menn, noe som forklarer den store overvekten av kvinner i disse gruppene. For russiske kvinner gjelder delvis det samme, men i den siste tiden har antallet russiske innvandrere også blitt påvirket av en økt andel tsjetsjenske flyktninger, og dermed blir også flere russiske menn bosatt i Norge.

Polakker derimot hadde et overskudd av mannlige innvandrere, i 2004 var 70 prosent av alle polske innvandrere menn. Trolig er arbeidsinnvandringen ho-

Innvandrerbefolkningen

SSB definerer innvandrerbefolkningen som personer som er født i utlandet eller i Norge av to utenlandsfødte foreldre: Det vil si at innvandrerbefolkningen omfatter førstegenerasjonsinnvandrere som har innvandret til Norge, og personer som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre.

Figur 4. Personer i innvandrerbefolkningen, etter kategori. Per 1. januar. 1970-2005

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

vedårsaken til at det er flere polske menn enn kvinner som flyttet hit. Frem til 2004 var nemlig de polske kvinnene i flertall. Med EU-utvidelsen har antallet polakker økt, og økningen er størst for menn i yrkesaktiv alder.

Selv om antall utvandring var noe lavere enn i 2003, lå det likevel på nivå med det gjennomsnittlige antall utvandring for de siste 10-20 årene. 4 av 10 som flytter fra Norge er norske statsborgere.

Størst nettoinnvandring av russere, polakker og thailendere

I 2004 var nettoinnvandringen størst for russiske, polske og thailandske statsborgere – med henholdsvis 1 400, 1 300 og 900 personer. Nettoinnvandringen av somaliere og tyskere var også høy med henholdsvis 800 og 700. Nettoinnvandringen for somaliere nådde en foreløpig topp i 2002, hvor den lå på drøye 2 000, men har siden den tid sunket kraftig. Nettoinnvandringen for tyskere var den høyeste siden 1996. En mulig forklaring kan være at mange tyskere som bor mye tettere i Tyskland enn man bor i Norge, ønsker å leve under andre betingelser. Men også den høye og stigende arbeidsledigheten i hjemlandet deres kan være en viktig forklaring på hvorfor de flytter til Norge.

Ser man på innvandringsgruppene, sto europeerne for den største delen av nettoinnvandringene – med 5 700. Her er det den høye andelen østeuropeere som trekker antallet opp – med 4 600.

I 2004 lå nettoinnvandringen fra de ti nye EU-landene til sammen på 2 000, dette er en tredobling sammenliknet med året før. Det var både en betydelig høyere innvandring (2 700 i 2004 mot 1 300 i 2003) og en lavere utvandring (300 i 2004 mot 700 i 2003) som førte til denne økningen. Polakker og litauere representerte de klart største gruppene med henholdsvis 1 300 og 400. Fra 2002 til 2003 så vi en betydelig nedgang i nettoinnvandringen av polske og litauiske statsborgere. Det ser ut som om mange polakker og litauere utsatte sine innvandringsplaner til Norge med ett år, i forventning om at EU-medlemskapet fra mai 2004 ville gjøre det lettere for dem å få oppholdstillatelse. Nettoinnvandringen av nye EU-borgere i 2004 utgjorde likevel bare 15 prosent av den totale nettoinnvandringen til Norge

Nordmenn mindre mobile

Norske statsborgere var den klart største gruppen som flyttet ut av Norge. Likevel var nettoutvandringen av norske statsborgere, med snaue 800, den laveste på fem år. 8 600 norske statsborgere flyttet tilbake til Norge, mens 9 400 utvandret. Både antall innvandrede og utvandrede nordmenn var lavere enn på lenge. Ikke siden 1993 har tallene for utvandring vært lavere. For innvandring må vi helt tilbake til 1989 for å finne et lavere tall. Syv av ti nordmenn som forlot landet, flyttet til Sverige, Danmark, Storbritannia, Spania eller USA. Nettoutflyttingen til Spania var lavere enn i de foregående årene og lå på snaue 200.

Innvandrerbefolkningen øker

Ved inngangen til 2005 besto innvandrerbefolkningen i Norge av 365 000 personer. Innvandrerbefolkningen var sammensatt av 301 000 førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn og 64 000 personer som var født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Innvandrerbefolkningen utgjorde i alt 8 prosent av hele Norges befolkning, og den fordeler seg på vel 200 ulike land.

I 2004 økte innvandrerbefolkningen med 17 000 personer, eller 4,9 prosent. Fødselsoverskuddet i innvandrerbefolkningen var på 3 800 og innvandringsoverskuddet på 13 200. Til sammenlikning var veksten for hele befolkningen på 29 000 personer.

Flere fra tredje verden

Sammensetningen i innvandrerbefolkningen har endret seg mye siden 1980. Den vestlige innvandrerbefolkningen har økt fra om lag 65 000 i 1980 til 100 000 i 2005, mens den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen har økt fra 29 500 til 265 600 i samme perioden. I 1980 sto personer med ikke-vestlig bakgrunn for 31 prosent av innvandrerbefolkningen. Ved inngangen til 2005 representerte personer med ikke-vestlig bakgrunn 73 prosent av alle innvandrere.

Ved inngangen til 2005 var klart flest i innvandrerbefolkningen fra Asia inklusive Tyrkia med 40 prosent. Deretter fulgte personer med bakgrunn fra Øst-Europa (17 prosent), Norden (15 prosent), Afrika (12 prosent), Vest-Europa (10 prosent), Sør- og Mellom-Amerika (4 prosent) og Nord-Amerika og Oseania (3 prosent). Fra enkeltland var det flest personer med bakgrunn fra Pakistan med 27 000, etterfulgt av de med bakgrunn fra Sverige (22 900), Danmark (19 200), Irak (18 400) og Vietnam (17 900).

Blant de vestlige innvandrergruppene er andelen førstegenerasjonsinnvandrere stor. Personer med opprinnelse fra Sverige og Danmark utgjorde den klart største delen av førstegenerasjonsinnvandrere. Av personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, hadde de aller fleste pakistanske foreldre. Få personer er født i Norge av for eksempel svenske eller danske foreldrepar – sammenliknet med de andre store innvandringsgruppene. Svensker, dansker, amerikanere (USA), engelskmenn og tyskere får i langt større grad barn med nordmenn enn andre innvandrergrupper. Tall fra 1.1.2002 viser at i 60 prosent av alle foreldrepar hvor den ene parten var norsk, kom den andre parten fra ett av disse landene (Lie og Østby 2004). Når vesteuropeere får barn med en person fra samme land, flytter de i større grad tilbake til hjemlandet.

Halvparten er norske statsborgere

Ved inngangen til 2005 var om lag 46 prosent av personene i innvandrerbefolkningen norske statsborgere, men det er stor variasjon mellom de ulike gruppene. Hele 90 prosent av de med vietnamesisk bakgrunn hadde norsk statsborgerskap. Også blant de med bakgrunn fra Sri-Lanka, Pakistan og Tyrkia hadde over 70 prosent norsk statsborgerskap. På den andre siden av skalaen finner vi blant annet afghanere hvor bare 9 prosent var norske statsborgere. Det store flertallet av disse har relativt kort botid i Norge og dermed ennå ikke fått rettigheten til å søke om norsk statsborgerskap.

Jevnt over har mange av de ikke-vestlige innvandrerne med lang fartstid i Norge norsk statsborgerskap. Blant innvandrere med vestlig bakgrunn er det få som har norsk statsborgerskap, til tross for lang oppholdstid. For de med ikke-vestlig bakgrunn, og da særlig flyktninger, følger det mange rettigheter og muligheter med et norsk statsborgerskap. Personer med vestlig bakgrunn har derimot få grunner til å endre sitt statsborgerskap. De har allerede i stor grad de samme rettighetene som nordmenn, og mange av dem tar ikke sikte på å bli i Norge permanent.

¹ Giftermålsratene angir hvor mange giftermål som blir inngått i løpet av ett år per 1 000 personer i middelelfolkemengden.

² Vi beregner sannsynligheten for å ikke bli gift før fylte 50 år ved hjelp av hypotetiske kohorter. Følgende forutsetninger inngår i regnestykket: (a) Det tenkte kullet ugifte personer i alderen 15 år gjennomlever de samme aldersavhengige giftermålshyppighetene som er observert i vedkommende år og (b) at dødsfall ikke forekommer, det vil si at tallene ikke er påvirket av variasjoner i årskullene.

³ Ved samme beregningsgrunnlag som før.

⁴ Skilsmisseraten er definert som forhold mellom antall skilsmisser og antall gifte og separerte i et år.

⁵ Ekteskapskohort blir definert som alle par som gifter seg i samme kalenderår.

⁶ Folketallet økte like mye i spredtbygde strøk (0,7 prosent). Det var en stor tilbakegang av folke- mengde i uspesifiserte strøk som førte til at den samlede folkeveksten, for hele Norges befolkning, lå på 0,63 prosent.

Referanser

FN – UN Common Database, dataene tilgjengelig på <http://www.globalis.no/>

Byberg, Ingvild Hauge, Aslaug Hurlen Foss og Turid Noack (2001): *Gjete kongens harer – rapport fra arbeidet med å få samboerne mer innpasset i statistikken*, Rapporter, 2001/40, Statistisk sentralbyrå.

Lie, Benedicte (2004): *Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*, Rapporter, 2004/1, Statistisk sentralbyrå.

Lie, Benedicte og Lars Østby (2004): *Har du en utenlandsfødt bestemor eller bestefar?*, i: *Samfunnspeilet* 3, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Mamelund, Svein-Erik, Helge Brunborg og Turid Noack (1997): *Skilsmisser i Norge 1986-1995 for kalenderår og ekteskapskohorter*, Rapporter 97/19, Statistisk sentralbyrå.

Noack, Turid (2002): *Samboere med felles barn: En gruppe med mye gjennomtrekk?*, i: *Økonomiske analyser* 03/2002, Statistisk sentralbyrå.

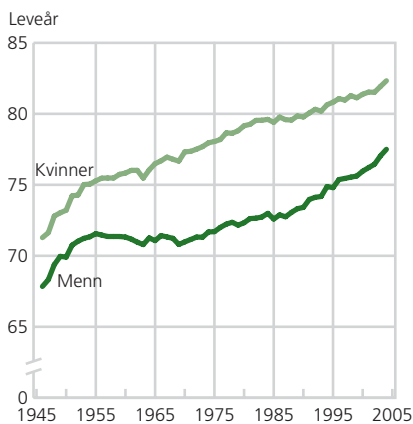
Skrede, Kari (2004): *Færre blir fedre*, i: *Økonomiske analyser* 6/2004, Statistisk sentralbyrå <http://www.ssb.no/emner/03/01/20/abort/>.

Kvinner lever lenger – med flere sykdommer

Vi lever stadig lenger, og avstanden mellom menns og kvinners dødelighet krymper. Samtidig som kvinner lever lenger, har de i større grad varig sykdom. Selv om den egenrapporterte helsetilstanden i befolkningen har vært relativt uforandret de siste 20-25 årene, har færre hjerte- og karlidelser, og stadig færre dør som en følge av slike sykdommer. Kostnadene til helseformål har økt jevnt siden 1997, og det offentlige finansierer mesteparten av utgiftene til dette.

Jørgen Svalund

Figur 1. Forventet gjenstående levetid for nyfødte gutter og jenter. 1946-2004

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Befolkningens helse er avhengig av økonomiske, sosiale og kulturelle forhold i samfunnet. Kultur, gjennom matvaner, fritidsaktiviteter og andre livsstilmønstre, virker inn på befolkningens helsetilstand (Elstad 2003). Oppbyggingen av den norske velferdsstaten, hvordan arbeidsliv og familieforhold er organisert i stort, påvirker på samme måte samfunnsmedlemmenes helse. Samtidig virker befolkningens helse inn på velferdsstaten og organiseringen av for eksempel arbeidslivet, noe debatter om inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen), pensjonsalder og uføretrygd er eksempler på.

Redusert dødelighet

Dødeligheten i Norge har gått ned siden midten av 1970-tallet. Spedbarnsdødeligheten er redusert. På 1980-tallet døde om lag 8 promille første leveåret. I 2004 har dette sunket til 3,2 promille, de laveste andelene som noen gang har vært registrert i Norge (se også artikkelen om befolkning). Den viktigste årsaken er reduksjonen i krybbedødtillfeller på mer enn 90 prosent siden toppåret i 1989. I 2003 døde elleve spedbarn av krybbedød, mot 145 spedbarn i 1989. Det har vært en mindre nedgang i dødeligheten for personer mellom ett og 40 år i de siste ti-femten årene. Hele nedgangen kan tilskrives redusert ulykkesdødelighet. For de aller yngste har det også vært en nedgang i sykdomsdødeligheten. Flere lever altså gjennom barne- og ungdomsårene, sammenlignet med tidligere.

Vi lever stadig lenger

Den forventede levealderen i 2004 er 77,5 år for nyfødte gutter og 82,3 år for nyfødte jenter. Det er en økning på nesten fem og et halvt år for menn og vel tre og et halvt år for kvinner fra perioden 1976-1980.

Den reduserte forskjellen mellom menn og kvinner i de senere årene skyldes i hovedsak lavere hjerte- og kardødelighet blant menn. Siden 1980 er dødeligheten av hjerte- og karsykdommer redusert med 54 prosent for menn og 56 prosent for kvinner. Nedgangen er fortsettelsen på en trend som begynte omkring 1970 for menn og ti år tidligere for kvinner. Den nedadgående trenden er nå brattere enn noen gang. Som det kom frem i artikkelen om befolkning, har forskjellen i forventet levealder mellom kvinner og menn ikke vært mindre siden 1950-tallet.

Forventet levealder ved fødsel økte med ca. 25 år i det 20. århundre. Det antas at høyst fem av disse årene skyldes medisinske tiltak (Bunker mfl. 1994). Økningen i forventet levealder skyldes både bedret ernæring, høyere

Jørgen Svalund er sosiolog og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (jsv@ssb.no).

levestandard og bedre arbeidsforhold. Gjennom dette ble dødsfall som skyldes infeksjoner og infeksjonssykdommer kraftig redusert (Mamelund og Borgan 1996: 17).

Lite ny statistikk om innvandrere og helse

Det foreligger foreløpig lite statistikk om innvandreres helse. For det første er innvandrere, og da spesielt ikke-vestlige innvandrere, en relativt ung befolkningsgruppe i Norge. Svært få har rukket å bli gamle, og enda færre dør (Aalandslid 2005). Derfor har det ikke vært mulig å gjennomføre store undersøkelser om ulike innvandrergrupper på basis av dødsårsaksstatistikk. Det er imidlertid gjort noen beregninger blant hele gruppen av ikke-vestlige innvandrere og pakistanere (Østby 2002). Resultatene derfra tyder på at førstegenerasjonsinnvandrere har en noe lavere dødelighet enn nordmenn, mens de som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre har en høyere dødelighet. Tallene er for små til å kunne gi innblikk i hva dette skyldes.

Dessverre finnes det ikke registerbaserte helse- eller pasientregistre som kan fortelle noe om innvandreres helse. Videre er antallet innvandrere som intervjues i helse- og levekårsundersøkelsene ikke stort nok til å danne grunnlag for egne analyser. Det er heller ikke gjennomført representative undersøkelser om innvandreres helse i Statistisk sentralbyrå (SSB) i den senere tid. Det ble imidlertid gjennomført en levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere for ni år siden, i 1996 (Gulløy, Blom og Ritland 1997). I 2005-2006 skal SSB gjennomføre en ny levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere, og det er håp om at den kan kaste et nytt, og ferskere lys over innvandreres helse i Norge.

Enn så lenge er levekårsundersøkelsen fra 1996 den nyeste undersøkelsen om ikke-vestlige innvandreres helse fra SSB. Denne viste at ikke-vestlige innvandrere i alderen 16-66 år i mindre grad enn nordmenn har en eller flere varige sykdommer. På tross av dette generelle bildet, var det allikevel flere ikke-vestlige innvandrere enn nordmenn i alderen 45-66 år som hadde en eller flere varige sykdommer. Resultatene tydet derfor på at helse, eller mer presist *god helse*, var mer avhengig av alder blant innvandrere enn blant nordmenn. Videre var det større forskjell i helsetilstand mellom kvinnelige og mannlige ikke-vestlige innvandrere enn mellom kvinnelige og mannlige nordmenn. Kvinnelige innvandrere rapporterer i klart større grad enn mannlige innvandrere om varig sykdom (Blom og Ramm 1998).

Ikke-vestlige innvandrere som hadde varige sykdommer opplevde i klart større grad at sykdommene begrenset arbeidsevnen. Noe kan skyldes at nordmenn og innvandrere pådrar seg ulike sykdommer: Mens nervøse lidelser forekom oftere blant innvandrere enn blant nordmenn, var allergisk betingede sykdommer som sykdom i åndedretsorganene og hud og underhud klart mer vanlig blant nordmenn. Ellers bør det nevnes at diabetes var mer utbredt blant innvandrere i 1996. En annen grunn til at ikke-vestlige innvandrere opplevde at sykdom i større grad hadde konsekvenser for arbeidsevnen, kan ha vært at nordmenn og innvandrere opplevde en og samme sykdomstilstand forskjellig. Det er mulig at kulturelle forhold spiller inn både når det gjelder fortolkning av symptomer av sykdom og konsekvenser av dem. Endelig viste det seg at innvandrere som har varige sykdommer, gjerne hadde flere varige sykdommer samtidig, noe som også kan ha hatt betydning (Blom og Ramm 1998).

Kvinnens helse er dårligere enn menns

Tilbake til midten av 1980-tallet har andelen som sier de har meget god eller god helse holdt seg stabil på omkring 90 prosent blant ungdom og yngre voksne, 80 prosent blant voksne og nær 60 prosent blant eldre. Fra midten av 40-årene øker forekomsten av helseproblemer markert for både kvinner og menn. Flere rammes av til dels alvorlige sykdommer, og forekomsten av symptomer og helseplager i hverdagen øker.

På tross av at kvinner kan forvente å leve lenger enn menn, er deres helsetilstand på mange områder dårligere enn menns. Dette gjelder viktige helseindikatorer som psykiske helseproblemer (målt ved HSCL¹-25-skåre over 1,75), kroniske lidelser og egenvurdert helsetilstand. Dette kommer dels av biologi. Kvinner og menn rammes rett og slett av ulike sykdommer, som at kvinner rammes av brystkreft og menn av prostatakreft. Dels er det mulig at kvinner og menn lytter til kroppens signaler på forskjellige måter, og at dette påvirker deres helse og opplevelse av egen helse. Endelig vil levekår, som arbeid og arbeidsmiljø, boforhold, kosthold, helse og livsstil spille sammen over tid, og skape helsemessige ulikheter mellom kvinner og menn.

Den egnevurderte helsen til befolkningen har vært tilnærmet uforandret over lang tid. Kvinner lever lenger enn menn, men de lever i større grad med sykdom. Få unge i befolkningen, uansett kjønn, vurderer sin egen helse som dårlig. Imidlertid opplever mange, spesielt kvinner, at helsen reduseres med alder. Mens 17 prosent av kvinner 67 år eller eldre opplever sin egen helse som dårlig eller meget dårlig, gjelder dette 9 prosent av de jevnaldrende mennene.

At mange opplever sin helse som god, betyr ikke nødvendigvis at ikke mange har en eller flere varige sykdommer. Utbredelsen av varig sykdom og skader økte fra 1995 til 1998, men var tilnærmet stabil fra 1998 til 2002. Kvinner har i større grad enn menn varige, kroniske sykdommer. Mens 55 prosent av mennene har en eller flere varige sykdommer, gjelder dette 62 prosent av kvinnene. 72 prosent av kvinnene i alderen 45 til 66 år oppgir at de har en varig sykdom, mens 60 prosent av mennene i samme alder opplever dette i 2002 (Levekårsundersøkelsen). Blant eldre (67 år og eldre) har like mange menn som kvinner varige sykdommer.

Hver tredje eldre kvinne har nedsatt bevegelsesevne

Flere enn før har en varig sykdom. Samtidig opplever ikke flere at sykdommen(e) begrenser dem i dagliglivet. I 1995 og 1998 hadde 12 prosent en sykdom eller andre helseproblemer som påvirket hverdagen i høy grad. I 2002 rapporterte 9 prosent om slike problemer. En del av nedgangen skyldes at flere av de eldste mennene (80 år og over) er flinkere til å mestre sine varige helseproblemer i dagliglivet. Flere kvinner enn menn har langvarig sykdom, og kvinner har også oftere enn menn sykdommer som påvirker hverdagen. Forskjellene er størst fra midten av 40-årene og frem mot pensjonsalder, hvor klart flere kvinner enn menn med varig sykdom opplever at sykdommen(e) påvirker hverdagen. At varige sykdommer har mindre konsekvenser for hverdagen i 2002, kan skyldes at sykdomstilstandene som den enkelte rapporterte i 2002 er mindre belastende enn de som ble rapportert tidligere. Videre kan nye behandlingsmetoder og medisiner medføre at mange lever bedre med sykdom i dag.

Eldre med helseplager har gjerne flere sykdommer eller plager. Mange har sykdom som de har levd med i mange år. Med økende alder øker andelen

som har problemer med å bevege seg omkring, utføre daglige ærender eller benytte offentlig transport. Det er flere kvinner enn menn som har problemer med førligheten, noe som delvis henger sammen med at kvinner lever lenger enn menn, og at det er flere kvinner i høy alder. Hver tredje kvinne 67 år eller eldre har nedsatt bevegelsesevne, det vil si at de ikke kan gå i trapper opp eller ned en etasje uten å hvile, eller at de ikke kan gå en fem minutters tur i noenlunde raskt tempo. Blant menn i samme alder har i underkant av en av fem nedsatt bevegelsesevne. Samtidig har om lag en av seks over 66 år vansker med å bære fem kilo eller mer. Det er særlig mange eldre kvinner, mer enn en av fem, som sier at de har vansker med å bære (Svalund 2005a).

Flere har KOLS

Den generelle helsetilstanden, og om mange har varige sykdommer, henger sammen med befolkningens alderssammensetning. Flere i befolkningen vil ha varige sykdommer når levealderen går opp, fordi eldre mennesker har mer helseplager enn yngre. Samtidig vil endringer i organiseringen av samfunnet knyttet til biltrafikk og eksos, og mulighet for fysisk aktivitet over tid påvirke befolkningens helsetilstand. Endelig vil arbeidsmiljøbelastninger av fysisk og psykisk art (se artikkel om arbeid for mer om dette), og ernæring ha betydning.

Ulike typer funksjonssvikt, hjerte- og karsykdom, muskel- og skjelettsykdom og kreft har høyest forekomst i eldre befolkningsgrupper. Samtidig er det i yngre aldersgrupper en høy og økende forekomst av åndedrettssykdommer. 21 prosent i alderen 16-24 år hadde en sykdom i åndedretsorganene i 2002, mot 16 prosent i befolkningen som helhet. Blant eldre er det en høy forekomst av KOLS (kronisk obstruktiv lungesykdom).

Det har vært en økning i kroniske luftveisplager i befolkningen i de senere årene (figur 2). I 1975 hadde rundt 3 prosent av den voksne befolkningen en kronisk obstruktiv lungelidelse eller astma. Forekomsten var høyest blant de som var 67 år eller eldre, spesielt eldre menn hadde slike plager. I 2002 er forskjellen mellom eldre menn og kvinner snudd. Flere kvinner enn menn har slike sykdommer i 2002. Spesielt har klart flere middelaldrende kvinner enn menn KOLS. Mens nesten en av ti kvinner i alderen 45-66 år har slike sykdommer, gjelder det mindre enn en av 20 menn i samme alder.

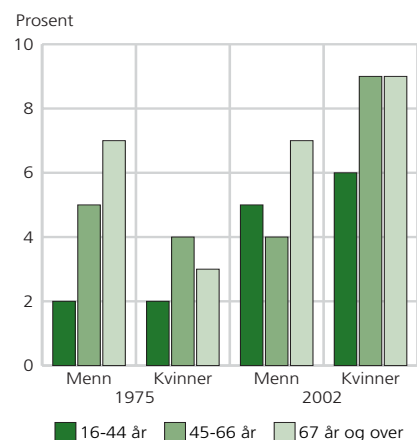
I 2003 døde 1 627 personer av KOLS. 53 prosent var menn. Fra 1989 til 2003 har det vært en sterk vekst i antall dødsfall grunnet KOLS. Mens 2,6 prosent av alle dødsfall skyldtes KOLS i 1989, var KOLS årsaken til 3,8 prosent av alle dødsfallene i 2003. Sykdommer i åndedretsorganene forårsaket alt i alt 12 prosent av det totale antallet dødsfall i Norge i 2003.

Muskel- og skjelettsykdom utbredt blant kvinner

Muskel- og skjelettlidelser er generelt den viktigste årsaken til sykkelighet og funksjonshemming. Muskel- og skjelettlidelser omfatter rygglidelser, leddbetennelser, stivhet i ledd, benskjørhet med videre, og forekomsten av slike lidelser øker med alderen. I tillegg til at skjelettet blir svakere med årene og risikoen for brudd øker, opplever mange også muskel- og skjelettlidelser som en følge av mangeårig slitasje på muskler og skjelett gjennom arbeid eller fritidsaktiviteter.

24 prosent av befolkningen over 15 år hadde, ifølge dem selv, en muskel- og skjelettsykdom i 2002. Forekomsten blant kvinner er vesentlig høyere enn

Figur 2. Andel med kronisk obstruktiv lungesykdom, etter kjønn og alder. 1975 og 2002¹. Prosent

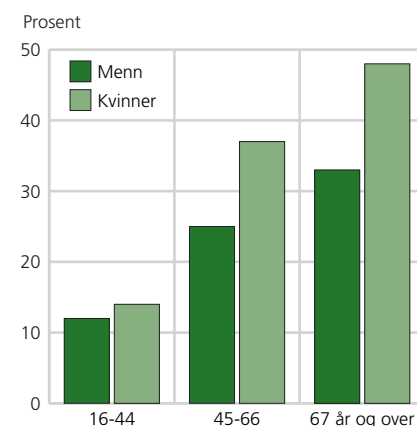
¹ Omfatter tilstander som (kronisk) bronkitt, emfysem, bronkial astma og annen kronisk lungesykdom.

Koder benyttet i 1975: ICD-8: 491-493, 518.

Koder benyttet i 2002: ICD:10: J40-J46.

Kilde: Helse- og levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

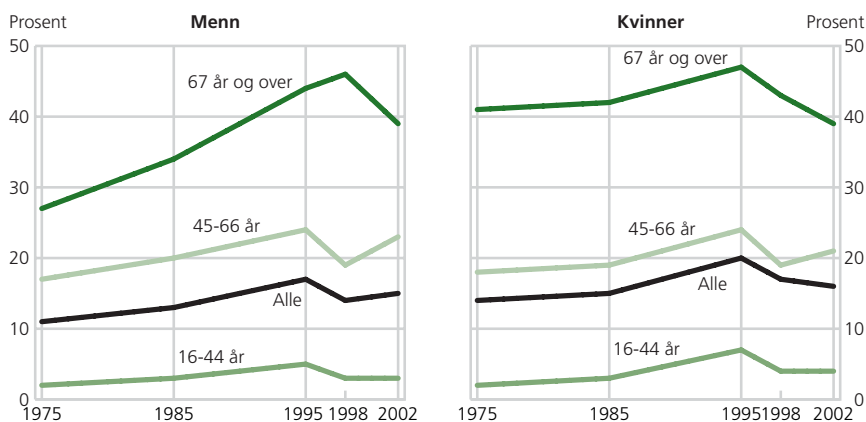
Figur 3. Andel med muskel- og skjelettlidelser, etter kjønn og alder. 2002. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

blant menn. Mens 20 prosent av mennene har slike lidelser, gjelder det 28 prosent av kvinnene. Andelen med slike lidelser øker med alder, både for kvinner og menn. Høyest forekomst er det blant middelaldrende som nærmer seg pensjonsalderen. Blant eldre synker forekomsten noe igjen. Imidlertid forekommer bruddskader oftere blant eldre. De vanligste bruddene blant eldre er lårhalsbrudd, lårbensbrudd, underarmsbrudd og hoftebrudd. I mange tilfeller er årsaken til bruddene benskjørhet. I underkant av 6 prosent av heldøgns sykehusopphold blant personer over 80 år skyldtes lårbensbrudd i 2004. Nesten 10 prosent av alle polikliniske behandlinger på somatiske sykehus i 2004 kom av ulike sykdommer i muskel- og skjelettsystemet.

Figur 4. Andel med hjerte- og karsykdom blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. 1975, 1985, 1995, 1998 og 2002. Prosent

Kilde: Helse- og levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Nedgang i hjerte- og karlidelser

Hjerte- og karlidelser har i mange år vært utbredt i den voksne delen av befolkningen. Mange lever med slike lidelser, og mange dør som en følge av dem. Hjerte- og karsykdom er en stor gruppe lidelser som omfatter hypertensjon (høyt blodtrykk), ischemisk hjertesykdom som angina og hjerteinfarkt, samt andre karsykdommer i hjerne, arterier eller vener.

Andelen med alvorlige diagnoser innenfor sykdomsgruppen hjerte- og karsykdom øker markert etter 40-årsalderen. 16 prosent av den voksne befolkningen har en eller flere hjerte- og karlidelser. Slike lidelser er klart mer utbredt blant eldre. Mens en av 100 i alderen 16-24 år oppgir at de har en slik lidelse, har nesten fire av ti over 66 år slike lidelser.

Boks 1: Helseundersøkelsen 1995, og sammenlignbarhet over tid

Nye metoder ble innført i forkant av og under selve datainnsamlingen av Helseundersøkelsen 1995. Sykdomsopplysningene i 1975- og 1985-undersøkelsene ble samlet inn ved såkalte penn og papirintervjuer. I 1995 ble nye metoder tatt i bruk og mye ressurser ble satt inn i forkant av og under selve datainnsamlingen. Penn og papir ble byttet ut med bærbare datamaskiner. PC-registrering av opplysninger under selve intervjuet skapte en annerledes intervjusituasjon, og dette kan ha påvirket registreringen av blant annet sykdomsopplysningene. Intervjukorpset som gjennomførte intervjuene, ble instruert i hvordan de skulle benytte det nye verktøyet, og hvordan de skulle intervjuer om helse spesielt. Som en del av dette opplegget ble det laget en instruksjonsvideo for å forberede intervjuerne på oppgaven. Undersøkelsen ble svært fokusert og nøye fulgt opp. Dette kan ha medført høyere rapportering av sykkelighet i den årgangen (Ramm 2000:40).

Mens 13 prosent i befolkningen hadde slike lidelser i 1975, oppgir altså 16 prosent det samme i 2002. Forekomsten av hjerte- og karsykdommer i befolkningen har vært relativt stabil siden midten av 1970-tallet, og økningen i 1995 kan sannsynligvis tilskrives trekk ved Helseundersøkelsen 1995 (se boks 1 og figur 4). Utviklingen i andel med hjerte- og karsykdom har vært stabil for unge siden midten av 1970-tallet. Blant menn over 66 år har det vært en jevnt økende forekomst av hjerte- og karsykdom fra 1970-tallet frem til slutten av 1990-tallet. Denne veksten har imidlertid snudd. Også mange eldre kvinner har hjerte- og karlidelser, og også blant eldre kvinner har noen færre slike lidelser i 2002 enn tidligere.

Samtidig som færre har hjerte- og karlidelser, var antallet som døde av hjerte- og kardødsfall i 2003 det laveste de siste 50 årene. Blant norske menn under 70 år og kvinner under 80 år har det ikke vært registrert så lav hjerte- og kardødelighet i løpet av vel 100 år, og for de eldste har det ikke vært et så lavt dødelighetsnivå siden før 2. verdenskrig. I de siste 35 årene er det observert en særlig stor nedgang i iskemisk hjertesykdom – det vil si hjerteinfarkt og hjertekrampe/angina pectoris. Blant menn i alderen 40-74 år har den relative nedgangen i perioden vært på om lag 70 prosent.

Stadig flere nye tilfeller av kreft

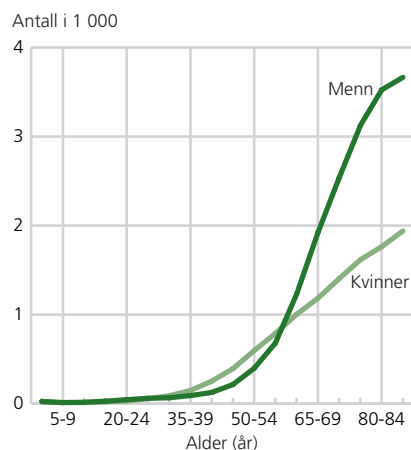
Krefthyppigheten i befolkningen har økt betydelig siden 1970-tallet. I 1988 ble det registrert vel 17 000 nye tilfeller av kreft, mens nesten 22 500 nye tilfeller ble registrert i 2001. Utbredelsen av en del kreftsykdommer øker utover i livsløpet. Forekomsten av nye krefttilfeller har blant annet sammenheng med befolkningens størrelse og alderssammensetning. Fra 1988 til 2001 har antall innbyggere i Norge økt, og befolkningen har blitt eldre. Rundt 1 500 av de nye krefttilfellene skyldes endringer i befolkningens størrelse og alderssammensetning, mens om lag 4 000 kommer av økt kreftrisiko (Svalund 2005b).

Generelt har menn høyere krefthyppighet enn kvinner. I aldersintervallet mellom 29 og 59 år er imidlertid krefthyppigheten blant kvinner høyere. Den viktigste årsaken er at den hyppigste kreftformen blant kvinner, brystkreft, debuterer 15-20 år tidligere enn den hyppigste kreftformen blant menn, prostatakreft. I tillegg forekommer kreft i de kvinnelige kjønnsorganene hyppigere enn i mannlige i denne aldersgruppen, når vi ser bort fra prostatakreft. Menns oversykelighet av lungekreft er mer enn halvert i løpet av 1990-tallet. Forekomsten av nye lungekrefttilfeller har økt med 50 prosent blant middelaldrende kvinner, mens nivået har vært stabilt blant menn. Dette skyldes at kvinnene i lengre tid har hatt røykevaner på linje med menn.

Hvis ingen nordmenn hadde røykt ...

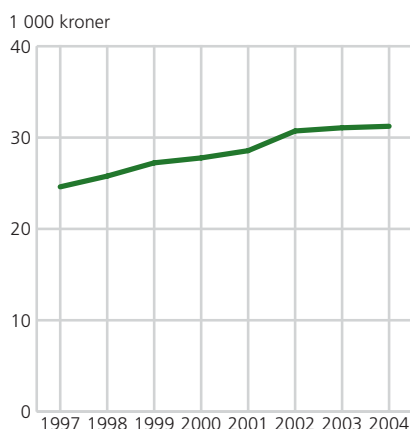
Lungekreft er en av få kreftformer hvor flere årsaker til sykdommen er kjente. Dersom ingen hadde røykt i Norge, kunne om lag 85 prosent av alle lungekrefttilfellene vært unngått (Kreftregisteret 2005). Risikoen for lungekreft kan mangedobles ved eksponering for kreftfremkallende stoffer dersom det er kombinert med røyking. I enkelte yrkesgrupper har det vært en klar overrisiko som har sammenheng med påvirkning i arbeidsmiljøet. Det gjelder spesielt for ansatte i krom-, asbest- og nikkellindustrien. Videre tyder undersøkelser på at høyt radoninnhold i bolighus kan øke risikoen, samt at langvarig passiv røyking kan gi en liten økt risiko (Kreftregisteret 2005).

Figur 5. Antall nye tilfeller av kreft årlig. Aldersspesifikke rater. Per 100 000. 1997-2001

Kilde: Kreftregisteret 2004.

Figur 6. Utgifter til helseformål per innbygger, i faste 2000-priser. 1997-2004¹

¹ Foreløpige tall for 2003 og 2004.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Kreft er en sjelden sykdom blant barn og unge. Om lag 140 barn under 15 år fikk kreft årlig i perioden 1997-2001. De hyppigste kreftformene var leukemi (30 prosent) og svulst i hjernen eller annen del av nervesystemet (30 prosent). Også blant ungdom og yngre voksne er kreft en relativt sjelden sykdom. I 2001 fikk noe over 1 800 personer mellom 15 og 29 år en kreftdiagnose. Nær halvparten av krefttilfellene blant menn i denne aldersgruppen skyldtes kreft i testiklene. Bildet var mer sammensatt blant kvinnene. For kvinner i alderen 30-54 år er brystkreft den vanligste kreftformen.

Kreft er hyppigste dødsårsak for de under 80 år. Bakgrunnen er ikke at kreftforekomsten har økt mye, men at hjerte- og karsykdommene har gått tilbake blant middelaldrende og eldre under 80 år. Først etter 80-årsalder er disse sykdommene viktigste dødsårsak. Mens hjerte- og karsykdommer utgjorde 39 prosent av alle dødsfall i 2003, var andelen 49 prosent i 1979. Til sammenligning steg andelen som døde av kreft fra 21 til 25 prosent i den samme perioden.

Helsevesenet "produserer" sykdom

På samme måte som arbeidsliv, økonomiske og sosiale forhold virker inn på den enkeltes helse, henger den enkeltes opplevelse og rapportering av sykdom sammen med samfunnets organisering av helsevesenet. Utviklingen i helsevesenet har medført at det kan behandle et videre spekter av helserelaterte tilstander og "sykdom" enn tidligere. Plager som tidligere var regnet som utenfor sykdomsbegrepet, behandles nå av helsevesenet. På sett og vis produserer helsevesenet "sykdom" gjennom sin evne til å behandle stadig nye tilstander (Elstad 2003:245). Delvis lever vi lenger med helseplager, og har kontakt med helsevesenet av den grunn. Delvis har fremgang innen medisin ført til at folkehelsen er bedret.

Økte kostnader til helseformål

Utforming av helsevesenet, og bruk av helsetjenester på grunn av sykdom, grad av uførepensjonering i befolkningen og lignende, påvirker fordelingen av økonomiske midler i samfunnet. På første del av 1990-tallet utgjorde helseutgiftene om lag 8 prosent av bruttonasjonalproduktet (BNP). Foreløpige tall for 2004 viser at helseutgiftene utgjorde nesten 10 prosent av BNP. Helseutgiftenes andel av BNP har dermed økt i en periode hvor BNP har økt betydelig som en følge av økende oljeinntekter. Tar man hensyn til dette og ser på helseutgiftene i forhold til BNP for Fastlands-Norge, viser tallene en jevn økning i andelen over hele perioden, fra drøyt 10 prosent i 1997 til nesten 13 prosent i 2004 (foreløpige tall). På samme måte har de totale helseutgiftene per innbygger økt de siste ti-femten årene.

I 1997 var offentlige og private utgifter til helseformål om lag 24 600 kroner per innbygger. I 2004 var nivået steget til vel 31 200 kroner per innbygger. Utgiftene er målt i faste 2000-priser, noe som betyr at de er korrigert for lønns- og prisvekst.

De totale helseutgiftene i Norge er beregnet til i underkant av 168 milliarder kroner i 2004. Dette omfatter alle utgifter som kan relateres til å fremme helse og kurere sykdom.

Medisinsk behandling, som behandling av pasienter ved sykehus, legekontor og tannlekantorer, utgjør nesten halvparten av de samlede utgiftene, mens utgifter i forbindelse med sykehjem og hjemmesykepleie står for nesten en

Tabell 1. Helseutgifter, etter type tjeneste. 2004¹. Prosent

Type tjeneste	Prosent
Medisinsk behandling	46
Sykehjemstjenester og hjemmesykepleie	23
Medisinske produkter for pasienter uten innleggelse	14
Investeringer til helseformål	7
Støttetjenester – røntgen og laboratorietjenester, ambulanse og pasienttransport mv.	6
Forebygging og helsefremmende arbeid	2
Helseadministrasjon	1
Rehabilitering	1

¹ Foreløpige tall for 2004.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

fjerdedel. Av dette er to tredeler utgifter til opphold på sykehjem. I tillegg er utgifter til medisinske produkter for pasienter uten innleggelse, som legemidler og annet medisinsk utstyr, store utgiftsposter.

Det offentlige finansierer mesteparten av utgiftene til helseformål

De løpende helseutgiftene, eksklusive investeringer, var på nesten 140 milliarder kroner i 2002.² 83 prosent er finansiert av det offentlige, mens resten er privatfinansiert. Nesten 40 prosent av helseutgiftene, blant annet helseadministrasjon og sykehustjenester, finansieres med statlige midler. Sykehjemstjenester og hjemmesykepleie er hovedsakelig finansiert av kommunene, og dette er den største helserelaterte utgiftsposten for kommunene. Av de i alt 39 milliardene som kommunene brukte på helse i 2002, var i overkant av 30 milliarder kroner knyttet til helsetjenester ved sykehjem og hjemmesykepleie.

Utgifter til medisiner og medisinsk utstyr er den største utgiftsposten for husholdningene. Husholdningene finansierer drøye 40 prosent av utgiftene til medisiner og medisinsk utstyr, mens resten finansieres gjennom folketrygden. I tillegg er egenandeler knyttet til legetjenester, først og fremst tannlegetjenester, en viktig utgiftspost for husholdningene. Egenbetalingene fra husholdningene utgjør totalt i underkant av 17 prosent av de løpende helseutgiftene.

Mange har ikke råd til å oppsøke tannlegen ved behov

Tannhelsetjenester for voksne finansieres i stor grad av den enkelte. Hver og en må betale kostnaden ved å besøke tannlege. I de senere årene har i overkant av 70 prosent av befolkningen 16 år eller over besøkt tannlege i løpet av det siste året (levetårsundersøkelsene). Egenfinansiering av tannhelsetjenester medfører imidlertid en fare for at noen ikke har råd til å besøke tannlegen når de har behov for det. 6 prosent av befolkningen 20 år eller eldre lar være å oppsøke tannlege, på tross av behov, fordi de ikke har råd. Først og fremst gjelder det yngre og mennesker med lav husholdningsinntekt (Svalund 2005c).

Primære og spesialiserte helsetjenester

Kostnadene til helseformål har steget jevnt de senere årene. I hvilken grad har de økte kostnadene medført økt produktivitet i form av flere årsverk og behandlede i helsetjenestene? De offentlige helsetjenestene i Norge har en *hierarkisk* oppbygning. Primærlegetjenesten, fastleger og andre allmennleger, tilbyr generelle tjenester. Primærlegetjenesten har en lav terskel, der den enkelte kan benytte seg av tjenesten ut fra eget ønske. Legene i primærlegetjenestene fungerer også som portvakter, og regulerer tilgangen til mer spesialisert behandling i behandlingshierarkiet. Disse mer spesialiserte tjenestene finnes på sykehus og institusjoner innen somatikk og psykisk helsevern, rusbehandling, ambulansetjeneste og privatpraktiserende spesialister med driftsavtale, kalt spesialisthelsetjenesten.

Primærlegetjenesten: Ventetiden redusert

Etter at fastlegeordningen ble innført i 2001, er ventetiden i primærlegetjenesten redusert. Spesielt er ventetiden markert kortere for de eldste aldersgruppene. Imidlertid har de tradisjonelle forskjellene i ventetid mellom høy- og lavforbruksgrupper blitt opprettholdt fra 2001 til 2003. Fremdeles er det slik at kvinner venter lenger på vanlig time enn menn, og eldre venter lenger enn yngre (Finnvold, Svalund og Paulsen 2005). Legens kjønn kan ha betydning for pasientene. Spesielt er det slik at kvinner ønsker kvinnelige fastleger,

samtidig som kvinner bruker primærlege hyppigere enn menn. Imidlertid er det færre kvinnelige enn mannlige primærleger. Allikevel er det ingen spesielle problemer med ventetiden hos kvinnelige leger etter iverksetting av reformen, slik erfaringene fra fastlegeforsøket 1993-1995 gjorde det naturlig å forvente (Finnvold, Svalund og Paulsen 2005). I tillegg til at fastlegeordningen i seg selv kan ha bidratt til å redusere ventetiden, har det etter 2000 vært en relativt stor vekst i antall årsverk i kommunelegetjenesten, noe som nok også har bidratt til endringene i ventetid. Mens det var 8,5 legeårsverk per 10 000 innbyggere i 2000, har dette økt til 9 i 2004.

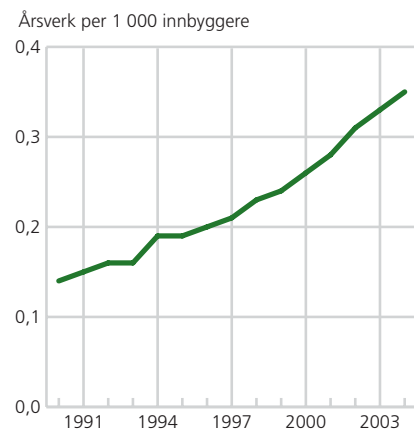
Spesialisthelsetjenesten: Flere leger og psykologer

I de senere årene har kapasiteten, i form av årsverk, økt betraktelig i spesialisthelsetjenesten. I 1990 var det i underkant av 63 100 årsverk i spesialisthelsetjenesten, noe som har økt til 91 400 årsverk i 2004. Noe av veksten i årsverk skyldes imidlertid trekk ved selve statistikken. Private sykehus som ikke er på offentlige helseplaner ble inkludert i statistikken fra og med 1995. Fra 2000 ble private opptrenings- og rehabiliteringsinstitusjoner inkludert i statistikken for somatiske institusjoner, og i 2004 ble rusinstitusjoner inkludert. Veksten i årsverk varierer samtidig med yrke. Mens antall legeårsverk har økt med 80 prosent, har antall psykologårsverk økt med over 200 prosent.

Kvinnene har flest sykehusopphold

Oppholdene ved norske sykehus er blitt flere, men av kortere varighet. Ny teknologi og nye behandlingsformer har også åpnet for større grad av dagbehandling. Innføringen av innsatsstyrt finansiering (ISF) i 1997 bidro til denne utviklingen. Kvinnene sto for nær 55 prosent av heldøgnsoppholdene og nær 52 prosent av dagoppholdene ved somatiske sykehus i 2004. Denne andelen er nokså konstant fra år til år. Til tross for at kvinner bruker sykehus mer enn menn, har likevel gutter under 15 år og menn over 50 år et større forbruk av sykehus tjenester enn kvinner i de samme aldersgruppene. For aldersgruppene mellom 15 og 50 år skyldes det meste av merforbruket blant kvinner sykehusopphold knyttet til svangerskap og fødsel. Fordi kvinner lever lenger enn menn har de høyere gjennomsnittsalder. Tar en hensyn til dette og ser bort fra sykehusopphold knyttet til svangerskap og fødsel, er menn brukere av sykehus tjenester i større grad enn kvinner. Vel 52 prosent av døgnoppholdene og 53 prosent av dagoppholdene ville da gjelde menn.

Figur 7. Psykologårsverk i institusjoner innenfor psykisk helsevern, per 1 000 innbyggere

Kilde: Statistikk fra spesialisthelsetjenesten.

Flere fagpersoner innenfor psykisk helsevern

I de senere årene har det vært et politisk ønske å satse på psykisk helsevern og å bedre behandlingstilbudet. Utviklingstrekkene fra de siste årene fortsatte i 2004. I samsvar med målsetningene i "Om opptrappingsplanen for psykisk helse 1999-2006" (St.prp. nr 63, 1997-98), som nå er utvidet til å gjelde frem til og med 2008, øker antall polikliniske konsultasjoner, det er mer kvalifisert personell og færre døgnplasser.

I psykisk helsevern for barn og unge øker antall leger og psykologer. De utgjør nå nesten 29 prosent av årsverkene. Til sammenligning utgjorde de 21 prosent av arbeidsstokken i 1990. De foregående årene har det vært en svært sterk økning i konsultasjoner, en økning som flater noe ut i 2004. På tross av en utflating er veksten på 10 prosent fra 2003.

Liggetiden på sykehus og institusjoner innenfor psykisk helsevern har blitt vesentlig redusert de senere årene, fra gjennomsnittlig 191 oppholdsøgn per utskrivning i 1980 til 39 døgn per utskrivning i 2004. Reduksjonen kommer delvis av en ønsket dreining i behandlingstilbudet i retning av mer poliklinisk behandling. Det har de senere årene vært et mål at institusjonene skal yte aktiv behandling, og ikke være et varig bosted for langtidspasienter. Et resultat er at flere enn tidligere blir utskrevet fra institusjoner innen psykisk helsevern. Et annet resultat er at tallet på døgnplasser i institusjoner innenfor psykisk helsevern for voksne er kraftig redusert de siste ti-femten årene. Mens det i 1990 var 8 011 døgnplasser, er dette redusert til 5 500 i 2004. Bare fra utgangen av 2003 til utgangen av 2004 har det blitt over 2 prosent færre døgnplasser innenfor institusjoner i psykisk helsevern.

¹ Et internasjonalt måleinstrument for angst og depresjoner. Hopkins Symptom Check List (HSCL) indeks består av 25 spørsmål i et spørreskjema, i dette tilfellet Levekårsundersøkelsene.

² Dessverre er det ikke tilgjengelig detaljerte tall fra 2003 og 2004 fordelt på finansieringskilde.

Referanser

Aalandslid, Vebjørn (2005): "Ikke-vestlige innvandrere", i Ugreninov, Elisabeth (red): *Seniorer i Norge*, Statistiske analyser 72, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein, og Jorun Ramm (1998): Ikke flere syke, men når de først blir syke..., *Samfunnsspeilet*, 3, 1998, Statistisk sentralbyrå.

Bunker, John. P., Howard. S. Frazier og Frederick Mosteller (1994): "Improving health. Measuring effects of medical care", *Millbank Quarterly*, 72: 225-258.

Elstad, Jon Ivar (2003): "Helse i Norge ved årtusenskiftet", i Frønes, Ivar og Lise Kjølrsrød (red.): *Det norske samfunn*, 4. utgave, Oslo: Gyldendal Akademisk.

Finnvold, Jon Erik, Jørgen Svalund og Bård Paulsen (2005): *Etter innføring av fastlegeordning – brukervurderinger av allmennelegetjenesten*, Rapporter 1/2005, Statistisk sentralbyrå.

Gulløy, Elisabeth, Svein Blom og Agnes Aall Ritland (1997): *Levekår blant innvandrere 1996*. Dokumentasjonsrapport med tabeller, Notater 97/6, Statistisk sentralbyrå.

Krefregisteret (2004): *Kreft i Norge 2001*, Krefregisteret, Institutt for populasjonsbasert kreftforskning.

Krefregisteret (2005): <http://www.krefregisteret.no/ramme.htm?fakta/kreft.htm>.

Mamelund, Svenn Erik og Jens-Kristian Borgan (1996): *Kohort- og periodedødelighet i Norge 1846-1994*. Rapporter 96/9, Statistisk sentralbyrå.

Ramm, Jorun (2000): *Helse i Norge: Helsetilstand og behandlingstilbud belyst ved befolkningsundersøkelser*, Statistiske analyser 41, Statistisk sentralbyrå.

St.prp.nr 63 (1997-98): Innstilling fra sosialkomiteen om opptrappingsplan for psykisk helse 1999-2006, Oslo: Komiteen.

Svalund, Jørgen (2005a): "Hjelpebehov og tjenestetilbud", i Ugreninov, Elisabeth (red): *Seniorer i Norge*, Statistiske analyser 72, Statistisk sentralbyrå.

Svalund, Jørgen (2005b): "Helse", i Ugreninov, Elisabeth (red): *Seniorer i Norge*. Statistiske analyser 72, Statistisk sentralbyrå.

Svalund, Jørgen (2005c): *Velferdsstatens siste hull*, *Samfunnsspeilet*, 3, 2005, Statistisk sentralbyrå.

Østby, Lars (2002): The demographic characteristics of immigrant population in Norway, Rapporter 2002/22, Statistisk sentralbyrå.

Flere eldre mottar hjemmesykepleie

Antallet institusjonsplasser har gått ned de senere år, mens flere mottar hjemmesykepleie. Videre har det blitt flere plasser i institusjoner som er rettet mot personer med helsesvikt, og færre aldershjem. Samtidig som antallet mottakere av pleie- og omsorgstjenester har økt svakt, er det store endringer i alderssammensetningen på mottakerne av tjenestene, og i forhold til type tjeneste de mottar.

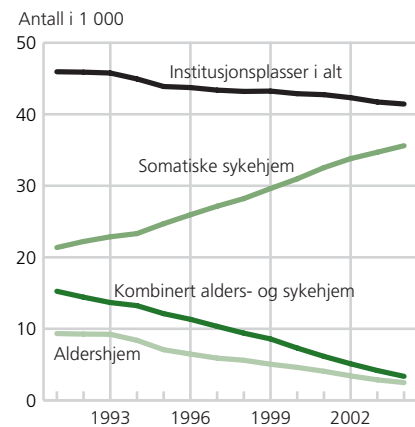
Dag R. Abrahamsen og
Jørgen Svalund

Sykdom, svekket helse og nedsatt funksjonsevne kan føre til ulike behov for hjelp. Om lag 204 300 personer mottok hjelp fra de kommunale pleie- og omsorgstjenestene ved utgangen av 2004. Hjelpen mottas i form av tjenester til hjemmeboende eller i form av en institusjonsplass over kortere eller lengre tid. I løpet av 1980- og 1990-tallet er sammensetningen av pleie- og omsorgstjenestene i kommunene endret.

Endret institusjons- og botilbud innen pleie og omsorg

Gjennom *Handlingsplan for eldreomsorgen* (St.meld. nr. 50, 1996-1997) har det blitt satset på en boliggygging og hjemliggygging av eldreomsorgen. Institusjonene bygges ned, mens tjenester til hjemmeboende og tilrettelegging av boliger (omsorgsboliger) har blitt trappet opp. Under ligger en idé om at mennesker med funksjonsnedsettelse og funksjonshemninger får et bedre liv ved å bo i egne boliger istedenfor i institusjon. Hver enkelt skal kunne leve et selvstendig normalt liv, uten mer oppfølging enn det som følger av hjelpebehov ved helsesvikt (Svalund 2005a: 128). Institusjonene er vanligvis et tilbud til de mest pleietrengende, mens andre mindre hjelpetrengende i større grad får tilbud om *tilpassede omsorgsboliger og/eller hjemmetjenester*.

Figur 1. Plasser i institusjoner, etter type¹. 1991-2004²

¹ Somatiske sykehjem består av somatiske sykehjem og somatisk sykehjemsavdeling kombinert med statlig virksomhet. Aldershjem består av aldershjem og annen institusjon med heldøgns omsorg.

² Foreløpige tall for 2004.

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

I 1988 fikk kommunene eneansvar for pleie- og omsorgssektoren. Siden har institusjonsomsorgen gradvis blitt bygget ned. Det har skjedd en radikal endring i hvilke typer institusjoner kommunene satser på (figur 1). I 1991 var det noe over dobbelt så mange somatiske sykehjem som aldershjem. I tiden etter har antall plasser i somatiske sykehjem økt med 67 prosent, samtidig som antallet plasser i aldershjem og kombinerte alders- og sykehjem har blitt redusert med til sammen 76 prosent. Det har dermed blitt en relativt større andel plasser i somatiske sykehjem, som er institusjoner rettet mot personer med helsesvikt. Vær oppmerksom på at alle tall fra 2004, med unntak av tall om omsorgsboliger, er foreløpige.

Siden 1994 har tilskudd fra Husbanken til kommunene og andre tiltak i handlingsplan for eldreomsorgen, medvirket til at antallet omsorgsboliger har økt kraftig. Omsorgsboligene er beboernes eget hjem, og er vanligvis ikke fast bemannet. I stedet tildeles tjenester etter behov gjennom hjemmetjenestene, på samme måte som blant dem som bor i privat bolig.

Antall omsorgsboliger er mer enn firedoblet fra 1997 til 2004, og i 2004 fantes det om lag 23 800 omsorgsboliger. I tillegg til omsorgsboligene finnes det ulike kommunale boliger til pleie- og omsorgsformål. Dette kan være alt fra botilbud (trygdeboliger) til serviceboliger med hel døgnservice. Disse er i ulik

Dag R. Abrahamsen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (dra@ssb.no).

Jørgen Svalund er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (jvs@ssb.no).

grad tilpasset pleietrengende. Det bodde om lag 46 200 beboere i boliger til pleie- og omsorgsformål i 2004.

Andelen eldre som mottar pleie- og omsorgstjenester synker

Levealderen øker, og spesielt lever mange kvinner lenge (se artikler om befolkning og helse). I 2000 var nær 200 000 av landets innbyggere 80 år eller eldre, i 2005 utgjør denne gruppen 213 000 personer. I samme periode har antall innbyggere under 67 år økt med 113 000 til 4 002 000. Selv om antall eldre over 80 år øker relativt sterkt i prosent, utgjør økningen i denne gruppen kun 10 prosent av økningen i antall personer under 67 år.

I 2004, som tidligere år, var det en klart større andel mottakere blant eldre enn blant yngre innbyggere. Samtidig som eldre i større grad enn yngre mottar slike tjenester, mottar kvinner pleie- og omsorgstjenester i større grad enn menn, i alle aldersgrupper. Andelen innbyggere under 67 år som er mottakere av hjemmetjenester eller som er institusjonsbeboere, har økt de senere år. I 2004 var det 12,2 mottakere av pleie- og omsorgstjenester per 1 000 innbyggere under 67 år.

Blant den eldre delen av befolkningen er det imidlertid en motsatt tendens, spesielt blant de aller eldste over 80 år. Dette er et nytt utviklingstrekk etter årtusenskiftet, og det er eldre menn som kan vise til den største prosentvise reduksjonen. Blant befolkningen over 80 år var i 2000 43 prosent av mennene og 63 prosent av kvinnene mottakere av pleie- og omsorgstjenester. I 2004 viser tallene andeler på henholdsvis 38 og 58 prosent, et fall på 5 prosentpoeng for begge grupper.

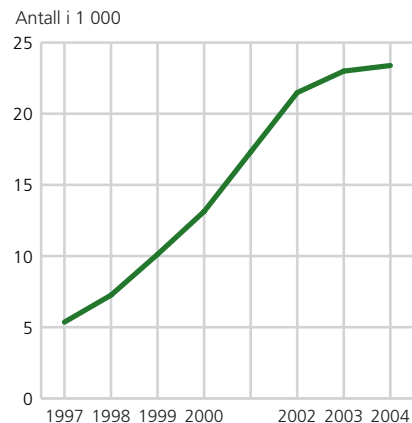
At andelen innbyggere under 67 år som mottar pleie- og omsorgstjenester øker, samtidig som andelen eldre innbyggere som mottar slike tjenester faller, betyr at det har vært en stor endring i alderssammensetningen på tjenestemottakerne. Årsaken til økningen i andel yngre mottakere er sammensatt, og henger blant annet sammen med ulike reformer i andre deler av helsevesenet, som nedbygging av enkelte typer institusjoner innenfor spesialisthelsetjenesten, for eksempel i forbindelse med HVPU-reformen. Reduksjonen i andel mottakere av pleie- og omsorgstjenester i den eldre delen av befolkningen kan nok til en viss grad skyldes at de eldste har fått bedre helse (Svalund 2005b og artikkel om helse). Imidlertid skulle stadig økende gjennomsnittlig levealder tilsi større behov for pleie- og omsorgstjenester de siste leveår.

Færre bor på institusjon – flere mottar hjemmetjenester

Antallet eldre og funksjonshemmede som bor i pleie- og omsorgsinstitusjoner har gått ned med 10 prosent fra 1992 til 2004. I 2004 bodde nesten 41 000 i en pleie- og omsorgsinstitusjon. Samtidig har antallet personer som mottar hjemmetjenester gått opp med 11 prosent fra 1992 til 2004. I 2004 mottok nesten 162 900 personer i alle aldre slike tjenester. Hjemmetjenester er en samlebetegnelse for kommunale pleie- og omsorgstjenester som mottas av personer som ikke bor på institusjon, men i egen bolig eller omsorgsbolig. Den enkelte mottar hjemmetjenester enten i form av hjemmesykepleie, praktisk bistand, eller i form av både hjemmesykepleie og praktisk bistand. Praktisk bistand kan for eksempel være ulike former for hjemmehjelp eller tiltak som brukerstyrt personlig assistent.

Mens antallet beboere på institusjon har vært noenlunde stabilt det siste tiåret, har det skjedd store endringer når det gjelder hjemmetjenestene. Mens det

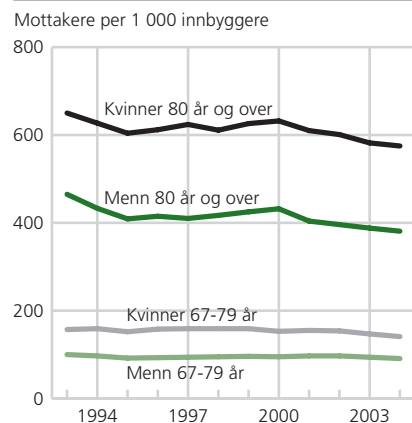
Figur 2. Antall omsorgsboliger. 1996-2004¹

¹ På grunn av omlegging av statistikken og overgang til nytt skjema i 2001 foreligger det ikke sikre tall for omsorgsboliger i 2001. Omleggingen medførte et brudd i tallene mellom 2000 og 2001.

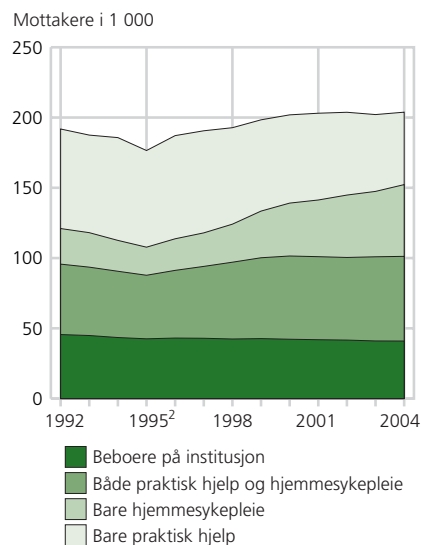
Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Mottakere av pleie- og omsorgstjenester per 1 000 innbyggere, etter kjønn og aldersgruppe. 1993-2004¹

¹ Foreløpige tall for 2004.

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Mottakere av pleie- og omsorgstjenester, etter type tjeneste, 1992- 2004¹

¹ Foreløpige tall for 2004.

² 10 720 personer med "andre hjemmetjenester" og 535 mottakere av hjemmehjelp og/eller hjemmesykepleie ble ikke fordelt på type.

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

for ti år siden var over tre ganger så mange mottakere av kun praktisk bistand som av kun hjemmesykepleie, er tallene i 2004 tilnærmet like, med i overkant av 51 000 mottakere. Andelen som mottar både hjemmesykepleie og praktisk bistand har vært stabil på rundt en tredjedel av det totale antall hjemmetjenestemottakere siden årtusenskiftet. Både for institusjoner og hjemmetjenester har det altså i perioden skjedd en kraftig forskyvning i retning av de mer helserettede tjenestene.

Om lag 162 900 personer er mottakere av de kommunale *hjemmetjenestene*. Over seks av ti mottakere er kvinner, og det er flest kvinnelige mottakere i alle aldersgrupper blant eldre. Mens 11 prosent av menn i alderen 75-79 år mottar hjemmetjenester, gjelder det 19 prosent av kvinnene i samme alder. Forskjellen avtar i aldersgruppen 90 år eller eldre, hvor nesten like mange kvinner som menn mottar dette tilbudet (49 prosent av kvinnene og 47 prosent av mennene).

Samtidig som det er blitt færre beboere på institusjon og flere mottakere av hjemmesykepleie de senere årene, har det også blitt flere eldre personer i Norge. Nesten halvparten blant de som er 85 år eller eldre, er brukere av hjemmetjenester. Andelen mottakere, spesielt blant personer som er 90 år eller eldre, har gått noe opp de senere årene. Det henger sannsynligvis sammen med at flere bor hjemme lenger.

Et større antall eldre kvinner enn menn bor på institusjon. Det gjelder i alle aldersgrupper. Kvinner 80 år eller eldre utgjør over halvparten av alle som bor på institusjon, noe de har gjort i flere år. Mens over 23 200 kvinner 80 år eller eldre bodde på institusjon i 2004, gjaldt det i overkant av 7 700 menn i samme alder. Totalt bor om lag 15 prosent av befolkningen 80 år og eldre på institusjon. Blant 90-åringene bor 38 prosent av kvinnene på institusjon, mens det gjelder 28 prosent av mennene i samme aldersgruppe. Andelen eldre som bor på institusjon er gått ned i alle aldersgrupper de senere årene. Blant personer 90 år eller eldre bodde nesten 10 prosent færre på institusjon i 2004 enn i 1994. I aldersgruppen mellom 85 og 89 år har andelen som bor på institusjon gått ned fra i overkant av 22 prosent i 1994, til 17 prosent i 2004. Selv de eldste eldre bor dermed i større grad enn tidligere utenfor institusjon. Det er derfor grunn til å anta at institusjonsplassene i økende grad er et tilbud til de sykeste og mest pleietrengende eldre, samtidig som tilbudet om tjenester i hjemmet er endret.

Veksten i hjemmesykepleie kan være en indikasjon på at det har blitt flere yngre mottakere som en følge av nedbyggingen av institusjonene. Endringene gjenspeiler ønsker og politikk som har blitt ført – institusjonsopphold er i økende grad blitt forbeholdt de mest pleietrengende. Det er samtidig mulig at pasienter overføres tidligere fra sykehusene, og særlig at de minst pleietrengende i aldershjem flyttes over i hjemmesykepleie. En forklaring på at antall mottakere av praktisk bistand faller, kan være at mottakerne her må betale for tjenesten – og det stadig mer, i motsetning til hjemmesykepleie, som ble gratis fra 1998. Mens hjemmesykepleie og de mest nødvendige formene for praktisk bistand er gratis for mottaker, kan kommunene ta seg betalt for ikke-lovpålagt praktisk bistand som rengjøring, matombringning og trygghetsalarm. Dette kan ha medvirket til at færre mottar praktisk bistand.

Referanser

Stortingsmelding nr. 50 (1996-1997): *Handlingsplan for eldreomsorgen. Trygghet - respekt - kvalitet*. Oslo, Departementet.

Svalund, Jørgen (2005a): "Hjelpebehov og tjenestetilbud", i Ugreninov, Elisabeth (red.): *Seniorer i Norge*, Statistiske analyser nr. 72, Statistisk sentralbyrå.

Svalund, Jørgen (2005b): "Helse", i Ugreninov, Elisabeth (red.): *Seniorer i Norge*, Statistiske analyser nr. 72, Statistisk sentralbyrå.

Flere tar utdanning – og stadig lengre

Siden 1980 har befolkningens utdanningsnivå økt mye. Aldri før har så stor andel av befolkningen hatt høyere utdanning. Dette gjelder særlig for kvinner. Norge har mer og mer blitt et "utdanningsamfunn", og det er en stadig større andel av befolkningen som er under utdanning. En stor andel ungdom fortsetter i videregående opplæring, og aldri før har det vært flere ungdommer som fortsetter i høyere utdanning. Kvinner er i flertall i høyere utdanning, mens det ikke er så store kjønnsforskjeller i videregående opplæring.

Sadiq Kwesi Boateng

Barnehagedekningen øker

Siden 1980 har det blitt mer og mer vanlig at barn går i barnehage. Dette har en sammenheng med økt yrkesdeltakelse blant kvinner generelt, også blant småbarnsmødrene. Barnehagedekningen økte fra 19 prosent i 1980 til 72 prosent i 2004, om vi ser på barn i alderen 1 til 5 år. Dekningsgrad regnes av antall barn i barnehage i prosent av alle barn i en bestemt aldersgruppe. Antall som ikke søker plass er inkludert, mens barn i åpen barnehage ikke er med i disse beregningene. Både kommunale og private barnehageplasser telles med.

Det er imidlertid store forskjeller på dekningsgraden for de ulike aldersgruppene. Den beste barnehagedekningen finner vi i aldersgruppen 3-5 år. Mens en av tre hadde barnehageplass i 1980, var det ni av ti som hadde barnehageplass i 2004. Barnehagedekningen for barn 1-2 år er langt lavere. Om lag fem av ti barn i den yngste aldersgruppen hadde barnehageplass i 2004. Til sammenligning var barnehagedekningen for 1-2-åringene i 1980 bare 7 prosent. Imidlertid står flertallet av 1-2-åringene fortsatt uten tilbud om barnehageplass. Dekningsgraden for barn 1-5 år i hele landet var 72 prosent. Tilsvarende andeler for fylkene varierer fra 68 prosent i Rogaland og Hordaland til 79 prosent i Finnmark Finnmark.

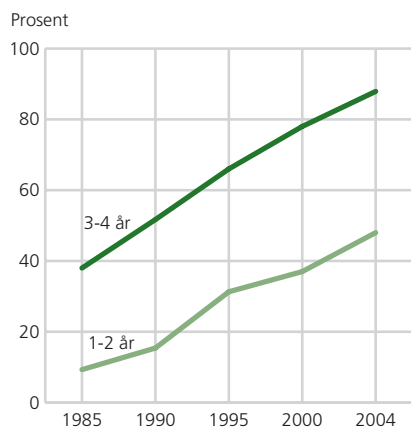
Fra 2003 til 2004 økte dekningsgraden for alle alderstrinnene i hovedmålgruppen (1-5 år). Størst økning var det for 1-2-åringene med 4 prosentpoeng, fra 44 prosent i 2003 til 48 prosent i 2004. Høyest dekningsgrad hadde de eldste barna i aldersgruppen 3-5 år med 88 prosent. Dekningsgraden blant 5-åringene var 91 prosent og lavest var den for barna under 1 år – under 3 prosent.

I alt hadde 213 500 barn i alderen 0 til 6 år plass i barnehage per 15. desember 2004. I tillegg benyttet vel 7 500 barn et tilbud i åpen barnehage. I alt hadde derfor nærmere 221 000 barn et barnehagetilbud. 93 016 barn hadde plass i private barnehager, mens 120 550 hadde plass i offentlige barnehager.

Flere barn i private barnehager

Av 213 500 barn med barnehageplass i 2004 hadde om lag 42 prosent plass i private barnehager. Private barnehager omfatter barnehager som ikke er kommunalt drevne, og omfatter derfor også privat drevne familiebarnehager. Andelen private barnehager har variert i perioden 1980-2004, den var lavest i

Figur 1. Barnehagedekning. 1985, 1990, 1995, 2000 og 2004. Prosent

Kilde: Barnehagestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Sadiq Kwesi Boateng er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for utdanningsstatistikk (sadiq.kwesi.boateng@ssb.no).

1988 med 39,4 prosent og høyest i 2004 med 52,8 prosent. Det var 1 056 familiebarnehager i 2004 med 11 000 barn. Familiebarnehagene hadde i gjennomsnitt ti barn.

Flere heltidsplasser i barnehagene

Andel heltidsplasser har holdt seg stabilt på over 60 prosent fra 1996 frem til 2004. Andelen var høyest i 1998 med 66 prosent. Laveste andel i perioden var i årene 1999 og 2000 med 63 prosent. Antall barn med heltidsplasser økte med vel 15 000 til over 157 000 plasser fra 2003 til 2004, mens det ble 3 100 færre deltidsplasser. Heltidsplass defineres som en oppholdstid på 33 timer eller mer per uke. Dette tilsier 5 prosentpoeng økning i antall heltidsplasser fra 2003 til 2004. Oslo, Akershus og Finnmark Finnmark hadde høyest andel heltidsplasser med henholdsvis 92, 88 og 84 prosent. Lavest andel heltidsplasser hadde Oppland med 52 prosent. På landsbasis var tre av fire barnehageplasser heltidsplasser.

En av tre ansatte med førskolelærerutdanning

Ser en på alle ansatte i barnehager under ett, hadde 31 prosent godkjent førskolelærerutdanning i 1985. Det er den høyeste andelen i perioden 1980-1999. Siden 2000 har andelen steget hvert år. Andelen styrere og pedagogiske ledere med godkjent førskolelærerutdanning var i 1980 over 91 prosent og rundt 88 prosent i 1988. I første halvdel av 1980-tallet var andelen rundt 90 prosent, for så å synke til 76 prosent i 1994. Andelen ser nå ut til å nærme seg nivået fra første halvdel av 1980-tallet.

Ved utgangen av 2004 var det vel 60 600 ansatte som til sammen utførte nærmere 46 600 årsverk i barnehagene. Andel ansatte med førskolelærerutdanning i 2004 holdt seg stabilt i overkant av 33 prosent i forhold til i 2003. I 2004 hadde 88 prosent av styrerne/de pedagogiske lederne i barnehagene godkjent førskolelærerutdanning, en reduksjon på 3 prosentpoeng fra 2003. Det er et klart flertall av kvinner blant ansatte i barnehagene. I 2004 var bare 8 prosent av de ansatte med basisvirksomhet menn.

Antall barn per årsverk i private og offentlige barnehager nærmer seg hverandre, med henholdsvis 4,8 og 4,4 i 2004 og 4,9 og 4,4 i 2003. I 1985 var forskjellen mye større, da var det 8,8 barn per årsverk i private barnehager og 5,1 barn per årsverk i offentlige barnehager. Forklaringen på dette er at det er færre småbarnsplasser i private barnehager.

Flest første- og andreklassinger i SFO

I 2004 deltok om lag syv av ti elever i første klasse i skolefritidsordningen (SFO). Det var noe lavere deltakelse blant elevene i andre klasse, 65 prosent. Sammenlignet med året før var det en svak økning i andelen som deltok. Andel andreklassinger i SFO økte fra 57 prosent i 1999 til 62 prosent i 2001. Etterpå har det vært en gradvis økning hvert år frem til 2004. Ser vi nærmere på fordelingen, deltar omtrent halvparten av tredjeklassingene i SFO, mens bare en av tre av fjerdeklassingene og fremdeles under 1 prosent av elever i femte til sjuende klasse deltar.

Flest elever velger yrkesfag

Ifølge tall per 1. oktober 2004, var det registrert nesten 173 800 elever i videregående opplæring (lærlingene i praksis er ikke med i tallene). Det var flest elever på de yrkesfaglige studieretningene. Seks av ti elever som startet på grunnkurs i videregående opplæring høsten 2004, begynte på en yrkesfaglig

studieretning. Jentene velger i større grad allmennfag enn guttene. 46 prosent av jentene gikk på et allmennfaglig grunnkurs, mens det samme gjaldt 39 prosent av guttene. Innenfor de enkelte studieretninger er det store forskjeller på fordelingen av gutter og jenter. I 2004 utgjorde jenter 90 prosent av elevene i helse og sosial, 85 prosent i formgivningsfag og 72 prosent i musikk, dans og drama.

Kvinnene utgjorde en svært liten del av elevene i de tradisjonelle "mannsdominerte" fagene. På studieretning byggfag var det 98 prosent gutter, tett fulgt av elektrofag med 96 prosent, mekaniske fag 95 prosent og trearbeidsfag 84 prosent. De store kjønnsforskjellene på disse studieretningene har holdt seg stabile i flere år.

Jenter fullfører i større grad på normert tid

Jenter fullfører videregående på normert tid i større grad enn gutter. Hele 65 prosent av jentene som startet på grunnkurs for første gang i 1998, gjennomførte utdanningen på normert tid og 76 prosent i løpet av fem år etter utdanningsstart. Tilsvarende tall for gutter var i begge tilfeller rundt 10 prosentpoeng lavere.

Disse forskjellene i gjennomføringsgrad mellom jenter og gutter finner vi både innenfor de allmennfaglige og yrkesfaglige studieretningene. På allmennfaglige studieretninger fullførte 86 prosent av jentene og 80 prosent av guttene i løpet av fem år. Tilsvarende tall på yrkesfaglige studieretninger er 61 og 54 prosent. Fullført opplæring betyr at eleven/lærlingen har bestått alle årstrinn i videregående opplæring som fører til vitnemål eller fag-/svennebreiv.

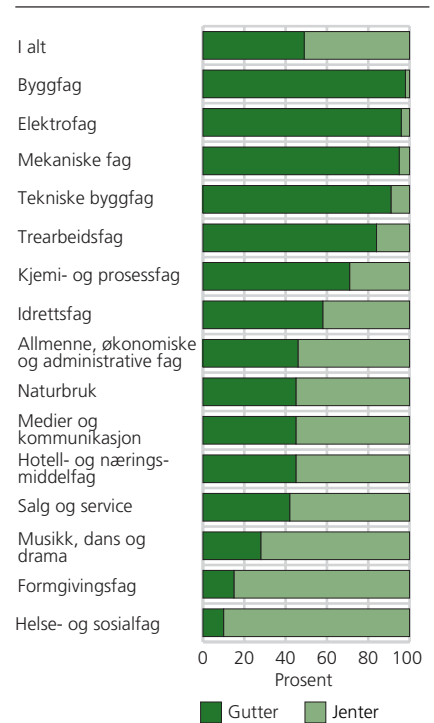
Også blant ungdom med innvandrerbakgrunn hadde jentene bedre resultat enn guttene. Mens 45 prosent av jentene i 1998-kullet fullførte videregående opplæring på normert tid, var tilsvarende tallet for guttene 38 prosent. Det var like mange gutter som jenter med innvandrerbakgrunn i dette elevkullet. Elever med innvandrerbakgrunn defineres her som personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre (også kalt førstegenerasjonsinnvandrere) og personer som er født i Norge med to utenlandske foreldre (også kalt etterkommere), og som ikke har norsk, svensk eller dansk landbakgrunn.

Foreldrenes utdanning har stor betydning for hvordan elevene/lærlingene i videregående opplæring gjennomfører skolegangen. Hele ni av ti elever som startet på grunnkurs for første gang i 1998, og som har foreldre med lang høyere utdanning (mer enn fire år), fullførte opplæringen i løpet av fem år. Til sammenligning fullførte to av tre av ungdommer med foreldre med videregående utdanning og under halvparten av dem med foreldre med grunnskoleutdanning innenfor samme tidsrom.

En av tre gikk direkte fra videregående til høyere utdanning

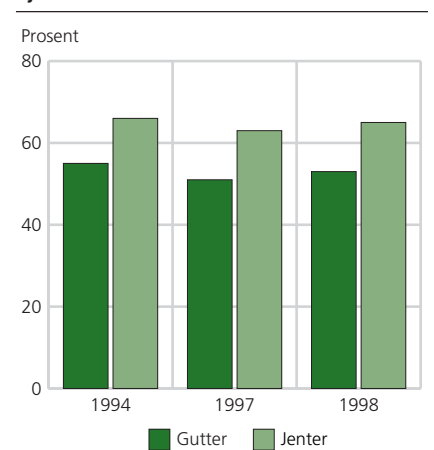
Andelen som gikk direkte over fra videregående skole til universiteter og høyskoler har endret seg opp gjennom 1980- og 1990-tallet. Fra slutten av 1970-tallet til slutten av 1980-tallet gikk om lag 20 prosent av elevene i videregående skole direkte over i høyere utdanning (Jørgensen 1997). Andelen menn som gikk over fra videregående til høyere utdanning var omtrent 2 prosentpoeng høyere enn andelen var for kvinner frem til 1992. I 1993 var det for første gang relativt flere kvinner enn menn som hadde fullført videregående med studiekompetanse, og som var i høyere utdanning høsten etter: 30 prosent av kvinnene og 28 prosent av mennene. Denne andelen har økt litt hos

Figur 2. Elever i videregående opplæring, etter kjønn og studieretning¹

¹ Omfatter elever under opplæringsloven.
Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Elever som fullførte videregående opplæring på normert tid, etter kjønn

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

kvinnene, og var i 2004 på 37 prosent, mens tilsvarende andel for menn var nede i 25 prosent.

Andelen elever med innvandrerbakgrunn som gikk direkte fra videregående opplæring til høyere utdanning i 2004, har sunket 2 prosentpoeng til 36 prosent fra 2003. Siden 1997 har det vært en gradvis økning av andel studenter med innvandrerbakgrunn i prosent av registrert årskull (19-24 år) for både førstegenerasjonsinnvandrere og de som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre.

I 1997 var det 12 prosent av førstegenerasjonsinnvandrere av registrert årskull 19-24 i høyere utdanning. Tilsvarende andel for norskefødte av utenlandsfødte foreldre var 23 prosent. Andelen i befolkningen totalt var 28 prosent. I 2003 har andelen økt til 16 prosent for førstegenerasjonsinnvandrere, 27 prosent for norskefødte av utenlandsfødte foreldre (etterkommere) og 29 prosent i befolkningen totalt. Ni av ti 16-18-åringene er i videregående utdanning.

Større andel i høyere utdanning

Aldri før har en større andel av 19-24-åringene i Norge vært i høyere utdanning. I 2004 gjaldt dette en av tre i denne aldersgruppen, og kvinneandelen har økt mye. I 1981 var om lag en av ti kvinner i denne aldersgruppen i høyere utdanning. I 2004 gjaldt dette en av tre kvinner, mens det samme gjaldt i underkant av en av fire menn.

Siden 1995 har også andelen blant kvinner i alderen 25-29 år som er i høyere utdanning vært høyere enn blant menn. I 2004 var andelen kvinner fortsatt høyere enn andelen menn. Samlet var 15,8 prosent av befolkningen i alderen 25-29 år i høyere utdanning.

I 2004 hadde vi flere elever i grunnskolen og flere studenter i høyere utdanning enn noen gang før. Antall elever i grunnskolen er det størrelsen på årskullene som bestemmer. Antall i høyere utdanning er selvsagt ikke bare påvirket av størrelsen på årskullene, vi har nå en større andel 19-29-åringene i høyere utdanning enn tidligere.

Høsten 2003 var det registrert 209 800 studenter ved landets universiteter og høyskoler. Det var en liten nedgang i tallet på studenter ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene, mens tallet på studenter ved de statlige høyskolene økte. I universitetssektoren var det totalt registrert 79 600 studenter høsten 2003, mot 80 500 i 2002 og 81 500 i 2000 og ved de statlige høyskolene 98 300 studenter, mot 94 300 i 2002 og 85 600 i 2000. Personer på doktorgradsprogram inngår ikke i tallene.

I noen fagfelt fordelte kvinner og menn seg ulikt i 2003 – på samme måte som for ti år siden: Kvinner var i flertall innenfor faggruppene helse-, sosial- og idrettsfag (79 prosent), lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk (75 prosent) og humanistiske og estetiske fag (63 prosent). Menn sto for flertallet av de fullførte utdanningene i faggruppene naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag (70 prosent) og samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag (75 prosent).

Kvinneandelen i fagene som er mannsdominerte har økt gjennom årene. Fra 1980 har andelen av kvinner i naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tek-

niske fag økt fra 17 prosent i 1980 til rundt 30 prosent i 2003. Innenfor samfunnsfag og jus har kvinneandelen økt betydelig fra 42 prosent i 1980 til over 60 prosent i 2003. Kvinneandelen i primærnæringsfag har også økt fra 23 prosent i 1980 til 48 prosent i 2003. Disse to utdanningene var mannsdominerte i 1980, men kan nå betegnes som kjønnsnøytrale (Støren og Arnesen 2003).

Flere innvandrere i utdanning

I 1980 var 33 prosent av 16-18-åringene med innvandrerbakgrunn som definert over i videregående utdanning. I 1997 var tilsvarende andel helt oppe i 81 prosent. I 2004 var 78 prosent av innvandrerne 16-18 år i videregående utdanning, hele 45 prosentpoeng mer enn i 1980. Andelen jenter med innvandrerbakgrunn i videregående opplæring var i 2004 litt større enn andelen gutter med samme bakgrunn.

Det er noe større deltakelse blant norskfødte med to utenlandsfødte foreldre (etterkommere) enn blant førstegenerasjonsinnvandrere. Blant etterkommerne var hele 88 prosent av jentene i videregående opplæring i 2003. Andelen var 2 prosentpoeng høyere enn hos guttene med samme bakgrunn. Tilsvarende var det blant førstegenerasjonsinnvandrerne 75 prosent av jentene og 72 prosent av guttene som var i videregående opplæring (Fjeldseth 2004).

Jentene med innvandrerbakgrunn hadde bedre gjennomstrømning i videregående opplæring enn guttene. Mens 31 prosent av jentene med innvandrerbakgrunn i 1998-kullet avbrøt utdanningen, var tilsvarende tall for guttene med samme bakgrunn 43 prosent. Større andel av jentene enn guttene fullførte også videregående opplæring på normert tid.

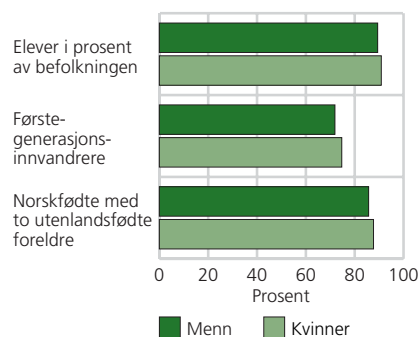
Ser vi på andel personer med innvandrerbakgrunn i høyere utdanning, har det også skjedd mye siden 1980. Da var 5 prosent av 19-24-åringene med innvandrerbakgrunn i høyere utdanning. I 2004 var 18,5 prosent av 19-24-åringene med innvandrerbakgrunn i høyere utdanning. Interessant er det også å merke seg at i 1993 tok innvandrerkvinner igjen innvandrer menn i denne aldersgruppen; fra det året er det nemlig relativt flere kvinner enn menn i denne aldersgruppen som er i høyere utdanning. Andel innvandrerkvinner i høyere utdanning i 2004 var 20,7 prosent, 4 prosentpoeng høyere enn innvandrer menn i høyere utdanning. I statistikken skilles det ikke mellom innvandrere som er bosatt i Norge og de som er i landet kun for å studere.

Stadig stigende utdanningsnivå

Utdanningsnivået stiger stadig i Norge, og det blir stadig færre personer som har grunnskole som høyeste fullførte utdanning. I 2003 var det bare 20 prosent av befolkningen som bare hadde grunnskoleutdanning, som er den laveste andelen noensinne. I 1980 var det hele 44 prosent av befolkningen som hadde grunnskole som høyeste fullførte utdanning. Kvinner utgjorde i 2003 flertallet av dem med bare grunnskole – 22 prosent av kvinnene og 18 prosent av mennene hadde dette utdanningsnivået.

Det er flere kvinner enn menn som har kort høyere utdanning som høyeste utdanningsnivå (høyere utdanning av inntil fire års varighet). I 1985 var det 9,9 prosent menn og 10,2 prosent kvinner med kort høyere utdanning, mens det i 2003 var i underkant av 16 prosent av mennene og vel 20 prosent av kvinnene som hadde fullført slik utdanning.

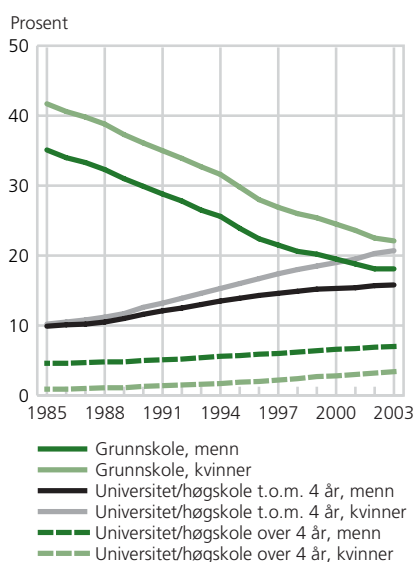
Figur 4. Andel innvandrere i videregående utdanning. Prosent av registrerte årskull 16-18 år. 2004

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Registeret over befolkningens høyeste utdanning omfatter personer registrert bosatt i Norge per 1. oktober, og som er 16 år og over ved utgangen av rapporteringsåret.

Figur 5. Menn og kvinner 16 år og eldre, etter høyeste fullførte utdanning 1985-2003.¹ Prosent

¹ Ikke medregnet personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Arnesen, Clara Åse og Liv Anne Støren (2003): "Et kjønnsdelt utdanningssystem", i *Utdanning 2003 - ressurser, rekruttering og resultater*, Statistiske analyser nr. 60, Statistisk sentralbyrå.

Fjeldseth, Trude (2004): "Utdanning", i *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistiske analyser 66, Statistisk sentralbyrå.

Jørgensen, Tor (1997): *Utdanning i Norge*, Statistiske analyser nr. 19, Statistisk sentralbyrå.

Høyest utdanningsnivå i Oslo-regionen

Vi finner også enkelte regionale forskjeller i utdanningsnivået i befolkningen. I Hedmark, Finnmark, Finnmark og Nordland er det drøyt en av fire som har grunnskole som høyeste fullførte utdanning. Oslo og Akershus har lavest andel innbyggere som kun har fullført grunnskole – henholdsvis 15 og 16 prosent. Oslo og Akershus har også flest personer med lang høyere utdanning. Oslo er det eneste fylket hvor over 10 prosent av innbyggerne har slik utdanning. De geografiske variasjonene ser ut til å være relativt stabile. Det er imidlertid viktig å påpeke at Oslo og Akershus har den høyeste andelen med uoppgitt eller ingen fullført utdanning, og at disse er holdt utenfor. Den store andelen uoppgitt i Oslo kan forklares med at det for innvandrerbefolkningen er noe mangelfull registrering av utdanning, og at innvandrerbefolkningen utgjør 22 prosent av befolkningen i Oslo.

Flest kvinner med høy utdanning

Flere kvinner enn menn hadde utdanning på universitets- eller høgskolenivå i 2003. Kun fire av fylkene hadde flertall av menn med høyere utdanning. Flere kvinner enn menn har universitets- eller høgskoleutdanning inntil fire år, 20 prosent av kvinnene mot 16 prosent av mennene. I 1980 lå denne andelen på nesten 9 prosent både for kvinner og menn. Fremdeles var det flest menn blant de med lengre høyere utdanning.

I 1980 hadde 2,4 prosent av befolkningen utdanning på universitets- eller høgskolenivå over fire år, 4 prosent av mennene og nesten 1 prosent av kvinnene. I 2003 hadde 3 prosent av kvinnene og nesten 7 prosent av mennene slik utdanning.

Derimot er kvinnene nå i flertall blant dem som har fullført en utdanning ved universiteter eller høgskoler – alle nivåene sett under ett.

På landsbasis har nærmere 24 prosent av kvinnene høyere utdanning, og om lag 23 prosent av mennene. I 2002 var det kun fire fylker hvor menn hadde høyere utdanning enn kvinner, henholdsvis Oslo, Akershus, Buskerud og Vestfold. I de resterende 15 fylkene hadde kvinner høyere utdanning enn menn. Størst forskjell i utdanningsnivået mellom kvinner og menn var det i Finnmark, Finnmark, Nord-Trøndelag og Sogn og Fjordane. I Finnmark, Finnmark hadde over 6 prosentpoeng flere kvinner enn menn høyere utdanning. I Nord-Trøndelag og Sogn og Fjordane var forskjellen i overkant av 4 prosentpoeng i kvinnenes favør.

Få eldre kvinner med lang høyere utdanning

Ettersom det er blitt mer og mer vanlig for kvinner å ta høyere utdanning i de senere år, vil de største forskjellene i utdanningsnivået mellom kvinner og menn være i de eldste aldersgruppene. Under 1 prosent av kvinnene i alderen 67 år og eldre har lang (over fire år) universitets- eller høgskoleutdanning. Tilsvarende tall for menn i denne aldersgruppen er over 5 prosent. Over 6 prosentpoeng flere menn enn kvinner i alderen 50-59 år har lang høyere utdanning. I aldersgruppen 25-29 år er det 14 prosentpoeng flere kvinner enn menn som har en universitets- eller høgskoleutdanning på inntil fire år. Aldersgruppen med høyest andel av menn med lang høyere utdanning er i alderen 50-59 år, mens for kvinner er det i aldersgruppen 30-39 år vi finner flest med tilsvarende utdanning.

Typisk norsk å arbeide deltid

Det norske arbeidsmarkedet er preget av høyt sysselsettingsnivå sammenlignet med de fleste andre europeiske land. Andelen deltidssysselsatte er imidlertid høy, særlig for kvinner. Etter årtusenskiftet har den markerte økningen i sykefraværet skapt debatt. Det er færre som opplever konflikter med ledelsen eller konflikter ansatte imellom, men det er også en nedgang i graden av selvbestemmelse over noen viktige sider ved arbeidet. Menn har større selvbestemmelse i jobben enn kvinner.

Høy deltakelse i arbeidslivet

I 2004 var det om lag 3,3 millioner mennesker mellom 16 og 74 år i Norge. Arbeidsstyrken, definert som summen av de sysselsatte og de arbeidsledige, var på 2,4 millioner. De arbeidsledige utgjorde 106 000 personer ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Utenfor arbeidsstyrken var om lag 230 000 under utdanning, 520 000 pensjonister og 80 000 hjemmearbeidende. Yrkesdeltakelsen har økt de siste tiårene. I 1980 deltok om lag 67 prosent av personer i alderen 16-74 år i arbeidsstyrken sammenlignet med 72,6 prosent i 2004.

Sammenlignet med de fleste land i Europa er sysselsettingsnivået i Norge høyt. Andelen sysselsatte i Norge var over 75 prosent 3. kvartal 2004 sammenlignet med gjennomsnittlig sysselsetting for EU- og EFTA-landene, som var på 64 prosent. Særlig kvinner ligger langt over gjennomsnittet når man sammenligner internasjonalt. Det er også de som har bidratt til det meste av sysselsettingsveksten i Norge de siste årene (Eurostat 2005).

Perioden fra 1980 og frem til i dag kjennetegnes av en sterk og relativt jevn sysselsettingsvekst blant kvinner. Gapet mellom kvinners og menns yrkesdeltakelse (25-66 år) har minket fra ca. 28 prosentpoeng i 1980 til 8 prosentpoeng i 2004, hvor andelen yrkesaktive kvinner og menn var henholdsvis 85 og 77 prosent.

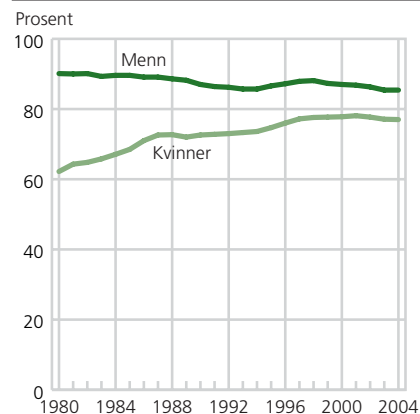
Stabil ledighet

Sysselsettingen i Norge er som nevnt høy, og også arbeidsledigheten er lav sammenlignet med andre land. Frem til begynnelsen av 1980-årene lå arbeidsledigheten på under 2 prosent av arbeidsstyrken, men økte til over 3 prosent i 1983, før den gikk tilbake til datidens "normalnivå" tre år senere. Fra slutten av 1988 og frem til 1993, hvor Norge var inne i en lavkonjunktur, var arbeidsledigheten på sitt høyeste etter krigen, med over 6 prosent. Fra 1993 sank arbeidsledigheten til 3,2 prosent i 1999. Etter dette har ledigheten økt noe før den stabiliserte seg på 4,5 prosent i 2003 og 2004.

Arbeidsledigheten har tradisjonelt vært markert høyere for kvinner enn for menn. Da ledigheten steg på 1980-tallet, jevnet kjønnsforskjellene seg ut. I 1993 da ledigheten var på topp, var 6,6 prosent av den mannlige og 5,2 prosent av den kvinnelige arbeidsstyrken arbeidsledig. Det var i første omgang de mannsdominerte næringer som industri og bygg og anlegg som ble rammet av lavkonjunktorene. Kvinner er langt oftere sysselsatt i offentlig sektor;

*Ylva Lohne og
Elisabeth Rønning*

Figur 1. Andel kvinner og menn i arbeidsstyrken. 25-66 år. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU), Statistisk sentralbyrå.

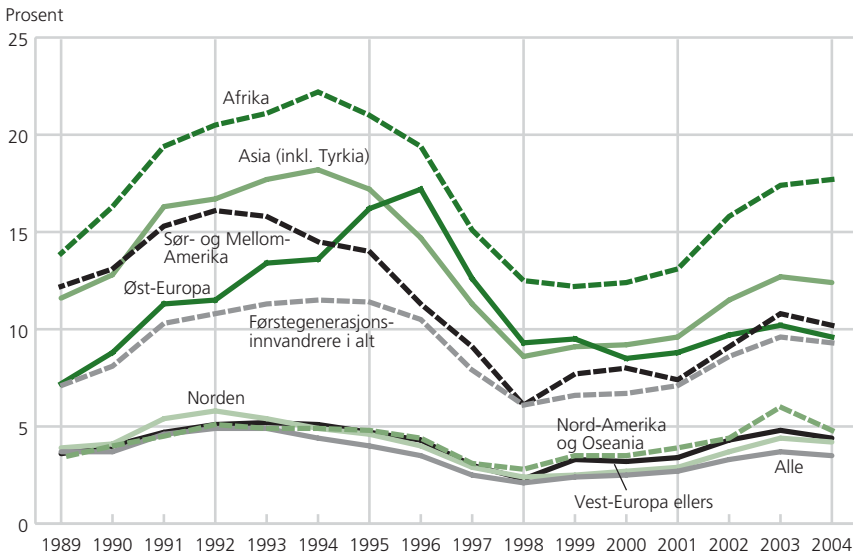
Ylva Lohne er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk (ylva.lohne@ssb.no).

Elisabeth Rønning er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (elisabeth.ronning@ssb.no).

arbeidsplasser som tradisjonelt har vært bedre skjermet mot dårlige tider. Tilsvarende forskjell mellom menn og kvinner i 2004 var noe mindre, henholdsvis 4,9 og 4,0 prosent.

Arbeidsledigheten blant innvandrere var i overkant av 10 prosent i 2004. Figur 2 viser at det er store nivåforskjeller mellom ulike innvandrergupper, med et markant skille mellom de vestlige og ikke-vestlige gruppene. Alle gruppene ble imidlertid tydelig berørt av konjunkturedgangen på slutten av 1980 tallet.

Figur 2. Registrerte helt arbeidsledige, etter landbakgrunn. Utgangen av november. 1989-2004¹. Prosent av arbeidsstyrken

¹ Brudd i tidsserien i 1999 pga. endringer i definisjon av helt arbeidsledige.

Kilde: Registerbasert sysselsetningsstatistikk for innvandrere, Statistisk sentralbyrå.

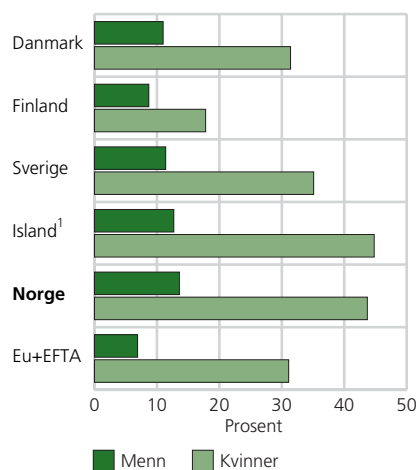
Samtidig med den relativt høye ledigheten i perioder med lavkonjunktur, har andelen langtidsledige steget markert. Langtidsledige er personer med en sammenhengende ledighetsperiode på over et halvt år. Fra 1988 til 1993 økte antall arbeidsledige fra 69 000 til 127 000, mens antallet langtidsledige økte fra 11 000 til 55 000, det vil si fra 16 til 43 prosent av den totale ledigheten. Økt sysselsetting og nedgang i ledigheten resulterte imidlertid ikke i noen umiddelbar nedgang i andelen langtidsledige. Først i 1996 ser vi en tydelig nedgang, som fortsetter frem til 2001, da andelen kom ned i 15 prosent. Men fra 2001 økte andelen igjen, til 25 prosent i 2004.

Norge ligger på deltidstoppen i Europa

Norske kvinner jobber i langt større grad deltid enn gjennomsnittet for de europeiske landene. Totalt er det bare i Nederland at flere kvinner jobber deltid enn i Norge. Også for norske menn er det mer vanlig med deltid enn i resten av Europa, selv om andelen er betydelig lavere enn for kvinner.

Selv om Norge ligger foran når det gjelder deltakelse i yrkeslivet for kvinner og menn sammenlignet med de fleste andre europeiske land, er det allikevel en del skjevheter. Norge har fortsatt et kjønnsdelt arbeidsmarked, og deltid er hovedsakelig et kvinnefenomen. I 2004 jobbet 43 prosent av sysselsatte kvinner deltid, mot 13 prosent menn. Forskjellen mellom kjønne er altså stor, selv om andelen deltidssysselsatte kvinner har gått ned-

Figur 3. Andel deltidssysselsatte av alle sysselsatte. 3. kvartal 2004. Prosent

¹ 3. kvartal 2003.

Kilde: Statistics in focus 6/2005 LFS, Eurostat.

over de siste 20 årene, mens det er blitt noe mer vanlig å arbeide deltid for menn.

Det ser dessuten ut til at kvinner bruker deltid som en generell tilpasning til arbeidslivet, mens menn arbeider deltid i mer begrensede perioder i livet. Den typiske deltidsarbeidende kvinne har flere enn ett barn under 16 år. Hun arbeider gjerne 60-80 prosent og oppfatter seg selv i hovedsak som yrkesaktiv. Den typiske deltidsarbeidende mann har en mindre deltidsjobb, gjerne ved siden av skolegang eller mot slutten av sin yrkeskarriere (Lohne og Næsheim 2003).

Mange midlertidig ansatte ønsker fast jobb

Over 200 000 personer var ansatt på midlertidig basis i 2004, viser tall fra AKU. Det tilsvarer 10 prosent av alle ansatte. Av de 210 000 midlertidig ansatte var 39 prosent vikarer, 23 prosent ekstrahjelpere, 21 prosent i et engasjement eller prosjektansatte, mens de øvrige var lærlinger, praktikanter og lignende (Bø 2005).

57 prosent av de midlertidig ansatte ønsker en fast ansettelse. I aldersgruppen 30-54 år gir tre av fire uttrykk for at de ønsker fast jobb. Det store flertall av disse har også forsøkt å få det. Ønsket om fast ansettelse er mer utbredt blant kvinner enn blant menn, henholdsvis 61 og 51 prosent. Andelen som har forsøkt å få fast ansettelse, er også høyere blant kvinner.

Kortere arbeidstid for menn

Den faktiske arbeidstiden har gått ned med nesten to timer per uke fra slutten av 1980-tallet til 2004, da gjennomsnittlig arbeidstid var 34,6 timer. Faktisk arbeidstid vil si den utførte arbeidstiden (minus feriedager, sykdom og annet fravær, og pluss eventuell overtid). Det er menn som står for denne nedgangen. Fra å jobbe 41 timer per uke i gjennomsnitt i 1989, var arbeidstiden for menn i 2004 om lag 38 timer. Kvinnene har holdt seg stabilt på om lag 30 timer i uken.

Mange ønsker å arbeide mer

Antall undersysselsatte gikk opp fra 86 000 i 2003 til 98 000 i 2004, hvorav kvinnene sto for mesteparten av oppgangen. Siden AKU startet å måle undersyssetningen i 1989, har tallet aldri vært høyere. Undersysselsatte er deltidsysselsatte som ønsker, og har forsøkt å få, mer arbeid. Som andel av alle deltidsysselsatte utgjorde undersyssetningen 16 prosent i 2004, mot 14 prosent året før. Over 60 prosent av de undersysselsatte jobber innenfor helse- og sosialtjenester, samt varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet. Det er også innenfor de samme to næringsgruppene at vi finner de fleste deltidsysselsatte.

Flere småbarnsmødre jobber

Den gruppen som fremfor noen har økt yrkesdeltakelsen etter 1980, er mødre med små barn. For gifte og samboende kvinner med yngste barn under seks år steg yrkesfrekvensen med ca. 30 prosentpoeng frem til 2001, hvor nivået var på det høyeste i denne perioden (henholdsvis 77 prosent for mødre med yngste barn under tre år, og 86 prosent for mødre med yngste barn mellom tre og seks år). Deretter har yrkesaktiviteten gått noe ned for disse gruppene.

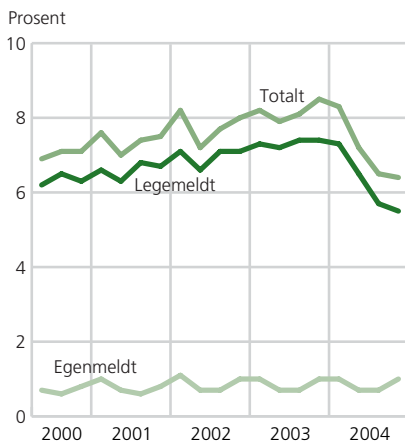
Mødre med større barn har også økt yrkesdeltakelsen i perioden fra 1980, men ikke på langt nær så markert som småbarnsmødrene. Mødrenes yrkesaktivitet øker med alderen på barna. Dessuten er ettbarns- og tobarnsmødre i

noe større grad yrkesaktive enn kvinner som er mødre til flere enn to barn. Men forskjellen mellom disse gruppene er blitt klart mindre enn den var i begynnelsen av perioden.

Nedgang i sykefraværet

Det har vært svingninger i sykefraværet de siste årene. AKU gir et langsiktig bilde av sykefraværet. Her telles de som har vært midlertidig fraværende fra arbeid hele undersøkelsesuken på grunn av sykdom, og andelen regnes som prosent av alle sysselsatte. Siden det er hele uker som teller, blir sykefraværsprosenten naturlig nok lavere enn tallene fra den sentrale sykefraværsstatistikken, der tapte dagverk også fra kortere sykefravær, aktiv sykemelding og graderte sykemeldinger også teller med. Ifølge AKU var sykefraværet på 3,2 prosent i 1980. Sykefraværet var på det laveste i 1994 med 2,4 prosent, for å nå en topp rundt 2000-2002 på 4,0 prosent. Fraværet har siden sunket til 3,6 prosent, som var årsgjennomsnittet for 2004.

Figur 4. Tapte dagsverk på grunn av egenmeldt og legemeldt sykefravær for arbeidstakere 16-69 år, i prosent av avtalte dagsverk. Kvartalstall. 2000-2004¹

¹ Tallene for 1. kvartal 2002 og 2. kvartal 2003 er justert for påsken.

Kilde: Den sentrale sykefraværsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Den sentrale sykefraværsstatistikken som har eksistert fra 2. kvartal 2002, viser tapte dagsverk i prosent av avtalte dagsverk, og både egenmeldt og legemeldt fravær blir regnet med. Den sentrale sykefraværsstatistikken viser at fraværet økte fra 2. kvartal 2000, og nådde en foreløpig topp i 2003. I løpet av 2004 gikk sykefraværet imidlertid kraftig ned. Sammenlignet med 4. kvartal 2001, året da Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv¹ ble inngått, var nedgangen fra 4. kvartal 2004, på 15 prosent.

Sykefraværet gikk ned fra 8,5 til 6,4 prosent fra 4. kvartal 2003 til 4. kvartal 2004. For kvinner gikk sykefraværet ned med 2,4 prosentpoeng, for menn ble det redusert med 1,7 prosentpoeng. Fordi kvinner har et høyere nivå på sykefraværet, var likevel nedgangen relativt sett like sterk for kvinner og menn.

Hoveddelen av sykefraværet er legemeldt fravær: I de kvartalene vi har tall fra, utgjør egenmeldt fravær mellom 9 og 14 prosent av det totale fraværet.

Særlig innenfor næringene industri og bergverksdrift og i bygg og anlegg, har det vært stor nedgang i sykefraværet. Her har fraværet sunket fra henholdsvis 8,7 til 6,3 prosent og 8,9 til 6,5 prosent fra 4. kvartal 2003 til 4. kvartal 2004. I helse- og sosialtjenester var det en nedgang fra 11,1 til 8,5 prosent. Videre gikk sykefraværet ned i alle sektorer, men mest i kommunal forvaltning, fra 10,0 til 7,7 prosent.

Lavere sysselsetting blant innvandrere

Blant førstegenerasjonsinnvandrere lå andelen sysselsatte på 56,6 prosent 4. kvartal 2004, uendret fra foregående år. Fra 2001, som er startåret for den registerbaserte sysselsettingsstatistikken for innvandrere, har det vært en markert nedgang på 2,7 prosentpoeng. Befolkningen for øvrig hadde en nedgang i samme periode på 1,6 prosentpoeng.

Innvandrer menn hadde en sysselsetting på 61,1 prosent, mens kvinnenes sysselsetting lå på 52,2 prosent, i 4. kvartal 2004. I hele befolkningen var andelen henholdsvis 72,5 og 66 prosent.

Blant etterkommere, personer født i Norge av utenlandskfødte foreldre, var sysselsettingsandelen 56,9 prosent. I absolutte tall utgjør de 7 800 sysselsatte og over halvparten av dem er mellom 16 og 25 år. Dette er med andre ord en

Som innvandrere regnes her en person født i utlandet av utenlandsfødte foreldre (også kalt førstegenerasjonsinnvandrere) om ikke annet er spesifisert. Statistikken gjelder kun de som er registrert bosatte, det vil si at de ifølge folkeregisteret forventes å oppholde seg i landet i minst seks måneder.

Tallene er fra registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere.

ung befolkningsgruppe, og mange vil derfor være under utdanning og utenfor arbeidsmarkedet.

Hvis man deler inn innvandrerbefolkningen etter landbakgrunn, trer det frem klare forskjeller i sysselsettingsandelen. Innvandrere fra Norden har litt høyere sysselsettingsandel enn befolkningen sett under ett, mens innvandrere fra Vest-Europa utenom Norden ligger noe lavere enn hele befolkningen. Lavest sysselsettingsandel har innvandrere fra Afrika: Førstegenerasjonsinnvandrere fra denne verdensdelen hadde en sysselsettingsprosent på 41,2. Blant ikke-vestlige innvandrere er innvandrere fra Asia den største gruppen. Sysselsettingen for denne gruppen var på 49,8 prosent for førstegenerasjonsinnvandrere.

Økt botid gir høyere sysselsettingsandel

For innvandrere med en botid i Norge på under fire år var andelen sysselsatte på 46 prosent, mens den var oppe i 58 prosent for dem med botid fra fire til seks år. Går vi ytterligere opp i antall år bosatt i Norge, det vil si syv år og mer, ser vi bare en mindre økning i totaltallene på 2 prosentpoeng.

Det er imidlertid ganske lave sysselsettingsprosentene også i enkelte innvandrergupper med lang botid i Norge. Dette gjelder blant annet dem fra Pakistan og Tyrkia, som begge hadde en sysselsetting på 44 prosent. Det lave sysselsettingsnivået i disse gruppene har først og fremst sammenheng med en svært lav yrkesdeltakelse blant kvinnene. Kvinner fra Pakistan hadde en sysselsetting på 28 prosent, mens mennene lå på 59 prosent, med andre ord hadde de en dobbelt så høy sysselsetting som kvinnene. Også blant dem fra Tyrkia var det stor forskjell mellom kvinner og menn, henholdsvis 35 og 57 prosent (Olsen 2004).

Overrepresentasjon i visse næringer

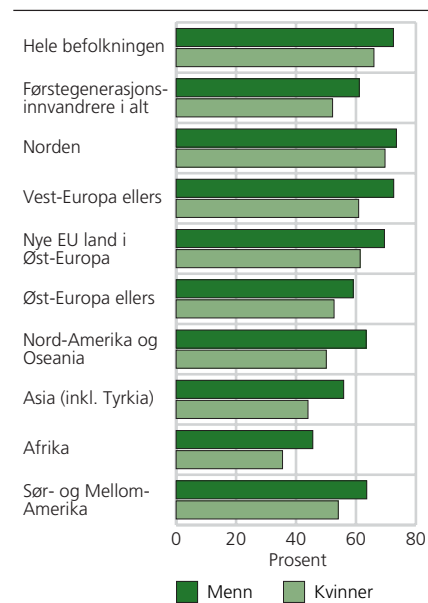
Ikke-vestlige innvandrere er overrepresentert i rengjøringsvirksomheter og hotell- og restaurantnæringen. Mens hele den yrkesaktive befolkningen hadde en andel sysselsatte i hotell- og restaurantnæringen på 3,3 prosent, var den tilsvarende andelen for ikke-vestlige innvandrere 12,4 prosent. I rengjøringsvirksomheter finner vi en enda skjevare fordeling, henholdsvis 0,8 kontra 6,2 prosent.

Blant de 56,6 prosent sysselsatte innvandrerne i 2004 utgjorde lønnstakere 52,8 prosent og selvstendig næringsdrivende 3,8 prosent. Førstegenerasjonsinnvandrere fra Norden og Vest-Europa ellers hadde hver en andel selvstendig næringsdrivende på snaut 6 prosent, et nivå som altså overstiger de 4,8 prosent selvstendig næringsdrivende i befolkningen totalt. Førstegenerasjonsinnvandrere fra Asia var gruppen ikke-vestlige innvandrere med høyest andel selvstendig næringsdrivende med 3,6 prosent.

Kraftig økning i pendlingen

Antall sysselsatte som pendler, det vil si krysser minst én kommunegrense på vei fra bosted til arbeidssted, er mer enn fordoblet fra 1980 til 2004. I alt 31,9 prosent av de sysselsatte jobbet i 4. kvartal 2004 i en annen kommune enn de var bosatt i. Bosatte i Akershus hadde mest utpendling med 60,8 prosent av de sysselsatte. Kommunene med lavest utpendling finnes i Finnmark Finnmark, Oslo, Nordland og Troms, der godt under 20 prosent pendler ut av kommunen de er bosatt i.

Figur 5. Sysselsatte etter landbakgrunn og kjønn, i prosent av personer i alt 16-74 år. 4. kvartal 2004

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere, Statistisk sentralbyrå.

To av ti redd for å miste jobben

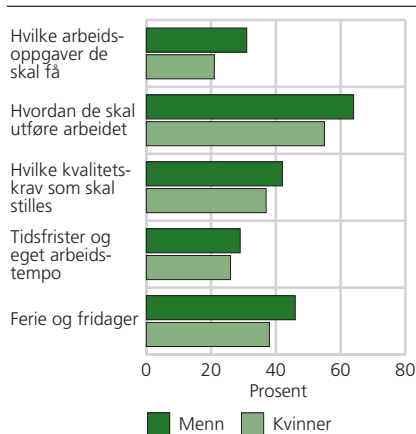
Fra 2000 til 2003 har det vært en stor økning i antall sysselsatte som mener de står i fare for å miste jobben på grunn av nedlegging, innskrenkning eller annet. I 2000 oppga en av ti dette, i 2003 er andelen økt til to av ti. Samtidig ser vi at andelen med midlertidig ansettelse ligger på et stabilt lavt nivå, i overkant av en av ti er midlertidig ansatt. Dette er tall som stemmer godt overens med tall på ansatte på midlertidig basis fra AKU. De aller fleste har også skriftlig ansettelseskontrakt. Her har andelen økt fra 83 prosent i 1996 til 90 prosent i 2003. Det er flest uten skriftlig ansettelseskontrakt i de minste bedriftene. Til tross for at de formelle rammene rundt arbeidstakerne er gode, har altså frykten for å miste jobben vært stigende. Dette kan ha sammenheng med veksten i arbeidsledigheten og dermed usikkerhet på arbeidsmarkedet i samme periode. AKU viste at arbeidsledigheten ved utgangen av 2000 var på 3,6 prosent, mens den i 2003 og 2004 har stabilisert seg på 4,5 prosent. (<http://www.ssb.no/emner/06/01/akumnd/>).

I perioden 1996-2003 har det vært en nedgang i andelen ansatte som har fast lønn, det vil si fast måneds-, halvmåneds-, uke- eller timelønn. Dette er en generell trend uavhengig av alder og kjønn. I 1996 hadde ni av ti fast lønn, i 2000 hadde åtte av ti fast lønn, mens i 2003 har omtrent syv av ti fast lønn. Vi har sett en tilsvarende økning i andelen ansatte som har fast lønn kombinert med bonus, provisjon eller akkordtillegg. Andelen som er fornøyd med lønnen sin har vært relativt stabil i perioden, og det er også stabilitet i andelen som sier de er tilfredse med jobben.

Nær to av ti har for mange ulike arbeidsoppgaver

18 prosent sier at de mesteparten av tiden har for mange ulike arbeidsoppgaver. Flere kvinner enn menn opplever dette. Andelen som opplever at de ikke har tid til å utføre arbeidet skikkelig, har vært stabil i perioden, omtrent en av tre opplever dette. De yngste på arbeidsmarkedet, 16-24-åringene, skiller seg ut. I denne gruppen opplever færre dette, og det har vært en nedgang i andelen som opplever det fra 1996 til 2003. Kvinner opplever dette i større grad enn menn. Om det er kjønn eller yrke som slår ut her er usikkert, men sykepleiere skiller seg ut blant yrkene, og opplever dette oftere enn ansatte i andre yrker.

Figur 6. Andel ansatte som i høy grad selv kan bestemme over ulike forhold i jobben sin, etter kjønn. 2003. Prosent

Kilde: Levekår tverrsnitt 2003, Statistisk sentralbyrå.

Menn bestemmer selv

En av fire bestemmer selv i høy grad hvilke arbeidsoppgaver de skal ha, og andelen i befolkningen som gjør dette har holdt seg stabil fra 1989 til 2003. Menn kan i større grad enn kvinner bestemme dette selv. Omtrent seks av ti bestemmer selv mesteparten av tiden hvordan arbeidet skal utføres, og her har det vært en liten nedgang i perioden. Det samme gjelder selvbestemmelse over hvilke kvalitetskrav som skal stilles, der andelen i 2003 er på 40 prosent. Selvbestemmelse over tidsfrister/eget arbeidstempo og ferie/fridager har også holdt seg stabilt i perioden. For alle mål på selvbestemmelse ser vi at menn i større grad enn kvinner bestemmer selv.

Unge kvinners arbeid kundestyr

Andelen sysselsatte som sier at arbeidet deres i høy grad er styrt av kunder, klienter eller elever, var 49 prosent i 2000 og 53 prosent i 2003. Spesielt unge kvinners arbeid er styrt av dette – nær syv av ti kvinner i alderen 16-24 år er styrt av kunder, klienter eller elever. Arbeidet er også styrt av andre forhold. Vi ser en økning i andelen som oppgir at arbeidet er styrt av arbeidskamerater, kolleger og av fastlagte rutiner, og vi ser en tendens til at arbeidstakerne

i mindre grad enn tidligere selv kan bestemme hvordan de skal utføre arbeidet sitt og hvilke kvalitetskrav som skal stilles i jobben. Derimot ser det ut som om arbeidstakerne i større grad enn tidligere kan bestemme over tidsfrister og eget arbeidstempo. På dette området har vi dessverre ikke gode tidsreier og bare tall for 2000 og 2003.

Nedgang i andelen som opplever konflikter med ledelsen

Vi ser en nedgang fra 1993 til 2003 i andelen som opplever dårlig forhold på arbeidsplassen mellom ledelse og ansatte. Mens andelen var hele 42 prosent i 1993 var den 32 prosent i 2003. Mens det har vært en tydelig nedgang i perioden for menn, ser vi av figur 7 at andelen kvinner som opplever dette har holdt seg mer stabil. I 2003 opplever 29 prosent av mennene dette, mens 35 prosent av kvinnene oppgir at de opplever dårlig forhold på arbeidsplassen mellom ledelse og ansatte. Kvinner i alderen 25-44 år er aller mest utsatt.

Et typisk kvinneyrke som sykepleie skiller seg også ut ved å rapportere mer dårlige forhold enn andre yrker, og andelen sykepleiere som opplever dårlig forhold har steget fra 1989 til 2003. Vi ser samme tendens når vi ser på andelen som opplever dårlig forhold på arbeidsplassen mellom ansatte. Også her er det en nedgang fra 28 prosent i 1989 til 19 prosent i 2003. Også her skiller sykepleierne seg ut med mer dårlig forhold mellom ansatte enn andre yrker.

Kvinner mest utsatt for trakassering, vold eller trusler på arbeidsplassen

Andelen som et par ganger i måneden eller oftere opplever å bli utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, har vært lav og stabil i perioden vi har undersøkt dette gjennom arbeidsmiljøundersøkelsene i SSB. Om lag 2 prosent av ansatte oppgir å ha opplevd dette. Unge kvinner, 16-24 år, skiller seg ut. 7 prosent i denne gruppen oppgir å ha opplevd uønsket seksuell oppmerksomhet ukentlig. Andelen som oppgir å ha blitt plaget eller ertet i jobben ukentlig er også lav og har vært på samme nivå i perioden 1989-2003. Også her oppgir 2 prosent at de har vært utsatt for dette ukentlig.

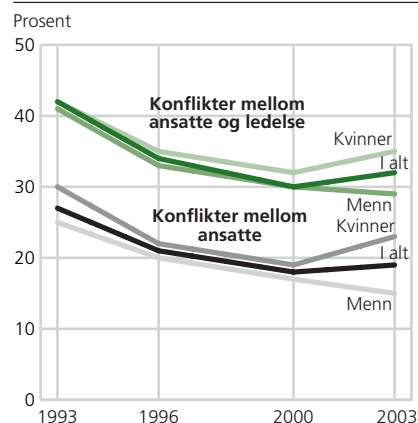
Som vi ser av figur 8 er andelen som oppgir å ha vært utsatt for vold eller trussel om vold på jobben derimot noe høyere. 6 prosent oppgir dette i 2003. 5 prosent oppga dette i 1989. Kvinner er mer utsatt for dette enn menn.

Stabile fysiske arbeidsforhold

Antall arbeidstakere som er utsatt for varme, kulde, støy, forurensninger og dårlig innelima ellers, har holdt seg på et stabilt nivå fra 1989 til 2003. Hvis vi ser bort fra dårlig innelima, kan man også si at det er relativt få arbeidstakere som er utsatt for slike arbeidsmiljøproblemer. Men dette gjelder når man ser alle sysselsatte (ansatte) under ett. Dette er forhold som noen yrkesgrupper er mer utsatt for enn andre. Sysselsatte innenfor primærnæringene, industri og bygg og anlegg er overrepresentert blant de utsatte for disse forholdene. Disse arbeidsmiljøforholdene har holdt seg på et stabilt nivå til tross for nedgangen i sysselsettingen innenfor primærnæringene og industrien, som kanskje er de næringene som i størst grad er utsatt for disse arbeidsforholdene.

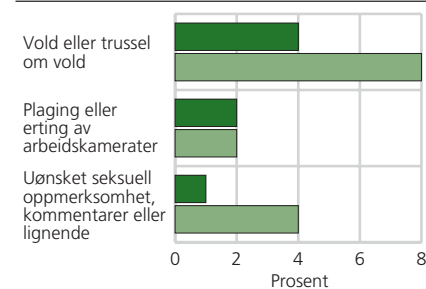
Når vi ser på ergonomisk arbeidsmiljø, er også bildet preget av stabilitet eller en svak nedgang i andelen med ergonomiske utfordringer. Her kan vi skille mellom kraftkrevende jobber eller jobber som krever at man er i bevegelse mesteparten av tiden, og mer statisk belastende jobber som har andre ergono-

Figur 7. Andel ansatte som ofte eller av og til opplever konflikter i jobben, etter kjønn. 1989-2003. Prosent

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsen 1993 og Levekår tversnitt 1996, 2000 og 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Andel sysselsatte som er utsatt for vold, trusler, mobbing eller trakassering et par ganger i måneden eller mer, etter kjønn. 1989-2003. Prosent

Kilde: Levekår tversnitt 2003, Statistisk sentralbyrå.

Datagrunnlaget

Hovedkilden til avsnittet om arbeidsmiljø er levekår tversnitt 2003 med arbeidsmiljø som tema. Til undersøkelsen ble det trukket 5 000 personer i alderen 16-66 år. 3 489 personer, eller 71 prosent, deltok i undersøkelsen. For mer dokumentasjon, se (Hougen 2004).

I tillegg har vi brukt levekår tversnitt 2000 og 1996 og Arbeidsmiljøundersøkelsene fra 1989 og 1993. For mer dokumentasjon se (Vågane 2001), (Teigum 1996), (NOS C228), (NOS C9).

¹ Intensjonsavtalen er en avtale mellom partene i arbeidslivet og staten som ble undertegnet i oktober 2001. Formålet med avtalen var blant annet å redusere sykefraværet med 20 prosent, foruten å inkludere flere med redusert funksjonsevne på arbeidsmarkedet og å heve den gjennomsnittlige pensjonsalderen.

Referanser

Blom, Svein (1998): *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere*, Rapporter 1998/16, Statistisk sentralbyrå.

Bø, Tor Petter (2005): Midlertidig ansatte, <http://www.ssb.no/valgaktuelt/>.

Eurostat (2005): Statistics in focus: Population and social conditions, 6/2005, Labour Force Survey.

Haugen (2004): Samordnet levekårsundersøkelse 2003 - tversnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport, Notater 2004/49, Statistisk sentralbyrå.

Lohne, Y. og H. N. Næsheim (2003): Kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet, Rapporter 2003/22, Statistisk sentralbyrå.

NOS (1989): Arbeidsmiljø 1989, Norges offisielle statistikk C 9, Statistisk sentralbyrå.

NOS (1993): Arbeidsmiljø 1993, Norges offisielle statistikk C 228, Statistisk sentralbyrå.

Olsen, Bjørn (2004): "Arbeid" i Tronstad (red.): *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistiske analyser 66, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/emner/06/01/akumnd/>.

Teigum, Hanne Marit (1996): Samordnet levekårsundersøkelse 1996 - tversnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport, Notater 1996/63, Statistisk sentralbyrå.

Vågane, Liva (2001): Samordnet levekårsundersøkelse 2001 - tversnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport, Notater 2002/56, Statistisk sentralbyrå.

miske konsekvenser. De ulike problemområdene rammer ulike yrkesgrupper og næringer. Over halvparten av alle sysselsatte står eller går mesteparten av arbeidstiden, og 36 prosent arbeider med gjentatte ensidige bevegelser mesteparten av arbeidstiden. 22 prosent oppgir at de har en stor risiko for belastningsskader i arbeidet sitt. Flere kvinner enn menn oppgir dette.

Kvinner flere helseplager som skyldes jobb enn menn

Andelen som opplever ulike typer fysiske og psykiske smerter og plager på grunn av jobben har holdt seg stabil i perioden. Det har verken vært en økning eller en nedgang, bortsett fra for smerter i armer og håndledd, som har økt noe. Kvinner har generelt flere plager som skyldes jobb enn menn. Vi ser også at plagene øker med økt alder. 22 prosent av kvinnene i alderen 45-66 år svarer at de har smerter i nakke, skuldre eller øvre del av rygg på grunn av jobben. Det er vanskelig å si noe om sammenhengen mellom smerter som skyldes jobb og yrke, men det er en tendens til at håndverkere, operatører og sjåfører skiller seg ut med litt flere smerter som skyldes jobben enn andre yrkesgrupper.

På arbeidsmiljøområdet har vi ikke noen ferske tall om innvandrerbefolkningen. Lvekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere fra 1996 (Blom 1998) viser at innvandrere er oftere utsatt for arbeidsmiljøbelastninger enn nordmenn.

Større inntektsforskjeller

Husholdningsinntektene økte noe mindre i 2003 enn året før, blant annet på grunn av svak lønnsvekst. Samtidig bidro et rekordstort aksjeutbytte til at inntektsulikheten økte. I 2003 hadde den rikeste tidelen av befolkningen 6,5 ganger høyere inntekt enn den fattigste tidelen. Går vi ti år tilbake, var tilsvarende forholdstall 4,7. Kvinner tjener fremdeles mindre enn 85 prosent av hva menn gjør. Av forbruket i husholdningene brukes det fortsatt mest penger på bolig, deretter på transport.

Moderat vekst i husholdningsinntektene

Mens husholdningsinntektene økte betydelig fra 2001 til 2002, var økningen fra 2002 til 2003 mer moderat. I gjennomsnitt har norske husholdninger en inntekt etter skatt på 345 100 kroner i 2003. Målt i faste priser er økningen i medianinntekten fra 1990 til 2003 på 22 prosent. (Medianinntekten er inntekten til den husholdningen som befinner seg midt i fordelingen, etter at en har sortert inntekten etter størrelse.)

Størst inntektsvekst blant eldre

Selv om de fleste husholdningstypene har opplevd en økning i inntekt etter skatt de siste årene, er det de eldre som har opplevd den sterkeste veksten. Dette gjelder særlig par uten hjemmeboende barn hvor hovedinntektstakeren er 65 år eller eldre. Siden 1990 har medianinntekten for denne gruppen økt med hele 47 prosent. Også eldre aleneboende (65 år og eldre) har hatt en god inntektsutvikling det siste tiåret. De fleste i denne gruppen er kvinner, og mange er minstepensjonister.

Det er inntekt fra eget arbeid som betyr mest for husholdningene, selv om andelen som kommer i form av yrkesinntekt har gått ned de siste årene. I 2003 kom 70 prosent av husholdningsinntekten i form av yrkesinntekt, mens pensjoner og stønader utgjorde 22 prosent. Kapitalinntektene utgjorde på sin side 8 prosent av samlet husholdningsinntekt, samme andel som året før. Utlignet skatt utgjorde 24 prosent av den samlede husholdningsinntekten i 2003, også dette var samme andel som året før.

Det skjedde en relativt moderat økning i lønn per normalårsverk fra 2002 til 2003. Målt i faste kroner var veksten på 1,4 prosent. Økningen fra 2000 til 2001 var på den annen side på hele 4 prosent. Lønn per normalårsverk var i gjennomsnitt på 333 100 kroner i 2003. Det siste tiåret har økningen i lønn per normalårsverk vært relativt sterk. Tallene viser at økningen (målt i faste kroner) fra 1993 til 2003 har vært på vel 26 prosent.

Kvinnene bidrar mer til husholdningsøkonomien

Vel tre av fire parhusholdninger i alderen 25-54 år har minst to yrkesaktive medlemmer. Fra siste halvdel av 1980-tallet har det blitt stadig flere husholdninger med minst to yrkesaktive. Tallene for 2003 viser imidlertid en liten tilbakegang i andelen husholdninger med minst to yrkesaktive. Dette kan nok ses i sammenheng med den økende arbeidsledigheten etter 2001. Selv som yrkestilknytningen reduseres, viser ikke tallene noen nedgang i kvinners andel

*Jon Epland, Harald Lunde
og Eiliv Mørk*

*Jon Epland er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå,
Seksjon for Inntekts- og lønnsstatistikk
(jon.epland@ssb.no).*

*Harald Lunde er rådgiver i Statistisk sentralbyrå,
Seksjon for Inntekts- og lønnsstatistikk
(harald.lunde@ssb.no).*

*Eiliv Mørk er rådgiver i Statistisk sentralbyrå,
Seksjon for Levekårsstatistikk (eiliv.mork@ssb.no).*

Inntektsbegrep

Det inntektsbegrepet som er benyttet i denne artikkelen er *inntekt etter skatt*. Dette inntektsbegrepet fremstår etter følgende regnskap:

Inntekt etter skatt = Lønnsinntekt
 + netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd og avskrivninger
 + brutto kapitalinntekt (renteinntekter og avkastning på verdipapir)
 + sum overføringer (pensjoner og stønader)
 - utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene en person eller husholdning mottar, må en likevel være oppmerksom på at dette inntektsbegrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsliv. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte "svarte" inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Ut fra samme prinsipp er heller ikke renteutgifter trukket fra.

av den totale yrkesinntekten. I 2003 utgjør kvinners andel av den totale yrkesinntekten 38 prosent. I løpet av de siste 15 årene har kvinners andel av den totale yrkesinntekten økt med om lag 6 prosentpoeng. Sysselsettingen blant kvinner øker, og nærmer seg mennenes nivå, men fortsatt er det slik at flere kvinner enn menn jobber deltid (se også artikkelen om arbeid).

Mellom de ulike husholdningstypene er det klare variasjoner i hvor stor andel henholdsvis yrkesinntekt, kapitalinntekt og overføringer utgjør av husholdningens samlede inntekt. Enslige er den husholdningstypen som mottar størst andel av inntekten som overføringer (det vil si pensjoner og stønader). For denne gruppen sett under ett utgjør overføringene 35 prosent av den samlede inntekten. Yrkesinntektens andel er tilsvarende redusert og utgjør vel 60 prosent. Men det er imidlertid verdt å merke seg at innad i husholdningstypen enslige finnes det store variasjoner. Mange pensjonister er for eksempel enslige, og for disse vil naturlig nok ytelse fra folketrygden utgjøre mesteparten av inntekten. Den husholdningstypen hvor yrkesinntekten utgjør størst andel av samlet inntekt, er par med barn i alderen 0 til 6 år. For disse husholdningene utgjør yrkesinntekten i gjennomsnitt 83 prosent av den samlede inntekten.

Ulikheten øker

En vedvarende trend fra 1990-tallet har vært at personene med de høyeste inntektene også får en stadig større andel av den samlede inntektskotten. Og

motsatt at de med lavest inntekt får en stadig mindre del av den samme potten.

For å sammenligne inntektene til forskjellige typer husholdninger er det vanlig å benytte såkalte ekvivalensskalaer og beregne inntekten per forbruksenhet (ekvivalentinntekt). En ekvivalensskala tar hensyn til stordriftsfordelene ved at flere bor sammen. Ved å benytte den såkalte EU-skalaen når vi skal ta hensyn til at husholdningene har ulik størrelse, blir gjennomsnittlig inntekt etter skatt per forbruksenhet på 224 900 kroner i 2003. Målt i faste priser var dette en økning i inntektene på 2 prosent fra året før.

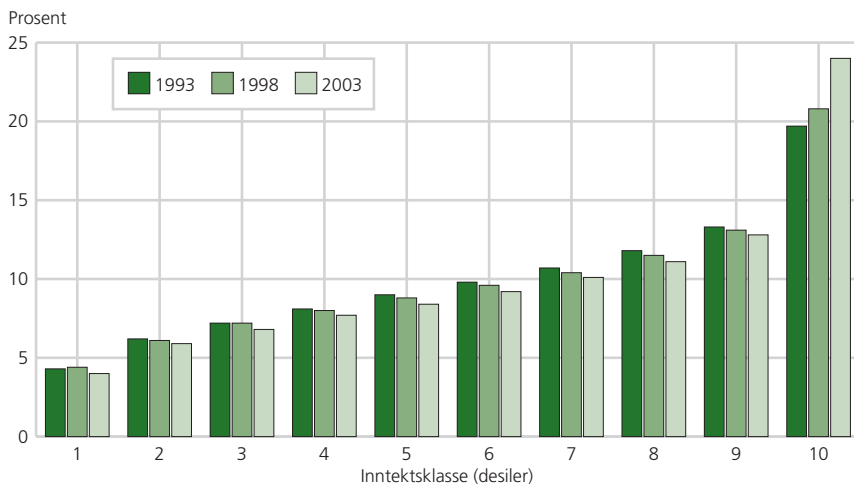
Ekvivalensskala

For å kunne sammenligne inntekten til husholdninger av ulik størrelse og sammenstilling, justerer man vanligvis den samlede husholdningsinntekten ved hjelp av en såkalt ekvivalensskala, eller forbruksvekter. Det finnes flere ulike skalaer. Vi har her hovedsakelig benyttet den såkalte EU-skalaen. Denne skalaen anses å ha moderate antakelser når det gjelder graden av stordriftsfordeler, det vil si hvor økonomisk fordelaktig det er å bo i en stor husholdning. Ifølge denne skalaen skal første voksne familiemedlem ha vekt lik 1,0 mens neste voksne får vekt lik 0,5 og barn vekt lik 0,3. Et par med to barn må, ifølge denne skalaen, ha en husholdningsinntekt etter skatt på 210 000 kroner for å ha samme økonomiske levestandard som en enslig med 100 000 kroner i inntekt etter skatt.

For indikatorer over andelen personer med lavinntekt, er det i tillegg benyttet OECD-skalaen. Denne skalaen legger mindre vekt på at husholdningene har stordriftsfordeler når flere bor sammen. Med denne skalaen gis første voksne vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,7 mens barn får vekt lik 0,5. Ifølge denne skalaen må en tobarnsfamilie ha en inntekt tilsvarende 270 000 kroner for å ha samme økonomiske levestandard som en enslig med 100 000 kroner i inntekt.

Dersom alle personer deles inn i ti grupper etter inntekt etter skatt per forbruksenhet, og man ser hvor stor andel den høyeste tiendedelen har av alle husholdningenes inntekt, disponerer den øverste gruppen 24,1 prosent av all inntekt. Dette var klart mer enn i tidligere år. Samtidig har de laveste desilene fått mindre del av den totale inntekten. I 2003 disponerte den laveste tiendedelen 3,7 prosent av all inntekt. Gapet mellom de med høyest og lavest inntekt øker altså klart. I 2003 hadde tiendedelen med høyest inntekt 6,5 ganger større inntekt enn de med lavest inntekt. Ti år tidligere (1993) var inntekten til de med høyest inntekt 4,7 ganger større enn de med lavest inntekt.

Figur 1. Andel av totalinntekten som blir disponert av ulike inntektsklasser. 1993, 1998 og 2003

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Sammenlignet med andre land er inntektsforskjellene mindre i de nordiske landene enn i Europa for øvrig. Tall fra Eurostat for 2001 viser at forskjellen i gjennomsnittsinntekt mellom den rikeste og fattigste femtedelen er minst i Danmark og størst i Portugal. Datagrunnlaget som blir brukt i internasjonale sammenligninger er imidlertid noe eldre enn det som ellers er presentert her. I tillegg brukes ulike inntektsbegrep.

Lavest inntektsvekst for yngre aleneboende uten barn

Inntektsnivået til husholdninger kan måles ved å se på inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle husholdninger. Ut fra dette viser tallene for 2003 at aleneboende under 45 år har tapt terreng i forhold til andre husholdningstyper relativt sett. Mens yngre enslige tidlig på 1990-tallet hadde en inntekt om lag på nivå med gjennomsnittet for alle hushold, var inntektsnivået i 2003 bare på 77 prosent av gjennomsnittet for alle. Noe av denne utviklingen kan forklares med en økning i aleneboende studenter i perioden. Men selv om vi utelater studenter fra denne gruppen, har enslige under 45 år bare hatt en inntektsvekst som var halvparten så stor som andre husholdningstyper, for eksempel barnefamilier og alderspensjonister.

Det er likevel enslige eldre (65 år og eldre) som har det laveste inntektsnivået, når en ser inntekten i forhold til gjennomsnittet for alle. Per forbruksenhet har denne gruppen en inntekt tilsvarende to tredjedeler av gjennomsnittet for alle i 2003. Par uten barn, der hovedinntektstakeren er i alderen 45-64 år er inntektsvinnerne målt i inntekt per forbruksenhet, med en gjennomsnittlig inntekt på 326 100 kroner. Dette er 1,5 ganger så mye som gjennomsnittet for alle.

Barnefamilier har vært trukket frem blant inntektsvinnerne de senere årene, selv om utviklingen de aller siste årene må betegnes som moderat. Par med små barn (0-6 år) har i 2003 en inntekt per forbruksenhet på 239 700 kroner, og har med dette et inntektsnivå straks over gjennomsnittet for alle. Par med større barn (7-17 år) har derimot en gjennomsnittsinntekt som er om lag 20 prosent høyere enn gjennomsnittet for alle (270 800 kroner).

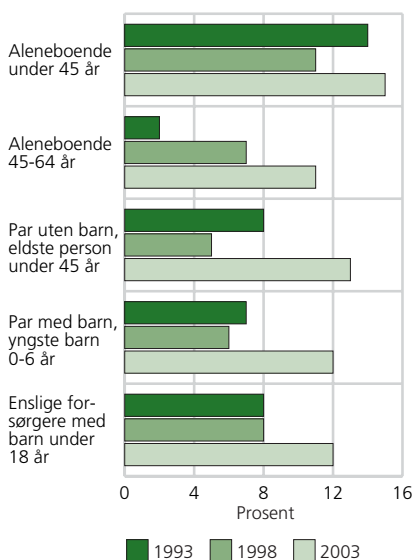
Det er en klar forskjell i økonomisk velferd mellom de barna som bor sammen med begge foreldrene, og de som bor med en enslig forsørger. I ni av ti tilfeller vil dette være en enslig mor. I 2003 hadde enslige forsørgere en inntekt per forbruksenhet som bare var 83 prosent av inntektsnivået til gjennomsnittshusholdningen (186 600 kroner).

Flere med lavinntekt

Det finnes flere mål på lavinntekt og de ulike målene kan gi ulike resultater. En vanlig metode er å definere alle personer som har en inntekt per forbruksenhet som ligger under halvparten eller 60 prosent av medianinntekten, som tilhørende lavinntektsgruppen. Ved bruk av EUs lavinnteksdefinisjon (under 60 prosent av medianinntekten per forbruksenhet) var det 9,7 prosent av befolkningen som var i lavinntektsgruppen i 2003. Denne andelen har endret seg lite de siste fem årene. I et noe lengre perspektiv, siden midten av 1990-tallet, har andelen med lavinntekt gått noe ned. Det er flere årsaker til denne utviklingen, både bedre konjunkturer på slutten av 1990-tallet og sterk vekst i minstepensjonen. Det siste forklarer mye av hvorfor særlig kvinnene fikk redusert sin andel i lavinntektsgruppen på slutten av 1990-tallet (Statistisk sentralbyrå 2004).

Ved bruk av OECDs lavinnteksdefinisjon (under 50 prosent av medianen) går utviklingen i retning av at det har blitt noen flere med lavinntekt de siste årene, fra 3,1 prosent i 2001 til 3,8 prosent i 2003. Ved bruk av denne skalaen er det mindre forskjeller mellom menn og kvinner, selv om andelen menn med lavinntekt har vært noe høyere enn for kvinner de siste årene. Blant de gruppene der vi finner en økning i andelen med lavinntekt de siste årene, finner vi innvandrere og familier med mange barn. Blant annet har ikke-vestlige innvandrere tre ganger større sannsynlighet for å tilhøre lavinntektsgruppen enn befolkningen generelt (Kirkeberg og Kleven 2004).

Figur 2. Andelen med gjeld større enn tre ganger inntekten. 1993, 1998 og 2003

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Lavinntekt et storbyproblem?

Nyere analyser har vist at det først og fremst er Oslo som skiller seg ut fra resten av landet med mange med lav inntekt. Dersom en tar hensyn til at boligprisene varierer betydelig rundt om i landet, viser det seg at andelen personer med årlig lavinntekt i Oslo er nesten tre ganger så høy som landsgjennomsnittet. En av forklaringene på at så mange har lavinntekt i Oslo, er at en her har en overrepresentasjon av de gruppene som oftest er å finne i lavinntektsgruppen; for eksempel ikke-vestlige innvandrere, aleneboende, enslige forsørgere og unge i etableringsfasen (Mogstad 2005).

Mer gjeld

Mens 12 prosent av husholdningene i 1986 hadde gjeld som var to ganger større enn inntekten, hadde mer enn hver femte husholdning (21 prosent) så høy gjeldsbelastning i 2003. Målt i faste priser har husholdningenes samlede gjeld økt med 45 prosent i denne perioden. Økningen fra 2002 til 2003 var alene på 6 prosent (målt i faste priser). I gjennomsnitt har norske husholdninger gjeld på over 500 000 kroner. Andelen med gjeldfrie husholdninger blir stadig mindre, fra 28 prosent i 1990 til 20 prosent i 2003. At gjelden øker, vises også ved at gjelden nå tilsvarende 79 prosent av bruttoformuen. Vi må tilbake til slutten av 1980-tallet for å finne en tilsvarende høy andel gjeld i forhold til bruttoformue. Økningen i gjelden skjer samtidig som den andelen realkapital (eiendommer) og bruttofinanskapital (bankinnskudd og verdipapir) utgjør av bruttoformuen er relativt stabil fra 2001 til 2003. En må likevel være oppmerksom på at verdiene på realkapitalen, som baserer seg på

ligningsverdier, klart og i stigende grad undervurderer den faktiske markedsverdien.

Den husholdningstypen som har mest gjeld er par hvor yngste barn er i alderen 0-6 år. I gjennomsnitt har disse husholdningene gjeld på over 1,1 million kroner i 2003. 12 prosent av disse husholdningene har en gjeldsbelastning som er tre ganger høyere enn husholdningens samlede inntekt, noe som er en dobbelt så høy andel som i 1998. Blant andre husholdninger med mye gjeld i forhold til inntekt, finner vi enslige forsørgere, yngre enslige og unge samboere uten barn (se figur 2).

Også husholdningenes bruttofinanskapital økte i 2003 etter en liten nedgang året før. Økningen skyldes blant annet økt banksparing. Også verdien av aksjer og verdipapirer økte, på tross av at aksjeverdien på børsen fortsatte å falle også i 2003. På grunn av at gjelda økte mer enn bruttoformuen, ble den ligningsmessige formuen noe redusert fra 2002 til 2003.

Fortsatt er det slik at tiendedelen med lavest bruttofinanskapital kun råder over 4 prosent av den samlede finanskapitalen til husholdningene. Selv om den høyeste tiendedelen opplever en liten tilbakegang i sin andel sammenlignet med slutten av 1990-tallet, råder fortsatt denne gruppen over 65 prosent av all finanskapital.

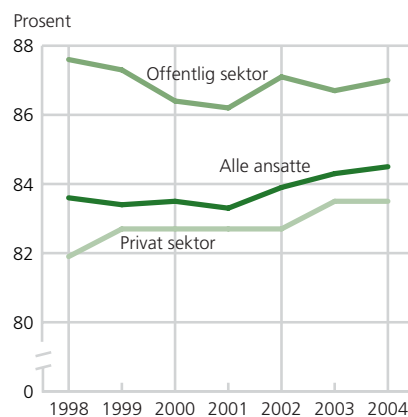
Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Statistisk sentralbyrås (SSBs) lønnsstatistikk gir et godt grunnlag for å sammenligne kvinners og menns lønn i ulike deler av arbeidsmarkedet. Ser vi alle bransjer under ett, tjener kvinner i gjennomsnitt 84,5 prosent av hva menn gjør per måned. Dette er bare en svak økning fra 1998 da andelen var 83,6 prosent. Lønnsforskjellen kan i første rekke forklares med at vi finner kvinner i andre yrker og i andre deler av arbeidsmarkedet enn menn.

Mindre lønnsforskjeller i offentlig sektor

Lønnsgapet mellom kvinner og menn er omtrent 3,5 prosentpoeng mindre blant offentlig enn privat ansatte. Samtidig er det forskjeller også innad i offentlig sektor, og det er blant undervisningspersonale i skoleverket vi i gjennomsnitt finner den minste lønnsforskjellen mellom kvinner og menn. Dette er et område preget av at menn og kvinner i ganske stor grad utfører de samme arbeidsoppgavene, samtidig som det er en overvekt av menn blant lektorer og omvendt blant lærere.

Figur 3. Kvinners lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 1998-2004. Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekvivalent. Alle ansatte

Kilde: Lønnsstatistikk. Alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Datakilde og noen sentrale begreper

Den viktigste kilden som er benyttet til å beskrive husholdningenes inntekter, er inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger. Denne undersøkelsen baserer seg på inntekts- og formuesopplysninger fra et landsomfattende utvalg av husholdninger, og gir tall for ulike grupper av husholdninger som for eksempel enslige, husholdninger med barn og pensjonister. Inntektsstatistikken gir tall for inntekt etter skatt for ulike husholdninger og for inntektens og formuens sammensetning.

Realkapital omfatter faste eiendommer (egen bolig og fritidseiendommer), produksjonskapital (for næringsdrivende) og annen konsumkapital (for eksempel innbo og løsøre, biler og båter). Alle verdiene baserer seg på ligningstakst, som i de fleste tilfeller er klart lavere enn markedsverdien.

Finanskapital omfatter summen av bankinnskudd, obligasjoner, aksjer og andre fordringer som er angitt i ligningen. Også verdien på finanskapitalen er i noen grad undervurdert i ligningen. Dette gjelder for eksempel for aksjer som ikke er notert på Oslo Børs' hovedliste.

Formue er summen av realkapital og finanskapital fratrukket gjeld og korrigert for negativ nettoformue.

Tabell 1. Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekvivalent og kvinners lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 2004. Alle ansatte, etter sektor

Sektor	Månedslønn		Kvinnens lønn i prosent av menns lønn
	Menn	Kvinner	
Alle ansatte	30 300	25 600	84,5
Offentlig sektor	29 700	25 900	87,0
Av dette			
Stat ¹	30 100	26 800	89,2
Kommune og fylkeskommune ²	26 100	23 900	91,4
Skoleverket	31 050	29 800	96,0
Privat sektor	30 400	25 400	83,5
Av dette			
Finanstjenester	40 500	29 300	72,4
Varehandel	28 700	23 300	81,0
Industri	28 600	25 000	87,5

¹ Omfatter ikke statlige sykehustjenester (helseforetakene).

² Omfatter ikke undervisningspersonale i skoleverket.

Kilde: Lønnsstatistikk. Alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Ser vi på staten og kommunene, er det i gjennomsnitt mindre lønnsforskjell mellom kvinner og menn blant kommunalt ansatte enn statlig ansatte. Et typisk trekk ved kommunesektoren er høy andel kvinner og mange på deltid (se artikkel om arbeid).

I privat sektor er det også store forskjeller mellom næringene. For eksempel tjener kvinner bare vel 72 prosent av hva menn gjør innenfor finans tjenester. Varehandel derimot har høy kvinneandel og mange deltidsansatte, og her er kvinners andel av menns lønn 81 prosent. Tilsvarende andel for industrien ligger på 87,5 prosent.

Mindre lønnsforskjeller blant deltidsansatte

Blant deltidsansatte er kvinners andel av menns lønn langt høyere enn for de heltidsansatte. I 2004 var kvinners andel av menns lønn blant deltidsansatte 94 prosent, mens den tilsvarende andelen for heltidsansatte var på 86,6 prosent. En del av denne store forskjellen kan antakeligvis forklares ved at de deltidsansatte fordeler seg noe ulikt mellom yrkesgruppene i forhold til de heltidsansatte. For eksempel er de fleste ledere og ansatte i høyere stillinger heltidsansatte, mens det blant deltidsansatte dominerer grupper med noe lavere lønnsnivå.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn forsterkes ved at menn i større grad enn kvinner har forskjellige former for tillegg og bonuser. Ser man bare på avtalt lønn eller grunnlønn, utgjorde kvinners lønn 85,4 prosent av menns lønn. Inkluderes uregelmessige tillegg og bonus synker andelen til 84,5 prosent, og dersom overtidsgodtgjørelse tas med, går andelen ytterligere ned, til 82,5 prosent.

Størst lønnsforskjell i lederyrker

Den relative lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i privat sektor er størst i yrkesgruppene med høyest lønnsnivå, det vil si i lederyrker, akademiske yrker og høgskoleyrker. Blant ledere tjener kvinner i gjennomsnitt bare 80 prosent av hva menn tjener per måned. En av årsakene til dette kan være at mannlige ledere befinner seg høyere i hierarkiet, det vil si har høyere lederstillinger enn kvinner.

I kontoryrker er det relativt sett minst lønnsforskjell mellom kvinner og menn, og kvinner har i denne yrkesgruppen om lag 98 prosent av menns månedslønn. Eksempler på typiske kontoryrker kan være sekretærer, økonomimedarbeidere og resepsjonister.

Utdanningsnivået er avgjørende

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn øker med alderen. Blant ansatte under 30 år har kvinner i gjennomsnitt omtrent 93 prosent av menns lønn, mens denne andelen synker jevnt til omtrent 79 prosent i aldersgruppene over 55 år. Noe av årsaken til dette ligger i generasjonsforskjeller i utdannings- og

For å kunne sammenligne lønna til deltidsansatte med heltidsansatte, er lønna for deltidsansatte omregnet til en heltidslønn. Dette gjøres ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn med de heltidsansatte slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte. Månedslønn er hovedbegrepet i lønnsstatistikken, og omfatter avtalt lønn (grunnlønn), uregelmessige tillegg samt bonus og provisjon. Overtidsgodtgjøring er ikke inkludert i månedslønna. Lønnsstatistikken i SSB har sammenlignbare tall for alle ansatte tilbake til 1998.

yrkesvalg mellom kvinner og menn. Det er større lønnsforskjell mellom kvinner og menn blant dem med høyere utdanning enn blant dem med bare grunnskole eller videregående skole. Ser vi på ansatte med grunnskole som høyeste utdanningsnivå, hadde kvinner i gjennomsnitt nær 86 prosent av menns lønn, mens den tilsvarende andelen for de med lavere nivå høyskole-utdanning (til og med 4 år på høyskole) var under 81 prosent.

En forklaring til at lønnsforskjellen er størst blant dem med høyere utdanning kan ligge i at kvinner og menn velger ulike utdanningsretninger. Kvinner velger ofte en utdanning innenfor for eksempel helse- og sosialfag, mens menn gjerne velger økonomiske, tekniske og naturvitenskapelige fag (se artikkelen om utdanning).

Sammenlignet med resten av Europa

En sammenligning med resten av Europa med tall for 2003 viser at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge er omtrent det samme som gjennomsnittet for de 15 opprinnelige EU-landene. Tar vi med de nye medlemslandene blir lønnsforskjellen i EU omtrent 1 prosentpoeng lavere enn i Norge. Ser vi på våre nærmeste naboland ligger Sverige og Norge omtrent likt, mens forskjellen mellom kvinner og menn er om lag 2 prosentpoeng større i Danmark enn i Norge.

Fortsatt vekst i forbruket

Husholdningenes årlige gjennomsnittsforkbruk økte på slutten av 1990-tallet, fra 281 500 2003-kroner i 1996 til 301 300 kroner i 2003. Det tilsvarer en vekst på 7 prosent.

Vi bruker mest på å bo

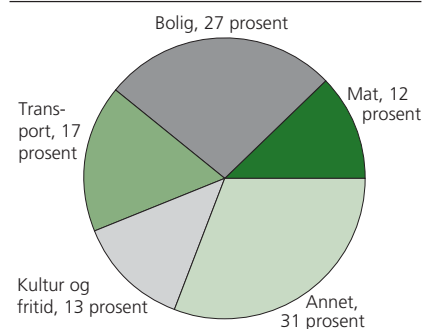
Gjennom flere tiår har boutgiftene stått for en økende andel av forbruket. Denne tendensen ble brutt i 1993. På 1960-tallet utgjorde boutgiftene 12-14 prosent av forbruket. Boutgiftsandelen gjorde et hopp med økte renteutgifter i 1988, steg deretter og nådde en topp i 1992 med 26 prosent.

Mens både matvareutgiftene og utgiftene til reiser og transport var større enn boutgiftene på begynnelsen av 1980-tallet, ble boutgiftene større enn matutgiftene i 1984 og passerte også utgiftene til reiser og transport i 1988. Boutgiftene har deretter holdt seg som den største utgiftsposten på gjennomsnittshusholdningens budsjett helt frem til 1995, da reiser og transport ble den største posten. Med ny beregningsmåte for forbruksutgiftene fra 1996, hvor det nå blir beregnet en "leieutgift" for eiere av egen bolig, mens renteutgifter er utelatt, er boligforbruket desidert den største posten, med en andel på 27,6 prosent i 1996. Andelen som går til boligforbruk er fortsatt den høyeste og ligger på 26,7 prosent i 2001-2003.

Utgiftene til transport nest størst

Veksten i forbruket på midten av 1980-tallet gjaldt i stor grad varige forbruks-goder, spesielt bolig, men også reiser og transport. I tillegg til bolig er bil og fritidshus de viktigste varige forbruks-godene i private husholdninger. Andelen av husholdningene som har bil, har økt fra i overkant av 60 prosent i 1980 til 76 prosent på begynnelsen av 1990-tallet. I 2003 eide 77 prosent av husholdningene bil. Økningen i bilhold gjennom 1980- og 1990-tallet skjedde til tross for at det ble flere enpersonhusholdninger, der andelen med bil er lavest. Transportbehovet mer enn økonomisk evne synes å være avgjørende for om husholdninger eier bil. Særlig parhusholdninger med og uten barn har

Figur 4. Andelen av utgiften som går til mat, bolig, transport, kultur og fritid og annet. 2003

Kilde: Forbruksundersøkelsen 2003, Statistisk sentralbyrå.

bil. Henholdsvis 94 og 96 prosent av par med små og med store barn hadde bil i 2003. Blant enslige under 65 år hadde 55 prosent bil.

I husholdninger med hovedinntektstaker på 65 år eller eldre er det færre som har bil enn for gjennomsnittet av alle husholdninger, 67 prosent. At mer enn to tredjedeler av husholdningene i den eldste gruppen har bil må sies å være god dekning.

23 prosent av husholdningene hadde mer enn én bil i 2003. Andelen med flere biler økte mest blant par med små barn fra 22 prosent i 1986/1988 til 37 prosent i 2003.

Transportutgiftene er den nest største utgiftsposten for gjennomsnittshusholdningen. Transportutgiftene utgjorde i gjennomsnitt 52 700 kroner i året i perioden 2001-2003. Dette er nær en sjettedel av totalutgiftene. Transportbehovet i husholdningene har økt i løpet av 1990-tallet. Dette har slått ut i økt bruk av kollektivtransport til tross for kraftig prisøkning på denne, men størst utslag har det fått i økt bilhold og økt bruk av bil.

Bare et mindretall av husholdningene eier fritidshus. I hele perioden fra 1980 har vel 20 prosent av husholdningene hatt fritidshus. Anskaffelse av fritidshus er i større grad enn anskaffelse av bil knyttet til husholdningens økonomiske evne. Arv og overføringer mellom generasjoner spiller også en betydelig rolle.

Utgiftsandelen til mat synker stadig

Utgiftene til mat, bolig, reiser og transport har i lang tid vært de største utgiftspostene på husholdningenes budsjett. Til sammen utgjør disse postene omkring 60 prosent av de totale utgiftene.

Den relative fordelingen av disse utgiftene har imidlertid forandret seg i løpet av årene. Selv om det har vært brudd i statistikken kan vi si noe om den generelle utviklingen i forbruket. En markant tendens er at utgiftsandelen som blir brukt på matvarer har vært synkende. Reduksjonen i matvarenes utgiftsandel er et uttrykk for den velstandsutviklingen som har funnet sted i perioden. Det er en vanlig erfaring at det brukes prosentvis mindre andel av inntekten på matvarer jo høyere inntekten blir. I 1958 brukte gjennomsnittshusholdningen nær 40 prosent av utgiftene til mat. På begynnelsen av 1980-tallet gikk omkring 20 prosent av utgiftene til mat, mens husholdningen ved rundingen av 2000-tallet brukte under 12 prosent.

Mens vi bruker en mindre andel av pengene til mat, har også selve matvarene endret seg. Siden 1958 er forbruket av poteter mer enn halvert, til 35,5 kilo per person per år. Også forbruket av margarin og oljer er mer enn halvert. Forbruket av kjøtt og kjøttvarer har vært svært stabilt de siste 25 årene med et nivå på 46 kilo per person. Samtidig spises det stadig mindre fisk og fiskevarer, mens frukt- og grønnsakforbruket har økt.

Mer til kultur og fritid enn til mat

Utgiftene til mat og drikke har siden midten av 1980-tallet vært husholdningenes tredje største utgiftspost. Nå er det utgiftene til kultur og fritid som har inntatt tredjeplassen. Husholdningenes utgifter til kultur og fritid slik som audiovisuelt utstyr, sport, hobby, lesestoff og kulturelle tjenester lå i gjennomsnittet på 38 400 kroner per år i perioden 2001-2003 og dette er en andel på 12,6 prosent. Gjennomsnittshusholdningen brukte 35 000 kroner på mat og

alkoholfrie drikkevarer i samme periode, og det tilsvarer 11,5 prosent av den totale forbruksutgiften.

Denne utviklingen skyldes også at mer mat blir kjøpt utenfor hjemmet (restaurant, kantine, kafé, kiosk). En gjennomsnittshusholdning brukte 10 600 kroner per år på mat kjøpt utenfor hjemmet i 2001-2003. For ca. ti år siden (1992-1994) brukte husholdningen 7 900 kroner i 2003-kroner, mens for ca. 20 år siden (1980-1982) var nivået på 5 200 kroner i 2003-kroner. Disse beløpene omfatter også alkoholholdig drikke. Det er bare mat som blir kjøpt til hjemmet som registreres som mat i undersøkelsen. I tillegg vet vi at det på området mat og drikke kjøpt utenfor hjemmet skjer en underrapportering av utgiftene, slik at både nivået og utgiftøkningen i realiteten skulle vært større enn det undersøkelsen viser.

Mindre til klær og sko

Vi bruker en mindre andel av pengene til klær og sko. Siden 1958 har andelen til klær og sko blitt mer enn halvert og er nå nede i 5 prosent av forbruket. Reduksjonen skyldes at klær og sko har blitt relativt billigere fordi prisveksten har vært mindre enn på de fleste andre varer. Prisutviklingen på klær og sko, særlig de siste årene, skyldes stadig økende import fra lavkostland.

Par med store barn forbruker mest

Ulik størrelse på og sammensetning av husholdningene gir forskjeller i forbruksmønster og nivå. Blant forskjellige husholdningstyper var det par med store barn, det vil si der yngste eller de yngste barna er mellom 7-19 år, som hadde det høyeste forbruket med 441 500 kroner i gjennomsnitt per år. Lavest gjennomsnittsforbruk hadde aleneboende med 200 200 kroner.

Høyest forbruk i Oslo og Akershus

Landsdelen med høyest gjennomsnittsforbruk per år i perioden 2001-2003 er Oslo og Akershus med 334 600 kroner, mens husholdningene i Nord-Norge hadde et gjennomsnittsforbruk på 263 700 kroner. Bostedsstrøk er også betydningsfylt for forbruket. Husholdningene i de tettbygde strøkene (utenom Oslo, Bergen og Trondheim) har et gjennomsnittsforbruk på 316 100 kroner per år, mens gjennomsnittet i spredbygde bostedsstrøk er på 271 700 kroner per år.

Endret husholdningsstruktur

Siden en startet med forbruksundersøkelser i 1958 har størrelsen på gjennomsnittshusholdningen blitt mindre. I 1958 var gjennomsnittlig størrelse på husholdningen på 3,09 personer, mens i 2001-2003 er denne nede i 2,18. Særlig har det vært en økning i antallet enpersonhushold.

Når husholdningenes størrelse forandres, vil en følge av dette være at forbruksmønsteret også forandrer seg noe. Blir husholdningsstørrelsen mindre, vil utgifter knyttet til den enkelte person synke raskere enn utgifter husholdningen har i fellesskap. Utgifter knyttet til enkeltpersoner i husholdningen er for eksempel utgifter til mat og klær. Utgifter av en mer felles natur og knyttet til husholdningen er utgifter til bolig, bil og husholdningsartikler. Mindre husholdninger har ikke de samme stordriftfordelene som større husholdninger har, hvor de enkelte medlemmene i husholdningen deler på mange felles utgifter. I mindre husholdninger og særlig i enpersonhushold, må færre dekke inn de områdene som personene i storhusholdningene i større grad kan dele på. Så lenge utviklingen går mot stadig flere små hushold, og særlig med en økning i enpersonhushold, betyr dette at utgifter mer knyttet til

husholdningen enn til enkeltpersoner, vil få en stadig større betydning på husholdningenes budsjett. Slike utgifter vil særlig være til bolig, bil og husholdningsartikler.

Menn og kvinner bruker pengene ulikt

Forskjeller i sammensetningen av forbruket er blant annet uttrykk for forskjeller i preferanser og livsstil. Disse påvirkes av hvilken livsfase husholdningen er i. En ung husholdning i etableringsfasen vil ha andre behov og preferanser enn en eldre veletablert husholdning. Dessuten vil både husholdningens størrelse og alderssammensetning innvirke på forbruksmønsteret.

Matvareutgiftenes andel av forbruket varierer en del mellom husholdninger av ulike typer. Yngre enslige (16-44 år) bruker minst andel på mat (8 prosent ved begynnelsen av 2000-tallet), mens par med tre eller flere barn bruker størst andel (15 prosent). Nedgangen i andelen av forbruket som går til mat, har kommet i alle typer husholdninger.

Boutgiftene er en stor post på budsjettet for alle grupper av husholdninger. Særlig enslige i alle aldre bruker en stor andel på bolig. Disse husholdningene bruker fra 29 til 40 prosent på å bo. For flerpersonehusholdningene var boustiftsandelen fra 22 til 31 prosent i 2001-2003.

Andelen av forbruket som går til reiser og transport, varierer også mellom husholdningstypene. Andelen var i 2001-2003 lavest (8 prosent) for eldre enslige (65-79 år), og høyest for unge enslige (under 45 år) med 20 prosent.

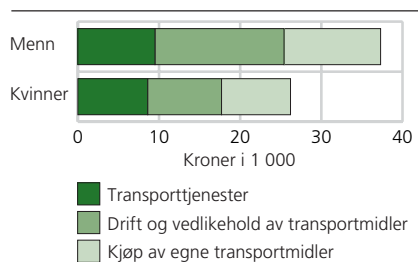
Husholdninger av ulik størrelse og sammensetning av voksne og barn har forskjellig forbruksmønster.

Kvinner og menn som bor alene bruker i snitt det samme totalt, men også her er det forskjeller i forbruksmønsteret.

Menn bruker dobbelt så mye penger på utstyr som TV, PC og annet digitalt utstyr enn kvinner gjør. Menn bruker også en tredjedel mer på transport enn kvinner mens kvinner bruker mer enn dobbelt så mye på klær og sko enn menn. Samtidig bruker også kvinnene tre ganger så mye på personlig pleie enn menn.

Resultatene er fra forbruksundersøkelsen, en årlig utvalgsundersøkelse hvor SSSB samler inn opplysninger om utgifter i private husholdninger. På grunn av små årlige utvalg kan en bare publisere tall for enkeltgrupper ved å slå utvalgene til forbruksundersøkelsene for tre år sammen (resultater tidfestes da for eksempel ved 2001-2003).

Figur 5. Forbruksutgifter til transport. Menn og kvinner. 2001-2003. Absolutte tall

Kilde: Forbruksundersøkelsen 2001-2003, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Kirkeberg M. I. og L. Kleven (2004): "Inntekt", i Tronstad, Kristian Rose (red.): *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistiske analyser 66, Statistisk sentralbyrå.

Mogstad, M. (2005): *Fattigdom i Stor-Osloregionen. En empirisk analyse*, Rapporter 2005/11, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2004): *Økonomi og levekår for ulike grupper, 2004*, Rapporter 2004/28, Statistisk sentralbyrå.

Flere utenfor arbeidslivet

Tross nedgang i antall mottakere av sykepenger og rehabiliteringspenger i 2004, er det stadig flere personer i yrkesaktiv alder som midlertidig eller varig er borte fra arbeidslivet grunnet helsesvikt. Økningen skyldes stadig flere personer innenfor uføreordningen, og flere på yrkesrettet attføring. En vekst i antall førtidspensjonerte fører også til færre yrkesaktive. 3 prosent av befolkningen mottar sosialhjelp. Ny stønadsordning for innvandrere og flyktninger ga en økning i antallet sosialhjelpsmottakere i 2003, men ingen økning i andelen av befolkningen som for en kortere eller lengre perioder forsørges av sosialhjelp.

I Norge er det først og fremst den statlige folketrygden som skal sikre folk mot inntektsbortfall. I tillegg skal den kommunale sosialhjelpen sikre de tilfellene som folketrygden ikke dekker. Folketrygden skal erstatte inntektsbortfall i forbindelse med arbeidsledighet, svangerskap og fødsel, aleneomsorg for barn, sykdom og skade, uførhet, alderdom og dødsfall. Den skal også kompensere for høye ekstrautgifter, særlig i forbindelse med sykdom. Sosialhjelpen kommer inn der hvor annen privat og offentlig forsørgelse ikke strekker til. Vilklårene for å motta stønad er at andre løsninger skal være prøvd først. Ordningen er basert på skjønn, og skal fange opp livssituasjoner som ikke blir ivaretatt innenfor folketrygden. Sosialhjelpen blir også tildelt som supplement til ytelser fra folketrygden.

Sandra Lien og
Kirsti Gaasø

I tillegg til folketrygden og sosialhjelpen har mange i Norge kollektive eller individuelle pensjonsordninger eller oppsparte midler som kan sikre dem mot inntektsbortfall. Andre offentlige inntektsoverføringssystemer er barnetrygd, kontantstøtte, utdanningsstøtte og bostøtte. Også skattesystemet og subsidierte offentlige tjenester bidrar til fordeling av inntekt og økonomiske levekår. Her skal vi i hovedsak konsentrere oss om folketrygden og deretter sosialhjelpen.

Mottakere av folketrygdpensjoner

Noen flere alderspensjonister etter flere år med nedgang

Ved utgangen av 2004 var det 626 000 alderspensjonister, en liten økning fra året før. Det har siden 1999 vært en nedgang i antall alderspensjonister, fordi de som trer inn i pensjonistenes rekke kommer fra de små fødselskullene fra 1930-årene. Etter å ha økt med knapt 2 prosent per år i 1980-årene, flatet antall alderspensjonister ut på 1990-tallet, og har til og med gått litt ned for så å øke igjen i 2004. Nesten seks av ti alderspensjonister er kvinner, og andelen har vært omtrent den samme siden 1980-tallet. Kvinneflertallet skyldes at kvinner har høyere levealder enn menn.

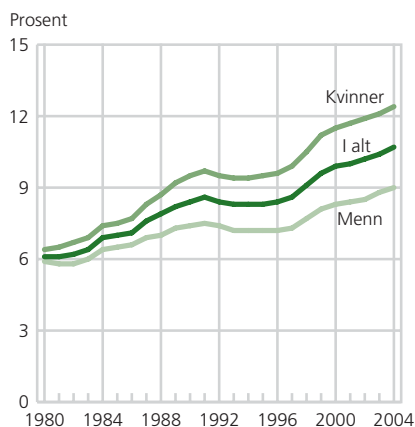
Uførepensjonister: Økning tross ulike forsøk på innskjerping

Stadig flere mennesker i yrkesaktiv alder lever av offentlige stønader, og prognoser viser at forholdet mellom yrkesaktive og stønadsmottakere vil bli enda skjevare i årene fremover dersom ikke tiltak iverksettes. Et tiltak for å snu denne utviklingen er innføringen av tidsbegrenset uførestønad fra

Sandra Lien er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (sandra.lien@ssb.no).

Kirsti Gaasø er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (kirsti.gaasø@ssb.no).

Figur 1. Andel uførepensjonister av befolkningen 16-66 år, etter kjønn. 1980-2004

Kilde: Rikstrygdeverket.

1. januar 2004. Dette innebærer at uføreordningen deles i to: en varig uførepensjon og en tidsbegrenset uførestønad. Målet med den nye ordningen er at oppfølging fra trygdeetaten skal hjelpe så mange som mulig tilbake til arbeid eller øke arbeidsinnsatsen i løpet av stønadsperioden. Stønaden kan innvilges for perioder fra ett til fire år, med mulighet for forlengelse.

Tross ulike tiltak for å redusere antall uførepensjonister øker uføreandelen av befolkningen (figur 1). Ved utgangen av 2004 mottok nesten 311 000 personer stønad innenfor uføreordningen. Om lag 129 000 menn og 173 000 kvinner mottok varig uførepensjon, i alt over 302 000. Det tilsvarer 9 prosent av mennene og 12,4 prosent av kvinnene i alderen 16 til 66 år. Tilsvarende tall for 1980 var 6,8 prosent for menn og 7,3 prosent for kvinner. Drøyt 8 500 personer mottok tidsbegrenset uførestønad ved utgangen av 2004, rundt 2 800 menn og 5 700 kvinner.

I perioden 1991-1993 sank antallet nye uførepensjonister relativt kraftig, og det samlede antall uførepensjonister sank med 6 000. Noe av grunnen skyldes at kriteriene for å innvilge søknad om uførepensjon ble skjerpet. I perioden fra 1993 til 2004 var det en økning i samlet antall uførepensjonister på 34 prosent, og 53 prosent blant nye uførepensjonister.¹ Foruten en nedgang i antall nye uførepensjonister i årene 2000-2002, har veksten vært kontinuerlig.

57 prosent av uførepensjonistene var kvinner i 2004, og kvinneandelen har økt jevnt siden 1980. Dette har sammenheng både med den økte yrkesaktiviteten for kvinner, og med at kvinner gjennomgående uførepensjoneres tidligere i livsløpet enn menn og dermed forblir lenger i "systemet" før overgang til alderspensjon. Det var trolig lettere for kvinner som hadde vært yrkesaktive enn for dem som hadde vært hjemmевærende å få innvilget uførepensjon. Dessuten er mange yrkesaktive kvinner dobbeltarbeidende fordi de gjerne har hovedansvar for hjem og barn, noe som kan være svært belastende og dermed bidra til at kvinner blir uførepensjonister. Kvinneandelen blant mottakerne av den tidsbegrensede uførestønaden var i 2004 hele 67 prosent.

Færre yngre enker

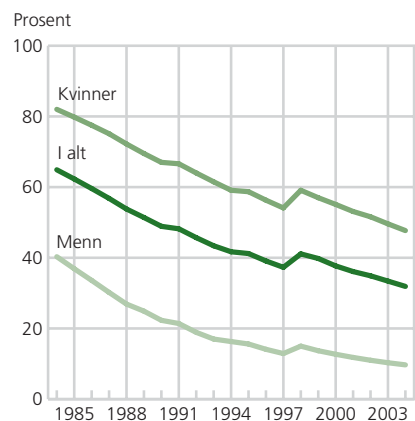
Det har vært en jevn nedgang i antall etterlatte ektefeller med pensjon fra folketrygden fra 1980 og til i dag. Dette skyldes at det er blitt færre enker under 67 år, noe som er en følge av den utjevningen i levealder mellom kvinner og menn som omtales i artikkelen om befolkning og helse. Andelen etterlattepensjonister blant alle enker og enkemenn i alderen 16-66 år har ligget rundt 55 prosent i alle årene siden 1980, men litt lavere de siste årene (omkring 51 prosent). Ved utgangen av 2004 var det 22 400 enker og 2 100 enkemenn som mottok pensjon som etterlatte ektefeller.

Færre minstepensjonister, men nesten alle er kvinner

Gjennomsnittlig alderspensjon omregnet til 2004-kroner økte fra 73 400 kroner i 1984 til 132 900 kroner i 2004, en økning på 81 prosent. Økningen skyldes at det ble færre minstepensjonister, og at tilleggspensjonistene fikk høyere tilleggspensjon i perioden. Mens 65 prosent av alderspensjonistene hadde minstepensjon i 1984, var dette redusert til 32 prosent i 2004 (figur 2).

I 1998 økte særtillegget med 12 000 kroner per år. Dette økte den gjennomsnittlige alderspensjonen med 9 prosent fra 1997 til 1998. Det medførte også at de som hadde lavere tilleggspensjon enn det nye særtillegget ble minstepensjonister etter endringen, og andelen minstepensjonister økte derfor fra 37 til

Figur 2. Andel minstepensjonister blant alderspensjonistene, etter kjønn. 1984-2004

Kilde: Rikstrygdeverket.

41 prosent fra 1997 til 1998, men er altså nå nede i 32 prosent. Kvinner er minstepensjonister i langt større grad enn menn. Da dagens pensjonister var i yrkesaktiv alder og la grunnlaget for sine pensjonsrettigheter, hadde fortsatt mange kvinner avbrudd i yrkeslivet, og mange arbeidet deltid. Mange kvinner har derfor ikke opparbeidet seg tilleggspensjon, og nesten 48 prosent av de kvinnelige alderspensjonistene er minstepensjonister, mot bare 10 prosent av de mannlige alderspensjonistene.

De fleste har inntekter i tillegg til pensjonen, men inntektene er lave

De fleste alderspensjonister har andre inntekter i tillegg til folketrygdens ytelser. Den gjennomsnittlige bruttoinntekten for alderspensjonister var i 2003 nær 193 000 kroner, mens gjennomsnittlig pensjon dette året var 127 000, begge tall i 2004-kroner. De fleste har imidlertid svært lave tilleggsinntekter. Det er spesielt blant minstepensjonister at mange har lave tilleggsinntekter, og særlig blant kvinnene. Blant alderspensjonistene hadde 46 prosent av kvinnene med minstepensjon mindre enn 10 000 kroner i tillegg til folketrygden i 2003, mens det samme gjaldt for 42 prosent av de mannlige minstepensjonistene. For alderspensjonister med tilleggspensjon var de tilsvarende tallene 15 prosent for kvinner og 19 prosent for menn.

Den viktigste kilden til tilleggsinntekt for alderspensjonistene var tjenstepensjoner, i 2003 som tidligere år. I gjennomsnitt fikk alderspensjonistene utbetalt 33 000 kroner i tjenstepensjon, eller vel en fjerdedel av det de fikk fra folketrygden. For uførepensjonister har tjenstepensjon mindre betydning. For dem er yrkesinntekt viktigste inntektskilde utenom folketrygden. En del uførepensjonister har redusert pensjon. Det forutsettes at de skal skjøte på uførepensjonen med inntekt fra eget arbeid. I 2003 mottok uførepensjonistene i gjennomsnitt 30 000 kroner i inntekt fra eget arbeid.

Svært varierende husholdningsinntekter blant minstepensjonistene

Den enkelte pensjonists økonomiske situasjon avhenger ikke bare av egne inntekter, men også av inntektene til andre husholdningsmedlemmer. Halvparten av de drøyt 262 000 minstepensjonistene i 2004 var enten enslige eller gift med en minstepensjonist, mens de øvrige enten var gift med en pensjonist som mottok tilleggspensjon eller med en person som fortsatt var yrkesaktiv. Enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar har lavere husholdningsinntekt enn minstepensjonister som er gift med pensjonister med tilleggsinntekt eller yrkesaktive.

Hvis vi tar hensyn til at to personer trenger høyere inntekt enn én, men ikke dobbelt så høy inntekt på grunn av at de kan dele på mange goder, for eksempel boligen (stordriftsfordeler), viser det seg at enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar har omtrent like høy inntekt per forbruksenhet i 2003 ved bruk av vår ekvivalensskala (kvadratrotskalaen). Inntektene var henholdsvis 125 000 og 133 000 kroner, men det er i dag svært få minstepensjonistektepar i Norge. Minstepensjonister som er gift med pensjonister med tilleggsinntekt eller yrkesaktive har vesentlig høyere inntekt per forbruksenhet (206 000 kroner). Les mer om ekvivalensskalaer i artikkelen om inntekt, lønn og forbruk.

Fortsatt vekst i antall AFP-pensjonister

Etter at ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) ble innført i 1989, har antallet som benytter seg av ordningen økt voldsomt. Ordningen ble gradvis utbygget til å omfatte yngre aldersgrupper (nå aldersgruppene fra 62 til 66 år),

og antallet virksomheter som dekkes av ordningen har også økt. Fra 1995 til 2004 økte antallet AFP-pensjonister fra 9 300 til 35 600, nesten en firedobling på ni år. Dette tilsvarer 18 prosent av befolkningen mellom 62 og 66 år. Det er imidlertid ikke alle som har denne muligheten til å trekke seg ut av arbeidslivet før den alminnelige pensjonsalderen. Omkring 80 prosent av arbeidstakerne som nærmer seg 62 år, dekkes av ordningen med frivillig førtidspensjon (Midsundstad 2004).

Mindre vanlig med pensjon blant førstegenerasjonsinnvandrere

Førstegenerasjonsinnvandrere mottar sjeldnere pensjon fra folketrygden enn befolkningen generelt (Dahl 2004). Forskjellen er størst for alderspensjon, hvor knapt 6 prosent av førstegenerasjonsinnvandrerne mottok pensjon ved utgangen av 2000. Landsgjennomsnittet på samme tidspunkt var 13,5 prosent. Andelen personer som mottok uførepensjon og pensjon til gjenlevende ektefelle var også lavere enn for befolkningen generelt. Spesielt gjelder dette for uførepensjonen. Blant alle førstegenerasjonsinnvandrere i alderen 18-67 år mottok 6 prosent uførepensjon ved utgangen av 2000, mens tilsvarende andel for alle personer i samme aldersintervall var på nesten 10 prosent.

Dahl (2004) finner at de lave pensjonsandelene blant førstegenerasjonsinnvandrere i hovedsak kan forklares ved at aldersfordelingen for denne gruppen avviker en del fra aldersfordelingen for hele befolkningen. Alderspensjon ytes bare til personer på 67 år eller over, og det er relativt få førstegenerasjonsinnvandrere i denne aldersgruppen. For uførepensjon og pensjon til gjenlevende ektefelle er pensjonstilbøyeligheten størst i de eldre aldersgruppene. De lave pensjonsandelene blant førstegenerasjonsinnvandrerne for disse pensjonstypene kan forklares med at det er forholdsvis færre unge eldre blant førstegenerasjonsinnvandrere enn totalt i befolkningen.

Minstepensjon er mer vanlig blant førstegenerasjonsinnvandrere med uførepensjon enn blant andre uførepensjonister. Andelen minstepensjonister ved utgangen av 2000 var på 32 prosent, mens tilsvarende andel for alle bosatte uførepensjonister var på 22 prosent. I begge tilfeller er andelen med minstepensjon vesentlig høyere blant kvinner enn blant menn. Siden en del innvandrere har bodd relativt kort tid i Norge, har ikke disse hatt mulighet til å opp tjene særlig stor tilleggspensjon. Det synes derfor rimelig at andelen minstepensjonister er høyere blant førstegenerasjonsinnvandrere med uførepensjon enn uførepensjonister generelt. Forskjellen i andelen minstepensjonister blant menn og kvinner avslører kjønnsforskjeller med hensyn til deltakelse i yrkesaktivt arbeid.

Blant førstegenerasjonsinnvandrere mottar mennene noe oftere uførepensjon (Dahl 2004). Ved utgangen av 2000 mottok 6,2 prosent av mennene uførepensjon, mens andelen var 5,8 prosent for kvinnene. I hele befolkningen var uføreandelen betydelig større blant kvinner enn menn. I aldersgruppen 40-59 år var imidlertid uføreandelen blant førstegenerasjonsinnvandrere like høy eller høyere blant kvinner enn blant menn, og fortsetter dette mønsteret for de som kommer inn i denne aldersgruppen, kan det tyde på at kvinnene etter hvert vil ta igjen mennene med hensyn til bruk av uførepensjon.

Mange har tidsbegrensede ytelser fra folketrygden

De tidsbegrensede ytelsene fra folketrygden har som formål å gi økonomisk trygghet ved bortfall av inntekt. Det gjelder når man blir syk eller arbeidsledig, i forbindelse med fødsel, og når man som enslig mor eller far er alene

om omsorgen for små barn. Til sammen er det et betydelig antall personer som til enhver tid har en tidsbegrenset ytelse fra folketrygden. Ved utgangen av 2004 var det nesten 380 000 mottakere av minst én av følgende ytelser: sykepenger, fødselspenger, rehabiliterings- og attføringspenger, tidsbegrenset uførestønad, overgangsstønad eller dagpenger som helt arbeidsledige. Den tidsbegrensede uførestønaden er tidligere omtalt.

Stadig flere mottar dagpenger, men mange faller utenfor dagpengeordningen

I 2004 var det 63 prosent av de helt arbeidsledige som mottok dagpenger. Dette er lavt sammenlignet med slutten av 1980-tallet, da den tilsvarende andelen var over 75 prosent. Men andelen med dagpenger har økt noe siden 1998, da den var nede i 53 prosent. Det er særlig ungdom som ikke har opparbeidet seg rett til dagpenger under ledighet, så det er nær sammenheng mellom utviklingen i arbeidsledighet blant ungdom og andelen av de arbeidsledige som mottar dagpenger. Antall helt ledige som mottok dagpenger ved utgangen av året var høyest i 1993, over 83 000, og sank til 29 600 ved utgangen av 1998. Ved utgangen av 2004 var det 57 900 helt ledige som mottok dagpenger.

Vekst av mottakere med sykepenger og rehabiliteringspenger snudd til nedgang

Antall personer på rehabiliterings- og attføringspenger har variert gjennom 1990-tallet. Antallet økte fra 1990 til 1993, gikk ned fra 1993 til 1995, og økte igjen fra 1995 til 2003. Økningen har vært særlig sterk de siste årene, men i 2004 ser antallet ut til å stabilisere seg gjennom en liten nedgang. Ved utgangen av 2004 var det i underkant av 118 000 personer som mottok rehabiliterings- eller attføringspenger. Det er den yrkesrettede attføringen som har økt mest. Også den medisinske rehabiliteringen har økt de senere årene, men i 2004 har det vært en relativt stor nedgang. En tilsvarende tendens gjør seg gjeldende for sykepengemottakerne. Sykefraværet, og dermed antall personer med sykepenger, har etter en økning de siste årene gått kraftig ned i 2004.

Sterk nedgang i antall eneforsørgere med overgangsstønad

Reglene for overgangsstønad ble lagt helt om fra og med 1998, men regelendringene fikk først full effekt fra 1. januar 2001. Det var derfor en kraftig nedgang i antall eneforsørgere med overgangsstønad fra 2000 til 2001; fra 40 400 til 26 100, en nedgang på 35 prosent. Sammenlignet med "toppåret" 1995 var nedgangen på 44 prosent. Den viktigste endringen er en begrensning av hvor lenge en eneforsørger kan motta overgangsstønad. Hovedregelen nå er inntil tre år, men med visse muligheter til forlengelse med opptil to år. Fra 1. juli 1999 ble det også bestemt at en enslig forsørger som har levd i et stabilt samboerforhold i tolv av de siste 18 måneder ikke lenger kan motta overgangsstønad. Det uttalte formålet med regelendringene var å stimulere eneforsørgerne til å bli helt eller delvis selvforsørget. Samtidig med nedkortingene av stønadstiden ble stønadsbeløpet økt. Det er for tidlig å si hvilken virkning omleggingen har hatt på enslige forsørgeres grad av selvforsørging og yrkes- og utdanningsaktivitet. Andelen av mottakerne av overgangsstønad som får redusert stønad på grunn av forventet arbeidsinntekt gikk markert ned fra 2000 til 2001, for deretter å øke jevnt mot nivået rundt årtusenskiftet (se indikator 7.10).

Stadig flere yrkesaktive kvinner og menn mottar fødselspenger

I 2004 mottok 78 prosent av de fødende kvinnene fødselspenger. Vilkkåret for å få fødselspenger er at den fødende kvinnen har vært yrkesaktiv. Mens denne andelen var ganske stabil på 1990-tallet på 72-73 prosent, har den altså økt jevnt fra 1997. Dette har trolig sammenheng med at yrkesaktiviteten blant kvinner med små barn har økt. Det skjer imidlertid en nedgang på 2 prosent fra 2002 til 2003.

Fra 1993 ble fire av de 42 ukene med fødselspenger forbeholdt faren. Antall fedre som mottok fødselspenger har økt fra knapt 1 000 i 1992 til litt over 35 600 i 2004. Femtedelen av de fødende kvinnene som ikke mottok fødselspenger i 2004, mottok i stedet en engangsstønad ved fødsel på 33 600 kroner.

2003 et spesielt år for sosialhjelpsstatistikken

I 2003 kom en ny lov, lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere (introduksjonsloven). Loven trådte i kraft som frivillig ordning for kommunene fra 1. september 2003, og ble obligatorisk fra 1. september 2004. I 2003 ble rapporteringsskjemaet for sosialhjelmottakere utvidet til også å inkludere mottakere av introduksjonsstønad. Introduksjonsloven trådte i kraft midt i rapporteringsåret, dette sammen med manglende oppdatering av interne fagsystemer i kommunene har gjort det umulig å skille mottakerne av de to ordningene. Dette innebærer at data fra 2003-rapporteringen i liten grad kan sammenlignes direkte med tidligere årsganger av sosialhjelpsstatistikken.

Antallet øker, andelen er stabil

Sosialhjelp kan i noen grad benyttes som målestokk på en gruppes mulighet og evne til selvforsørgelse og selvhjelpenhet. Fra 2000 til 2002 lå det årlige tallet på personer som hadde vært i kontakt med sosialkontoret på mellom 127 000 og 129 000. Dette tilsvarte knapt 3 prosent av befolkningen. I 2003 var knapt 135 400 personer i kontakt med sosialkontoret. Den markerte økningen fra 2002 til 2003 skyldes i hovedsak innføringen av introduksjonsstønad, og et felles rapporteringsskjema for de to ordningene. Til tross for en økning i antall mottakere på nesten 5 prosent i 2003, lå andelen av befolkningen som var mottakere stabilt på 3 prosent.

Forskjellen på sosialhjelp og introduksjonsstønad

Sosialhjelp kommer inn der annen privat og offentlig forsørgelse ikke strekker til. Sosialhjelpen er ment å være en subsidiær ytelse av kort varighet, og et viktig vilkår er at alle andre muligheter er forsøkt før utbetalingen finner sted. Sosialtjenesteloven har et todelt formål; inntektssikring og rehabilitering. Sosialhjelpen skal være en økonomisk sikring for den enkelte og dens hushold, samt gjøre den enkelte i stand til å klare seg selv. Sosialhjelpsutbetalingen er basert på en skjønsmessig vurdering. Den ses i forhold til både søkerens egen inntekt og familiens totale inntekt, samt hvem søkeren skal forsørge og hvilke utgifter utbetalingen skal dekke. Sosialhjelpen utbetales normalt i form av kontantstønad (bidrag), men kan i særlige tilfeller gis i form av lån eller revisjoner.

Introduksjonsstønad er derimot en individuell stønad som utbetales til nyankomne utlendinger som har flyktningbakgrunn, er mellom 18 og 55 år og har behov for grunnleggende kvalifisering. Introduksjonsprogrammet skal som hovedregel vare i inntil to år og innholdet skal være individuelt tilrettelagt. Det skal inneholde norskopplæring, samfunnskunnskap og tiltak som forbereder til videre opplæring eller tilknytning til yrkeslivet. Introduksjonsstønad er den stønaden deltakerne i introduksjonsordningen mottar fra kommunen til dekning av livsopphold i programperioden. Stønad er på årsbasis lik to ganger folketrygdens grunnbeløp (2 G, G=60 699,- per 1. mai 2005). Deltakere under 25 år mottar 2/3 av stønaden. Stønad er skattepliktig og dersom deltakerne har fravær fra opplæringen og tiltak uten gyldig grunn får vedkommende trekk i stønaden, time for time. Stønad er lik for alle og ikke behovsprøvd. Dette innebærer at den ikke avkortes mot barnetrygd, kontantstøtte med mer. Ytelser fra folketrygden som sykepenger og dagpenger blir likevel avkortet.

Utmåling av økonomisk sosialhjelp skjer ut fra mottakerens egen inntekt og husholdningens samlede inntekter og utgifter. Tas barn og ektefeller med i beregningen, øker andelen av befolkningen som i kortere eller lengre periode berøres av den økonomiske bistanden til i underkant av 5 prosent. Heller ikke her er det noen vesentlig forskjell på 2003 og tidligere år.

Den største gruppen av sosialhjelpsmottakere finner vi i aldersgruppen 30-39 år, vel 27 prosent av mottakerne befinner seg i denne aldersgruppen. Ses aldersfordelingen blant mottakerne opp mot de samme aldersgruppene i befolkningen viser det seg at det er i aldersgruppen 20-24 år de fleste sosialhjelpsmottakerne befinner seg. I perioden fra 2000 til 2003 hadde rundt 8 prosent av befolkningen i denne aldersgruppen mottatt sosialhjelp i en kortere eller lengre periode i hvert av årene. Tendensen gjelder for både menn og kvinner. Det er også i denne aldersgruppen i befolkningen vi finner den største økningen i 2003. Den nest største gruppen av mottakere finner vi i den neste aldersgruppen 25-29 år. Vel 6 prosent av befolkningen i denne aldersgruppen hadde vært i kontakt med sosialkontoret i løpet av 2003. Økningen i disse gruppene er det grunn til å anta ligger i innføringen av introduksjonsstønad. Unge innvandrere som tidligere ble forsørget av foreldre, deltar nå i introduksjonsordningen og blir derfor registrert som selvstendige mottakere.

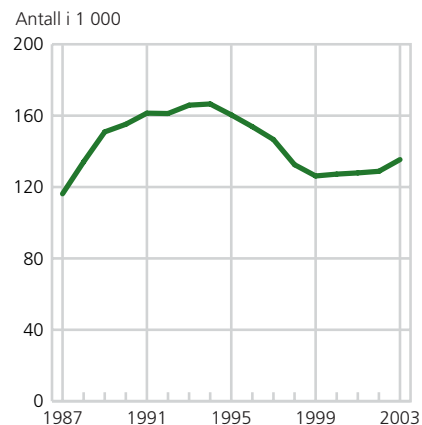
Totalt ble det i 2003 utbetalt litt over 5 milliarder kroner til økonomisk sosialhjelp. Dette var en økning på knappe 6 prosent fra 2002. Økningen i stønadsutbetalingen skyldes i hovedsak, som for antallet mottakere, innføringen av introduksjonsstønad. Introduksjonsstønaden utbetales som en individuell skattepliktig ytelse, og ligger derfor noe høyere enn sosialhjelpen som ikke er skattepliktig. Hver mottaker fikk i gjennomsnitt utbetalt 7 130 kroner per måned i 2003, mens tilsvarende beløp for 2002 var 7 151 kroner (begge beløpene i 2003-kroner). Den gjennomsnittlige månedsutbetalingen berøres altså i liten grad av økningen i den totale stønadsutbetalingen. Heller ikke den gjennomsnittlige utbetalingen for hele året påvirkes i særlig grad av introduksjonsstønaden. I 2002 fikk hver mottaker i gjennomsnitt utbetalt 36 700 kroner, mens beløpet var 37 000 kroner i 2003. Den svake effekten på de gjennomsnittlige utbetalingene skyldes nok i hovedsak at starttidspunktet for introduksjonsstønaden ble satt sent på året.

De fleste får stønad i en kort periode

De siste årene har om lag 23 prosent av sosialhjelpsmottakerne kun mottatt økonomisk stønad i én av årets tolv måneder. Inkluderes mottakere med stønad i to og tre måneder, øker andelen til vel 46 prosent. En stor del av mottakerne oppfyller altså lovens intensjon om at sosialhjelpen kun skal være en tilleggsytelse av kort varighet. Den gjennomsnittlige stønadslengden har ligget stabilt på rundt fem måneder i perioden fra 2000 til 2003. Selv om en stor andel av mottakerne kun får stønad i en kortere periode, er det fremdeles en relativt stor andel som har behov for bistand en større del av året. I perioden fra 2000 til 2003 var det rundt 10 prosent som fikk stønad gjennom hele året. Blant de menn og kvinner som mottok stønad i ti måneder eller mer i 2003, oppga hele 74 prosent av mennene og 67 prosent av kvinnene sosialhjelp eller introduksjonsstønad som den viktigste inntektskilden ved siste kontakt med sosialkontoret. Blant dem som mottok stønad i under tre måneder var andelen henholdsvis 37 prosent for mennene og 24 prosent for kvinnene.

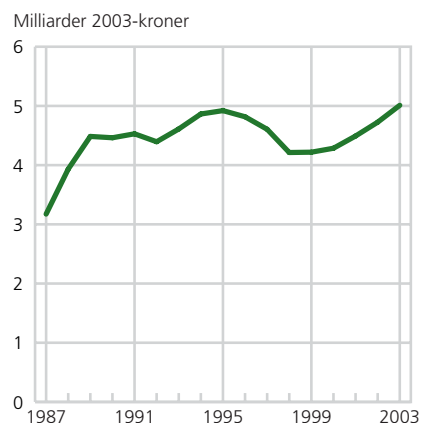
Det kan være flere grunner til at personer mottar stønad i en lengre periode i løpet av ett år, og uforutsette hendelser kan påvirke personenes behov for

Figur 3. Antall sosialhjelpsmottakere. 1987-2003

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Brutto utbetalt økonomisk sosialhjelp. 1987-2003. Milliarder 2003-kroner

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

sosialhjelp når bare ett år legges til grunn. For å få et bedre bilde av andelen mottakere som har et vedvarende problem med egenforsørgelsen, bør mottakerne følges over flere år. Dette vil, i større grad enn for ett enkelt år, gjøre det mulig å kontrollere for om mottaket av den økonomiske stønaden er resultat av en spesiell hendelse. Ses det på hvor mange av mottakerne med stønad i hele 2003 som også mottok stønad i hele 2002 og 2001, finner vi at 2,5 prosent av mottakerne i 2003 også hadde mottatt stønad i de to foregående årene. Bare en svært liten del av mottakerne har altså et langvarig problem med egenforsørgelsen. Ser vi på gruppen av mottakere med stønad i seks måneder eller mer i 2003, viser det seg at vel 17,5 prosent også hadde mottatt stønad i seks måneder eller mer i 2002 og 2001.

Hvert år kommer en rekke nye personer i kontakt med sosialkontoret. De siste årene har andelen av nye mottakere ligget på rundt 35 prosent. Det har vært en liten økning i 2003, men økningen kan i hovedsak knyttes til innføringen av introduksjonsstønnen.

Menn og enslige overrepresentert

I alle år har menn utgjort den største delen av sosialhjelpsmottakerne, rundt 55 prosent. Til tross for at menn utgjør en større del av mottakerne er andelen av befolkningen relativ lik. Vel 3,3 prosent av den mannlige befolkningen og 2,6 prosent av den kvinnelige befolkningen var i kontakt med sosialkontoret i løpet av 2003. Forskjellen mellom menn og kvinner har vært stabil siden midten av 1990-tallet.

Hovedtyngden av både de mannlige og de kvinnelige mottakerne fikk stønad i mindre enn tre måneder i 2003, henholdsvis 34 og 40 prosent. En langt større andel av de mannlige enn de kvinnelige mottakerne fikk derimot stønad i ti måneder eller mer, 24 mot 18 prosent. Hele 62 prosent av sosialhjelpsmottakerne med stønad i ti måneder eller mer er menn.

Rundt halvparten av alle som fikk støtte fra sosialkontoret i årene fra 2000 til 2003 oppga å være enslig. Blant de enslige som har oppgitt å ha forsørgeransvar for barn under 18 år, er kvinner langt hyppigere representert enn menn. Nesten 90 prosent av de enslige med forsørgeransvar var i 2003 kvinner. Knappe 12 prosent av mottakerne i 2003 oppga at de var gifte/samboere, som samtidig hadde forsørgeransvar for barn under 18 år.

Vel halvparten av de enslige mennene oppgir sosialhjelp som viktigste inntektskilde ved siste kontakt med sosialkontoret, mot 40 prosent av de enslige kvinnene. Også blant de enslige med forsørgeransvar er det noen flere menn enn kvinner som oppgir sosialhjelp som viktigste inntektskilde ved siste kontakt. Svært få av sosialhjelpsmottakerne oppgir arbeidsinntekt som viktigste inntektskilde. Andelen har de siste årene ligget på rundt 12 prosent.

Mange i husholdningen utenfor arbeidslivet²

Som nevnt, vil personer som mottar sosialhjelp også være med på å forsørge andre personer enn seg selv – personer som tilhører samme husholdning som den registrerte sosialhjelpsmottakeren. På samme måte vil sosialhjelpsmottakere som bor sammen med andre, ha nytte av de inntektene som andre medlemmer i husholdningen bidrar med.

Sammenlignet med befolkningen generelt har sosialhjelpsmottakerne en svært svak tilknytning til arbeidslivet. Mens det i befolkningen sett under ett er en

forholdsvis liten andel som bor i husholdninger uten noen yrkestilknytning, er andelen langt høyere i husholdninger hvor hovedinntektstakeren er sosialhjelpsmottaker. Rundt 70 prosent bor i husholdninger hvor hovedinntektstakeren er sosialhjelpsmottaker og hvor ingen av husholdningsmedlemmene er yrkestilknyttet. Denne andelen har vært økende de siste årene.

Som sagt, har husholdninger hvor hovedinntektstakerne har sosialhjelp ofte svak tilknytning til arbeidslivet, og bare et fåtall har yrkesinntekt som høyeste inntektskilde. Dette er faktorer som påvirker husholdningenes økonomi. Ses det på andelen sosialhjelpsmottakere som befinner seg under lavinntektsgrensen, etter EUs definisjon av relativ lav inntekt, bekreftes bildet. Hele 44 prosent av sosialhjelpshusholdningene finner vi under denne EU-grensen. Studeres lavinnteksgruppen nærmere viser det seg at 86 prosent bor i husholdninger uten noen yrkestilknyttede personer. Også for de sosialhjelpsmottakerne som ikke befinner seg i lavinnteksgruppen er det svak yrkestilknytning; 58 prosent av disse bor i husholdninger uten noen yrkestilknyttede. Dette er en langt høyere andel enn for den delen av befolkningen som ikke har lav inntekt.

En forholdsvis stor andel sosialhjelpsmottakere, både med og uten lavinntekt, mottar bostøtte i tillegg til sosialhjelp. I 2001 var det en større andel blant personene i husholdninger uten lavinntekt som mottok bostøtte i tillegg til sosialhjelp. 42 prosent av sosialhjelpsmottakerne over lavinntektsgrensen mottok da bostøtte, mens den samme andelen i lavinnteksgruppen var 34 prosent. Skillet har jevnet seg ut i 2002, fordelingen er nå henholdsvis 37 mot 35 prosent.

Sosialhjelpsmottakere ser ikke ut til å ha større sykdomsutgifter enn andre. Sammenlignes sosialhjelpsmottakere over og under lavinntektsgrensen, har mottakere under lavinntektsgrensen i mindre grad mottatt grunnstønad fra folketrygden. Sammenlignet med lavinnteksgruppen for hele befolkningen, er det ikke noen vesentlig forskjell. Sosialhjelpsmottakere som befinner seg over lavinntektsgrensen mottar derimot grunnstønad i noen større grad enn ikke-lavinnteksgruppen i hele befolkningen.

Innvandrere – mest hjelp til å etablere seg³

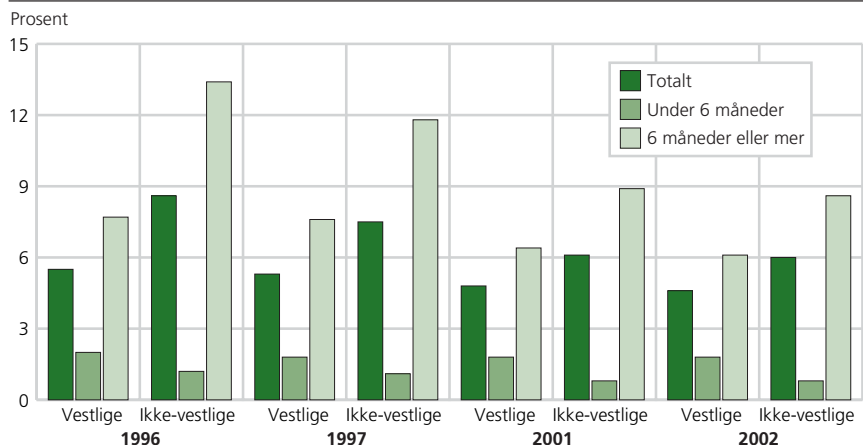
Knappt 30 100 av sosialhjelpsmottakerne i 2002 hadde innvandringsbakgrunn; vel to av ti sosialhjelpsmottakere. Disse utgjør vel 9 prosent av den totale innvandrerbefolkningen. Inkluderes barn og ektefeller stiger andelen til litt over 20 prosent. Det er dermed en markert høyere andel blant innvandrerne som mottar sosialhjelp enn i befolkningen som helhet. Alderssammensetningen og høyere fruktbarhet i innvandrerbefolkningen er noe av forklaringen på at sosialhjelpsmottakere med innvandringsbakgrunn forsørger en større andel av barna og ektefellene som berøres.

Sosialhjelpsmottakere med innvandringsbakgrunn har ikke utgjort noen stor del av det totale antallet mottakere siden 1996, men det har likevel vært en økning i andelen sosialhjelpsmottakere med innvandringsbakgrunn. Andelen av innvandrerbefolkningen som mottar sosialhjelp har derimot gått ned i perioden. I samme periode har innvandrerbefolkningens andel av den totale befolkningen økt fra vel 5 til vel 7 prosent.

I 2002 var nesten 92 prosent av alle sosialhjelpsmottakere med innvandringsbakgrunn fra ikke-vestlige land⁴. Den største enkeltgruppen blant de ikke-vestlige mottakerne var personer fra Asia, inkludert Tyrkia. Å se disse

Innvandrerbefolkningen består av to innvandringskategorier; førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn - personer født i utlandet av utenlandsfødte foreldre som selv er innvandrere. Den andre kategorien er personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre som selv er innvandrere. I definisjonen av innvandrerbefolkningen inngår ikke kategoriene utenlandsadoptert, utenlandsfødte med en norskfødt forelder, norskfødte med en utenlandsfødt forelder og de født i utlandet av norskfødte foreldre.

Figur 5. Andel førstegenerasjonsmottakere, etter stønadslengde og region. 1996, 1997, 2001 og 2002

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk 2002, Statistisk sentralbyrå.

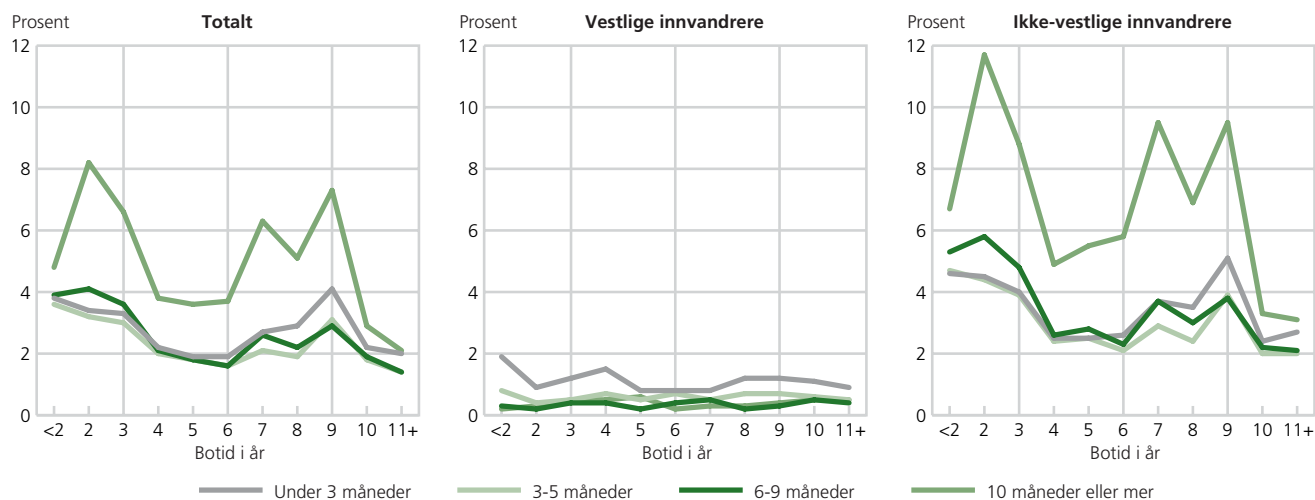
mottakergruppene i forhold til befolkningen fra de samme regionene, gir et mer nyansert bilde, og den høyeste andelen av sosialhjelpsmottakere viser seg nå å være blant innvandrerbefolkningen fra Afrika, med Øst-Europa og Asia inkludert Tyrkia et lite stykke bak. Dette bildet har vært relativt stabilt for de fleste regionene de siste årene.

Figur 5 viser at en større andel av den ikke-vestlige enn den vestlige førstegenerasjonsbefolkningen har mottatt økonomisk stønad i seks måneder eller mer per år siden 1996. Figuren viser videre en nedgang i andelen som har mottatt stønad i seks måneder eller mer for begge gruppene, men nedgangen har vært størst i den ikke-vestlige førstegenerasjonsbefolkningen. Innad i de to gruppene har derimot fordelingen mellom seks måneder eller mer og stønad under seks måneder vært relativt stabil. Selv om de ikke-vestlige førstegenerasjonsmottakerne dominerer blant dem med stønad i seks måneder eller mer, utgjør gruppen bare en liten del av førstegenerasjonsbefolkningen.

Mindre hjelp med lengre botid

Selv om det kan se ut som om flere enn tidligere klarer å forsørge seg selv, har mye vist at førstegenerasjonsinnvandrerne har et mer langvarig forhold til sosialkontorene enn andre. Mange av førstegenerasjonsmottakerne er i en etableringsfase, og det er grunn til å forvente at økende botid vil bidra til å redusere behovet for sosialhjelp.

Figur 6. Førstegenerasjonsinnvandrere med sosialhjelp, etter landbakgrunn og botid. 2002

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk 2002, Statistisk sentralbyrå.

Nesten 11 prosent av første generasjonsbefolkningen mottok sosialhjelp i en kortere eller lengre periode av 2002. En større andel ikke-vestlige enn vestlige innvandrere mottok stønad i 2002, underkant av 15 prosent. Trekket botid inn, viser figur 6 hvordan behovet for sosialhjelp endrer seg etter hvert som første generasjonsbefolkningen etablerer seg. I hovedsak viser figuren at andelen av første generasjonsbefolkningen som mottar sosialhjelp synker med økende botid. Dette gjelder særlig de første seks årene.

Figur 6 viser at det i hovedsak er personer fra de ikke-vestlige landene som bidrar til å skape økningen i andelen som mottar sosialhjelp etter syv år. Mens den viser at botiden har relativt liten betydning for de vestlige første generasjonsinnvandrernes bruk av sosialhjelp, andelen her er stabil og liten.

De første årene etter ankomst er det en relativt stor andel av de ikke-vestlige første generasjonsinnvandrerne som mottar sosialhjelp, og en stor del får stønad i ti måneder eller mer. Etter to år synker både andelen som mottar stønad, og andelen som har stønad i ti måneder eller mer. Etter en syvårsperiode viser figur 6 en økning i andelen ikke-vestlige første generasjonsinnvandrere som mottar stønad, særlig blant dem med stønad i ti måneder eller mer. Endringen etter syv år kan trolig henge sammen med at andelen flyktninger i kullene som kom for syv år siden var større enn de tidligere årene⁵. Innvandrere fra ulike land og situasjoner har store ulikheter i forutsetningene for integrasjon og tilpasning til blant annet arbeidslivet i Norge. Hovedkonklusjonen når det gjelder botidens betydning for første generasjonsmottakernes kontakt med sosialhjelpssystemet er likevel at kontakthypptigheten synker med økende botid. Dette kan være en indikasjon på at en økende andel blir mer selvforsørget etter som tiden går, men at mange likevel har behov for supplerende sosialhjelp.

Innvandrerne utgjør ikke noen stor andel av det totale antallet sosialhjelpsmottakere, men andelen av gruppen som mottar sosialhjelp de første årene etter ankomst har vist seg å være relativt stor. Denne første perioden etter ankomst er preget av at innvandrerne skal integreres i det norske samfunnet samtidig som de skal etablere seg på bolig- og arbeidsmarkedet. En konsekvens av disse noe spesielle behovene er at innvandrere med kort botid i gjennomsnitt får mer utbetalt enn andre grupper av sosialhjelpsmottakere. Mange i denne gruppen forsørger også ektefeller og barn, noe som forventes å påvirke størrelsen på stønadsbeløpet. Beløpet utbetales etter en totalvurdering av både søkeren og de søkeren skal forsørge. Den gjennomsnittlige stønadsutbetalingen i 2002 var på 35 800 kroner for alle mottakere sett under ett. Når mottakere med innvandringsbakgrunn og første generasjonsinnvandrere skilles ut som egne grupper, blir den gjennomsnittlige utbetalingen henholdsvis 60 500 og 61 100 kroner (2002-kroner).

¹ Inkludert tidsbegrenset uførestønad i 2004.

² Det neste avsnittet bygger på kapittel 7 i Rapport 2004/28 "Økonomi og levekår for ulike grupper, 2004", skrevet av Frøydis Strøm, Jon Epland og Arne Andersen.

³ De to neste avsnittene bygger på artikkelen "Mest hjelp til å etablere seg" i Samfunnsspeilet 1/2005, av Kirsti Gaasø.

⁴ Vestlige land, Norden, Vest-Europa (unntatt Tyrkia), Nord-Amerika og Oseania. Ikke-vestlige land, Øst-Europa, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia.

⁵ For mer om sammensetningen i ulike årskull se Østby (2004) og Tanja Seland Førgaard og Minja Tea Dzamarija (2004).

Referanser

Dahl, Grete (2004): Trygd blant innvandrere 1992-2000. Notat 2004/62, Statistisk sentralbyrå.

Førgaard, Tanja Seland og Minja Tea Dzamarija (2004); "Innvandrerbefolkningen" i Tronstad, Kristian Rose (Red): *Innvandring og innvandrere 2004*, Statistisk sentralbyrå.

Gaasø, Kirsti (2005): Mest hjelp til å etablere seg, *Samfunnsspeilet* 1, 2005, Statistisk sentralbyrå.

Midtsundstad, Tove (2004): Hvor mange har rett til AFP? Notat 23.01.2004, Fafo.

Strøm, Frøydis, Jon Epland og Arne Andersen (2004): "Sosiale indikatorer for sosialhjelpsmottakere" i *Økonomi og levekår for ulike grupper*, Rapport 2004/28. Statistisk sentralbyrå

Østby, Lars (2004): Innvandrere i Norge - Hvem er de og hvordan går det med dem, Del I Demografi og Del II Levekår. Statistisk sentralbyrå.

Enda romsligere for dem som bodde romslig fra før

Noen færre i Norge bor trangt og stadig flere bor svært romslig. De gruppene som bodde romslig fra før, har fått det enda romsligere, mens det er liten endring for de gruppene som bor trangest. Boligutgiftene for alle husholdninger har gått litt ned de siste årene. De har prosentvis økt sterkt for aleneboende over 44 år, men er fortsatt lave. Yngre par uten barn og småbarnsfamilier har fått lavere boligutgifter. Boligutgiftene tynger mest for yngre aleneboende.

Arne Andersen

Datakilder

Hoveddatakildene er levekårsundersøkelsene og folke- og boligtellingerne. Statistisk sentralbyrås generelle levekårsundersøkelser ble gjennomført om lag hvert fjerde år, første gang i 1980 og siste gang i 1995. Utvalget var 5 000 personer 16 år og over (før 1987 16-79 år). Fra 1996 er levekårsundersøkelsen årlig, hvert år med et utvalg av 5 000 personer 16 år og over. Temaet for undersøkelsen varierer i en treårsrytme. I 1997, 2001 og 2004 var boforhold tema.

Det bygges flere blokkeleiligheter

Boligbyggingen har de siste par årene tatt seg noe opp. Det har særlig vært en sterk økning i byggingen av blokkeleiligheter. Sammen med boliger i bygning for bofellesskap utgjør de nå godt over 40 prosent av nybygde boliger.

Selv om det bygges litt flere boliger, er det likevel langt færre enn tidligere. Det var en topp midt på 1950-tallet med nesten 38 000 nybygde boliger per år. Den andre store perioden var under høykonjunkturen fra slutten av 1960- og ut 1970-tallet. På det meste ble det da bygget nesten 45 000 boliger per år. Boligkrisen på slutten av 1980-tallet førte både til et sterkt fall i boligbyggingen og til et markert fall i størrelsen på de nye boligene. Etter 1990 har det blitt bygget rundt 20 000 boliger i året, færrest i 1993 (16 000).

Det store antallet boliger som ble bygget, særlig på 1970-tallet, førte til en kraftig forbedring i boligstandarden. Mens det i 1960 bodde 3,3 personer per bolig, bor det i dag 2,2. Dessuten er umoderne og dårlige boliger skiftet ut og standarden på boligene har blitt kraftig forbedret (mer om utviklingen i boforhold i Andersen 2005).

Boligene som ble bygget i 2004 var i gjennomsnitt 123 m² sammenlignet med 150 m² på slutten av 1990-tallet. Det vil si at nye boliger har blitt mindre, særlig i forhold til midten av 1980-tallet da nye boliger var nesten 190 m² i gjennomsnitt. Boligstørrelsen er nå på nivå med boligene som ble bygd under lavkonjunkturen på begynnelsen av 1990-tallet. Disse endringene har sammenheng med at det bygges flere boliger i blokk.

Vi bor stadig romsligere ...

Norske boliger er i gjennomsnitt store, i 2004 nærmere 120 m² sammenlignet med 88 m² i 1973. Samtidig bor det stadig færre i boligene. I 2004 bodde 34 prosent av alle voksne svært romslig (boligen har minst tre beboelsesrom mer enn antall personer i husholdningen), mens 6 prosent bodde trangt (aleneboende på ett rom eller boliger med færre beboelsesrom enn personer). I 1997 gjaldt dette henholdsvis 31 og 8 prosent. Det har vært en sterk forbedring i hvor romslig folk bor i løpet av de siste 20 årene, forbedringen var imidlertid særlig sterk på 1980-tallet. I 1980 bodde 16 prosent trangt, mens bare 18 prosent bodde svært romslig. I 1991 bodde bare 8 prosent trangt, og på 1990-tallet endret denne andelen seg omtrent ikke.

Boligarealet per husholdning har økt samtidig med at husholdningene er blitt mindre. Det gjennomsnittlige boligareal per person har derfor økt. Men også her var økningen større på 1980-tallet enn senere. I 1980 var gjennomsnittlig boligareal per person 36 m², i 2003 var det 54 m².

... men økende forskjeller i romslighet

Det er først og fremst unge enslige (fordi mange bor på ett rom) og småbarnsfamilier som bor trangt, og andelen som bor trangt har ikke endret seg de siste ti årene. Spør en husholdningene om de opplever å ha for liten plass, blir bildet et litt annet, da er det særlig enslige forsørgere og småbarnsfamilier som svarer at de har for liten plass.

Det er par uten barn, 45 år og over som først og fremst bor svært romslig. Det gjelder om lag 55 prosent. Også blant enslige i samme alder gjelder det for mange, om lag 45 prosent. Økningen i andelen som bodde svært romslig i perioden 1997-2004 var størst blant middelaldrende og eldre par uten hjemmeboende barn. Blant enslige 45-66 år gikk andelen som bodde svært romslig ned.

Bare blant eldre enslige finner en klare forskjeller i romslighet mellom kvinner og menn. I 2004 bodde om lag 40 prosent av enslige kvinner 67 år og over svært romslig sammenlignet med 60 prosent av eldre enslige menn.

Innvandrere bor trangt

Folke- og boligtellingsen 2001 viser at innvandrere bor betydelig trangere enn ikke-innvandrere. Blant par der begge var innvandrere var det om lag dobbelt så mange personer per rom i boligen som blant ikke-innvandrere. Blant par der ingen var innvandrere var det 0,6 personer per rom, mens det for par der begge var innvandrere var vel 1 person per rom for de med bakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Latin-Amerika, mens det bodde 1,5 personer per rom for de med Afrikansk bakgrunn.

Færrest eiere blant yngre aleneboende

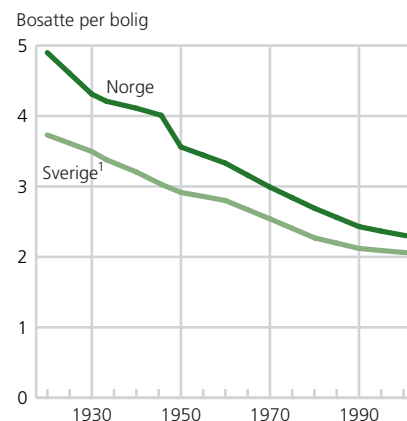
Det er færrest eiere (selveiere og andels- og aksjeeiere) blant yngre aleneboende under 45 år (33 prosent er eiere), men det er også relativt få blant yngre par uten barn og enslige forsørgere – om lag 67 prosent er eiere. Blant eldre aleneboende er 74 prosent eiere, ellers er andelen eiere over 80 prosent. Blant de fleste parhusholdninger er det mer enn 90 prosent som er eiere.

Flere småbarnsfamilier eier boligen sin

For yngre aleneboende gikk andelen eiere ned på 1980- og fram til midten av 1990-tallet. Denne nedgangen har stoppet opp, det har ikke vært noen endring i eierandelen blant disse siden 1997. Tall fra 2001 og 2004 for yngre aleneboende viser noe flere eiere blant menn enn blant kvinner.

Ikke overraskende er andelen selveiere særlig lav blant yngre aleneboende – 22 prosent, færrest blant yngre aleneboende kvinner – 12 prosent, noe flere selveiere blant yngre aleneboende menn – 26 prosent. Blant andre aleneboende, yngre par uten barn og enslige forsørgere, er om lag 50 prosent selveiere. Det er blant disse sistnevnte gruppene vi finner den største andelen andels- og aksjeeiere, snaut en av fire aleneboende i alderen 45 år og over, og ett av seks par uten barn, under 45 år. Blant aleneboende 45 år og over har det siden 1997 vært en nedgang i andelen selveiere og en omtrent tilsvarende økning i andelen andels- og aksjeeiere. Også blant småbarnsfamilier er det blitt flere

Figur 1. Antall bosatte per bolig. 1920-2001

¹ Tallet på boliger i 1920 er beregnet.

Kilde: Norge: Folke- og boligtellingsene, Statistisk sentralbyrå. Sverige: Socialstyrelsen og Statistiska Centralbyrån.

som bor i andels- og aksjeleiligheter. Det er imidlertid ikke blitt færre selveiere, slik at andelen eiere har økt i denne gruppen. I 2004 eide nesten ni av ti småbarnsfamilier sin bolig.

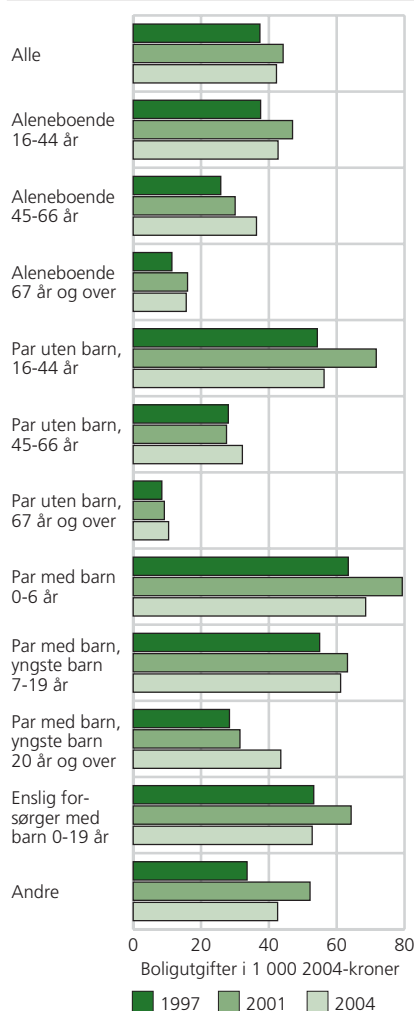
Lav eierandel blant innvandrere

Folke- og bolig tellingen 2001 viser langt lavere andel eiere blant ikke-vestlige innvandrere enn blant nordmenn. Blant personer uten innvandringsbakgrunn bodde 84 prosent i eid bolig, mens dette gjaldt snaut 60 prosent blant personer fra Asia og Øst-Europa og snaut 40 prosent for personer fra Afrika. Dette skyldes bare i liten grad at flere innvandrere bor i Oslo, også i Oslo er det store forskjeller, men likevel litt mindre enn for landet som helhet (Østby 2004).

Sterk økning i boligutgifter for aleneboende 45 år og over

I europeisk sammenheng er det en stor andel eiere i Norge og et forholdsvis lite leiemarked (se også Andersen 2001). Det betyr at utviklingen i boligpriser og renter får stor betydning for husholdningenes økonomi. Etter at utlånsrenten gikk kraftig ned i 2003 steg boligprisene. Bruktboligprisene økte med 10 prosent fra 2003 til 2004. Økningen har vært hele 80 prosent siden 1997.

Figur 2. Gjennomsnittlige boligutgifter for ulike hushold

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2004, Statistisk sentralbyrå.

Isolert sett skulle en vente at boligutgiftene var gått ned på grunn av den store andel eiere og fallet i utlånsrenten. Imidlertid har også gjenstående boliggjeld økt med om lag 45 prosent fra 1997 til 2004. Det har i perioden 1997 til 2004 vært en ganske forskjellig utvikling i husleie og renter. Den nye husleieloven fra 2001 har hatt virkning en stund og en kunne vente at den har ført til en viss økning i husleiene. Gjennomsnittlig husleie for leiere, ikke medregnet andels- og aksjeeiere, økte fra om lag 30 000 i 1997 til 36 000 i 2001 og 41 000 kroner i 2004. I løpende kroner er det en økning på nesten 40 prosent, i faste kroner er økningen 20 prosent. Rentesatsene økte litt fra 1997 til 2001 – gjennomsnittlig utlånsrente økte fra 6,0 til 8,7 prosent – for deretter å falle kraftig.

Samlet steg boligutgiftene i form av husleie og renter og avdrag med 18 prosent fra 1997 til 2001 regnet i faste priser for deretter å falle med 4 prosent. Gjennomsnittlig årlig boligutgift for alle husholdninger var 42 000 kroner i 2004. Økningen i boligutgifter var størst for par med voksne barn – om lag 50 prosent regnet i faste priser, og for aleneboende 45 år og over – om lag 40 prosent regnet i faste priser. For disse gruppene, og særlig for eldre aleneboende, har økningen imidlertid skjedd fra et utgangspunkt med lave boligutgifter. For yngre par uten barn og for småbarnsfamilier har de samlede boligutgiftene gått ned fra 2001 til 2004 fordi disse husholdningene har store lån og dermed nyter godt av nedgangen i utlånsrenten. I noe mindre grad gjelder det også aleneboende under 67 år.

Ser en på de samlede boligutgiftene, er det fortsatt småbarnsfamilier som har de største utgiftene, i 2004 om lag 69 000 kroner. Deretter følger familier med skolebarn (yngste barn 7-19 år) med vel 60 000 kroner, og yngre par uten barn og enslige forsørgere med om lag 55 000 kroner i 2004. Lavest utgifter hadde eldre par uten barn og eldre aleneboende – henholdsvis 10 000 og 16 000 kroner.

Boligutgiftene tynger mest for yngre aleneboende

Boligutgiftene er skjevt fordelt i befolkningen, de er gjerne høyest for husholdninger som forholdsvis nylig er etablert. En viktig indikator er andelen husholdninger med høy boutgiftsbelastning, det vil si at mer enn 25 prosent av

forbruksutgiftene går til bolig. Denne andelen gikk noe ned fra 2002 til 2003, men er fortsatt forholdsvis høy (45 prosent). Høyest var den på begynnelsen av 1990-tallet med nesten 55 prosent. Den hadde da økt jevnt gjennom hele 1980-tallet fra 32 prosent i 1980.

Det er blant aleneboende under 45 år, enslige forsørgere og yngre par uten barn at det er flest med høy boutgiftsbelastning. Men også blant aleneboende 45 år og over og blant småbarnsfamilier er det en forholdsvis stor andel. Blant eldre par uten barn og par med voksne barn er det nesten ingen med høy boutgiftsbelastning. Det er ingen forskjeller mellom aleneboende kvinner og menn i boutgiftsbelastning (tallene tyder dog på at det er noe flere menn enn kvinner 67 år og over med lav belastning).

Veitrafikken gir mye støy og forurensning

Viktig for den lokale luftforurensningen er innholdet av nitrogenoksider (NO_x) og svoveldioksid (SO_2), som begge virker forsurende, og svevestøv i luften. Konsentrasjonen av svoveldioksid har avtatt betydelig siden slutten av 1970-årene, og ble halvert på 1990-tallet. I 2003 førte blant annet strømkrisen til at nedgangen stoppet opp. Den lokale forurensningen i de store byene består i dag i hovedsak av nitrogenoksider og svevestøv. Utslippene av NO_x har ikke blitt redusert på 1990-tallet, og her er det langt igjen før en når utslippsmålene. Eksos fra biler, asfaltslitasje og vedfyring er viktige kilder til utslipp av svevestøv. Den betydelig trafikkveksten som har skjedd i veitransporten har ikke gjort problemet med svevestøv mindre.

Veitrafikken er den klart viktigste kilden til støyplager i Norge. Beregninger viser at den står for så mye som 80 prosent av plagene. Disse beregningene viser også at det har vært en kraftig nedgang i antallet personer som er utsatt for de høyeste støynivåene fra jernbane, luftfart og industri. For veitrafikk kan en foreløpig ikke si noe om endringer. Ifølge levekårsundersøkelsene har andelen som oppgir å være utsatt for støy fra veitrafikk inne i boligen, vært omtrent uforandret på 13 prosent i de siste 20 årene, dette til tross for en betydelig trafikkvekst. Plassering av boligene i forhold til særlig de store trafikkårene, oppholdstid i hjemmet og tiltak i form av støyisolerende vinduer og støyskjermer er viktige for sammenhengen mellom trafikk og utsatthet for støy. Det er færre som sier de er plaget av støy enn som er utsatt. I 2004 oppga 7 prosent at de inne i boligen var svært eller noe plaget av støy fra veitrafikk. Samme år var det 5 prosent som oppga at de var svært eller noe plaget av lukt eller eksos fra veitrafikk. 5 prosent oppga søvnproblemer på grunn av støy uansett kilde.

Barnefamilier bor stort sett barnevennlig

Med unntak av enslige forsørgere har nesten ni av ti barnefamilier tilgang til hage. Tre av fire har tilgang til trygt leke- og rekreasjonsområde i nærområdet. Par med barn er også den gruppen der færrest bor i et område som betraktes som trafikkfarlig for små barn, men likevel bor ett av fem par i trafikkfarlig område. Par med barn har best kontakt med naboer. Bare en av seks har ikke besøkskontakt med naboer.

Referanser

Andersen, Arne (2001): Eget hus og hage, SSB-Magasinet Norge i Verden (11.05.2001).

Andersen, Arne (2005): Fra bolignød via "folkhem" til boligmarked, i Hundre års ensomhet? Norge og Sverige 1905-2005, SA 69, Statistisk sentralbyrå.

Østby, Lars (2004): Innvandrere i Norge – Hvem er de, og hvordan går det med dem? Del II Levekår, Notat 2004/66, Statistisk sentralbyrå.

Litteratur

Andersen, Arne S. (2002): Yngre på boligmarkedet 1987-1997, Rapporter 2002/12, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, Arne, Torkil Løwe og E. Rønning (2003): Boforhold i storby, Notater 2003/36, Statistisk sentralbyrå.

Kvinner er de ivrigste kulturbrukerne

Menn og kvinner i alle aldersgrupper har fått mer fritid de siste 30 åra. De seinere åra har besøk på klassiske konserter, på kino og på teater økt, med kvinner som de mest ivrige kulturbrukerne. Befolkningens egenaktivitet på kulturfeltet har derimot gått litt nedover. Færre spiller i musikkorps. Vi finner også nedgang i avislesing og radiolytting. Flere kanaler og økt sendetid har ikke ført til noen stor økning i fjernsynsseingen.

Odd Frank Vaage

Mer fritid for begge kjønn og alle aldersgrupper

Tidsbruksundersøkelsene viser at det har skjedd betydelige endringer i nordmenns tidsbruk fra den første undersøkelsen ble gjennomført i 1971 til 2000, da den hittil siste undersøkelsen ble gjennomført.

For menn har tiden til fritidsaktiviteter økt med 1 time og 7 minutter og for kvinner med 1 time og 19 minutter. For mennenes del skyldes dette i første rekke en nedgang i arbeidstiden. Dette henger sammen med at færre menn i de høyere aldersgruppene er yrkesaktive. For kvinnenes del har den gjennomsnittlige arbeidstiden økt i denne perioden. Økningen i fritid er derfor i første rekke knyttet til at tiden som brukes til husholdsarbeid, har sunket betydelig.

Alle aldersgrupper har fått økt fritid fra 1971 til 2000. Økningen har vært størst i gruppen 67-74 år. De har hatt en økning på 2 timer og 20 minutter, som både skyldes at langt færre er i arbeid i denne gruppen, og at tiden som brukes til husholdsarbeid har sunket. I aldersgruppene 25-44 år og 45-66 år har det vært en økning i fritiden til tross for at den gjennomsnittlige arbeidstiden ikke har sunket. Her er det i første rekke nedgang i tiden til husholdsarbeid som har innvirkning, spesielt blant kvinner.

Flere pensjonister på kino

Antallet kinobesøk har de seinere åra variert rundt 2-3 besøk per innbygger i året. Besøksfrekvensen var lavest i 1992 med 2,2 besøk per innbygger, og har etter det vært høyest i 2003 med 2,9 kinobesøk. Selv om det er blitt færre kinoer og sitteplasser, har det vært en økning i antallet forestillinger i perioden, fra 134 000 i 1980 til 258 000 i 2003. Dette kan delvis tilskrives oppblomsringen av flerkinoanlegg. Likevel har antallet besøk gått ned fra 17,5 millioner i 1980 til 13,0 millioner i 2003. Nedgangen i besøkstallet skjedde først og fremst i første halvdel av 1980-tallet, mens besøkstallet siden slutten av tiåret stort sett har variert rundt 11-12 millioner.

Denne langsiktige nedgangen i besøkstallet har skjedd selv om andelen som i løpet av et år har vært på kino, ikke endret seg noe særlig. Fra begynnelsen av 1990-tallet og til 2004 ser det derimot ut til at en større andel av befolkningen har vært på kino, fra 52 prosent i 1992 til 68 prosent i 2004. Andelen var dette året 68 prosent for både menn og kvinner. Tidligere har det stort sett vært en noe høyere andel kinogjengere blant kvinner enn blant menn.

Tabell 1. Tid brukt til inntektsgivende arbeid og fritid en gjennomsnittsdag blant kvinner og menn 16-74 år i 1971 og 2000. Timer og minutter

	Menn		Kvinner	
	1971	2000	1971	2000
Inntektsgivende arbeid, arbeidsreiser mv.				
i alt	5.29	4.34	1.56	2.59
Fritid i alt	5.20	6.27	5.01	6.20
Kilde: SSBs tidsbruksundersøkelser.				

Odd Frank Vaage er statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (ova@ssb.no).

Antall besøk per innbygger har ikke økt i samme grad som andelen som har vært på kino. Økningen har derfor først og fremst skjedd ved at det er flere som går sporadisk på kino. Dette gjelder særlig eldre personer. Mens 8-10 prosent i aldersgruppen 67-79 år var på kinobesøk per år ved begynnelsen av 1990-tallet, er andelen økt til 26 prosent i 2004.

Tabell 2. Tid brukt til inntektsgivende arbeid og fritid en gjennomsnittsdag i ulike aldersgrupper i 1971 og 2000. Timer og minutter

	16-24 år		25-44 år		45-66 år		67-74 år	
	1971	2000	1971	2000	1971	2000	1971	2000
Inntektsgivende arbeid, arbeidsreiser mv. i alt	3.36	3.04	3.47	4.39	3.53	3.51	1.49	0.29
Fritid i alt	5.50	6.58	4.55	5.42	4.58	6.34	5.54	8.14

Kilde: SSBs tidsbruksundersøkelser

Flest kvinner på klassiske konserter ...

I 1990 ble det holdt 296 symfonikonsserter. I 1997 var tallet økt til 406 og ytterligere til 607 i 2000. I 2004 var antallet 568 konserter. Nedgangen i antallet konserter de siste par åra skyldes i hovedsak nedgang i konserter med Oslo Filharmonien og Tromsø Symfoniorkester.

Mens det var om lag 220 000 tilhørere på symfonikonsserter i 1990, var antallet om lag 331 000 i 2004. Denne økningen finner vi igjen i besøksandelen blant befolkningen. Mens det i 1991 var 27 prosent som oppga at de hadde vært på konsert med klassisk musikk, samtidsmusikk, kirkemusikk eller kor, var andelen 35 prosent i 2004. Blant kvinner var andelen 41 prosent mens den var 29 prosent blant menn.

... og i teater og opera

Publikumsundersøkelser tyder på at teatertilbudet når ut til flere. Andelen som har sett en teater-, musikal- eller revyforestilling siste året, har økt fra 44 prosent i 1991 til 49 prosent i 2004, 42 prosent blant menn og 56 prosent blant kvinner.

Det har vært en svak økning i antallet forestillinger ved institusjonsteatrene på 1990-tallet. Antallet teater- og operaforestillinger økte fra 1980 til 1993. Fra 1993 til 1997 gikk antallet forestillinger noe ned. Seinere har det vært en økning, og antallet forestillinger var på om lag 7 500 i 2003.

Besøkstallene økte parallelt med antallet forestillinger fra 1980 til 1993. Utviklingen i besøkstallene har imidlertid vært ujevn over perioden. I 1993, da statistikken omfattet noen flere teatre, var tallet 347 besøk per 1 000. Fra 1993 til 1997 falt besøkstallet med 16 prosent, men har siden økt og var på 332 besøk per 1 000 innbyggere i 2002.

5 prosent av befolkningen hadde vært på en opera- eller operetteforestilling siste 12 måneder i 1991. Andelen var også 5 prosent i 2004. Dette året var andelen 4 prosent blant menn og 7 prosent blant kvinner. I 1991 var forholdet 4 mot 6 prosent, også den gangen i kvinnenes favør. Disse forskjellene er små, så konklusjonen må være at lite har endret seg på dette punktet i disse åra. På samme måte som en del andre kulturtilbud, er tilgjengeligheten til opera- og operetteforestillinger større i Oslo-området enn andre steder i landet. I 2004 var det 11 prosent av dem som bor i Oslo eller Akershus som hadde vært på denne type forestillinger.

Færre driver med egen kulturaktivitet

Mens 35 prosent av befolkningen oppga at de driver med egenaktivitet på kulturfronten i 1994, var andelen 31 prosent i 2004. Slik egenaktivitet er en-

ten at de har opptrådt på et musikk- eller teaterarrangement de siste to åra, har utstilt en eller annen form for bildekunst eller kunsthåndverk de siste to åra, eller spiller et musikkinstrument regelmessig. Nedgangen gjelder både menn og kvinner. Det er likevel kvinner som er de mest aktive. Blant dem var det 35 prosent om oppga kulturell egenaktivitet i 2004, mens andelen var 28 prosent blant menn.

Ser vi bruken av kulturtilbudene under ett, er det tydelig at kvinner i større grad er brukere enn menn. Både når det gjelder scenekunst, konserter og egen kulturaktivitet, ligger kvinnene foran i løypa.

Færre i musikkorps

I 1984 var det 2 232 korps tilsluttet Norges Musikkorps Forbund. Antallet har siden sunket til 2 045 i 1990 og videre til 1 712 i 2003. Også antall medlemmer i forbundet har sunket betydelig. I 1986 var det i underkant av 129 000 medlemmer. I 2003 hadde medlemstallet sunket til om lag 70 300. Dette er likevel det høyeste tallet på seks år.

Nokså stabil fjernsynsseing

Til tross for økt tilgang til fjernsynskanaler og flere kanaler som sender programmer døgnet rundt, har vi ikke fått noen sterk økning i fjernsynsseing. I 1991 var det 39 prosent som hadde tilgang til kanaler formidlet via satellitt. Dette har økt til 69 prosent i 2004. Andelen som ser fjernsyn en gjennomsnittsdag har i samme periode økt fra 81 til 83 prosent. Det er og har vært

liten forskjell i andelen fjernsynsseere mellom kvinner og menn. Menn er likevel noe mer aktive enn kvinner på dette feltet.

Mindre radiolytting, mer platespilling

Interessen for radioen har ikke økt de seinere åra, til tross for økt tilbud på kanaler og sendetid. Det har vært en nedgang i andelen som hører på radio en gjennomsnittsdag, fra 71 prosent i 1991 til 58 prosent i 2004, mens tiden vi bruker når vi lytter på radio har holdt seg noenlunde konstant de seinere åra. Fra 2003 til 2004 har det vært en nedgang for begge kjønn. Det er likevel for tidlig å si om denne nedgangen blir varig.

Vi lytter i større grad til "hermetisk" musikk nå enn for 10-12 år siden. Mens det i 1992 ble solgt 9,9 millioner musikkfonogram, det vil si ulike måter å spille av musikk på, var salget kommet opp i om lag 13,3 millioner i 2003. 37 prosent oppga at de lyttet på CD-er, plater eller kassetter en gjennomsnittsdag i 1996. I 2004 var andelen 47 prosent. Kvinner og menn lytter i nokså like stor grad på slike lydavspillingsystemer; 47 prosent blant kvinner og 46 prosent blant menn.

Nedgang i avislesingen

Antallet eksemplarer av dagsaviser per 1 000 innbyggere økte nokså jevnt gjennom 1980-tallet. I 1980 var det 429 eksemplarer per 1 000 innbyggere, sammenliknet med 688 i 1992. Denne økningen skjedde ganske parallelt med økningen i antallet husholdninger, antallet eksemplarer per husholdning økte mer beskjedent. Etter 1992 har tallet sunket temmelig jevnt, til tross for at antallet husholdninger har fortsatt å vokse. I 2003 var nettoopplaget per 1 000 innbyggere nede i 531. Det har samtidig vært en nedgang i andelen som leser avis per dag. Mens 85 prosent oppga å ha lest avis per dag i 1994, var andelen nede i 75 prosent i 2004. Det er mye som tyder på at denne nedgangen har sammenheng med økende tilgang til elektroniske aviser på Internett. For menn var det en nedgang fra 86 prosent til 75 prosent på disse åra. For kvinner gikk andelen avislesere ned fra 85 prosent til 74 prosent.

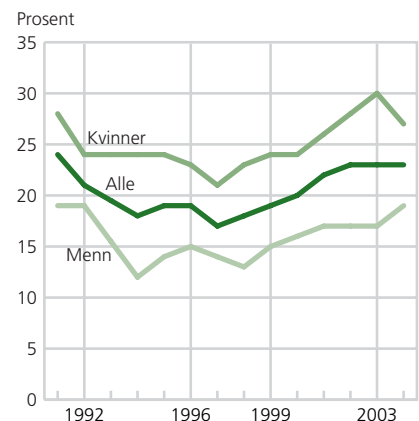
Kvinner leser romaner, menn leser fakta

Antallet skjønnlitterære bokutgivelser har variert en del de siste 20 åra. Det var en betydelig økning fra 1986 da det var 903 utgivelser, til 2 037 utgivelser i 1995. Seinere har det vært en liten nedgang, til 1 946 skjønnlitterære bokutgivelser i 2004.

De seinere åra har det også vært en nedgang i antall utlån per innbygger i folkebibliotekene. Mens det i 1992 var 4,9 utlån per innbygger, sank andelen til 4,0 i 2004. Fra 1993 til 2003 har antall folkebibliotek sunket fra 1 184 til 892. Dette kan muligens være med på å forklare utlånsnedgangen.

Andelen som leser bok på fritiden en gjennomsnittsdag, har ikke hatt samme jevne nedgang. I 1991 var det 24 prosent som oppga at de leste bok på fritiden en tilfeldig valgt dag. Andelen sank til 17 prosent per dag i 1997, men har så økt og har kommet opp i 23 prosent i 2004. Dette året var andelen 19 prosent blant menn og 27 prosent blant kvinner. Blant de som leste bok var det 54 prosent som leste roman eller novellesamling. Blant kvinnelige boklesere var det 62 prosent som leste denne typen bøker en gjennomsnittsdag, mens andelen var 43 prosent blant menn. De på sin side leste mer fakta-bøker enn kvinner.

Figur 1. Andel boklesere på fritiden en gjennomsnittsdag, etter kjønn. 9-79 år. 1991-2004¹

¹ Det ble ikke gjennomført noen mediebruksundersøkelse i 1993.

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Økt medietilbud har ikke påvirket kulturvanene betydelig

Til tross for at tilbudene fra radio, fjernsyn og andre elektroniske medier har økt betydelig de seinere åra, har ikke dette ført til noen voldsom økning i mediebruken. Det økte tilbudet synes heller ikke å ha hatt noen negativ virkning på bruken av de mer tradisjonelle kulturtilbudene.

Flere kvinner med i idretten

Antall medlemmer i Norges Idrettsforbund økte jevnt og trutt fra om lag 1,4 millioner i 1980 til 1,9 millioner i 1998. Deretter har det vært en liten nedgang, men medlemstallet er oppe igjen på om lag 1,9 millioner i 2004. I 1980 utgjorde kvinner 34 prosent av medlemmene. I 2004 var kvinnes andel om lag 39 prosent. I 1991 oppga 27 prosent av befolkningen at de hadde deltatt i et idrettsarrangement i løpet av de siste to åra. Andelen økte til 29 prosent i 2004. Blant menn var andelen 34 prosent, blant kvinner 23 prosent.

Kvinner ferierer mest

De seinere åra har det vært en viss økning i nordmenns ferieaktivitet. Mens vi i 1994 i gjennomsnitt hadde 13,7 overnattinger på feriereiser siste 12 måneder, var antallet overnattinger 16,1 i 2004. Overnattingene har økt for både menn og kvinner, men kvinner hadde i 2004, som også i alle tidligere målinger, flere overnattinger enn menn. I 2004 var tallet 14,2 for menn og 18,0 for kvinner.

Med ferietur mener vi her at man er bortreist på ferie fra hjemmet med minst fire overnattinger. Andelen som ikke har vært på noen ferieretur i det hele tatt siste 12 måneder har sunket. Mens det i 1998 var 28 prosent som ikke hadde vært på ferie, var andelen 25 prosent i 2004. Endringen gjelder både menn og kvinner. I 2004 hadde 29 prosent av mennene og 20 prosent av kvinnene ikke vært på ferie siste 12 måneder.

Flere reiser lengre

Mens det var 32 prosent som hadde viktigste feriemål utenfor Norden i 1993, var andelen økt til 43 prosent i 2004. Den høyeste andelen ble likevel registrert i 1998, da 45 prosent oppga at viktigste feriemål var utenfor Norden. I 2004 hadde 28 prosent av mennene og 48 prosent av kvinnene sitt viktigste feriemål utenfor Norden.

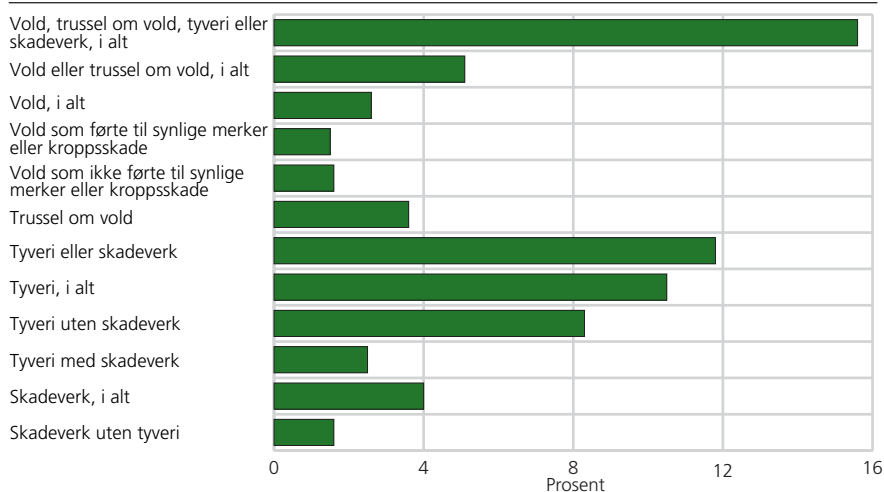
Ung, utsatt og tatt

Selv med noe nedgang i anmeldelsene de aller siste årene, viser kriminalstatistikkene betydelige økninger for de fleste typer av lovbrudd siden begynnelsen av 1980-tallet. Noen av disse trendene indikerer reelle endringer i befolkningens atferd, andre må i større grad ses i sammenheng med endringer i vår tilbøyelighet til å anmelde og retts-systemets virkemåter. Andre kilder tilsier et mer stabilt bilde de siste 20-25 årene, og at folk flest til og med har blitt mindre utsatt og mindre urolige for lovbrudd etter tusenårsskiftet. Kriminalitetsbelastningen er i varierende grad fordelt ulikt etter bostedsstrøk, landsdel, kjønn og innvandrerbakgrunn – men samlet sett ser alder ut til å være mest avgjørende for omfanget av erfaringer med lovbrudd og straff.

Trygghet for liv og eiendom er et gode i et velferdssamfunn som vårt. Det er et gode vi verner om og er opptatt av – hver for oss og med hjelp fra statlige ordninger, som for eksempel politiet og domstolene. Hver dag blir vi konfrontert med beskrivelser av fysiske og psykiske overgrep, og de rettslige etterspill av disse, i avisene og andre media. Vi bruker daglig våre nøkler i utallige låser – med forsikringen i bakhånd – for å være trygge mot angrep på våre kropper og eiendeler. Vi handler alle ut fra frykten, og med varierende styrke preger den vår hverdag. Som privatpersoner eller deltakere i arbeids- og organisasjonslivet opplever da også mange av oss – ganske ofte – å bli berørt av lovbrudd. På den annen side er det svært mange av oss som – enten vi selv ser det som en last eller et gode – bryter de grensene som straffelover setter for vår atferd. En betydelig andel av befolkningen opplever at lovbrudd medfører tap av velferdsgoder også på den siden av loven – enten straffen skjer gjennom frihetsberøvelse eller andre former for fratakelse av tid eller økonomiske midler.

Reid J. Stene

Figur 1. Utsatthet for lovbrudd, etter type lovbrudd. 2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2004, Statistisk sentralbyrå.

Reid Jone Stene er kriminolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (reid.jone.stene@ssb.no).

Mange – men ikke flere – blir utsatt for lovbrudd

I Levekårsundersøkelsen 2004 var det 16 prosent av den voksne befolkningen som oppga at de hadde blitt utsatt for minst ett tilfelle av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av de siste 12 månedene (se figur 1). I tillegg viser andre undersøkelser at hvert femte foretak med mer enn fem ansatte, årlig blir utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet. For at det årlige omfanget av ofre skal bli fullstendig, må vi også ta med ofre blant barn, de minste foretakene og andre grupper som faller utenfor disse undersøkelsene. I tillegg er det også andre typer lovbrudd som befolkningen, bedrifter og andre organisasjoner kan bli rammet av.

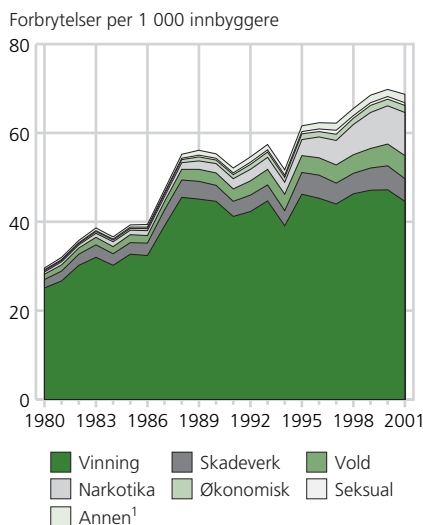
I løpet av de siste 20-25 årene har det samlet sett vært en betydelig økning i det registrerte antallet forbrytelser etterforsket av politiet. Fra å være 30 etterforskede forbrytelser per 1 000 innbyggere i 1980 er det blitt nesten 70 etter tusenårsskiftet. Størst økning var det på 1980-tallet, hvor utviklingen var sterkt preget av en økning i antallet tyverier og andre vinningsforbrytelser (se figur 2). Omfanget av vinningslovbrudd har etter dette vært relativt stabilt, og fra begynnelsen av 1990-tallet er det andre typer forbrytelser som preger endringene i det registrerte kriminalitetsbildet. I løpet av de aller siste årene er det blitt færre anmeldelser, og sett i forhold til befolkningstallet var det totale antallet anmeldte forbrytelser i 2004 det laveste siden 1996.

I tillegg til de reelle endringene av atferd og omfang av ofre i samfunnet, er det mange forhold som har betydning for hva og hvor mye kriminalitet som ender opp i de kriminalstatistikkene som baserer seg på politiets register. Narkotika- og trafikkriminalitet er eksempler på lovbrudd som ikke nødvendigvis påfører andre en direkte offeropplevelse, og som i all hovedsak anmeldes av politiet. Endringer i den kontrollerende virksomheten har derfor vært av stor betydning for at omfanget av disse lovbruddene er blitt betydelig større i dagens kriminalstatistikk enn for ti år siden. De siste årenes utvikling av automatisk trafikkontroll har bidratt sterkt til økningen av trafikkforbrytelser. Og selv om det har vært en økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler, er det grunn til å tro at politiets fokus på ungdom – og prioriteringer overfor narkomane – er av de viktigste forklaringene på de siste ti årenes endringer i antallet anmeldte narkotikaforbrytelser.

Vold og tyverier er i større grad avhengig av ofrenes anmeldelsestilbøyelighet. Den siste levekårsundersøkelsen tilsier at 15 prosent av alle tilfeller av vold og trusler – og mer enn 60 prosent av alle tyverier – blir anmeldt til politiet. For de tyveriene der det er et betydelig omfang av skader og tap er anmeldelsestilbøyeligheten enda høyere.

Ifølge levekårsundersøkelsene – hvor vold og trusler er kartlagt siden 1983 og tyveri og skadeverk fra 1991 – er vi ikke blitt mer utsatt for vold i løpet av de siste 21 årene, trusler de siste 17 årene, eller tyveri de siste 13 årene. Andelen av den voksne befolkningen som samlet sett blir utsatt for disse lovbruddene, har vært svært stabil over lang tid, og for skadeverk er den blitt nesten halvert siden 1991. Selv om kriminalstatistikken tilsier at det begås flere lovbrudd i Norge enn tidligere, ser det altså ikke ut til å være en tilsvarende økning i utsatthet blant folk flest.

Figur 2. Etterforskede forbrytelser, etter lovbruddsgruppe. Per 1 000 innbyggere. 1980-2001

¹ Inkludert miljøforbrytelser.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

Færre boliginnbrudd og biltyverier

Over halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2004 var tyverier og andre vinningslovbrudd. Også levekårsundersøkelsene viser at tyverier er den typen lovbrudd som skaper flest lovbruddsofre i befolkningen. I Levekårsundersøkelsen 2004 oppga hver tiende person 16 år og over, som tilsvarende mer enn 350 000 i den voksne befolkningen, at de var utsatt for tyveri i løpet av det siste året. Dette er noe flere enn i 2001, men fremdeles noe lavere enn omfanget av ofre som var berørt av tyverier på 1990-tallet.

Den høye anmeldelsestilbøyeligheten medfører at kriminalstatistikk basert på politiets register er forholdsvis velegnet til å beskrive hvilke tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for. Det kan for eksempel se ut til at tyver langt sjeldnere bryter seg inn i private boliger og fritidshus: I løpet av perioden 1993-2004 er antallet anmeldte grove tyverier i tilknytning til boliger og hytter nesten halvert. I 2004 ble det anmeldt 19 100 grove tyverier fra – og 17 900 brukstyverier av – motorkjøretøyer, i all hovedsak biler. Samlet sett er våre biler vel så mye utsatt for tyveri som våre hjem, men antallet registrerte anmeldelser av begge disse typene biltyverier er i dag lavere enn i alle de foregående 11 årene. De siste årene har det også vært en nedgang i antall anmeldte sykkeltyverier, og de i overkant av 15 000 tilfellene i 2004 tilsier en nedgang på 43 prosent siden toppåret 1995.

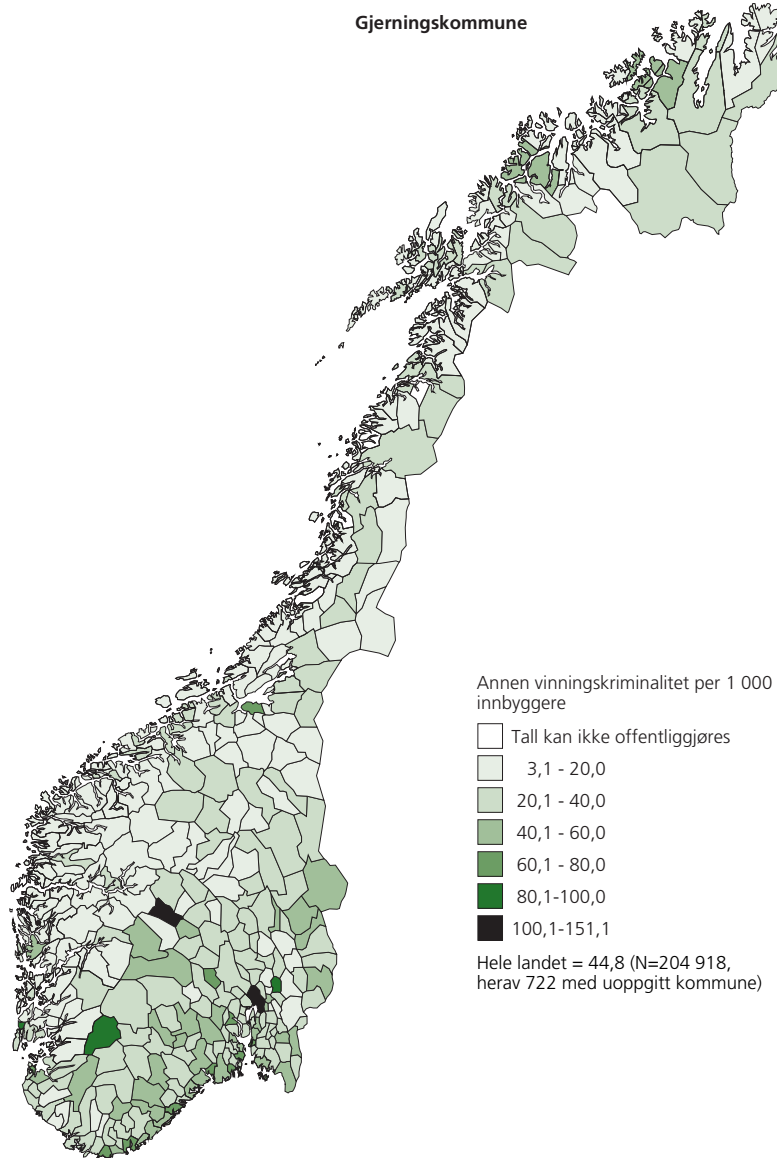
Vi er imidlertid i større grad utsatt for tyverier av mindre verdier og når vi beveger oss ute i de offentlige rom. I dag anmeldes det for eksempel langt flere simple tyverier som skjer på kafeer, restauranter og offentlige transportmidler – sammenliknet med det som var tilfellet for ti år siden. Ut fra den siste levekårsundersøkelsen kan det se ut til at noen flere blir utsatt for rene tyverier – det vil si at ting stjeles uten at andre ting skades samtidig – og at de fleste tyveri nå skjer andre steder enn i tilknytning til boliger, fritidshus eller biler. Selv om noen former for tyveri bidrar til at omfanget av lovbrudd og ofre fortsatt er stort, medfører det reduserte omfanget av innbrudd i biler og hjem at det samlet sett har vært en positiv utvikling for folk flest i løpet av de siste ti årene.

Jo flere folk – desto flere tyverier

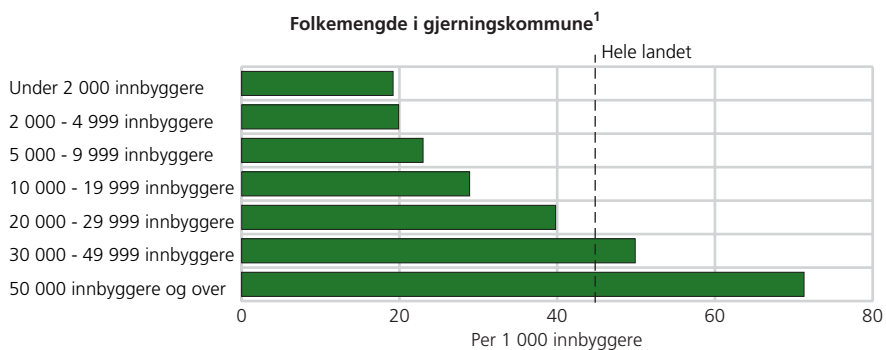
Både levekårsundersøkelsene og anmeldelsesstatistikken viser at det er en sterk sammenheng mellom omfang av tyverier og befolkningstetthet. I alle levekårsundersøkelsene som har kartlagt dette, finner vi at andelen tyveriofre øker med størrelsen på bostedsstrøket til offeret. I 2004 var det drøyt 6 prosent av alle bosatte i de mest spredtbygde strøkene som hadde blitt ofre for et eller flere tyverier i løpet av det siste året. Den tilsvarende andelen i de mest tettbygde områdene, i bostedsstrøk med mer enn 100 000 innbyggere, var mer enn 15 prosent.

Ifølge anmeldelsesstatistikken skjer det – relativt til innbyggertallet – mer enn tre ganger flere tyverier i de største kommunene enn i de minst befolkede kommunene (se figur 3). Denne statistiske sammenhengen har enkelte synlige unntak, men det er da som regel snakk om steder med svært mange besøkende. Enkelte turistkommuner og sentrumskjernene i de største byene har langt høyere tyveritall, sammenliknet med andre små kommuner eller andre bydel. Det ser med andre ord ut til at risikoen for å bli utsatt for tyveri øker – nærmest lovmessig – med mengden av folk du er omgitt av.

Figur 3. Anmeldt annen vinningskriminalitet, etter gjerningskommune og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2003 og 2004. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

¹ N = 204 918, herav 722 med uoppgitt kommune.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

Er vi mer utsatt for vold?

I hele perioden fra 1987 til 2004 var det rundt 5 prosent av den voksne befolkningen som oppga at de hadde vært offer for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Hvis vi kun ser på andelen av befolkningen som er utsatt for vold, er det heller ikke signifikante forskjeller mellom levekårsundersøkelsene i 1983 og 2004. Ut fra den siste undersøkelsen er det tilsvarende 180 000 personer som opplever vold eller trusler hvert eneste år, hvorav halvparten blir utsatt for minst et tilfelle av vold. Tilsvarende 50 000 av disse får synlige merker eller kroppsskader av den volden de blir utsatt for.

Å bli utsatt for vold har en klar sammenheng med alder: I alle levekårsundersøkelsene er andelen voldsoffer langt høyere blant de aller yngste enn blant de eldre – både for menn og kvinner. Den siste undersøkelsen viser at mer enn 7 prosent av alle i aldersgruppen 16-24 år, med noe overvekt av menn, hadde opplevd å bli utsatt for vold i løpet av det siste året. Jo eldre man er, jo mindre risiko er det for å bli voldsoffer – og blant dem i alderen 67 år og over var den tilsvarende andelen 0,5 prosent (se figur 4).

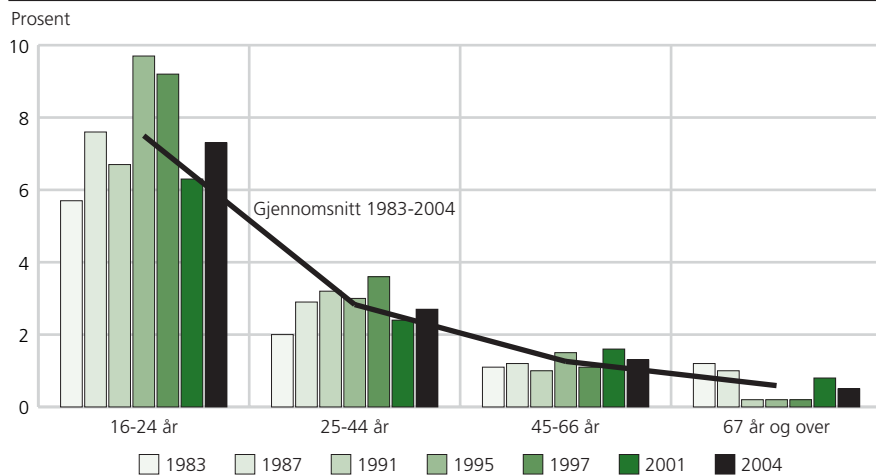
Selv om andelene ofre og aldersfordelingene er relativt like for menn og kvinner, finner vi noen tydelige kjønnsforskjeller når voldsofrene beskriver hva de har blitt utsatt for. Kvinner opplever i større grad å bli utsatt for vold i nære relasjoner og på steder i sitt nærmiljø. Menn blir i større grad utsatt for vold på kveldstid og i helgene, fra helt eller delvis ukjente voldsutøvere og ute på offentlige steder. Ifølge den siste levekårsundersøkelsen skjedde nærmere halvparten av alle tilfeller av vold mot kvinner, og mindre enn hvert femte voldstilfelle mot menn, i tilknytning til private boliger. Det motsatte gjelder for utelivet, da 57 prosent av alle tilfeller mot menn og 11 prosent av alle tilfeller mot kvinner skjedde på offentlige steder.

Økt rapportering av vold til politiet

Politiet hadde fått kjennskap til 30 prosent av alle tilfeller av vold og trusler i de siste levekårsundersøkelsene, men kun halvparten oppgis å være anmeldt. Totalt ble det anmeldt nesten 25 000 voldslovbrudd i løpet av 2004, hvorav mer enn 12 000 var legemsfornærmelser og 8 000 var trusler.

Siden 1980 har det vært en jevn økning i antallet etterforskede voldsforbrytelser. Antallet anmeldte legemsfornærmelser har økt med mer enn 50 prosent og antallet anmeldte trusler er mer enn doblet i perioden 1993-2004. Det har ikke vært en tilsvarende økning i antall anmeldelser av de svært grove tilfellene av vold, som drap og grov legemsbeskadigelse. I 2004 ble det anmeldt 57 drapsforsøk og 36 drap, som er noe under det årlige gjennomsnittet i den siste tolvårsperioden. Antallet drap varierer fra år til år, men ut fra drapsstatistikken kan vi ikke si at det er blitt flere drap i løpet av de siste 20 årene.

Figur 4. Utsatthet for vold, etter alder. 1983-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Lvekårsundersøkelsene 1983-2004, Statistisk sentralbyrå.

At antallet voldslovbrudd har vist en sammenhengende økning i kriminalstatistikken de siste 25 årene – uten at vi ser den samme utviklingen i offerundersøkelsene – kan forklares på flere måter. Vi vet at anmeldte voldsaker i dag registreres mer omfattende, og at langt flere tilfeller derfor kommer med i kriminalstatistikken – sammenliknet med tidligere. Og selv om empirien er noe mangelfull for tidligere år, viser de siste årenes levekårsundersøkelser at folk flest har fått en økt tilbøyelighet til å anmelde – spesielt trusler. Ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet virker det rimelig å anta at tilbøyeligheten til å anmelde trusler og vold – spesielt legemsfornærmelser – også har vært økende tidligere. At politiet har kommet i kontakt med stadig flere barn og unge samt personer i befatning med narkotika, spesielt fra midten av 1990-tallet, kan i tillegg ha bidratt til at mer vold er blitt anmeldt. Undersøkelser av ulike kriminalstatistikker viser at sannsynligheten for å bli et voldsoffer er høyest hvis du selv er tatt for å ha utøvd vold mot andre. Dette kan indikere at en del av voldsopfrene i kriminalstatistikken tilhører grupper som i liten grad blir representert i levekårsundersøkelsene. Selv om mye av økningen i den anmeldte volds kriminaliteten kan forklares med endringer i politiets registrering og oppdagelse, samt ofrenes anmeldelsest tilbøyelighet, kan man med andre ord ikke helt utelukke at det også kan ha blitt flere voldsepisoder i samfunnet. Men ut fra både levekårsundersøkelsene og kriminalstatistikken ser det ut til at en slik økning av vold eventuelt må ha skjedd innenfor relativt isolerte grupper – og ikke blant folk flest.

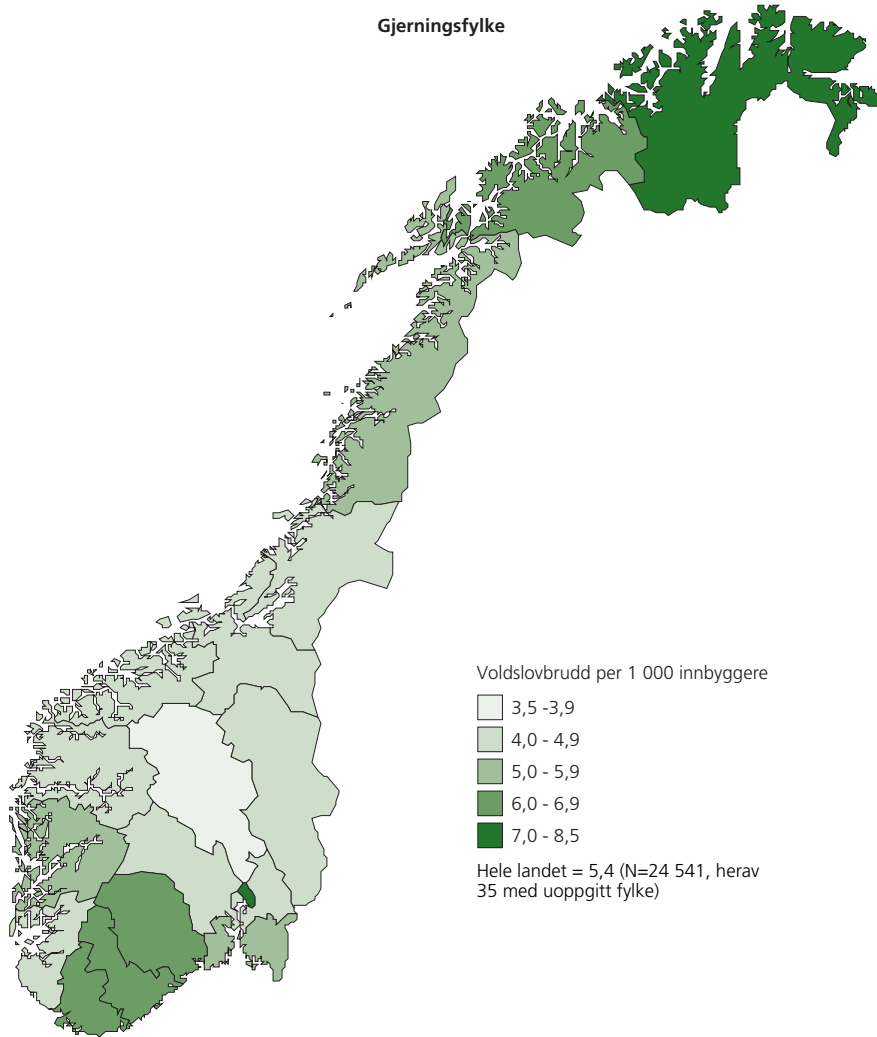
Vold – ikke kun et urbant problem

Ut fra internasjonale undersøkelser har grad av urbanitet en klar sammenheng med risikoen for vold. Denne sammenhengen er i visse tilfeller funnet sterkere enn sammenhengen mellom utsatthet og hvilket land du bor i. Ut fra gjennomsnittet for alle levekårsundersøkelsene i perioden 1983-2004, er det da også mer enn dobbel så stor risiko for folk som bor i tettsteder med mer enn 20 000 innbyggere for å bli utsatt for vold – sammenliknet med dem som bor i de mest spredtbygde strøkene. I alle de fire undersøkelsene de siste ti årene er det imidlertid like store andeler av voldsopfre blant de bosatte i de nest største som i de største tettstedene.

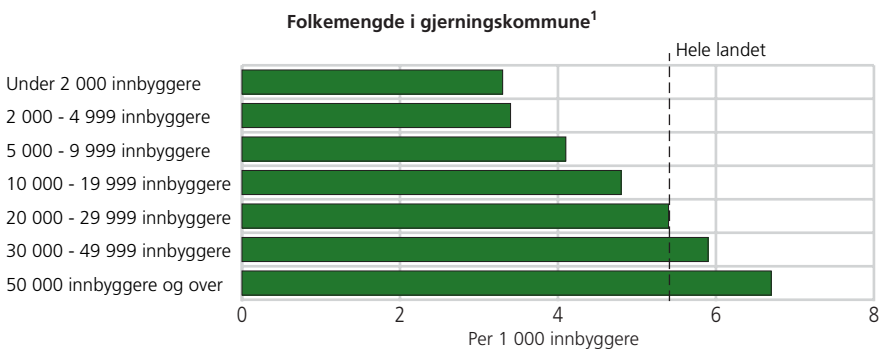
Ser vi på anmeldelsene av vold de to siste årene, er det også her en klar statistisk sammenheng mellom hvor vold skjer og befolkningstetthet: I forhold til befolkningsmengden var det dobbelt så mange voldslovbrudd i kommuner med mer enn 50 000 innbyggere – sammenliknet med de minst befolkede kommune med mindre enn 5 000 innbyggere. Det finnes imidlertid noen klare unntak, der en del mindre urbane distrikter har vel så mye vold som byene. Dette blir for eksempel illustrert ved at Finnmark Finnmark og Oslo er de fylkene, relativt til folkemengden, som i mange år har hatt mest anmeldt volds kriminalitet (se figur 5).

Byfolk blir heller ikke tatt for å utøve vold i betydelig større grad enn andre. En undersøkelse av hovedlovbruddene til de siktede i 2001 viser at 72 kommuner, sett i forhold til innbyggertallet, hadde en større andel registrerte voldsutøvere enn det vi finner blant de bosatte i Oslo. Av kommunene med relativt flere voldsutøvere enn Oslo, finner vi blant annet 12 av de 19 kommunene i Finnmark Finnmark. Andre storbykommuner som Stavanger, Kristiansand og Drammen er lenger ned på den rangerte listen, og mer enn 200 av landets 435 kommuner hadde en høyere andel anmeldte voldsutøvere enn Trondheim og Bergen.

Figur 5. Anmeldte voldskriminalitet, etter gjerningsfylke og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2003 og 2004. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

¹ N = 24 541, herav 54 med uoppgitt kommune.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

Til tross for den relativt klare statistiske sammenhengen mellom utbredelsen av vold og steder hvor mange mennesker bor og møtes, kan vi altså ikke entydig si at vold øker med urbanitet. Dette fordi både offerundersøkelser og anmeldelsene til politiet antyder at en del mellomstore byer – og en del mindre kommuner, spesielt i nord – har vel så stort omfang av voldsproblematikk som de aller største byene og kommunene i Norge. Ulike statistikker fra de siste årene viser med andre ord at vold og trusler verken er et særskilt eller et utpreget urbant levekårsproblem.

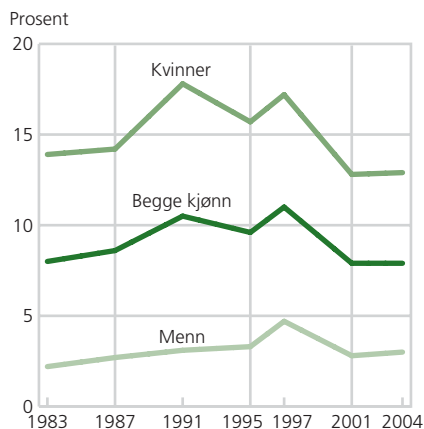
Frykt følger ikke alltid risiko

Levekårsundersøkelsene i perioden fra 1983 og fram til 1997 viste en viss økning, fra 8 til 11 prosent, i andelen personer fra 16 år og over som hadde opplevd å være urolige for vold eller trusler om vold. De fem undersøkelsene som ble gjennomført i denne perioden viser at kvinner, og da spesielt de eldste, var mest urolige. I de to siste undersøkelsene var det imidlertid færre som oppga at de hadde opplevd frykt, og andelen som hadde vært engstelige for å bli utsatt for overgrep er nå på samme nivå som på 1980-tallet – 8 prosent. Det ser med andre ord ut til at de aller fleste, og flere, føler seg trygge i sine nærmiljø.

Også i dag er det langt flere kvinner enn menn som opplever denne frykten, men kvinner er mindre urolig for vold og trusler etter tusenårsskiftet enn på 1980- og 1990-tallet. De eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt. Nesten hver femte kvinne i denne aldersgruppen hadde, når hun i løpet av den siste tiden forut for undersøkelsen i 2004 hadde gått alene på stedet der hun bor, opplevd å være noe eller svært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler om vold.

Frykt for å bli utsatt for lovbrudd har ikke nødvendigvis sammenheng med sannsynligheten for å bli et offer for kriminalitet. At kvinner i større grad enn menn blir utsatt for vold i sine nærmeste omgivelser, kan være noe av forklaringen på at langt flere kvinner enn menn sier at de har følt seg truet i sitt nærmiljø. Forskjellene er imidlertid svært store (se figur 6), og andelen kvinner som er urolig for vold og trusler er langt høyere enn andelen kvinner som er utsatt for dette. Den største forskjellen mellom risiko for å bli utsatt og omfang av frykt, finner vi blant de eldste kvinnene.

Figur 6. Urolig for vold og trusler i nærmiljøet, etter kjønn. 1983-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2004, Statistisk sentralbyrå.

Mer åpenhet om seksualforbrytelser

Vi vet antakelig mindre om befolkningens utsatthet for seksualisert vold enn det vi vet om andre former for vold. Levekårsundersøkelsene og eldre kriminalstatistikk sier oss lite eller ingenting om omfanget av dette problemet. Den økte offentlige oppmerksomheten medførte imidlertid at denne typen overgrep i mindre grad ble et privat anliggende, og bare i løpet av året 1989 avgjorde rettssystemet flere anmeldte incestlovbrudd enn det gjorde til sammen i hele 15-årsperioden fra 1970 til og med 1984. I løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtektsanmeldelser nesten tredoblet. Antallet anmeldte voldtekter har etter dette økt ytterligere, og omfanget de tre siste årene er 60 prosent høyere enn ti år tidligere. Antallet anmeldte tilfeller av seksuell omgang med barn økte ikke på tilsvarende måte i løpet av 1990-tallet, men etter tusenårsskiftet er det blitt en betydelig økning i anmeldelsene av overgrep mot barn i alderen 10-15 år. Fra begynnelsen av 1990-tallet og fram til i dag er det imidlertid ikke blitt flere anmeldelser av incest og seksuelle overgrep mot de aller yngste barna.

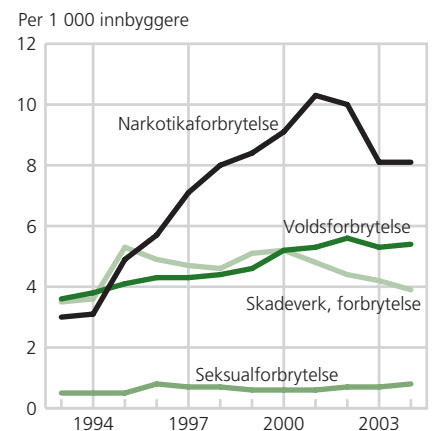
Økningen i narkotikalovbrudd har stoppet opp

Selv om den tidligere trenden er brutt de siste tre årene, utgjør økningen i antall narkotikaforbrytelser den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 25 årene. Sett i forhold til innbyggertallet, etterforsket politiet mer enn 19 ganger så mange narkotikaforbrytelser i 2001 som i 1980. Antallet anmeldte narkotikalovbrudd har økt fra 3,0 til 8,1 per 1 000 innbyggere fra 1993 til og med 2004, og er dermed den lovbruddsgruppen som samlet sett har økt mest i denne perioden (se figur 7). Dette til tross for to år med betydelig nedgang etter toppåret 2001, da narkotikalovbruddene utgjorde mer enn 15 prosent av alle anmeldte forbrytelser. På landsbasis utgjør nå narkotikakriminalitet om lag 13 prosent av alle anmeldte forbrytelser.

I løpet av 2001 ble mer enn 10 000 forskjellige personer tatt av politiet for en eller flere narkotikaforbrytelser, som er mer enn en tredobling siden 1990. Størst økning var det fra midten av 1990-tallet, og selv om økningen har kommet for alle aldersgrupper, er den betydelig høyere blant ungdom. I løpet av de siste fire årene av perioden steg antallet unge tatt for narkotika med 72 prosent, og de under 21 år utgjorde i 2001 halvparten av alle de siktede for bruk av narkotika.

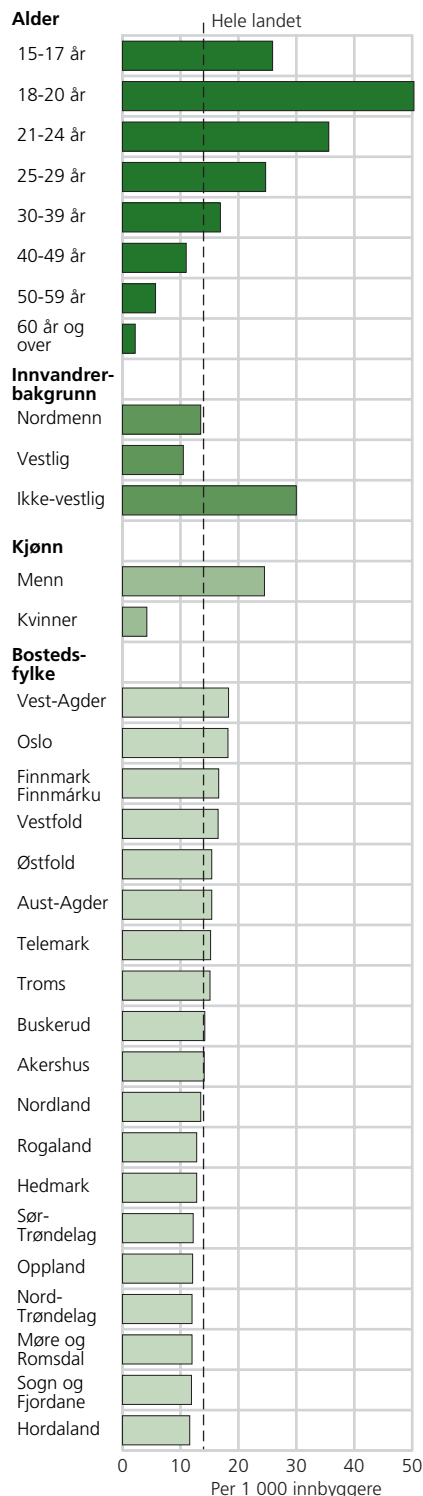
I likhet med anmeldelsene har den kraftige økningen av straffereaksjoner for narkotikalovbrudd flatet ut, men fortsatt er det denne forbrytelsesgruppen som er årsak til flest straffereaksjoner: Av alle forbrytelsessaker i 2003 var narkotika hovedlovbruddet bak hele 42 prosent av alle straffereaksjonene. Tilsvarende andel var 28 prosent for vinningsforbrytelser og 16 prosent for voldsforbrytelser.

Figur 7. Anmeldte forbrytelser, etter utvalgte forbrytelsesgrupper. 1993-2004. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Sosiale indikatorer Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Straffede¹ for lovbrudd, etter alder, innvandrerbakgrunn, kjønn og bostedsfylke. 2002. Per 1 000 innbyggere

¹ Bosatte i landet, alle reaksjoner unntatt forenklet forelegg.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk og Notater 66/2004 Statistisk sentralbyrå.

Mange straffes – men få forbrytere

Hvor mange av de anmeldte lovbruddene politiet oppklarer, varierer mye etter hvilke typer lovbrudd som er anmeldt. For eksempel hadde politiet i 2001 kun funnet ut hvem som hadde begått 12 prosent av de anmeldte tyveriene, mens bruk av narkotika ble oppklart i hele 95 prosent av de anmeldte tilfellene. Hvilke personer som til syvende og sist straffes, er i tillegg avhengig av blant annet straffbarhet og prioriteringer fra påtalemyndighetens side. Hvem som ender opp i de ulike statistikkene over gjerningspersoner, er med andre ord avhengig av hva som anmeldes – og prioriteringer og rammer til de ulike delene av rettssystemet. For å ende opp blant en av de mer enn 220 000 som årlig blir straffet i Norge, ligger det imidlertid også ett eller flere lovbrudd bak. Og ser vi på for eksempel kjønn og alder, og hvilke typer lovbrudd de er straffet for, får vi noen rimelige indikasjoner på omfanget – og hvem som er mest aktive med å gjøre hva.

Forenklete forelegg for toll- og trafikkforseelser er den aller vanligste form for straff som befolkningen blir ilagt, og disse utgjorde hele 70 prosent av alle reaksjoner i 2003. Til sammen var det nesten 200 000 personer som kun var straffet for forseelser. Antallet var betraktelig lavere for forbrytelser, med 24 400 straffede i samme år. I løpet av et år er det med andre ord mindre enn 0,6 prosent av den bosatte befolkningen over 15 år som blir straffet for en eller flere forbrytelser.

Ungdom øker mest etter midten av 1990-tallet

I 2003 ble 2,5 prosent av alle ungdommer i aldersgruppen 18-20 år straffet for en eller flere forbrytelser. Legget vi til de som er tatt for forseelser, er det 5 prosent i denne aldersgruppen som i løpet av ett år blir ilagt forelegg, påtaleunntattelse eller straffet i domstolen (2002-tall, se figur 8). Hvis de som har fått forenklet forelegg også inkluderes, blir tallet betydelig høyere: Mer enn hver tiende person i alderen 18-20 år ble i 2003 ilagt en eller flere straffereaksjoner etter å ha begått ett eller flere lovbrudd.

En undersøkelse av alle oppklarte lovbrudd i perioden 1992-2001, og alle bosatte født i 1977, viser at hele 33 prosent av mennene – og 8 prosent av kvinnene – ble tatt for ett eller flere lovbrudd før de fylte 25 år. Selv om det å bli tatt for lovbrudd ser ut til å være relativt normalt, er det en liten gruppe av disse som står bak en relativt mye større andel av de oppklarte lovbruddene. For eksempel var det mer enn halvparten som kun ble siktet for forseelser, og under 10 prosent av mennene og drøyt 1 prosent av kvinnene i dette årskullet ble siktet for mer enn en forbrytelse. En gruppe på 3 prosent – i all hovedsak menn – hadde begått mer enn 70 prosent av de alle oppklarte forbrytelsene som dette årskullet hadde blitt tatt for.

Ungdom, og da spesielt unge menn, har alltid vært overrepresentert i kriminalstatistikken. Midt på 1980-tallet var nesten halvparten av alle siktede under 21 år. Antallet ungdommer som ble tatt var imidlertid stabilt fra slutten av 1980-tallet og fram til midten av 1990-tallet, og de under 21 år utgjorde mindre enn en tredjedel av alle siktede for forbrytelser i 1997. I løpet av de senere årene har imidlertid denne generelle trenden snudd. Mens det samlede antallet straffereaksjoner økte med 19 prosent i perioden 1997-2003, er den tilsvarende økningen 33 prosent for de under 21 år.

Tidligere var det slik at de aller fleste ungdommer som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier. En betydelig andel ungdommer blir også i dag tatt for tyveri, men ut fra politiets register og ilagte straffereaksjoner ser det ikke ut til at dagens ungdom stjeler mer enn ungdom gjorde før. I dag er det nesten like mange ungdommer som blir tatt og straffet for befatning med narkotika. Blant ungdom under 21 år har også antallet siktede og straffereaksjoner for vold og skadeverk økt betydelig, og sterkere enn før, i løpet av den siste syv-årsperioden.

Flere – men fremdeles langt færre – kvinner

Vi har sett av offerundersøkelsene at det å bli utsatt for lovbrudd fordeles noenlunde likt etter kjønn. Ser vi på hvem som blir tatt for å ha begått lovbrudd, finner vi imidlertid store forskjeller. I 2003 var 81 prosent av alle straffereaksjoner ilagt menn. Ser vi bort fra de som er straffet med forenklet forelegg, er andelen menn 86 prosent – som også er andelen for de mer alvorlige straffesakene som omfatter forbrytelser.

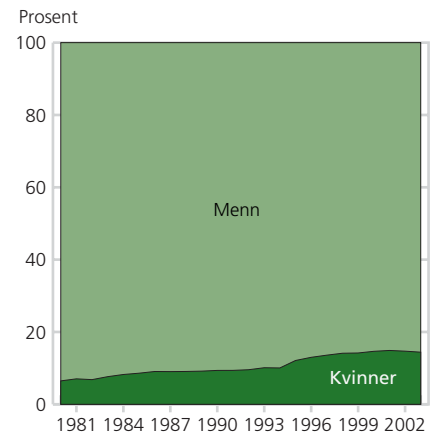
Selv om omfanget av straffereaksjoner mot menn også har økt betydelig, har det i lang tid vært en relativt større økning for kvinner: I 1980 ble kvinner ilagt 680 straffereaksjoner i forbrytelsessaker, mens antallet var økt til 4 200 i 2003. Tar vi også høyde for befolkningsutviklingen er antallet straffereaksjoner mot kvinner blitt nesten seks ganger flere i løpet av denne perioden. Tilsvarende blir menn ilagt mindre enn to og en halv ganger flere straffereaksjoner i dag – sammenliknet med begynnelsen av 1980-tallet.

Kvinnens andel av alle straffereaksjoner i forbrytelsessaker har med andre ord økt i løpet av de siste 25 årene: Fra å være i underkant av 7 prosent på begynnelsen av 1980-tallet, økte kvinneandelen til nesten 15 prosent i toppåret 2001. I de aller siste årene har ikke denne trenden fortsatt og i 2003 var kvinneandelen 14,4 prosent. I dag blir med andre ord hver syvende straffereaksjon for forbrytelser gitt til en kvinne (se figur 9).

Selv om kvinneandelen blant lovbrøyttere har økt, er kjønnsforskjellene fremdeles store for de aller fleste typer lovbrudd. Kvinneandelen varierer imidlertid ganske mye etter lovbruddstype, grovhet og hvilke aldersgrupper vi snakker om. Ser vi bort fra trafikkforseelsene, er det vinnings- og narkotikakriminalitet som fører til flest straffede kvinner. Dette er også tilfellet for menn, men kvinneandelen blant de straffede for disse lovbruddsgruppene er relativt høye. Kvinneandelen er imidlertid størst for de minst alvorlige typene – og reduseres med økende alvorlighetsgrad – for både tyveri og narkotikaforbrytelser. Dette er også et trekk som går igjen for voldslovbrudd. Kvinneandelen blant de få som ble straffet for drap, utgjorde i så måte et unntak fra denne sammenhengen i 2003. Underslag, bedrageri og dokumentfalsk er andre typer forbrytelser med relativt høye kvinneandeler, og i 2003 var disse hovedlovbrudd i mer enn 14 prosent av alle straffereaksjoner mot kvinner i forbrytelsessaker (se figur 10).

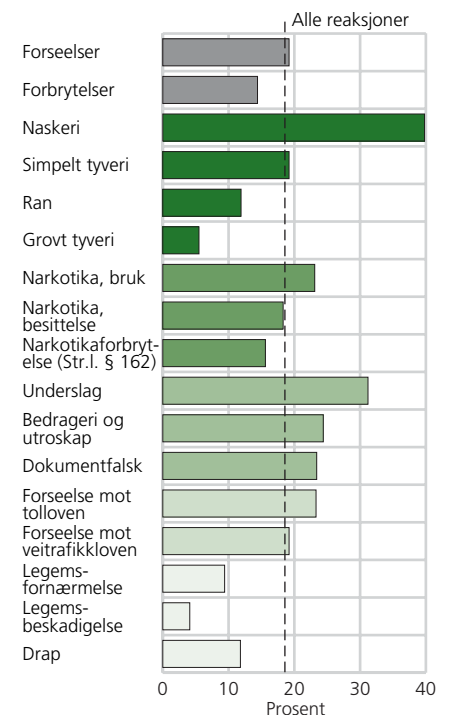
Blant alle som blir registrert som gjerningspersoner av politiet, det vil si også de som av ulike grunner ikke straffes, er det klare sammenhenger mellom alder og andelen kvinner: Av alle under den kriminelle lavalder som ble tatt for lovbrudd i 2001, var mer enn hver fjerde ei jente. Andelen kvinner blant de siktede reduseres i aldersgruppene opp til midten av 20-årene, for deretter å øke opp til de eldste. I 2001 var mer enn hver femte siktede over 60 år en kvinne. Hvem som blir tatt for simpelt tyveri og naskeri har mye å si for den-

Figur 9. Straffereaksjoner for forbrytelser, etter kjønn. 1980-2003. Prosent¹

¹ Av alle med oppgitt kjønn.
Kilde: Straffereaksjoner, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. Straffereaksjoner, etter utvalgte typer hovedlovbrudd. 2003. Prosentandel kvinner¹

¹ Av alle med oppgitt kjønn.
Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Kilder fra Statistisk sentralbyrå til *Kriminalitet*:

Aktuell statistikk. *Barn og unges lovbrudd*, http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2005/lovbrudd/.

Anmeldte lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/>.

Ellingsen, Dag og Vibeke Sky (2005): *Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet*, Rapporter 2005/14, Statistisk sentralbyrå.

Ellingsen, Dag (2001): *Kriminalitet og rettsvesen*, 4. utgave, Statistiske analyser nr. 48, Statistisk sentralbyrå.

Etterforskede lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/>.

Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som offer og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå.

Haslund, Ulla (2004): *Kriminalitet - Straffede innvandrere*, i: Østby, Lars (red.): *Innvandrere i Norge - Hvem er de, og hvordan går det med dem?* Del II Levekår, Notater 2004/66, Statistisk sentralbyrå.

Haslund, Ulla (2003): *Straffereaksjoner mot unge. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 2, Notater 2003/14, Statistisk sentralbyrå.

Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/>.

Skarøhamar, Torbjørn (2005): *Lovbruddskarrierer og levekår, En analyse av fødselskullet 1977*, Rapporter 2005/9, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2004): *Mange - men færre - ofre. Levekårsundersøkelsene 1983-2001*, *Samfunnspeilet* 3, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003a): *Narkotika, kontroll og bruk*, *Samfunnspeilet* 1, 2003, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003b): *Barn og unge inn i rettsystemet. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 1, Notater 2003/13, Statistisk sentralbyrå.

Straffereaksjoner, <http://www.ssb.no/kriminalitet/straff/>.

Styrings- og informasjonshjulet, <http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/>.

ne sammenhengen – og i både den yngste og den eldste aldersgruppen utgjør kvinner halvparten av alle siktede for disse lovbruddstypene.

Større lovbruddsbelastning blant ikke-vestlige innvandrere

Ut fra anmeldelsene til politiet er personer med en ikke-vestlig innvandrerbakgrunn betydelig mer utsatt for lovbrudd enn andre. Spesielt stor forskjell er det i utsatthet for voldslovbrudd, hvor andelen blant ikke-vestlige innvandrere er nesten tre ganger høyere enn blant personer uten innvandrerbakgrunn (10,3 og 3,8 per 1 000 innbyggere i 1998). I oppklarte voldssaker med ikke-innvandrere som ofre, er det i de aller fleste tilfeller (91 prosent i 1995-1998) en gjerningsperson med norsk bakgrunn som har begått overgrepet. Det er langt sjeldnere (6 prosent i 1995-1998) at ofre med norsk bakgrunn blir utsatt for vold av personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. I saker med ikke-vestlige innvandrere som ofre er det imidlertid halvparten som utsettes for vold og trusler av andre personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn.

Personer med ikke-vestlig bakgrunn er også overrepresentert i statistikken over gjerningspersoner. Hvor stor overrepresentasjonen er, varierer ut fra hvilke grupper i innvandrerbefolkningen – og befolkningen ellers – vi snakker om. Av alle straffede bosatte i landet i 2002 hadde 6,1 prosent (10,1 hvis forenklede forelegg utelukkes) en ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, mens den tilsvarende andelen av den straffbare befolkningen var 4,8 prosent. Når vi tar høyde for innvandrerbefolkningens fordeling etter alder, kjønn og bosted, er overrepresentasjonen lavere – men ikke så mye mindre at den faller helt bort. Samlet sett ble 4,7 prosent av befolkningen med norsk bakgrunn og 6 prosent av den ikke-vestlige befolkningen straffet for ett eller flere lovbrudd i 2002. Ser vi bort fra trafikk- og tollsaker som medførte forenklede forelegg, ble 1,4 prosent av de med norsk bakgrunn, og 3 prosent av de med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, straffet i løpet av året (se figur 8). Overrepresentasjonen finner vi for de fleste lovbruddsgrupper, men i 2002 ble ikke-vestlige innvandreres andel av alle straffede høyest for voldslovbrudd (15,4 prosent). Det var da mindre enn 1 promille (0,09 prosent) av befolkningen med norsk bakgrunn, og 3 promille (0,32 prosent) av den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen som ble straffet etter å ha hatt vold eller trusler som sitt hovedlovbrudd.

Kriminalitet og rettsvesen

SSBs statistikker og artikler om kriminalitet og rettsvesen finnes på <http://www.ssb.no/kriminalitet/>

Flere vennskap og stabil organisasjonsdeltaking

Det er lite som tyder på at det har blitt flere sosialt isolerte i det norske samfunnet de siste tiårene, på tross av at stadig flere samliv blir oppløst. Flere oppgir at de har fortrolige venner. Selv om en liten del av befolkningen kan betegnes som sosialt isolert, er det mange som plages av ensomhet, framfor alt i den stadig voksende gruppen av enslige. Også innvandrere er mer utsatt for ensomhet enn andre. Organisasjonsdeltakingen har alt i alt vært stabil, men det er nedgangstendenser for noen organisasjonstyper, som humanitære foreninger, kvinneorganisasjoner og politiske partier.

Et kaldere eller varmere samfunn?

I avisene presenteres til tider rystende beretninger om personer som blir funnet i sin bolig etter å ha ligget døde i flere måneder. Slike beretninger tolkes gjerne som uttrykk for en negativ samfunnsutvikling, en utvikling mot et kaldere samfunn hvor folk ikke har tid til hverandre. Hvor riktig er dette synet på samfunnsutviklingen?

Flere bor alene, stabile familierelasjoner

Andelen som er enslige og bor alene har økt betydelig. Isolert sett er dette en tendens som peker i retning av mindre kontakt og sosialt fellesskap. Økningen ser imidlertid ut til å ha stoppet opp ved inngangen til et nytt årtusen. Både i 1998 og 2004 bodde om lag en femtedel av befolkningen i aldersgruppen 16-79 år alene. Blant menn er andelen mer enn fordoblet siden 1980, mens økningen har vært mer beskjeden blant kvinner. Økningen i tallet på samlivsbrudd er en viktig årsak til at flere lever utenfor samliv og dermed også (i mange tilfeller) bor alene. Denne sammenhengen er imidlertid sterkere blant menn enn blant kvinner, siden det som regel er kvinnen som får omsorgen for barn ved samlivsbrudd.

Hvor mange som bor alene varierer sterkt med landbakgrunn. Afrikanske innvandrere bor i større grad alene enn personer med norsk bakgrunn, mens asiatiske innvandrere relativt sjelden bor alene. Innvandrere fra Sverige, Somalia, Etiopia og Irak er eksempler på grupperinger med mange aleneboende. For noen av disse landene (Irak, Etiopia) har dette sammenheng med at innvandrerne i stor grad består av relativt nyankomne flyktninger, og at mange av dem etter hvert vil få familien til Norge.

Kontakthypen med familien utenfor egen husholdning, med foreldre, søsken eller voksne barn, har vært forholdsvis stabil. Eldre aleneboende, for en stor del kvinner, ser ut til å ha fått bedre kontakt med sine voksne barn. 67 prosent av personer i alderen 60-79 år som bor alene, traff sine voksne barn minst ukentlig i 2002, mot 61 prosent i 1980 og 54 prosent i 1973. At de eldre er friskere og mindre bevegelseshemmede enn før, kan ha bidratt til dette, sammen med en generell bedring av kommunikasjonsmulighetene og sterkere sentralisering av bosettingen. Eldre er blitt mer mobile, andelen i aldersgruppen 67-74 år som bruker privatbil en gjennomsnittsdag, er tredoblet de siste 20 årene, fra 19 prosent i 1980 til 58 prosent i 2000.

Anders Barstad

Anders Barstad er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (anders.barstad@ssb.no).

Naboen ser ut til å bety stadig mindre som kilde til sosialt fellesskap. Riktignok har andelen som av og til har besøkskontakt med naboene vært forbausende stabil i 1980- og 1990-årene. Tidsbruksundersøkelsene viser imidlertid at tiden brukt på besøkskontakt med naboer, er halvert de siste 20 årene.

Mange innvandrere uten norsk venn

Hvis innvandrere ikke har norske venner, kan det være et signal om utelukkelse eller isolering. I levekårsundersøkelsen blant innvandrere fra 1996 oppga 6 av 10 at de hadde en god norsk venn. Andelen var lavest blant personer fra Vietnam og Somalia (om lag 4 av 10). At såpass mange ikke har en norsk venn, har sannsynligvis sammenheng med en rekke forhold, slik som mang-lende språkkunnskaper og at en del innvandrere står utenfor arbeidslivet. Jobben er en kontaktskapende arena. I 2004 oppga 39 prosent av befolkningen at de har kontakt med innvandrere gjennom jobben, mens 29 prosent har kontakt med innvandrere blant venner og kjente (Blom 2004). Innvandrerskeptiske holdninger kan også bidra til liten kontakt. 4 av 10 mener at innvandrere flest misbruker de sosiale velferdsordningene, og at innvandrere er en kilde til utrygghet i samfunnet. 35 prosent ville mislike at en sønn eller datter giftet seg med en innvandrer (Blom 2004).

Ikke større sosial isolasjon

Det er alt i alt lite som tyder på at sosial isolasjon har blitt mer utbredt i det norske samfunnet. Stadig færre oppgir at de mangler en fortrolig venn. Andelen av befolkningen som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn, ble redusert fra 8 prosent i 1980 til 4 prosent i 2002. Om lag like mange i 2002 som 20 år tidligere bor alene og er uten kontakt med gode venner eller nær slekt minst ukentlig. Sosial isolasjon har også blitt målt på andre måter, men uten at vi (foreløpig) vet noe om endringer over tid. I Levekårsundersøkelsen 2002 ble det spurt om hvor mange som sto intervjupersonen så nær at hun kunne "...regne med dem hvis du får store personlige problemer?" 2 prosent av den voksne befolkningen oppga at de ikke hadde noen som sto dem nær definert på denne måten. Det ble også spurt om graden av deltakelse og interesse fra andre. Snaut en av ti opplever at folk viser liten eller ingen deltakelse og interesse for det de gjør. Ikke overraskende viser begge disse målene at eldre over 66 år er mest utsatt for svak interesse og mangel på nære relasjoner. Flere undersøkelser tyder likevel på at utviklingen av de sosiale relasjonene har vært særlig positiv blant eldre kvinner. Færre eldre kvinner var sosialt isolerte i 2002 enn i 1980, og kvinner i alderen 67-74 år var en av de få gruppene som brukte vel så mye tid på sosialt samvær i 2000 som ti år tidligere, ifølge tidsbruksundersøkelsene.

Mindre tid til sosialt samvær i 1990-årene

Selv om det ikke kan spores tegn til at flere er sosialt isolerte, viser tidsbruksundersøkelsene at befolkningen både brukte *mindre* tid på sosialt samvær i fritiden en gjennomsnittlig dag i 2000 enn ti år tidligere, og tilbrakte mer tid alene. Like mange var sammen med andre og brukte tid på sosiale aktiviteter en gjennomsnittsdag i 2000 som i 1990; den totale tidsbruken var likevel mindre. Det ble blant annet noe mindre vanlig å gå på besøk til venner og slektninger, mens det ikke var noen reduksjon i tiden brukt til samtaler når telefonsamtaler inkluderes.

Både kvinner og menn bruker mindre tid på sosialt samvær enn tidligere. Nedgangen fra 1990 til 2000 var imidlertid størst blant menn. Kvinner bruker mest tid på sosialt samvær, en forskjell som økte i løpet av tiåret. Framfor alt bruker kvinner mer tid enn menn på samtaler.

At venner noe sjeldnere treffer hverandre "på hjemmebane", betyr ikke nødvendigvis at vennskapskontakten blir mindre intens. Mye tyder på at arenaene hvor mennesker treffes, har endret seg. Nordmenn tilbringer mindre tid i og ved boligen. Til gjengjeld bruker vi mer tid på reise og tilbringer en større del av tiden på offentlige steder, for eksempel restauranter, kafeer og butikker. Mobiltelefonene og de nye elektroniske mediene øker mulighetene for kontakt, og reduserer kanskje noe av behovet for å møtes ansikt til ansikt.

Mange er plaget av ensomhet

Det er få undersøkelser som kan si noe om utviklingen i opplevelsen av ensomhet. At stadig flere opplever samlivsbrudd, kan bety at flere føler seg ensomme i perioder av livet. Enslige er mer ensomme enn dem som er gift eller samboende. På den andre siden er det som vist få tegn til større sosial isolasjon, og flere har fortrolige venner. En betydelig andel av befolkningen er fra tid til annen plaget av ensomhet. I løpet av en 14-dagersperiode i 2002 oppga 25 prosent av den voksne befolkningen at de var litt eller mye plaget av følelser av ensomhet, de fleste var litt plaget. 6 prosent var "ganske mye" eller "veldig mye" plaget.

Familieforholdene har stor betydning for opplevelsen av ensomhet, både blant menn og kvinner (figur 1, fra Barstad 2004). Blant enslige var hele 40 prosent litt eller mye plaget av ensomhet i 2002, framfor alt skilte og separerte og enker/enkemenn. Litt flere kvinner enn menn er besværet av slike følelser. Forskjellen skyldes at kvinner er noe mer ensomme innenfor ekteskapet eller samboerforholdet.

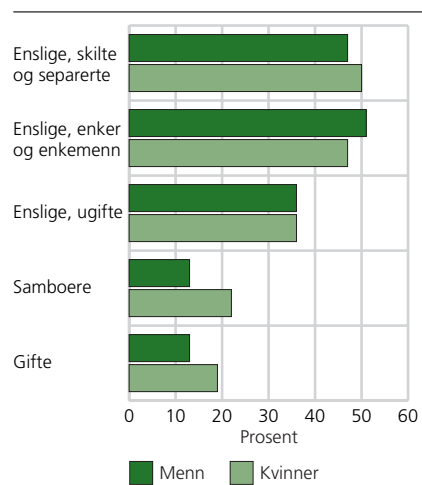
Mange vil mene at kvinner gir uttrykk for sine følelser i større grad enn menn. Kjønnforskjellen i opplevelsen av ensomhet kunne tenkes å være et resultat av ulik rapporteringstilbøyelighet. Amerikansk forskning viser imidlertid at selv om kvinner er flinkere til å gi uttrykk for hva de føler, forklarer ikke dette at kvinner er mest plaget av negative følelser som depresjon og angst (Mirowsky og Ross 2003).

Levekårsundersøkelsen fra 1996 viste at innvandrere fra ikke-vestlige land oftere enn nordmenn forteller at de er ensomme. Både relativt dårlig kontakt med det norske samfunnet, og svekket familienettverk som følge av utvandringen, bidrar til større ensomhet. Å være sysselsatt, å ha en god norsk venn, å bo sammen med foreldre, å ha søsken i Norge og være dyktig i norsk var noen av de mange faktorene som reduserte risikoen for ensomhet blant innvandrere (Blom 1997).

Mobbing og konflikter

I 2003 var det 2 prosent av alle arbeidstakere, rundt regnet 40 000 personer, som oppga at de ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting av arbeidskamerater minst en gang i måneden. Omfanget har holdt seg stabilt på et lavt nivå de siste 15 årene. Mobbing er et særlig alvorlig problem blant barn og unge. Noen undersøkelser tyder på at problemet med mobbing i skolen økte på 1980- og 1990-tallet, men at trenden har snudd ved inngangen til et nytt millennium. Mobbingen er redusert, særlig blant gutter (Tikkanen og Junge

Figur 1. Andel plaget av ensomhet i en 14-dagers periode. Menn og kvinner i ulike familieforhold. 16 år og eldre. 2002. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2002, Statistisk sentralbyrå.

2004). Rundt regnet 5 prosent av elevene i barneskolen og 4-5 prosent i ungdomsskolen ble mobbet ukentlig eller oftere i 2004.

Problemfylte og ubehagelige relasjoner i arbeidslivet kan ta andre former enn mobbing fra arbeidskameratene. For eksempel kan forholdet til kunder og klienter innebære konflikter og negative tilbakemeldinger. En av 20 mannlige og snaut en av ti kvinnelige ansatte var i 2003 jevnlig utsatt for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen. Det ser ut til å ha vært en viss økning av slike problemer blant kvinner fra 1996 til 2003. I det samme tidsrommet har det også blitt flere ansatte som opplever konflikter i møtet med kunder/klienter/elever. Utbredelsen av andre typer konflikter (mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse) endret seg lite. Vold og trusler er særlig vanlig blant dem som arbeider innenfor helse- og sosialtjenester. 27 prosent av personer med sykepleie som yrke var i 2003 utsatt for vold eller trusler minst en gang i måneden (les mer om dette i artikkelen om helse i denne utgaven av Samfunnsspeilet).

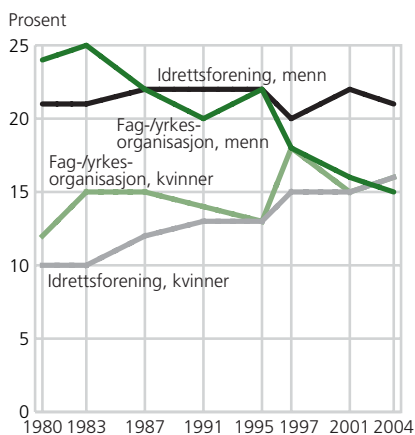
Organisasjonsdeltaking: Mer idrett, mindre politikk

Innenfor samfunnsvitenskapene er det tradisjon for å se deltaking i frivillige organisasjoner som indikator på et godt samfunn. Organisasjonene er viktige blant annet fordi de er "skoler i demokrati" og formidler kunnskap. I Norge oppfattes organisasjonene som sentrale bidragsyttere til utformingen av velferdssamfunnet. Motivene for å delta i organisasjoner er framfor alt knyttet til det sosiale aspektet. I en undersøkelse fra 1998 var det først og fremst "vennskap" og "opplevelse av sosialt fellesskap" som ble oppgitt som motivasjon for aktiv organisasjonsdeltaking. Men mange forklarte også deltakingen med at de ønsket å hjelpe folk som trengte det.

I 2001 var vel halvparten av den voksne befolkningen aktiv i organisasjoner, det vil si ulike frivillige organisasjoner, politiske partier, fagorganisasjoner og bransje- eller næringsorganisasjoner. Levekårsundersøkelsen 2004 gir ikke det samme helhetsbildet som de tidligere undersøkelsene, men det er lite som tyder på at aktiviteten var lavere i 2004 enn i tidligere år. Totalt sett har aktivitetsnivået vært omtrent uforandret i perioden fra 1980 til 2001. Mens noen foreningstyper har vært utsatt for en nedgang i oppslutningen, har andre foreningstyper blomstret opp. Fagforeningene har fått flere medlemmer, og idrettslagene har hatt en viss aktivitetsøkning (en økning som skjedde i løpet av 1980-tallet). Det er de politiske partiene som har opplevd den største tilbakegangen; det er også tendenser til nedgang for humanitære foreninger, bransje-/yrkesorganisasjoner og religiøse foreninger. Det ser ut til at foreningstyper som tar et mer overordnet samfunnsansvar eller har et idealistisk/humanitært grunnlag enten er i tilbakegang eller har stagnert, mens noen av de mer individualiserte hobby- og fritidsorganisasjonene har fått sterkere oppslutning.

Fagforeningene har altså fått sterkere oppslutning, selv når det tas hensyn til økningen i tallet på sysselsatte i løpet av samme tidsrom. De fagorganiserte utgjorde 43 prosent av alle sysselsatte i 1980 og 54 prosent i 2004. Det meste av økningen skjedde i løpet av 1980-årene. Andelen blant sysselsatte som er aktive fagforeningsmedlemmer, har derimot endret seg lite. Hvis en slår sammen aktiviteten i fagforeninger og bransje-, nærings- eller yrkesorganisasjoner, var en noe lavere andel av de sysselsatte aktive i slike organisasjoner i 2004 enn i 1980. Disse utviklingstrekkene dekker imidlertid over betydelige forskjeller mellom menn og kvinner. Mens aktiviteten i fag- og yrkesorganisasjoner har vært for nedadgående blant mannlige sysselsatte de siste 25 årene,

Figur 2. Andel menn og kvinner 16-79 år som er aktive i idrettslag og andel sysselsatte menn og kvinner som er aktive i fag-/yrkesorganisasjoner (fagforeninger¹ eller bransje, nærings- eller yrkesorganisasjoner). 1980-2004. Prosent

¹ Fra og med 2001 er det spurt om aktivitet i fagforening eller arbeidstakerorganisasjon.

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

har aktivitetsnivået holdt seg blant kvinner, slik at det ikke lenger er noen forskjell i aktivitetsnivå mellom kjønnene. Både for fag-/yrkesorganisasjoner og for idrettslag, de desidert største organisasjonstypene, har utviklingen medført betydelig mindre forskjeller i deltakingen mellom menn og kvinner (figur 2).

Færre medlemmer i humanitære organisasjoner og kvinneorganisasjoner

Hvilke endringer har skjedd de siste årene, fra 1997 til 2004? For de største organisasjonsformene har det vært minimale endringer. Målt i aktivitetsnivå er det idrettslagene som framtrer som folkebevegelse nummer én i dagens Norge. I den voksne befolkningen er 18 prosent aktive i et idrettslag.

Den klareste nedgangstendensen kan registreres for helselag, sanitetsforening, Røde Kors og lignende. Medlemsandelen i disse organisasjonene har sunket mest blant kvinner, fra 20 prosent i 1997 til 14 prosent i 2004. Det har også blitt færre kvinner som er med i typiske kvinneorganisasjoner som husmorlag, bondekvinnelag og kvinnesaksforeninger. Andelen som er medlemmer og aktive i kvinneorganisasjoner ble om lag halvert fra 1997 til 2004. Den klareste oppgangstendensen gjelder friluftsportorganisasjonene (som jeger- og fiskerforening eller turistforening), men oppgangen kan skyldes endringer i måten spørsmålet er stilt på.

En undersøkelse blant ungdom (basert på "Ung i Norge"-undersøkelsene 1992 og 2002, gjennomført av NOVA) tyder på en nedgang i foreningsaktiviteter og besøk på fritidsklubber. Andelen organisasjonsmedlemmer ble redusert fra 76 til 65 prosent. Nedgangen har vært særlig stor for fritidsklubber og musikkorps, med om lag en halvering av medlemsandelen. Det er imidlertid først og fremst de passive medlemmene det er blitt færre av. Det viser seg også at like mange har trent i idrettslag på de to tidspunktene, men at medlemsandelen i idrettslag likevel har falt. Dette kan delvis være en følge av et større tilbud om treningsaktiviteter som ikke krever medlemskap (Krange og Strandbu 2004).

Flere er med i trossamfunn utenfor Den norske kirke

I motsetning til levekårsundersøkelsene, som ikke tyder på noen økning av medlemskap i "kristelig eller religiøs forening", viser statistikken over medlemmer i registrerte og uregistrerte trossamfunn utenfor Den norske kirke en kraftig økning i medlemstallet, fra snaut 200 000 i 1990 til nærmere 330 000 i 2004 (omfatter alle trossamfunn som mottar statstilskudd). Tar vi også med livssynsamfunn (som Human-Etisk Forbund) blir tallet på medlemmer snaut 400 000, som utgjør 8,7 prosent av befolkningen (<http://www.ssb.no/emner/07/02/10/trosamf/>). Økningen skyldes særlig den sterke veksten av medlemstallet innen muslimske trossamfunn. Men flere av de tradisjonelle frikirkemenighetene holder også stand; pinsemenighetene har hatt en liten økning av medlemstallet og hadde snaut 46 000 medlemmer i 2004. Det er likevel symptomatisk for utviklingen at pinsemenighetene i 2004 ble forbigått av den romersk-katolske kirken, som det nest største trossamfunnet utenfor Den norske kirke. De muslimske trossamfunnene er klart størst med sine snaut 78 000 medlemmer. Når levekårsundersøkelsene gir et annet inntrykk, kan det skyldes flere forhold. Spørsmålsformuleringen leder kanskje tankene mer mot kristelige foreninger enn mot andre religioner. Mange av trossamfunnene som er i vekst, har dessuten en overvekt av ikke-vestlige innvandrere, og det er et større frafall i levekårsundersøkelsene blant ikke-vestlige innvandrere enn ellers i befolkningen. I statistikken over medlemstall inngår dessuten alle aldersgrupper, mens levekårsundersøkelsen bare dekker voksne.

Referanser

Barstad, Anders (2004): Få isolerte, men mange er plaget av ensomhet, *Samfunnsspeilet* 5, 2004, Statistisk sentralbyrå, 19-26.

Blom, Svein (1997): Levekår blant ikke-vestlige innvandrere: Hvorfor er så mange ensomme? *Samfunnsspeilet* 4, 1997, Statistisk sentralbyrå, 45-53.

Blom, Svein (1998): Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge, Rapport 98/16, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (2004): *Holdninger til innvandrere og innvandring 2004*, Notater 2004/75, Statistisk sentralbyrå (http://www.ssb.no/emner/00/01/30/notat_200475/notat_200475.pdf)

Kleven, Øyvind (2005): "Politisk deltakelse blant seniorer", i Elisabeth Ugreninov (red.): *Seniorer i Norge*, Statistiske analyser 72, Statistisk sentralbyrå, 67-81.

Krange, Olve og Åse Strandbu (2004): *Ungdom, idrett og friluftsliv*, NOVA Rapport 16/2004.

Mirowsky, John og Catherine E. Ross (2003): *Social Causes of Psychological Distress. Second Edition*, New York: Aldine de Gruyter.

Statistisksentralbyrå: <http://www.ssb.no/emner/07/02/10/trosamf/>.

Tikkanen, Tarja og Amund Junge (2004): *Realisering av en visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø for barn og unge*, Rapport 2004/223, Rogalandsforskning (www.rf.no).

Aalandslid, Vebjørn og Kristian Rose Tronstad (2005): Norske kommunestyre: Er ikke-vestlige innvandrere underrepresentert? *Samfunnsspeilet* 1, 2005, Statistisk sentralbyrå, 14-16.

Lavere organisasjonsdeltaking blant innvandrere

Organisasjonsdeltakingen blant innvandrere skiller seg fra deltakingen blant andre nordmenn. For det første er deltakingen gjennomgående lavere, og for det andre er det til dels andre organisasjonstyper som fenger. Framfor alt er langt færre ikke-vestlige innvandrere medlemmer i idrettslag, mens flere er medlemmer av en kristelig eller religiøs forening. I levekårsundersøkelsen fra 1996, som nå begynner å bli gamle tall, oppga hele 26 prosent av innvandrerne fra et utvalg ikke-vestlige land at de var medlemmer av en slik forening. Men når innvandrere først er medlem av en organisasjon, er de til gjengjeld ofte vel så aktive som nordmenn. Unntaket er de religiøse foreningene, her er forholdet omvendt. Bare vel ett av ti innvandrermedlemmer i disse foreningene er etter eget utsagn "svært aktive" (Blom 1998).

En undersøkelse fra 2002 av foreningsdeltakingen blant ungdom viser også en lavere deltaking blant ungdommer med innvandrerbakgrunn. Mens 41 prosent av ungdommene med norsk bakgrunn var medlemmer av idrettslag, var medlemsandelen 24 prosent blant ungdom fra ikke-vestlige land. Idrettslagene var imidlertid de desidert mest populære foreningene også blant innvandrerguttedom, langt mer populære enn religiøse foreninger (Krange og Strandbu 2004).

Færre bruker stemmeretten

Partipolitisk deltaking og deltaking i stortings- og kommunevalg har vist en klart nedadgående tendens. Valgdeltakingen ved stortingsvalget i 2001 var 75,5 prosent, den laveste siden 1927. Ved kommunevalget i 2003 deltok 59 prosent, også den laveste valgdeltakingen siden 1920-årene. Deltakingen ved fylkestingsvalget var rekordlave 55,6 prosent. Andelen av befolkningen som er medlemmer og aktive i politiske partier, er om lag halvert sammenlignet med nivået fra begynnelsen av 1980-tallet. Medlemsandelen i politiske partier har sunket jevnt og trutt fra 16 prosent i 1980 til 8 prosent i 2004.

Valgdeltaking og annen politisk aktivitet varierer mellom ulike sosiale grupper. Ungdom under 30 har en betydelig lavere valgdeltaking enn befolkningen ellers. Bare vel en tredjedel (36 prosent) av norske statsborgere med ikke-vestlig landbakgrunn benyttet stemmeretten ved lokalvalget i 2003. Dette var en nedgang fra 43 prosent i 1999. Nedgangen har vært sterkest blant unge innvandrere. Innvandrerbefolkningen er tilsvarende underrepresentert blant kommunestyrerepresentantene. Mens vel 5 prosent av befolkningen hadde bakgrunn fra ikke-vestlige land i 2003, var det bare 1 prosent av representantene som hadde slik landbakgrunn. Likevel bor 44 prosent av ikke-vestlige innvandrere i kommuner hvor de utgjør en større andel av representantene i kommunestyret enn av befolkningen (Aalandslid og Tronstad 2005). Et eksempel på slik overrepresentasjon er Oslo, kommunen med flest ikke-vestlige innvandrere i Norge.

Kvinner har de siste årene deltatt noe mer ved stortingsvalg enn menn. Forskjellen er imidlertid liten, og nedgangen i valgdeltaking gjelder begge kjønn. Forskjellen mellom kjønnene varierer sterkt med alder. Ved lokalvalget i 2003 var deltakingen til dels betydelig høyere for menn 67 år og eldre enn for kvinner i samme alder. I aldersgruppene under 50 år var derimot deltakingen noe høyere blant kvinner (Kleven 2005). Kvinner er underrepresentert i kommunestyrene og andre politiske organer, men her har det skjedd betydelige framskritt de siste 20 årene. Etter valget i 2003 utgjorde kvinner nær 36 prosent av representantene i kommunestyrene, mer enn 7 prosentpoeng høyere enn ved valget i 1991.

Norsk økonomi gjennom 20 år*

I denne artikkelen gis en kort presentasjon av norsk økonomi gjennom 20 år. Vi går gjennom konjunkturutviklingen i grove trekk, og innvilger oss noen korte stopp ved viktige begivenheter og utviklingstrekk. Vi tar sats fra slutten av 1980-tallet, som rundet av i en kraftig konjunkturedgang. 1990-tallet ga oss blant annet bankkrise, solidaritetsalternativ, oljefond, kraftig boligprisvekst og aksjeboble. Videre kan 2000-tallet by på inflasjonsmål, kraftige svingninger i kronkursen, tapte arbeidsplasser i industrien, lav prisvekst og lave renter, bare for å nevne noe.

Nedtur

Ved inngangen til 1990-tallet var norsk økonomi inne i den kraftigste lavkonjunktoren siden den annen verdenskrig. Nedgangen på slutten av 1980-tallet falt sammen med en internasjonal oppgangskonjunktur og sterk vekst i den tradisjonelle vareeksporten, og må derfor tilskrives innenlandske forhold. Kraftig gjeldsoppbygging i husholdningene gjennom den foregående oppgangen og en markert økning i realrenta, bidro sammen med økt arbeidsledighet og fallende boligpriser til å legge en ettertrykkelig demper på husholdningenes etterspørsel. Utlånsboom ble etterfulgt av store tap og krise i banknæringen på begynnelsen av 1990-tallet. Internasjonal nedgangskonjunktur fra 1990 bidro til å forlenge nedturen for norsk økonomi ut 1992.

Langvarig oppgang

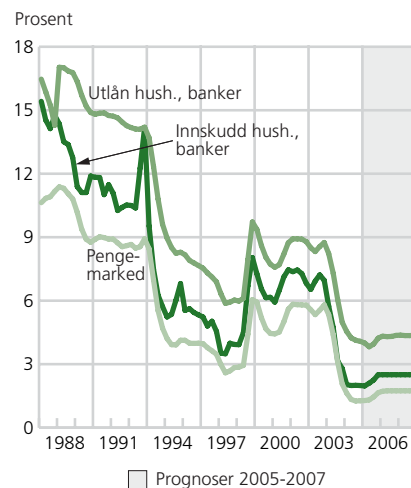
Rundt inngangen til 1993 gikk norsk økonomi inn i en langvarig oppgangskonjunktur, hjulpet av en markert rentenedgang, høy vekst i offentlig forbruk og konjunkturomslag internasjonalt. Husholdningenes økonomi var blitt bedre etter flere år med nedbetaling av gjeld. Et oppdemmet behov for biler og andre varige forbruksvarer var dessuten bygget opp i lavkonjunktoren. Dette førte til at etterspørselen fra husholdningene tok seg opp. Etter en lengre periode med lavere pris- og kostnadsvekst enn hos handelspartnerne, var konkurransevnen betydelig forbedret. Det la grunnlaget for sterk vekst i konkurranseutsatt sektor. Økt inntjening og høyere kapasitetsutnyttelse bidro til høy investeringsvekst i næringslivet frem mot 1998. Sysselsettingen økte med nær 230 000 fra 1993 til 1998. Samtidig kom yrkesdeltakelsen opp på et historisk høyt nivå. Arbeidsledigheten ble nær halvert i denne perioden, fra en topp rundt 6 prosent av arbeidsstyrken i 1993 (se også artikkelen om arbeid i dette nummeret av Samfunnsspeilet).

Fra 1998 avtok veksten noe i den norske økonomien. Det skyldtes i stor grad uro i internasjonale kapitalmarkeder i samband med den såkalte Asia-krise, kraftig fall i oljeprisen og dobling av rentenivået i et forsøk på å forsvare kronkursen. Virkningene på konjunkturutviklingen hos Norges viktigste handelspartnere ble imidlertid moderate. Oppgangen fortsatte snart både i USA og Europa, som passerte konjunkturtoppen henholdsvis tidlig og sent i 2000. Høy internasjonal etterspørsel, høyere råvarepriser og ny rentenedgang sørget for at konjunkturoppgangen varte enda noen år også i norsk økonomi.

* Takk til Torbjørn Eika, Jørn Arne Jørgensen og Ådne Cappelen for kommentarer og innspill.

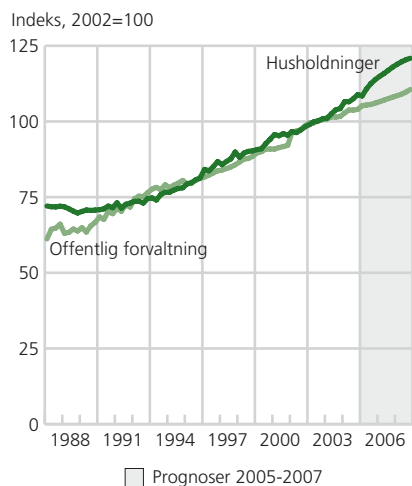
Andreas Benedictow

Figur 1. Norske renter

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Andreas Benedictow er forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for makroøkonomi (andreas.benedictow@ssb.no).

Figur 2. Konsum i husholdninger og offentlig forvaltning

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

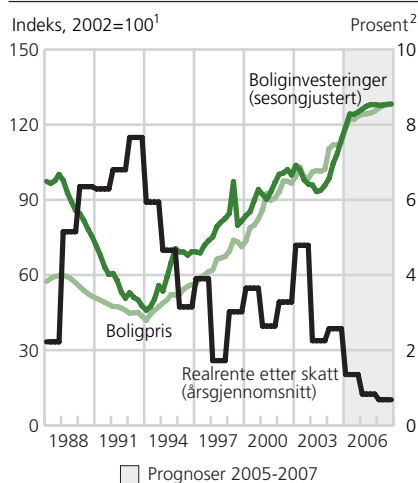
I løpet av andre halvdel av 1990-tallet bygget det seg opp en boble i aksjemarkeder i Norge og internasjonalt. Aksjeboblen var særlig kjennetegnet av skyhøye forventninger til avkastning på investeringer i informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Det ble etter hvert klart at disse forventningene var urealistiske. Mange ønsket å kvitte seg med aksjene sine samtidig, med kraftig prisfall som resultat. Etter hvert ble også andre sektorer rammet av nedgangen. Amerikansk økonomi gikk inn i en lavkonjunktur i 2001, og resten av OECD-området fulgte etter. I løpet av høsten 2002 gikk også norsk økonomi inn i en lavkonjunktur. Den viste seg imidlertid å bli både moderat og kortvarig.

Solidaritetsalternativet

Etter at arbeidsledigheten hadde steget kraftig på slutten av 1980-tallet og tidlig på 1990-tallet, ble det etablert en bred enighet blant partene i arbeidslivet med sikte på å oppnå en varig bedring i den kostnadsmessige konkurranseevnen. Det ble nedsatt et utvalg som i 1992 lanserte en inntektspolitisk samarbeidsmodell kjent under navnet Solidaritetsalternativet. Et hovedpoeng var at en gjennom koordinerte lønnsforhandlinger skulle unngå at for høy lønnsvekst skulle føre til at norsk næringsliv ble utkonkurrert i internasjonale markeder. Dette samarbeidet bidro til at sterk økonomisk oppgang har gått sammen med lav pris- og kostnadsvekst, og til at vi i Norge fortsatt har en meget lav arbeidsledighet i internasjonal målestokk.

Oljefondet i pluss

Finanspolitikken ble strammet inn fra 1994, etter en femårsperiode med ekspansive budsjetter. Oppgangskonjunkturen ga også økte skatte- og avgiftsinntekter. Dette medførte en kraftig forbedring av balansen på statsbudsjettet. Betydelige underskudd fra slutten av 1980-tallet og inn på 1990-tallet ble dermed snudd til overskudd i 1995. I 1996 ble det for første gang foretatt en netto avsetning til Statens petroleumsfond. Siden har fondet økt i stor fart, og var ved utgangen av 2004 på 1 016 milliarder kroner, som tilsvarer 60 prosent av BNP. Med dagens høye oljepris, og med forventninger om høye oljepriser fremover, vil fondet øke mye i årene som kommer, til glede for dagens og fremtidige generasjoner i Norge.

Figur 3. Boligmarkedet¹ Boliginvesteringer og boligpris.² Realrente etter skatt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

På grovere sjø mot flytende valutakurs

Med økte kapitalbevegelser internasjonalt ble det stadig vanskeligere å holde en fast kronekurs, som pengepolitikken skulle sikte mot. Selv en liten renteforskjell mot utlandet kunne skape store kapitalbevegelser og stort press mot krona. For eksempel vil høyere renter i Norge enn i utlandet føre til at det lønner seg å låne penger i utlandet og plassere dem i Norge. Dermed øker etterspørselen etter norske kroner, og det oppstår et press for å styrke krona, det vil si øke prisen på norske kroner målt i utenlandsk valuta.

Ettersom norsk økonomi ofte utvikler seg i utakt med utlandet, kunne pengepolitikken lett bli medsyklisk. Det vil si at rentesettingen bidrar til å forsterke økonomiske oppganger og nedturer, i stedet for å dempe dem. Når det er stor aktivitet i økonomien, er det isolert sett hensiktsmessig med høye renter for å unngå overoppheting av økonomien. Omvendt er det riktig med lave renter når økonomien går dårlig. Dermed kan det oppstå en konflikt i rentesettingen, mellom valutakursmålet og hva som er riktig for økonomien ut fra konjunkturelle forhold. For eksempel bidro stor renteforskjell mot Europa på midten av 1990-tallet til at det oppsto et kraftig press for å styrke krona.

Norges Bank svarte med å sette ned renta høsten 1996 og inn i 1997, mens den norske økonomien var i en oppgangskonjunktur.

Fra 1978 til 1990 forsøkte man å holde krona stabil mot en valutakurv som reflekterte sammensetningen av norsk utenrikshandel. I 1990 ble krona knyttet til ecu, forløperen til euro. I 1992 ble imidlertid fastkursmålet myket opp, etter en periode med uro i europeiske valutamarkeder. Flere europeiske land ble i løpet av høsten 1992 tvunget til å skrive ned verdien på sine valutaer. I valutamarkedet ble det forventet at Norge ville gjøre det samme. Store kronebeløp ble solgt i håp om å tjene penger på å selge dyrt for så å kjøpe billig etter en nedskrivning av kroneverdien. Norges Bank ble tvunget til å heve renta – i en lavkonjunktur – for å gjøre det mer attraktivt å investere i kroner. Det hele endte med at Norge måtte oppgi fastkursregimet. Pengepolitikken fortsatte imidlertid å vektlegge stabilitet mot europeiske valutaer, noe som ble formalisert i valutakursforskriften fra mai 1994.

Med stigende oljeinntekter og voksende petroleumsfond ble det stadig vanskeligere å begrense offentlig forbruk. Etter hvert som oljeformuen ble synliggjort gjennom stadig større innskudd "på bok", økte fristelsen for politikerne til å overby hverandre for å vinne velgernes gunst. Høyt offentlig forbruk bidrar til høyere aktivitet i økonomien og kan derfor skape forventninger om høyere renter og sterkere kronekurs. Tilliten til politikernes budsjett disiplin ble sveket. Dette bidro til at kronekursen etter hvert ble utsatt for større svingninger.

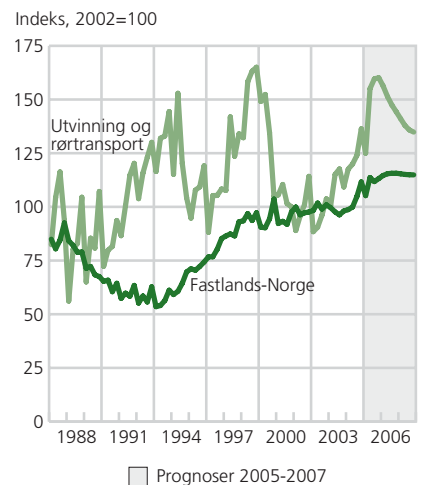
Mot slutten av 1990-tallet var inflasjonsstyring blitt mer vanlig internasjonalt. Med inflasjonsstyring menes at sentralbanken i stedet for å ha et mål for valutakursen, har et mål om en viss prisstigning i økonomien, og lar valutakursen bestemmes i valutamarkedet. Også i Norge ble pengepolitikken i større grad rettet inn mot lav og stabil prisvekst fra slutten av 1990-tallet. Inflasjonsstyring ble forventet å gi et rentenivå som er bedre tilpasset aktivitetsnivået i norsk økonomi. Som vi skal komme tilbake til, skulle det imidlertid vise seg å være vanskelig å operere med et rentenivå i Norge som avviker markert fra rentenivået internasjonalt også med flytende valutakurs.

Inflasjonsmål og handlingsregel for bruk av oljeinntektene

I mars 2001 ble det formelt innført et inflasjonsmål i Norge, samtidig som det ble innført en handlingsregel for bruk av petroleumsinntekter. Handlingsregelen sier at oljepengene skal fases gradvis inn i norsk økonomi ved at en hvert år kan bruke 4 prosent av petroleumsfondet. På denne måten sikres at også fremtidige generasjoner kan nyte godt av oljeformuen. Handlingsregelen er fleksibel, ved at det åpnes for at man kan ta et visst hensyn til konjunktursituasjonen. Når økonomien går dårlig, er det rom for å bruke noe mer, og når det er høy fart i økonomien, bør forbruket begrenses. I praksis har bruken av oljepenger de siste årene gått ut over det som følger av handlingsregelen. Handlingsregelen virker trolig likevel disiplinerende på politikerne, gjennom å bidra til å synliggjøre overforbruket.

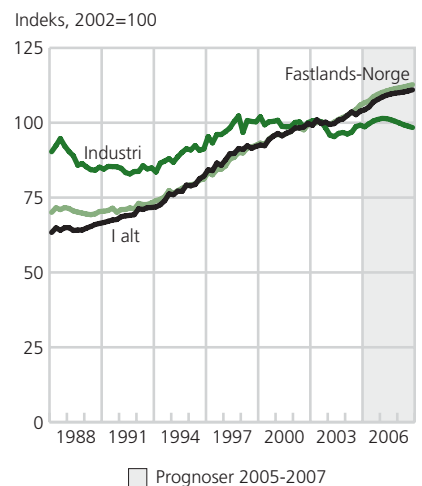
Norges Bank fikk hovedansvaret for konjunkturstyringen, formalisert ved et operativt mål på prisstigningen på 2,5 prosent. Det skal normalt gi en mot-syklisk pengepolitikk, det vil si at rentesettingen bidrar til å dempe svingningene i den økonomiske utviklingen. Høy inflasjon i gode tider blir møtt med høye renter for å bremse aktiviteten i økonomien, og lav inflasjon i dårlige tider blir møtt med lave renter for å stimulere aktiviteten.

Figur 4. Investeringer

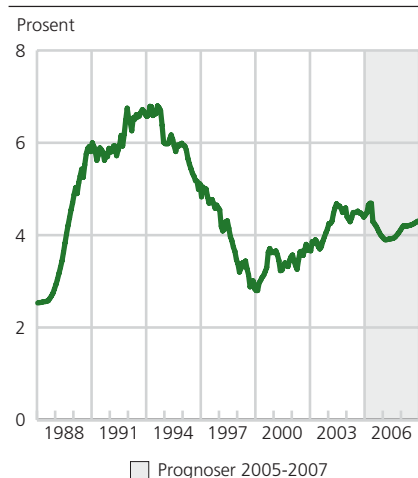
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Bruttonasjonalprodukt

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Arbeidsledige (AKU)

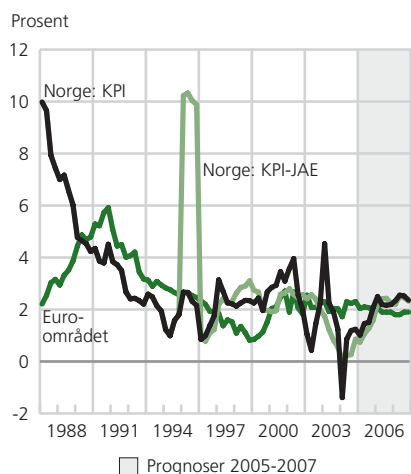
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Inflasjonsmålet ble satt noe høyere enn hva som var tilfellet for de fleste av våre viktigste handelspartnere, for eksempel er det i euroområdet definert en øvre grense på 2 prosent. Innfasingen av oljepenger i en økonomi med høy ressursutnyttelse fordrer en omstilling av næringsstrukturen. Høyere prisstigning i Norge enn hos handelspartnerne vil for en gitt kronekurs medføre at den kostnadmessige konkurransevnen gradvis svekkes, ved at norske varer blir dyrere i forhold til utenlandske. Dermed vil nedleggelse i konkurranseutsatt sektor frigjøre arbeidskraft til skjermet sektor, der etterspørselen etter tjenester for eksempel innenfor helse og omsorg er stigende. En slik omstilling bør ikke skje for raskt, og det er viktig at ikke nedbyggingen av industrien skjer i for stor skala. Det vil skape ledighetsproblemer på kort sikt, og strukturelle problemer når oljealderen nærmer seg slutten. Når det er slutt på oljen og gassen, må vi fortsatt ha en industrisektor som kan selge varer (og tjenester) til utlandet. Det er nødvendig for å skaffe inntekter i utenlandsk valuta som vi kan bruke til å kjøpe varer og tjenester fra utlandet, som vi ikke klarer å lage like bra eller billig selv. Oljefondet vil neppe bli så stort at det klarer den oppgaven alene.

Sterk krone rammet industrien

Etter en lang periode med høy vekst hadde det bygget seg opp betydelig press i deler av økonomien på begynnelsen av 2000-tallet, og lønnsveksten var kommet opp på et svært høyt nivå i forhold til hos våre handelspartnere. Våren 2002 viste Norges Banks analyser fare for tiltagende inflasjon i Norge. Samtidig var det nedgangskonjunktur og fallende renter internasjonalt. Det bidro til at rentenivået i Norge ble relativt høyt, noe som i sin tur førte til at krona styrket seg. Krona styrket seg med om lag 5 prosent fra sommeren 2000 til slutten av 2001, mot et veid gjennomsnitt av valutaene til Norges 44 viktigste handelspartnere. I 2002 akselererte denne utviklingen, og ved inngangen til 2003 hadde krona styrket seg med ytterligere 15 prosent. Når kronkursen styrkes, blir norske varer dyrere i verdensmarkedet. Når det i tillegg var lavkonjunktur internasjonalt, ble norsk industri meget hardt rammet, og et stort antall arbeidsplasser gikk tapt.

Figur 7. Konsumprisindeksen

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Norsk økonomi gikk nå inn i en lavkonjunktur. I tillegg bidro den sterke krona, lav prisvekst internasjonalt og at en stadig økende andel av importen kommer fra lavkostnadsland som Kina, til en svært lav prisvekst i Norge. Som en følge av dette, ble den norske styringsrenta satt ned med hele 5,25 prosentpoeng fra desember 2002, til 1,75 prosent i mars 2004. Det medførte at krona svekket seg betydelig gjennom 2003. Den kraftige rentenedgangen bidro til at lavkonjunkturen ble moderat og av kort varighet. Bedre konjunkturutvikling både i Norge og internasjonalt bidro sammen med kronesvekkelsen til at den negative utviklingen i industrien stoppet opp gjennom 2004. Disse erfaringene indikerer at renta i Norge normalt ikke kan avvike mye fra renta i utlandet, uten at det får stor betydning for kronkursen og dermed for industrien.

Høye boligpriser og kraftig gjeldsvekst i husholdningene

En nærmest sammenhengende, kraftig økning i boligprisene siden 1993 – riktignok fra et lavt nivå – har gått hånd i hånd med kraftig vekst i bankenes utlån til husholdningene. Det skaper en særlig utfordring for Norges Bank når renta skal bestemmes. Når husholdninger har høy gjeld, kan de få betalingsproblemer hvis noe uforutsett skulle inntreffe. En markert renteøkning kan i seg selv være en slik utløsning faktor. Faren for omfattende banktap på privatkunder er imidlertid neppe det en da må frykte, men at husholdningene

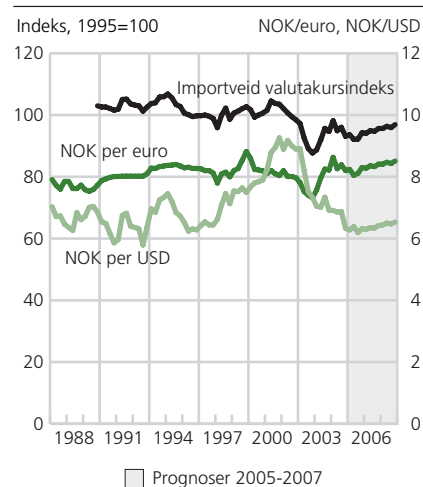
tråkker på bremsepedalen i sin etterspørsel etter varer og tjenester, og derigjennom bidrar til en generelt svak utvikling i økonomien. Det kan derfor være ønskelig å bremse opplåningen og boligprisveksten, før gjeldsbelastningen blir for stor og før det bygges opp en prisboble i boligmarkedet. Dersom Norges Bank setter opp renta forsiktig, kan det bidra til å dempe opplåningen i husholdningene uten å ramme for hardt. Det er så langt ikke utsikter til overoppheting eller høy prisvekst i økonomien generelt, selv om prisveksten ventes å tilta noe fremover. Med utsikter til lave renter fremover hos viktige handelspartnere som euroområdet og Sverige, er det dessuten vanskelig for Norges bank å sette opp renta mye, med de konsekvensene vi har sett at det kan få for kronekursen og industrien.

Fremover venter vi høyere, men fortsatt lav prisstigning og fortsatt lave renter¹

Norsk økonomi kom inn i en høykonjunktur mot slutten av 2004, og har sommeren 2005 vært inne i en konjunkturoppgang i to år. Oppgangen i norsk økonomi er bredt basert, og omfatter de fleste store næringsgruppene. Det var vekst i industrien i 2004 og den forventes å fortsette i år, hjulpet av internasjonal etterspørsel og høye oljeinvesteringer. Den sterke veksten i husholdningenes konsum bidrar til produksjonsvekst i privat tjenesteyting, og økte boliginvesteringer medfører økt produksjon innen bygge- og anleggsvirksomhet. Også oppgangen i næringslivets investeringer bidrar til veksten i denne sektoren.

Det ventes imidlertid at veksten dempes de nærmeste årene. For det første ser det ikke ut til at økningen i oljeinvesteringene vil fortsette neste år. Store prosjekter er i ferd med å avsluttes, og til tross for høy oljepris vurderes det som lite sannsynlig at nye prosjekter av tilstrekkelig størrelse kan kompensere fullt ut for dette. Videre legges det til grunn moderat offentlig etterspørsel i 2006

Figur 8. Valutakurser

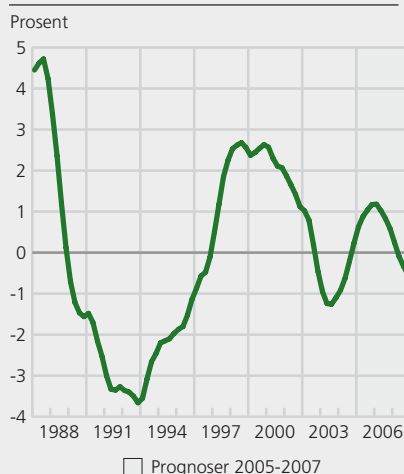
Kilde: Norges Bank.

Konjunkturutviklingen

Figur 1 viser konjunkturutviklingen i norsk økonomi, definert ved prosentvis avvik mellom BNP for Fastlands-Norge og en beregnet trend. Dette avviket kalles ofte produksjonsgapet. De ulike konjunkturfasene kan defineres slik:

- Økonomien er i *lavkonjunktur* i perioder der BNP er lavere enn trenden, det vil si at produksjonsgapet er negativt. Motsatt er det *høykonjunktur* når BNP er høyere enn trenden og produksjonsgapet er positivt.
- *Konjunkturbunnene og -toppene* nås der avviket mellom faktisk serie og trend er størst, altså i bunnene og toppene i figuren. I disse punktene er den faktiske veksten lik den trendmessige veksten.
- *Konjunkturedgang* er det i periodene mellom en konjunkturtopp og en konjunkturbunn. Tilsvarende er det *konjunkturoppgang* i periodene mellom en konjunkturbunn og en konjunkturtopp.

Figur 1. BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

¹ Prognosene som omtales her er fra i juni i år. Samtidig med publiseringen av denne artikkelen, som har lang produksjonstid, publiserer SSB nye anslag for utviklingen fremover, se www.ssb.no/kt.

Kilder

NOU (2000:21): "En strategi for sysselsetting og verdiskaping", Norges offentlige utredninger, Statens forvaltningstjeneste.

Statistisk sentralbyrå (2005): Konjunktur-tendensene, Økonomiske analyser 3/2005, 3-27.

og 2007, og en meget moderat renteoppgang. Prisstigningen var sommeren 2005 fortsatt godt under Norges Banks mål på 2,5 prosent. Selv om den trolig er på vei oppover, venter vi fortsatt lav prisvekst gjennom hele prognoseperioden. I juni satte Norges Bank opp styringsrenta med 0,25 prosentpoeng, etter at den hadde ligget på 1,75 prosent siden mars 2004. I juni-prognosen antok vi at det kommer en liten økning til i løpet av høsten, og at renta deretter blir liggende på et meget moderat nivå ut prognoseperioden. Viktigere er det imidlertid at våre beregninger viser at vekstimpulsene fra rentenedgangen som tok til fra desember 2002 gradvis vil bli redusert, og således bidrar til lavere vekst i husholdningenes forbruk og boliginvesteringer i 2006 og 2007, etter noen år med svært høy vekst. Dessuten ble det lagt til grunn at en moderat konjunkturedgang internasjonalt vil redusere veksten i etterspørselen etter tradisjonelle norske produkter i utlandet, og dermed legge en demper ikke bare på industriens vekst, men også på andre deler av næringslivet som har betydelig eksportvirksomhet. Alle disse momentene tilsier at veksten vil avta fremover. Vi antar at konjunkturtoppen passerer neste år, og at norsk økonomi går inn i en lavkonjunktur i 2007. Dette innebærer at innværende høykonjunktur blir av om lag tre års varighet. Skulle dette slå til, vil den også bli moderat med hensyn til størrelsen på konjunkturutslaget. Også den siste lavkonjunktura var kortvarig og grunn, fra 2002 til 2004. Dette står i kontrast til de sterke og langvarige konjunkturbevegelsene på 1980- og 1990-tallet.

Bokanmeldelse:

Annerledeslandet. Om framtid og utviklingstrekk i Norge.

Tankevekkende, morsom, diskutabel og unøyaktig

Bekymringsfull annerledeshet

Ikke overraskende har professor Ivar Frønes' bok om annerledeslandet Norge fått mye oppmerksomhet i media. Boka berører en rekke aktuelle tema som for eksempel tidsklemma, de unges utdanningsvalg, norske elevers dårlige prestasjoner i realfag, det stigende forbruket, det paradoksale i at høyere materiell standard ikke gjør oss mer lykkelige, det økte fokuset på selvrealisering og fritid, samt fordeling av arbeid og fritid mellom generasjoner og livsfaser. Et av forfatterens hovedpoeng er at vår lettkjøpte rikdom og høye materielle standard gir oss mulighet til å dyrke en livsform med vekt på fritid og selvrealisering, noe som på sikt kan bidra til å undergrave vår egen velferd. Rikdommen og de kulturelle mønstre og livsstiler den åpner for, kan bli en sovepute som hindrer nyskaping. Når stadig færre unge velger matematikk og ingeniørfag, hva skal vi da gjøre når oljen en dag tar slutt og vi må utvikle nye næringsveier, spør Frønes. Og når den yrkesaktive perioden blir stadig kortere på grunn av en utvidet ungdomstid og en lengre pensjonsfase, hvem skal da sikre vår velferd i framtida?

Anders Barstad og Ragni Hege Kitterød

Det er slike og lignende spørsmål Frønes diskuterer i boka om Annerledeslandet Norge. Dette er en populærvitenskapelig debattbok der forfatteren forsøker å samle trådene fra mange års forskningsarbeid og fletter sammen kunnskap om utviklingsmønstre på en rekke samfunnsområder. Ifølge Frønes er Norge på sett og vis et annerledesland, og Frønes betrakter annerledesheten som bekymringsfull på mange måter. Det som gjør Norge annerledes er blant annet den raske og lettkjøpte økonomiske veksten og den jevne fordelingen av rikdommen. Det norske oljefondet har ikke bare betydning for vår økonomi, hevder forfatteren, men også for vår kultur og selvforståelse. Og nettopp framveksten av nye kulturelle mønstre er et viktig anliggende i boka. Et sentralt poeng er at velstandsveksten endrer våre vaner og gir oss nye horisonter. "Vår nyervervede rikdom har listet seg inn i våre kulturelle mønstre uten at vi merker det" skriver Frønes (s. 13). "Kulturens mønstre framtrer som en selvfølge, det er bare slik verden er". For Frønes er det bekymringsfullt at de gamle sliterne med sterk pliktfølelse og høy arbeidsmotivasjon erstattes av nye generasjoner med større forventninger til materiell velstand og fritid. Dessuten er både unge og gamle stadig mer vendt mot fritiden, hevder Frønes. Både folks faktiske tidsbruk, og deres tidsbruksønsker, tyder på at fritid prioriteres høyere enn yrkesarbeid. Behov for selvrealisering blir i økende grad oppfylt i fritiden, og ikke på jobben.

Fra slitere til livsnytere

Frønes er særlig bekymret for utviklingsmønstre i ungdomsfasen og i "den tredje alder", det vil si de unge eldre. Hva ungdomsfasen angår, er Frønes skeptisk til et kulturelt klima og et skole- og utdanningssystem hvor realfag og tekniske fag har lav status og framstår som lite attraktive. Han peker på norske elevers relativt dårlige prestasjoner i matematikk og det lave antallet studenter i realfag på universiteter og høyskoler. Han hevder at dette fører seg inn et kulturelt mønster der selvrealisering sjelden knyttes til omgang med

Anders Barstad er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og leveårsforskning (aba@ssb.no).

Ragni Hege Kitterød er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og leveårsforskning (rhk@ssb.no).

tall, men mer til kunst- og kulturfag. Ifølge Frønes er det også store samfunnsmessige kostnader knyttet til at norske ungdommer bruker lengre tid i utdanningssystemet enn unge i mange andre vestlige land. Det samme gjelder den utbredte praksisen med hvile- og reiseår etter videregående skole for å lete etter mening og tenke over hva man skal bli.

Den yrkesaktive perioden forkortes også ved at mange går tidlig ut av arbeidslivet. Mange forventer nå en lang arbeidsfri periode som unge eldre, med høyt forbruk, reiser og opplevelser. Ifølge Frønes er dette uheldig fordi det er samfunnsøkonomisk dyrt og fordi arbeidslivet tappes for verdifull kompetanse og erfaring. Den tredje alder, da man er ferdig med barneomsorg og fremdeles har god helse og mye overskudd, burde være kunnskapssamfunnets sentrale produksjonsfase. Det kan umulig være samfunnsmessig lønnsomt å krysse den yrkesaktive perioden i begge ender slik at den mest intensive perioden i arbeidslivet faller sammen med den krevende barnefasen, hevder Frønes. Summen av de individuelle valgene blant unge og eldre kan få uheldige konsekvenser på samfunnsnivå. Ifølge forfatteren bør vi derfor vurdere å endre insentivstrukturen både i utdanningssystemet, yrkeslivet og pensjonssystemet slik at det blir bedre samsvar mellom hva som er individuelt og samfunnsmessig lønnsomt. Frønes frykter dessuten at også folk i tretti- og førtiåra kan komme til å redusere sitt arbeidstilbud. Mens vi hittil har sett en utvikling der kvinners yrkesdeltaking ligner mer på menns, er det ikke umulig at vi også vil se det motsatte mønsteret, nemlig at menns yrkesatferd ligner mer på kvinners, hevder Frønes. Kanskje vil også menn i perioder velge bort karriere og lange arbeidsdager til fordel for fritid og familie?

Stor spennvidde

Boka er tankevekkende og morsom og vil kunne leses med stort utbytte av et bredt publikum. Noe av det som gjør boka interessant, er at den ser utviklingstrekk på flere samfunnsområder i sammenheng. Forfatterens gode penn og glitrende evne til spissformuleringer gjør boka morsom å lese. Men nettopp den store spennvidden i temaer kan også sies å være en av svakhetene ved boka. Når man skal dekke så mange felt og besvare så mange kompliserte spørsmål på knapt 100 sider, må det av og til gå litt fort i svingene. Enkelte steder opplever vi at argumentasjonen blir litt tynn og framstillingen ensidig (blir utdypet nedenfor). Tidvis har forfatteren dessuten en litt ureflektert bruk av statistikk og datakilder. Til dels er valget av datakilder vel selektivt, og til dels er kildehenvisningene såpass dårlige at det er vanskelig for leseren å gjøre seg opp noen begrunnet mening om kvaliteten på de data som benyttes.

Her følger noen eksempler på påstander og konklusjoner i boka som vi synes er diskutabile.

Selektive presentasjoner ...

Presentasjonen av statistikk og undersøkelsesresultater er til tider noe slurvete og "retorisk". Det som ikke helt passer inn i budskapet blir utelatt. Under overskriften "Den ulykkelige nordmann" tas "framskrittets paradoks" opp, - nemlig at vi blir stadig rikere, men ikke lykkeligere. Det Frønes unnlater å nevne er at de fleste nordmenn tross alt er rimelig lykkelige. Bare vel en av ti beskriver seg selv som "ikke spesielt lykkelig" eller "slett ikke lykkelig" (Barstad og Hellevik 2004). Overskriften er med andre ord helt misvisende. Og Norge kommer godt ut sammenlignet med de fleste andre land. Ifølge Den Europeiske Samfunnsundersøkelsen er Norge blant de europeiske landene

som har høyest lykke- og tilfredshetsnivå, selv om vi ikke kommer helt på topp. Danmark er på lykketoppen, godt over en klynge av land som består av Sveits, Finland, Sverige, Norge og Luxembourg (Ringdal 2004). Også andre komparative undersøkelser av lykke og tilfredshet viser at nordmenn plasserer seg i den øvre enden av skalaen.

... og tolkninger

Enkelte steder er forfatteren også noe selektiv i sin tolkning av empirien idet han velger tolkninger som understøtter påstandene i boka og underkommuniserer alternative tolkninger. Et viktig poeng for Frønes er som nevnt at nordmenn er stadig mer vendt mot fritid, forbruk og opplevelser, mens yrkesarbeidet nedprioriteres. Figur 3.7 (s. 37) viser at forholdsvis få av de unge og middelaldrende svarer bekreftende på et utsagn om at de neste år skal arbeide mindre og bruke mer tid på seg selv. Eksempelvis er bare om lag 20 prosent av 20-39-åringene helt eller litt enige i dette utsagnet, noe som kan tale mot Frønes sin påstand om at folk flest ønsker å bruke mer tid på fritidsaktiviteter og mindre tid på jobb. Frønes sin kommentar er imidlertid at det lave antallet som kunne tenke seg å jobbe mindre må sees i forhold til omfanget av den faktiske arbeidstiden.

Misvisende om pensjoneringstidspunkt

I forhold til utviklingen mot en stadig mer arbeidsfri tilværelse i den tredje alder, hevder Frønes at den faktiske gjennomsnittlige pensjonsalder i Norge er ca. 58 år. Dette er et misvisende tall som ikke gir et dekkende bilde av faktisk pensjonering blant middelaldrende og eldre. Det inkluderer uførepensjonering blant yngre personer som i noen tilfeller aldri har vært i yrkeslivet. Et bedre uttrykk for pensjonering blant personer i den tredje alder er forventet pensjoneringsalder for en 50-åring, som i 2004 var 63,6 år (Rikstrygdeverket 2005). Beregningsmåten tilsvarer beregning av forventet levealder og gir et mer dekkende inntrykk av pensjoneringsalderens nivå og endring fordi det tas hensyn til endringer i dødelighet og aldersstruktur.

Synker pensjoneringsalderen kontinuerlig?

Frønes hevder, med henvisning til den tredje alder, at "...tendensen til nå er synkende arbeidsdeltakelse i denne aldersfasen". Hvis vi antar at denne fasen starter ved 50-årsalder, er dette en sannhet med modifikasjoner. Den forventede pensjoneringsalderen har ikke vist noen entydig synkende tendens siden midten av 1990-tallet. Etter 1998 har forventet pensjoneringsalder for 50-åringene økt noe, fra 62,9 år i 1998 til 63,6 år i 2004 (Rikstrygdeverket 2005). Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) viser at yrkesdeltakingen i aldersgruppen 60-74 år var høyere i 2004 enn i 1996, både for menn og kvinner (statistikkbanken, www.ssb.no). I aldersgruppen 50-59 år har yrkesdeltakingen sunket blant menn. Til gjengjeld har den økt med flere prosentpoeng blant kvinner i samme tidsrom. Det er med andre ord ikke noe entydig belegg for tesen om en kontinuerlig synkende arbeidsdeltaking blant personer i den tredje alder.

Manglende motivasjon eller manglende mulighet?

Et moment som ikke kommer særlig godt fram hos Frønes, er at en stor gruppe i det norske samfunnet ønsker mer arbeid enn de klarer å skaffe seg. På tross av en internasjonalt sett meget høy yrkesdeltaking, er det mange som står utenfor arbeidslivet. Er utfordringen primært å få folk til å jobbe mer, eller å slippe til dem som ønsker å gjøre en innsats? I 1. kvartal 2005 var det 110 000 arbeidsledige her i landet. Det var videre 109 000 undersysselsatte, det vil si sysselsatte på deltid som ønsker mer arbeid. Tallet på undersyssel-

satte var rekordhøyt, det høyeste som er målt siden spørsmål om dette første gang ble stilt i AKU (i 1989).

Er det så farlig at mange prioriterer fritid?

At nordmenn har fått stadig mer fritid er en naturlig del av velstandsutviklingen. Frønes er opptatt av at den sterkere prioriteringen av fritid går på bekostning av samfunnets fellesinteresser. Det som er bra for enkeltindividet, er ikke bra for samfunnet. Her savner vi en mer balansert drøfting av fordeler og ulemper ved en samfunnsutvikling hvor det tas ut mer fritid. Deltidsarbeid gjør det for eksempel lettere å kombinere yrkesdeltaking med omsorg for barn og øvrig familie. Det gir også potensielt mer tid til samvær med venner og til organisasjonsaktiviteter og politisk arbeid. Dette kan sammenfattes i det amerikaneren Robert Putnam (og flere med ham) har kalt samfunnets sosiale kapital. Putnam har framhevet deltidsarbeidets velsignelser for utviklingen av sosial kapital. Dette er omdiskutert, men illustrerer at en dreining i retning av å vektlegge arbeidsinnsats og skape flere arbeidstimer også kan ha samfunnsmessige kostnader.

Fordelingskonsekvenser

Frønes er opptatt av å skape sterkere insentiver for å gjøre en arbeidsinnsats og stå lenger i arbeidslivet. Insentiver for arbeid har vært en sentral del av den såkalte "arbeidslinja" i sosialpolitikken. Dilemmaet i forhold til arbeidslinja er konsekvensene for dem som har små muligheter til å komme seg ut i arbeid. Hvis nivået på trygdeytelser og sosialhjelp holdes på et lavt nivå, gir det kanskje motivasjon for arbeid, men det skaper også økonomiske problemer for dem som ikke kommer seg i arbeid og er avhengig av de offentlige ytelsene. Lavinntektsgruppene i Norge har det til felles at de står utenfor arbeidslivet og i stor grad er avhengig av offentlige ytelser. Frønes spør hvor relativ fattigdommen kan være, og nærmest bagatelliserer fattigdomsspørsmålet i Norge. Han hevder at bruken av fattigdomsbegrepet bidrar til at nordmenn "...ikke erkjenner hvor privilegerte de faktisk er". Men hvis det er noe nordmenn vet, så er det at nasjonen er rik. Hvor mange ganger gjentas det ikke at vi er "verdens rikeste land"? Erkjennelsen av rikdommen blant folk flest bidrar sannsynligvis til smerten ved å mangle materielle goder andre tar som en selvfølge. I et så rikt land som Norge blir det desto verre for selvfølelsen å tilhøre de få som ikke deltar i kjøpefesten.

Skjønnhetsfeil og slurv

Boka skjemmes dessverre av en del feil og unøyaktigheter, og av en noe lemfeldig omgang med tall og datakilder. Noe av dette er trolig forlagets ansvar, men forfatteren kunne med fordel tatt seg bedre tid i korrekturen. Selv om dette er en populærvitenskapelig framstilling, og ikke en fagbok, bør vi kunne forvente en større ryddighet med hensyn til kildehenvisninger og figurer enn hva vi finner i denne boka. Så vidt vi kan se, er figurtekstene byttet om minst to steder (figur 3.2 på s. 32, samt figurene 3.7. og 3.8. på s. 37).

Argumentasjonen i kapittel 3, som handler om befolkningens endrede forbruksvaner og økte forventninger til forbruk og fritid, underbygges i all hovedsak med empiri fra undersøkelsen Forbruk og media. Så vidt vi kan se, gis det ingen referanser til hvor denne undersøkelsen er publisert. Det er derfor vanskelig for leseren å sjekke utvalgsstørrelse, spørsmålsformuleringer og metode for datainnsamling, noe som har stor betydning for hvordan svarene skal tolkes og hvilken vekt vi kan legge på de mønstre forfatteren presenterer. Figurene i kapitlet er til dels basert på holdningsspørsmål. Det er velkjent i

metodelitteraturen at svar på slike spørsmål vil være preget av undersøkelses tema og den konteksten de stilles i. Derfor ville det være en fordel med bedre kildehenvisninger slik at interesserte (og skeptiske?) lesere har mulighet til å foreta en mer begrunnet vurdering av datagrunnlaget.

Enkelte steder kunne forfatteren også vært mer kritisk i valget av datakilder. Eksempelvis beskrives endringer i kvinners yrkesaktivitet og arbeidstid ut fra opplysninger i innledningsintervjuet til SSBs tidsbruksundersøkelser (s. 66-67). Når dette materialet splittes opp i fire utdanningsgrupper for kvinner 30-49 år, slik forfatteren gjør, blir det svært få observasjoner i noen av gruppene og dermed stor usikkerhet ved tallene. Her kunne man med fordel ha benyttet SSBs arbeidskraftundersøkelser i stedet. Store utvalg ville her gi sikrere tall og kanskje et noe annet bilde.

Forfatteren kommer også i skade for å definere et sentralt statistisk begrep galt. På s. 12 forklares medianinntekten som "det inntektsnivået flest har". Allerede på innføringskurs i metode lærer man at medianen er den verdien som deler en ordnet fordeling i to like deler.

Vil vi også oppfordre Frønes til å bruke litt mer tid på litteraturlista i framtidige publikasjoner. Her er det nå en del slurv. Flere referanser er mangelfulle, noen er delvis gale, flere forfatternavn er stavet feil, og det er litt rot i rekkefølgen. Én referanse er dessuten plassert alfabetisk etter fornavn i stedet for etternavn (Arlie Hochschild 1997). Dette er for øvrig en annen bok enn den Frønes nevner i teksten på s. 65, *The second shift*, som er en tidligere bok av samme forfatter. Når det gjelder litteraturhenvisninger i teksten, benytter Frønes noen steder bare internettadresser. Dette er greit når han viser til figurer eller tabeller på ulike institusjoners hjemmesider. Når tallene hentes fra større analysearbeider av enkeltforfattere, mener vi det ville være mest ryddig å referere til forfatteren i stedet for internettadressen.

En leseverdig bok

Alt i alt synes vi absolutt at dette er en leseverdig bok med mange gode poeng og spissformulerte påstander til diskusjon og ettertanke, – noe den store medieinteressen er et tegn på. Har du ikke allerede lest boka, kan det være vel anvendt tid å sette av noen timer til disse 100 sidene.

Litteratur

- Barstad, Anders og Ottar Hellevik (2004): *På vei mot det gode samfunn?*, Statistiske analyser 62, Statistisk sentralbyrå.
- Frønes Ivar (2005): *Annerledeslandet. Om framtid og utviklingstrekk i Norge*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Rikstrygdeverket (2005): *Forventet pensjoneringsalder 1995-2004*, http://www.trygdeetaten.no/tall_mrog_mrfakta/pdf/forventet_pensjoneringsalder.pdf.
- Ringdal, Kristen (2004): *Resultater fra Den europeiske samfunnsundersøkelsen 2002: Norge i Europa, Samfunnspeilet 5*, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Standardtegn i tabeller

Tall kan ikke forekomme

Oppgave mangler

Oppgave mangler foreløpig

Tall kan ikke offentliggjøres

Null

Mindre enn 0,5 av den brukte enheten

Mindre enn 0,05 av den brukte enheten

Foreløpige tall

Brudd i den loddrette serien

Brudd i den vannrette serien

Desimalskilletegn

Symbols in tables

Category not applicable

Data not available

Data not yet available

Not for publication

Nil

Less than 0.5 of the unit employed

Less than 0.05 of the unit employed

Provisional or preliminary figure

Break in the homogeneity of a vertical series

Break in the homogeneity of a horizontal series

Decimal punctuation mark

Symbol

.

..

...

:

-

0

0,0

*

—

|

, (.)

1. Befolkning	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
1.1. Folkemengde 1. januar. Millioner	4,15	4,16	4,18	4,20	4,22	4,23	4,25	4,27
Menn	2,05	2,06	2,06	2,08	2,09	2,09	2,10	2,11
Kvinner	2,10	2,10	2,11	2,12	2,13	2,14	2,15	2,16
1.2. Befolkningsvekst i året. Promille	3,2	3,9	5,5	5,3	2,9	3,9	5,6	6,0
1.3. Andel av alle menn som er 80 år og over. Prosent	2,3	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,6
Andel av alle kvinner som er 80 år og over. Prosent	4,3	4,4	4,6	4,7	4,7	4,9	4,9	5,0
1.4. Levendefødte	51 134	52 514	54 027	57 526	59 303	60 939	60 808	60 109
Gutter	26 305	27 056	27 502	29 473	30 461	31 276	31 305	31 154
Jenter	24 829	25 458	26 525	28 053	28 842	29 663	29 503	28 955
1.5. Samlet fruktbarhetstall (SFT)	1,68	1,71	1,75	1,84	1,89	1,93	1,92	1,89
1.6. Aborter per 1 000 kvinner 15-49 år	14,7	15,3	15,1	15,4	15,5	14,8	14,6	14,2
1.7. Kvinnens alder ved første fødsel ¹	25,0	25,1	25,2	25,3	25,5	25,7	25,9
1.8. Andel barn født utenfor ekteskap. Prosent...	25,8	27,9	30,9	33,7	36,4	38,6	40,9	42,9
1.9. Antall døde	44 372	43 560	44 959	45 354	45 173	46 021	44 923	44 731
Menn	23 783	23 462	24 008	23 705	23 604	23 866	23 145	23 071
Kvinner	20 589	20 098	20 951	21 649	21 569	22 155	21 778	21 660
1.10. Forventet levealder								
Menn	72,6	72,9	72,8	73,1	73,3	73,4	74	74,2
Kvinner	79,4	79,7	79,6	79,6	79,9	79,8	80,1	80,3
1.11. Antall vigslers ²	20 221	20 513	21 081	21 744	20 755	21 926	19 880	19 266
1.12. Antall skilsmisser ³	8 090	7 813	8 342	8 689	9 163	10 055	10 164	10 106
1.13. Forventet andel oppløste ekteskap. Prosent .	32,5	31,9	34,5	36,4	38,7	43,0	43,7	43,6
1.14. Andel samboende av alle i samliv, kvinner 20-44 år. Prosent	⁴ 21,6
1.15. Enslige ⁵ mødre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	15,7	..	17,1	..
Enslige ⁵ fedre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	2,4	..	2,5	..
1.16. Andel menn 18 år og over som lever alene. Prosent	22,9	..	23,9	24,5
Andel kvinner 18 år og over som lever alene. Prosent	26,7	..	27,1	27,4
Andel menn 80-84 år som lever alene. Prosent	39,4
Andel kvinner 80-84 år som lever alene. Prosent	77,2
1.17. Antall flyttinger til Norge	21 858	24 196	31 149	29 964	25 847	25 494	26 283	26 743
Menn	11 592	12 609	17 817	16 493	13 589	13 171	13 835	13 737
Kvinner	10 266	11 587	13 332	13 471	12 258	12 323	12 448	13 006
1.18. Antall flyttinger fra Norge	15 630	16 745	17 380	19 821	27 300	23 784	18 238	16 801
Menn	8 016	8 601	8 960	10 341	15 108	12 880	9 539	8 829
Kvinner	7 614	8 144	8 420	9 480	12 192	10 904	8 699	7 972
1.19. Nettoinnflytting	6 228	7 451	13 769	10 143	-1 453	1 710	8 045	9 942
Menn	3 576	4 008	8 857	6 152	-1 519	291	4 296	4 908
Kvinner	2 652	3 443	4 912	3 991	66	1 419	3 749	5 034
Norske statsborgere	-1 156	-659	-1 433	-3 578	-9 274	-4 216	328	837
Utenlandske statsborgere	7 384	8 110	15 202	13 721	7 821	5 926	7 717	9 105

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
4,30	4,32	4,35	4,37	4,39	4,42	4,45	4,48	4,50	4,52	4,55	4,58	4,61
2,13	2,14	2,15	2,16	2,17	2,19	2,20	2,22	2,23	2,24	2,26	2,27	2,28
2,17	2,19	2,20	2,21	2,22	2,23	2,25	2,26	2,27	2,28	2,30	2,31	2,32
6,0	5,5	5,0	5,2	5,7	6,3	7,5	5,6	4,6	6,2	5,5	5,5	6,32
2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	3,1	3,0	3,2
5,1	5,2	5,3	5,3	5,4	5,5	5,6	5,6	5,8	5,9	5,9	5,9	6,1
59 678	60 092	60 292	60 927	59 801	58 352	59 298	59 234	56 696	55 434	56 458	56 951	...
30 566	30 936	31 006	31 490	30 724	29 870	30 468	30 436	29 041	28 325	29 014	29 192	...
29 112	29 156	29 286	29 437	29 077	28 482	28 830	28 798	27 655	27 109	27 444	27 759	...
1,86	1,87	1,87	1,89	1,86	1,81	1,84	1,85	1,78	1,75	1,80	1,83	...
13,9	13,5	12,8	13,4	13,1	13,2	13,3	13,7	13,0	12,6	12,9	13,1	...
26,0	26,3	26,5	26,7	27,0	27,2	27,2	27,3	27,5	27,7	27,9	28,0	...
44,4	45,9	47,6	48,3	48,7	49,0	49,1	49,6	49,7	50,3	49,9	51,3	...
46 597	44 071	45 190	43 860	44 595	44 112	45 170	44 002	43 981	44 465	42 478	41 200	...
23 769	22 348	23 020	22 106	22 262	22 067	22 426	21 665	21 630	21 643	20 565	19 991	...
22 828	21 723	22 170	21 754	22 333	22 045	22 744	22 337	22 351	22 822	21 913	21 209	...
74,2	74,9	74,8	75,4	75,5	75,5	75,6	76,0	76,2	76,5	77,0	77,5	...
80,3	80,6	80,8	81,1	81,0	81,3	81,1	81,4	81,5	81,5	81,9	82,3	...
19 464	20 605	21 677	23 172	23 815	23 354	24 889	26 763	24 652	25 776	24 119	24 139	...
10 805	10 795	10 183	9 836	9 813	9 213	9 124	10 053	10 308	10 450	10 757	11 045	...
47,1	47,4	45,6	44,4	44,4	41,8	42,4	46,8	47,8	48,0	49,3	50,4	...
30,2	30,6	31,8	32,8	33,3	35,3	38,8	35,1	38,7
18,4	18,9	19,0	19,2	19,3	19,3
2,7	2,6	2,6	2,3	2,5	2,6
25,0	25,5	25,9	26,3	25,7	27,2	20,9
27,6	27,8	28,0	28,1	26,7	28,6	22,1
38,9	38,8	38,2	38,3	37,8	37,4	30,7
76,9	77,0	76,6	76,2	75,6	75,3	67,6
31 711	26 911	25 678	26 407	31 957	36 704	41 841	36 542	34 264	40 122	35 957	36 482	...
15 650	13 005	12 268	12 451	15 590	18 312	20 864	19 140	16 882	19 341	17 572	17 829	...
16 061	13 906	13 410	13 956	16 367	18 392	20 977	17 402	17 382	20 781	18 385	18 653	...
18 903	19 475	19 312	20 590	21 257	22 881	22 842	26 854	26 309	22 948	24 672	23 271	...
10 127	10 062	9 802	10 393	10 524	11 526	11 342	13 731	13 614	11 851	13 026	11 981	...
8 776	9 413	9 510	10 197	10 733	11 355	11 500	13 123	12 695	11 097	11 646	11 290	...
12 808	7 436	6 366	5 817	10 700	13 823	18 999	9 688	7 955	17 174	11 285	13 211	...
5 523	2 943	2 466	2 058	5 066	6 786	9 522	5 409	3 268	7 490	4 546	5 848	...
7 285	4 493	3 900	3 759	5 634	7 037	9 477	4 279	4 687	9 684	6 739	7 363	...
964	-848	-1 124	-1 347	-1 292	-919	-541	-3 166	-2 241	-1 341	-1 157	-797	...
11 844	8 284	7 490	7 164	11 992	14 742	19 540	12 854	10 196	18 515	12 442	14 008	...

1. Befolkning (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
1.20. Antall bosatte som skiftet til norsk statsborgerskap	2 851	2 486	2 370	3 364	4 622	4 757	5 055	5 132
1.21. Innenlandske flyttinger per 1 000 innbyggere ⁶	42,3	43,2	44,3	44,2	41,5	39,9	39,0	37,6
1.22. Nettoinnflytting til mest sentrale kommuner ⁷	6 129	6 760	3 948	3 151	1 787	2 939	4 875	3 929
Nettoinnflytting til minst sentrale kommuner ⁸	-5 898	-6 643	-5 125	-4 422	-3 240	-3 402	-3 336	-2 934
1.23. Utenlandske statsborgere 1.1. per 1 000 innbyggere	23,6	24,4	26,2	29,5	32,2	33,2	33,7	34,6
1.24. Innvandrerbefolkning 1.1. per 1 000 innbyggere	29,7	31,4	34,8	38,0	39,8	41,1	42,8
Innvandrerbefolkning 1.1. fra Øst-Europa per 1 000 innbyggere	2,1	2,2	2,5	2,8	3,2	3,5	3,7
Innvandrerbefolkning 1.1. fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia per 1 000 innbyggere	9,3	10,5	13,2	15,9	18,1	19,8	21,3
1.25. Befolkningsvekst i mest sentrale kommuner ⁷ . Prosent	0,81	0,91	0,94	0,91	0,56	0,7	0,94	0,94
Befolkningsvekst i minst sentrale kommuner ⁸ . Prosent	-0,76	-0,83	-0,35	-0,33	-0,45	-0,48	-0,26	-0,14
1.26. Andel av kommunene med befolkningsvekst. Prosent ⁹	43	45	54	55	47	46	49	50

¹ Gjennomsnittlig observert fødealder. ² En av partene bosatt i Norge. Tallene for 1980-1985 omfatter ikke vigsler (om lag 500 per år) der bare kvinnen var bosatt i Norge. ³ Skilsmisser der mannen var bosatt i Norge. ⁴ Tall for kvinner 23, 28, 33, 38 og 43 år. ⁵ Verken gift eller samboende med felles barn. ⁶ Flyttinger mellom kommuner. Ikke korrigert for at antall kommuner er blitt redusert fra 454 i 1980 til 435 i 1997. ⁷ Kommuner i sentralitetsgruppe 3 ifølge Standard for kommune-klassifisering 1994. ⁸ Kommuner i sentralitetsgruppe 0 ifølge Standard for kommune-klassifisering 1994. ⁹ Ut fra kommuneinndelingen i 1997 (435 kommuner). Kilde: 1.1-1.5, 1.7-1.13, 1.15-1.26: Befolkningsstatistikk. 1.6: Statens Helsetilsyn. 1.14: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, Omnibusundersøkelsene.

2. Helse	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
2.1. Spedbarnsdødelighet; døde per 1 000 levendefødte (under 1 år)	8,5	7,9	8,4	8,3	7,9	7,0	6,4
2.2. Post neonatal dødelighet; døde per 1 000 levendefødte (4 uker- under 1 år)	3,8	3,7	3,7	3,8	4,0	3,1	2,7
Aldersstandardiserte dødsrater etter utvalgte årsaker ¹							
2.3. Ondartede svulster							
Menn	288	283	281	292	283	279	282
Kvinner	178	176	177	179	175	178	170
2.4. Hjerte-/karsykdommer							
Menn	644	632	640	602	589	596	563
Kvinner	354	338	339	336	331	331	317
2.5. Ulykker							
Menn	63	62	61	57	61	57	51
Kvinner	30	29	26	28	28	28	25
2.6. Selvmord							
Menn	21	20	23	24	22	23	23
Kvinner	7	7	8	9	8	8	8
2.7. Antall nye krefttilfeller per år per 100 000 innbyggere ² . Aldersstandardisert (europeisk standardbefolkning)							
Menn	390,2	395,0	383,9	390,0	405,0	411,1	411,8
Kvinner	308,7	312,5	306,1	311,8	320,9	323,8	331,4
2.8. Andel dagligrøykende (16-74 år)							
Menn	42	39	40	41	37	37	36
Kvinner	32	31	33	35	34	34	33

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
5 538	8 778	11 778	12 237	12 037	9 244	7 988	9 517	10 838	9 041	7 867	8 154	...
38,5	40,9	41,8	42,1	42,9	43,1	43,0	44,8	44,7	42,6	41,8	41,5	...
5 505	5 177	6 114	7 156	6 329	5 239	5 237	3 963	6 808	4 649	5 395	7 138	...
-3 039	-4 385	-4 136	-4 938	-6 095	-5 677	-4 877	-4 577	-5 298	-4 647	-4 797	-5 309	...
35,8	37,5	37,7	36,8	35,9	35,8	37,1	39,9	40,9	41,1	43,2	44,7	46,3
44,9	47,5	49,5	51,2	52,9	55,4	58,7	63,1	66,1	68,7	73,1	76,2	79,2
4,3	6,1	7,0	7,6	7,9	8,0	8,4	10,3	10,7	11,0	11,6	12,3	13,3
22,6	23,4	24,2	25,1	26,1	27,4	29,1	31,3	34,1	36,3	39,7	42,2	44,4
0,95	0,95	0,91	0,99	1,04	1,06	1,10	0,80	0,91	1,02	0,92	1,13	...
-0,02	-0,37	-0,37	-0,47	-0,72	-0,54	-0,1	-0,23	-0,66	-0,43	-0,40	-0,7	...
54	53	50	47	44	52	59	57	44	51	51	49	...

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ⁷	2004 ⁷
5,9	5,1	5,2	4,1	4,1	4,1	4,0	3,9	3,8	3,9	3,5	3,4	3,2
2,1	1,7	1,6	1,4	1,5	1,3	1,4	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0
281	288	286	285	287	288	281	282	271	272	274	267	...
169	177	181	179	185	183	171	172	175	176	176	173	...
554	546	504	513	487	476	466	450	417	405	391	354	...
309	307	284	281	272	269	262	261	245	234	229	216	...
50	51	46	46	44	46	46	46	45	42	46	49	...
23	23	21	21	22	22	21	21	22	21	20	21	...
21	20	17	19	18	18	18	20	18	18	16	16	...
7	6	7	6	6	6	7	7	6	6	6	5	...
431,7	432,2	434,8	435,7	443,0	461,3	460,6	454,1	466,1	468,3	458,9
333,9	339,1	338,4	348,0	360,1	370,4	357,9	357,3	373,3	381,5	386,6
37	38	35	33	34	34	34	32	31	30	29	27	27
32	36	31	32	32	33	32	32	32	29	30	25	25

2. Helse (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
2.9. Andel 18 år og over som konsumerer 2 cl ren alkohol eller mer per dag							
Menn	16	14
Kvinner	5	3
2.10. Totale utgifter til helseformål i prosent av BNP
2.11. Utgifter til helseformål i faste 2000-priser per innbygger
2.12. Offentlige utgifter til helseformål som andel av totale offentlige utgifter
2.13. Legeårsverk i somatiske sykehus per 10 000 innbyggere	9,7	9,9	10,3	10,3	10,6	10,8	10,7
2.14. Sykepleierårsverk i somatiske sykehus per 10 000 innbyggere	30,6	31,2	32,9	33,6	33,9	34,8	35,3
2.15. Antall liggedøgn i somatiske sykehus per 1 000 innbyggere ^{3, 4}	1 452	1 396	1 256	1 256	1 076	1 063	1 021
2.16. Antall sykehusopphold i somatiske sykehus per 1 000 innbyggere ^{3, 4}	152	152	149	150	143	145	142
2.17. Antall polikliniske konsultasjoner (inkl. dagbehandlinger) i somatiske sykehus per 1 000 innbyggere ⁵	653	610	599	634
2.18. Legeårsverk innenfor psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	0,14	0,13	0,14	0,15	0,13	0,17	0,18
2.19. Sykepleierårsverk innenfor psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	0,62	0,61	0,61	0,64	0,72	0,78	0,81
2.20. Psykologårsverk innenfor psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	0,14	0,15
2.21. Antall liggedøgn innenfor psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	766	725	684	628	653	614	577
2.22. Antall utskrivninger innenfor psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	4,6	4,6	4,2	5,2	4,8	5,0	5,2
2.23. Antall polikliniske konsultasjoner innenfor psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	92	104
2.24. Årsverk av leger innforfor kommunehelsehelsetjenesten ⁶ per 10 000 innbyggere	7,7	7,0	7,0	7,1	7,2
2.25. Årsverk av fysioterapeuter innenfor kommunehelse-tjenesten ⁶ per 10 000 innbyggere	6,0	6,0	6,0	6,2	6,4
2.26. Årsverk av jordmødre per 10 000 fødte	17	19	18	19	21
2.27. Årsverk av helsesøstre per 10 000 innbyggere 0-4 år	43	41	41	41	42

¹ Ratene er kjønns- og aldersstandardisert over 5-årige aldersgrupper. Middelfolkemengde i året er benyttet. Som standardbefolkning er benyttet summen av menn og kvinner i 5-årige aldersgrupper i hele landet per 1. januar 1981. ² Justert i henhold til europeisk standardbefolkning. ³ Psykiatriske avdelinger er inkludert fra og med 1980 til og med 1988. ⁴ Det er brudd i tidsseriene i 1989. ⁵ Det er brudd i tidsserien i 2002. ⁶ Årsverk i institusjoner for eldre og funksjonshemmede er ikke medregnet. ⁷ Foreløpige tall for indikatorene 2.10-2.12.

Kilde: 2.1-2.6: Dødsårsaksstatistikk. 2.7: Kreftregisteret. 2.8: Statens tobakksskaderåd. 2.9: Statens institutt for alkoholforskning. 2.10-2.12: Nasjonal regnskapsstatistikk. 2.13-2.14, 2.17-2.23: Spesialisthelsetjenesten. 2.15-2.16: Pasientstatistikk. 2.24-2.27: Statistikk for kommunehelsetjenesten.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ⁷	2004 ⁷
..	..	15	18	22
..	..	3	5	9
..	8,5	9,3	9,4	8,5	8,9	9,9	10,3	9,9
..	24 606	25 781	27 233	27 773	28 564	30 722	31 072	31 236
..	15,1	15,7	16,1	16,2	16,4	16,7	16,9	17,1
11,1	11,4	11,6	12,4	13,1	14,1	14,8	15,3	15,9	16,0	16,0	16,6	17,2
35,7	37,0	37,8	40,0	41,9	44,0	45,4	47,1	47,0	47,1	48,9	50,2	50,7
999	996	976	973	972	967	960	959	925	929	923	919	897
143	145	144	147	149	151	154	156	154	160	163	171	173
646	698	672	696	718	749	746	763	796	775	755	818	832
0,18	0,19	0,20	0,20	0,21	0,22	0,23	0,24	0,25	0,27	0,27	0,28	0,30
0,82	0,84	0,86	0,88	0,97	0,99	1,01	1,01	1,03	1,09	1,11	1,16	120
0,16	0,16	0,19	0,19	0,20	0,21	0,23	0,24	0,26	0,28	0,31	0,33	0,35
552	549	504	493	480	468	457	446	431	411	408	392	372
5,4	5,6	5,5	6,0	6,2	6,6	6,8	7,3	7,8	8,0	8,4	9,2	9,5
113	118	133	140	131	134	140	149	155	163	185	214	229
7,3	7,5	7,5	7,5	7,5	7,6	7,8	7,9	8,5	9,1	9,1	9,0	9,0
6,6	6,7	6,7	6,9	7,1	7,4	7,6	7,6	8,8	9,1	9,1	9,1	8,9
24	27	27	33	37	40	44	45	48	49	51	51	49
41	45	48	50	51	52	53	55	57	61	64	64	66

3. Omsorg	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
3.1. Omsorgsbyrde i befolkningen ¹	24,6	24,3	24,3	24,4	24,6	24,9	25,3
3.2. Husholdninger med barn 0-6 år, med ulike typer barnetilsyn. Prosent							
Andel med barn i barnehage	27	34
Andel som benytter slektninger, nære kjente	15	12
Andel som benytter dagmamma, praktikant	20	15
3.3. Ressurser i barnevernet. Antall årsverk							
Kommunal barnevernstjeneste ²	831	1 446
Barnevernsinstitusjoner	1 652	1 362	1 647
3.4. Ressurser i barnevernet. Årsverk per 1 000 barn 0-17 år							
Kommunal barnevernstjeneste ²	0,8	1,5
Barnevernsinstitusjoner	1,7	1,4	1,7
3.5. Barn med barnevernstiltak per 1 000 barn 0-17 år ³	11,5	..	9,9	10,2	10,6	12,3	14,0
3.6. Andel som har gitt ulønnet praktisk hjelp til syke, eldre eller uføre. Prosent	11	11
Menn	13	12
Kvinner	12	11
3.7. Ressurser i kommunal pleie- og omsorgstjeneste							
Antall årsverk ⁴
Årsverk per bruker ⁴
Årsverk per 1 000 personer 67 år og over ⁴
3.8. Mottakere av pleie- og omsorgstjenestene. Antall ⁵
Andel kvinner. Prosent
Andel 80 år og over. Prosent
3.9. Mottakere av pleie- og omsorgstjenestene i ulike grupper per 1 000 innbyggere ⁵							
Kvinner 67-79 år
Menn 67-79 år
Kvinner 80 år og over
Menn 80 år og over
3.10. Mottakere av hjemmetjenester i alt. Antall ⁵
Hjemmehjelp/praktisk bistand	151 006	148 223	151 706	148 383	148 406
Hjemmesykepleie	105 915	108 678	109 367	114 271
3.11. Mottakere av hjemmetjenester 67 år og over per 1 000 innbyggere 67 år og over ^{5, 6}
3.12. Institusjoner for eldre og funksjonshemmede. Antall plasser	45 607	48 695	48 774	49 887	47 933	45 628	45 946
Plasser per 1 000 innbyggere 80 år og over	322	334	327	328	307	286	285
Antall beboere i institusjoner
Beboere etter alder, per 1 000 innbyggere							
Under 67 år
67-79 år
80 år og over
3.13. Kommunalt disponerte boliger til pleie- og omsorgformål ⁷							
Antall boenheter	21 899	22 092	22 609	22 948	24 056	22 368	28 291
Antall beboere i boliger til pleie- og omsorgsformål.
Beboere etter alder, per 1000 innbyggere							
Under 67 år
67-79 år
80 år og over

¹ Antall barn 0-9 år + antall eldre 80 år og over i prosent av alle personer i yrkesaktiv alder (16-66 år), per 1.1. ² Fra 2001 inneholder tallet både besatte og ubesatte stillinger. ³ Brudd i tidsserien fra 1987. Før 1987 per 1 000 personer 0-19 år. For disse årene kan det være ungdom opp til 22 år blant barneverns-klientene. ⁴ Brudd i tidsserien. Frem til 2002 er tallet på årsverk innhentet per skjema. Fra og med 2003 er tallet på årsverk innhentet fra register. 2003 og 2004 lar seg dermed ikke uten videre sammenligne med tidligere år. ⁵ I indikator 3.10 er for 1995 10 720 mottakere av "hjemmetjenestelignende tjenester", det vil si ulike tjenester for bl.a. psykisk utviklingshemmede, lagt til totaltallet og tallet for mottakere av hjemmehjelp i forhold til NOS Pleie- og omsorgsstatistikk. Disse inngår ikke i indikator 3.11. ⁶ For fordeling over, se Sosiale indikatorer publisert i 2003. ⁷ Tidligere kalt alders- og trygdeboliger. Brudd i tidsserien fra 1994 og fra 2001 på grunn av endret spørreskjema. ⁸ Foreløpige tall for 2004 i indikatorene 3.7-3.13.

Kilde: 3.1: Befolkningsstatistikk. 3.2. og 3.6: Levekårsundersøkelsene. 3.3-3.5: Sosialstatistikk. 3.7-3.13: Pleie- og omsorgsstatistikk.

Sosiale indikatorer

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 ⁸
25,7	26,0	26,4	26,8	27,1	27,4	27,6	27,6	27,5	27,5	27,3	27,0	26,9
..	45
..	14
..	12
2 233	2 211	2 285	2 450	2 385	2 526	2 563	2 619	2 716	2811	2898	2 923	2 942
1 947	2 183	2 310	2 442	2 552	2 647	2 946	3 196	3 379	3743
2,3	2,2	2,3	2,4	2,3	2,4	2,5	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7
2,0	2,2	2,3	2,4	2,5	2,6	2,8	3,0	3,2	3,5
18,4	19,8	19,9	20,2	20,2	20,9	21,4	21,2	21,8	22,5	22,7	23,3	...
..	17
..	17
..	16
..	..	68 331	69 795	73 733	79 435	82 794	86 370	89 669	91 824	93 690	105 883	106 837
..	..	0,36	0,39	0,39	0,41	0,42	0,43	0,44	0,45	0,46	0,52	0,52
..	..	110	112	119	128	134	140	146	151	155	175	177
191 843	187 501	185 801	187 781	187 840	191 947	195 202	200 087	201 905	203 063	203 747	202 107	203 812
52,2	69,8	68,9	69,7	69,6	69,5	69,2	69,2	68,7	68,6	68,4	67,7	67,3
..	53,3	52,7	53,8	54,7	52,1	52,8	53,1	53,2	53,7	53,6	53,5	53,2
..	157	159	152	158	159	159	159	153	155	154	147	141
..	100	97	92	93	94	95	96	95	97	97	94	91
..	650	627	604	612	624	611	626	632	610	601	582	575
..	465	433	409	415	410	417	425	432	404	396	388	381
146 272	142 623	142 354	145 249	144 765	149 026	152 796	157 396	159 669	161 169	162 112	161 094	162 851
120 956	118 085	120 303	124 732	121 575	123 796	123 292	122 465	122 022	120 842	117 713	114 565	111 792
75 426	73 194	69 120	65 210	70 643	75 001	81 711	90 732	96 876	99 422	103 188	106 425	111 313
194	190	185	177	185	187	191	196	198	199	199	194	192
45 890	45 767	44 941	43 928	43 735	43 377	43 196	43 240	42 876	42 741	42 319	41 718	41 433
277	270	259	249	243	235	229	228	218	212	206	199	194
45 571	44 878	43 447	42 532	43 075	42 921	42 406	42 691	42 236	41 894	41 635	41 013	40 961
0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
23	24	23	23	22	22	22	22	22	21	21	21	21
198	192	182	175	172	169	166	167	160	156	153	148	145
28 067	26 345	28 695	32 423	37 882	39 987	42 110	44 409	46 432	46 190	49 749	50 017	..
..	..	30 260	32 338	35 254	38 140	40 617	43 983	45 515	46 023	46 414	48 087	46 214
..	..	2,4	2,4	2,5	2,8	3,0	3,2	3,5	3,6	3,6	3,9	3,7
..	..	19	19	23	26	26	29	30	29	29	28	27
..	..	70	69	78	86	90	96	99	99	100	103	98

4. Utdanning	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
4.1. Barnehagedekning. Prosent							
1-5 år	26,6	28,1	29,8	31,7	34,0	36,3	39,9
1-2 år	9,3	9,7	10,5	11,6	13,5	15,4	18,3
3-5 år	38,0	40,4	42,8	45,8	48,8	51,7	55,9
4.2. Andel barn i barnehage med heldagsplass ^{1,2} . Prosent							
1-2-åringer	86,0	86,2	85,6	86,0	85,8	84,9	84,7
3-5-åringer	45,7	46,9	49,4	52,8	56,6	59,6	61,9
4.3. Andel private barnehager. Prosent	42,3	41,1	39,7	39,4	40,0	41,1	43,8
4.4. Andel barnehagebarn 1-5 år med plass i privat barnehage. Prosent	36,0	35,5	34,8	34,7	35,4	36,9	39,1
4.5. Antall barn per årsverk i:							
Private barnehager	8,8	8,2	7,2	6,8	6,6	6,2	5,9
Offentlige barnehager	5,1	4,9	4,6	4,5	4,5	4,6	4,4
4.6. Andel styrere/pedagogiske ledere i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning ³ . Prosent	94,4	90,0	86,5	81,7	81,3	79,7	76,8
4.7. Andel ansatte i barnehage med godkjent førskolelærer-utdanning. Prosent	31,4	30,9	30,8	28,6	28,3	27,9	27,0
Andel 16 år og over etter høyeste fullførte utdanning ⁴ . Prosent							
4.8. Grunnskole	38,5	37,4	36,6	35,6	34,2	33,1	32,0
Menn	35,1	34,0	33,3	32,3	31,0	29,9	28,8
Kvinner	41,7	40,6	39,8	38,8	37,3	36,1	35,0
4.9. Universitet eller høyskole t.o.m. 4 år
Menn	9,9	10,1	10,2	10,5	11,0	11,6	12,1
Kvinner	10,2	10,5	10,8	11,2	11,7	12,6	13,2
4.10. Universitet eller høyskole over 4 år	2,7	2,7	2,8	2,9	2,9	3,1	3,2
Menn	4,6	4,6	4,7	4,8	4,8	5,0	5,1
Kvinner	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1	1,3	1,4
Andel i videregående utdanning							
4.11. Andel som fullførte videregående utdanning med studiekompetanse som var i høyere utdanning samme høst. Prosent
Menn	30,8	30,3	29,9
Kvinner	27,7	28,2	28,0
4.12. Andel i videregående utdanning. Prosent av registrerte årskull 16-18 år
Menn	71,4	71,1	71,0	74,0	80,4	81,9	84,9
Kvinner	75,4	75,0	74,9	77,8	82,2	83,1	84,6
Andel i høyere utdanning							
4.13. Prosent av registrerte årskull 19-24 år ^{5,6}
Menn	11,5	12,3	12,7	13,2	15,0	16,2	17,0
Kvinner	13,6	14,8	15,9	16,8	19,0	20,0	21,2
4.14. Prosent av registrerte årskull 25-29 år
Menn	8,4	7,8	7,7	8,8	9,2	9,9
Kvinner	6,8	7,0	7,3	8,4	8,8	9,3
Andel innvandrere ⁷							
4.15. Andel innvandrere i videregående utdanning.							
Prosent av registrerte årskull 16-18 år	40,7	59,9	62,5
Menn	43,4	59,4	61,6
Kvinner	37,5	60,5	63,4

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
43,4	46,6	49,8	52,3	54,9	59,8	61,1	61,1	62,0	63,3	65,9	69,1	72,3
21,8	25,1	28,6	31,3	33,9	39,8	38,8	36,9	37,0	37,7	40,5	43,9	48,0
58,6	61,2	63,6	66,0	68,7	73,3	75,9	76,7	78,0	80,1	82,5	85,1	87,9
82,6	80,5	78,4	77,2	75,1	72,6	69,5	65,6	66,4	66,9	68,7	70,4	73,9
62,7	63,3	63,4	63,5	63,4	63,9	64,6	62,1	62,5	63,5	66,1	69,1	73,6
45,9	47,9	50,1	51,8	52,3	52,5	51,3	49,6	48,8	48,4	49,6	50,9	52,8
39,7	40,6	41,7	42,4	42,3	41,6	40,9	40,1	40,4	40,1	41,4	42,1	43,5
5,8	5,6	5,5	5,4	5,4	5,2	5,2	5,3	5,3	5,2	5,0	4,9	4,8
4,4	4,5	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,4
76,8	76,2	76,1	78,1	79,7	81,1	81,7	83,4	86,3	88,3	88,1	91,3	88,8
27,2	26,8	26,7	28,6	28,2	28,7	29,1	31,3	31,3	31,9	32,0	33,3	33,5
30,9	29,7	28,7	26,9	25,3	24,3	23,3	22,8	22,0	21,2	20,8	20,1	...
27,8	26,5	25,6	23,9	22,4	21,5	20,6	20,2	19,5	18,8	18,6	18,1	...
33,9	32,7	31,6	29,8	28,0	26,9	26,0	25,4	24,5	23,6	22,8	22,1	...
..	17,9	18,3	...
12,5	13,0	13,5	13,9	14,3	14,6	14,9	15,2	15,3	15,4	15,6	15,8	...
13,9	14,6	15,3	16,0	16,7	17,4	18,0	18,5	19,0	19,5	20,1	20,7	...
3,3	3,5	3,6	3,8	3,9	4,1	4,2	4,5	4,7	4,8	5,0	5,2	...
5,2	5,4	5,6	5,7	5,9	6,0	6,2	6,4	6,6	6,7	6,9	7,0	...
1,5	1,6	1,7	1,9	2,0	2,2	2,4	2,7	2,8	3,0	3,2	3,4	...
..	27,4	27,6	25,9	28,9	29,8	32,3
29,2	27,7	27,5	27,8	26,9	19,9	19,0	18,2	19,8	18,5	21,4	21,5	25,5
29,1	30,1	34,2	35,1	36,5	33,2	34,0	33,6	32,8	31,0	34,4	35,5	37,2
..	91,5	90,9	90,7	90,7	90,8	91,0	90,8
86,4	87,6	89,1	90,0	91,6	91,6	91,0	90,2	89,9	89,8	90,7	90,2	90,1
86,5	87,2	88,9	90,6	92,7	92,6	92,1	91,7	91,9	91,7	91,7	91,9	91,6
..	26,0	27,3	27,9	26,4	25,7	28,2	28,6	29,0
18,7	19,6	20,7	21,7	22,7	21,8	22,6	23,1	21,6	20,5	22,9	23,2	23,5
23,2	24,6	26,4	28,5	30,8	30,2	32,1	32,9	31,4	31,1	33,7	34,1	34,6
..	12,6	13,2	13,9	13,9	14,9	15,5	15,5	15,8
10,8	11,4	11,7	11,9	12,0	12,0	12,4	12,8	12,6	13,5	14,0	14,4	14,4
10,4	10,9	11,3	12,1	12,7	13,1	14,0	15,1	15,4	16,3	17,0	16,7	17,1
64,4	63,1	65,7	69,3	77,4	80,9	79,0	79,1	80,4	77,7	75,2	78,7	78,1
64,1	63,9	66,2	70,6	78,3	81,1	78,7	78,6	79,0	77,1	73,6	77,4	76,9
64,6	62,4	65,2	68,0	76,6	80,8	79,3	79,5	81,9	78,4	76,9	80,1	79,6

4. Utdanning (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
4.16. Prosent av registrerte årskull 19-24 år i høyere utdanning	7,8	11,9	12,9
Menn	8,5	12,0	13,2
Kvinner	7,1	11,8	12,6
4.17. Prosent av registrerte årskull 25-29 år i høyere utdanning	7,8	9,1	10,4
Menn	9,8	10,2	11,6
Kvinner	5,6	7,7	8,9
Antall elever og studenter i:							
4.18. Grunnskole	534 000	519 867	505 942	492 769	482 964	473 078	467 501
4.19. Videregående skoler ^{6, 8} (all utdanning over 299 timer)	208 838	204 807	199 630	208 397	240 375	251 220	257 177
4.20. Høyere utdanning ^{5, 6}	87 559	101 187	103 129	109 346	123 653	132 760	142 882
4.21. Antall elever per lærerårsverk i:							
Grunnskole
Videregående skole (bare elever under opplæringsloven)
4.22. Antall studenter per lærerårsverk i høyere utdanning ⁹	11,4	10,9	11,4	13,5	14,0	13,9
Andel barn med kontantstøtte og opphold i skolefritidsordningen (SFO). Prosent							
4.23. Andel barn i aktuell kontantstøttealder ¹⁰
1 år
2 år
4.24. Andel elever i SFO etter klassetrinn (oppholdstid 6 timer eller mer)							
1. klasse
2. klasse
3. klasse
4. klasse
5.-7. klasse

¹ Oppholdstid 33 timer eller mer per uke. ² Fra og med 1999 er barn i åpen barnehage ikke inkludert i det totale tallet for antall barn i barnehage. ³ For årene 1980 og 1981 gjelder tallene styrere og førskolelærere. For 1982, 1983 og 1984 er det kun for styrere. ⁴ Personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning er holdt utenfor ved beregning av andelen. ⁵ På grunn av mangelfull datalevering, er tallet på universitets- og høgskolestudenter i 1985 om lag 6 000-8 000 for lavt. ⁶ I 1981 ble en rekke helsefagsskoler omgjort til høgskoler. Elever ved disse skolene ble inntil 1980 klassifisert som elever i videregående skoler og fra og med 1981 som studenter ved universiteter/høgskoler. ⁷ Førstegenerasjonsinnvandrere og personer som er født i Norge med to utenlandske foreldre, og som ikke har norsk, svensk eller dansk landbakgrunn. ⁸ Omfatter elever under opplæringsloven, folkehøgskoler, arbeidsmarkedskurs og annen videregående utdanning. Omfatter lærlinger fra og med 1989. ⁹ Omfatter studenter ved offentlige skoler. ¹⁰ Kontantstøtten ble innført for 1-åringer fra 1. august 1998, og for 2-åringer fra 1. januar 1999. Barn som fikk kontantstøtte som 1-åringer fikk beholde ytelsen hvis de fylte 2 år i 1998.

Kilde: 4.1-4.7: Barnehagestatistikk. 4.8-4.22: Utdanningsstatistikk. 4.23: Rikstrygdeverket. 4.24: GSI.

5. Arbeid	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
5.1. Andel personer i arbeidsstyrken ¹ . Prosent							
Menn 16-24 år	64,1	67,0	68,7	69,9	65,1	64,2	59,6
Kvinner 16-24 år	56,4	61,5	63,1	64,0	59,2	56,9	55,6
Menn 25-66 år	89,6	89,1	89,1	88,6	88,2	87,0	86,4
Kvinner 25-66 år	68,5	71,0	72,6	72,7	72,0	72,6	72,8
5.2. Andel gifte/samboende kvinner med barn under 7 år i arbeidsstyrken, etter alder på yngste barn ² . Prosent							
0-2 år	58	65	66	68	68	69	70
3-6 år	69	73	76	74	75	74	75
5.3. Andel sysselsatte i kommunal forvaltning ³ . Prosent	18,5	18,3	18,7	19,4	20,1	20,9	22,0
Menn	9,9	9,6	9,6	9,7	10,0	10,6	10,0
Kvinner	30,2	29,8	30,5	31,6	32,9	33,8	36,6
5.4. Andel sysselsatte i statlig forvaltning ³ . Prosent	7,0	6,8	6,7	6,8	7,1	7,3	7,8
Menn	7,9	7,7	7,6	7,7	8,0	8,4	9,1
Kvinner	5,7	5,6	5,6	5,6	5,8	6,0	6,1

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
13,0	13,0	13,2	14,2	18,0	20,8	19,8	19,7	17,4	19,6	17,6	18,2	18,5
13,1	12,7	13,0	13,8	17,5	19,6	18,2	18,3	15,5	17,6	15,6	16,3	16,1
12,8	13,3	13,3	14,6	18,4	21,7	21,1	20,9	19,1	21,3	19,5	19,9	20,7
11,0	11,2	10,5	9,8	10,7	12,5	12,6	12,7	11,7	12,9	10,4	10,9	11,5
12,6	12,7	11,6	10,6	11,6	13,7	13,5	12,9	11,4	12,7	9,9	10,6	10,8
9,1	9,4	9,3	9,0	9,9	11,5	11,8	12,5	12,0	13,1	10,8	11,1	12,0
463 948	466 991	470 936	477 236	487 398	558 247	569 044	580 261	590 471	599 468	610 298	617 577	618 250
257 758	254 563	244 828	235 286	235 463	233 817	230 113	223 009	220 816	215 760	220 067	235 160	228 107
155 643	165 942	169 306	176 745	181 741	180 741	184 063	191 646	191 454	197 614	208 693	209 759	209 852
9,6	9,8	9,7	9,7	9,6	9,9	9,7	9,8	9,9	9,9	10,2	10,4	12,5
8,3	8,4	8,0	7,8	7,6	7,5	7,5	7,5	7,2	7,2	7,5	7,6	...
13,0	13,3	13,5	13,4	13,7	13,2	13,3	13,5	13,6	13,7	13,7	12,7	...
..	50,1	74,8	74,3	73,2	70,7	67,9	...
..	78,9	79,0	79,1	77,9	75,6	73,0	...
..	21,5	70,7	69,5	68,6	65,9	63,0	...
..	60,3	63,0	64,9	68,3	68,2	69,1
..	56,7	59,0	62,3	63,7	64,1	64,5
..	46,1	48,3	51,2	53,4	51,5	52,0
..	24,7	26,4	29,4	30,1	28,4	27,6
..	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
59,2	58,5	58,0	58,1	61,8	64,8	66,3	66,7	67,3	64,8	65,1	63,2	61,9
54,1	52,9	53,0	53,5	57,0	58,3	61,2	61,1	61,6	61,3	63,8	62,0	61,3
86,2	85,7	85,7	86,6	87,2	87,9	88,1	87,3	87,0	86,8	86,3	85,4	85,4
73,0	73,3	73,6	74,7	76,0	77,2	77,6	77,7	77,8	78,1	77,7	77,2	77,0
71	72	71	72	74	75	75	72	76	77	76	76	76
76	76	77	80	79	83	84	81	84	86	85	80	84
22,8	23,4	23,6	23,6	23,7	23,5	23,5	23,9	24,0	24,4	19,8	19,9	19,7
11,2	11,5	11,6	11,3	11,2	10,8	10,6	10,7	10,6	10,7	9,0
36,9	37,7	38,0	38,5	38,7	38,5	38,9	39,4	39,3	39,6	31,8
7,9	7,9	7,6	7,4	7,3	7,2	7,0	7,0	6,9	6,9	11,5	11,4	11,7
9,1	9,0	8,5	8,2	8,1	7,9	7,7	7,6	7,6	7,4	8,9
6,4	6,5	6,5	6,4	6,5	6,4	6,2	6,2	6,1	6,2	14,3

5. Arbeid (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
5.5. Andel sysselsatte på deltid ⁴ . Prosent	28,4	28,4	28,3	..	26,4	26,6	26,7
Menn	10,6	10,4	11,2	..	8,4	8,8	9,2
Kvinner	52,6	52,1	50,7	..	48,9	48,2	47,6
5.6. Faktisk arbeidstid per uke ⁵ . Timer	36,2	36,4	35,9	36,5	36,4	36,0	35,7
Menn	41,5	41,9	41,0	41,6	41,2	40,6	40,3
Kvinner	29,3	29,3	29,3	30,1	30,2	30,1	30,0
5.7. Andel sysselsatte med biarbeid ⁶ . Prosent	6,6	6,5	6,7
Menn	6,7	6,5	6,7
Kvinner	6,6	6,4	6,7
5.8. Undersysselsatte i prosent av de deltidsysselsatte	11,1	12,7	13,7
Menn	14,2	15,8	18,2
Kvinner	10,4	12,0	12,7
5.9. Arbeidsledige (AKU) i prosent av arbeidsstyrken ⁷							
Menn 16-74 år	2,2	1,5	1,7	3,0	5,1	5,6	5,9
Kvinner 16-74 år	3,1	2,5	2,5	3,4	4,7	4,8	5,0
Menn 16-24 år	5,8	3,9	4,2	7,7	11,8	12,7	13,3
Kvinner 16-24 år	7,4	6,8	6,7	8,6	11,0	10,7	12,4
5.10. Andel langtidsledige (AKU) ⁸ . Prosent	24	18	15	16	30	40	40
Menn	26	17	17	16	31	39	38
Kvinner	23	18	14	17	28	42	42
5.11. Andel ansatte 16-66 år som arbeider dagtid							
Menn	74	75
Kvinner	71	69
5.12. Andel ansatte 16-66 år som har skift- eller turnusarbeid. Prosent							
Menn	13	..	11	..	12
Kvinner	13	..	15	..	15
5.13. Andel ansatte 16-66 år som må løfte 20 kg minst fem ganger daglig. Prosent							
Menn	21	..	22	..	23
Kvinner	9	..	13	..	12
5.14. Andel ansatte 16-66 år som er utsatt for sterk støy. Prosent							
Menn	9	7
Kvinner	3	2
5.15. Andel ansatte 16-66 år som har vært utsatt for arbeidsulykker siste 12 måneder. Prosent							
Menn	4
Kvinner	3
5.16. Andel ansatte 16-66 år som i høy grad kan bestemme selv hvordan de skal utføre arbeidet. Prosent							
Menn
Kvinner
5.17. Andel ansatte 16-66 år som har for mange ulike arbeidsoppgaver, mesteparten av tiden ⁹ . Prosent							
Menn	14
Kvinner	10

¹ Forskjellen mellom menns og kvinners arbeidsstyrkeprosent i aldersgruppen 16-24 år skyldes i hovedsak at vernepliktjeneste regnes som sysselsetting. Brudd i tidsserien mellom 1985 og 1986 (økning på 15 000 i arbeidsstyrken), mellom 1987 og 1988 (økning på 10 000) og mellom 1995 og 1996 (økning på om lag 10 000). ² Brudd i tidsserien, se note 1. ³ Tallene er revidert tilbake til 1991 som følge av Tallrevisjonen av nasjonalregnskapet. Tall for kjønn gis bare for endelig regnskapsversjon i Nasjonalregnskapet. Brudd i tallene 2001/2002 skyldes flytting av sykehusene fra kommunal til statlig forvaltning. ⁴ Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (endret beregningsmåte fører til en reduksjon i deltidsandelen på om lag 2 prosentpoeng fra og med 1989). ⁵ Brudd i tidsserien mellom 1987 og 1988 på grunn av endringer i spørreskjemaet. ⁶ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endringer i undersøkelsesopplegget. ⁷ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endringer i definisjon og undersøkelsesopplegg (økning i ledighetstallet på 0,5 prosentpoeng). ⁸ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endret spørsmålsformulering og undersøkelsesopplegg. ⁹ Andel som har så mange ulike arbeidsoppgaver at det blir vanskelig å konsentrere seg om hver enkelt arbeidsoppgave.

Kilde: 5.1, 5.2, 5.5-5.10: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). 5.3-5.4: Nasjonalregnskapsstatistikk. 5.11, 5.14: Levekårsundersøkelsene. 5.12, 5.13, 5.15: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993; Levekårsundersøkelsene, tverrsnitt 1997-2003.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
26,9	27,1	26,5	26,6	26,5	26,1	25,9	26,3	25,5	25,8	26,1	26,4	26,9
9,8	9,8	9,5	9,4	10,2	9,7	9,7	10,4	10,4	11,0	11,1	11,9	12,6
47,1	47,6	46,5	46,7	45,8	45,4	44,8	44,7	42,8	42,6	43,0	42,7	43,0
35,6	35,6	35,7	35,6	35,3	35,3	35,4	35,4	35,1	34,9	34,8	34,6	34,6
40,0	40,0	40,0	39,8	39,5	39,3	39,5	39,3	38,8	38,5	38,4	38,0	38,1
30,0	30,2	30,3	30,3	30,0	30,2	30,4	30,6	30,6	30,5	30,5	30,4	30,3
6,5	6,3	6,2	6,5	7,5	7,6	7,7	7,7	7,9	7,9	8,4	8,2	7,4
6,3	6,2	6,1	6,4	7,2	7,4	7,3	7,2	7,3	7,5	8,2	7,9	7,1
6,7	6,5	6,3	6,8	7,9	7,8	8,1	8,2	8,5	8,5	8,7	9,2	7,8
15,4	15,2	15,7	15,8	15,3	14,2	13,3	11,6	11,6	11,6	12,6	14,3	16,0
20,3	20,3	19,5	18,4	17,9	16,5	14,5	12,6	12,6	11,2	14,2	16,1	17,2
14,2	14,0	14,7	15,2	14,6	13,8	12,9	11,3	11,3	11,7	12,1	13,8	15,6
6,5	6,6	6,0	5,2	4,8	3,9	3,2	3,4	3,7	3,7	4,1	4,9	4,9
5,1	5,2	4,7	4,6	4,9	4,2	3,3	3,0	3,4	3,4	3,6	4,0	4,0
14,7	14,4	13,5	11,9	12,1	10,2	9,1	9,6	10,8	10,8	12,4	12,5	12,5
12,8	12,9	11,9	11,7	12,8	11,5	9,4	9,4	10,4	10,4	10,3	10,9	10,6
41	44	44	44	31	26	20	16	15	15	21	20,6	24,5
40	44	44	45	34	27	21	17	20	20	21	22,6	25,8
43	44	45	42	28	23	20	16	13	13	15	20,0	20,0
..	73	72	68	74	72	..
..	72	65	67	67	66	..
..	13	..	14	14	14	15	17	..
..	16	..	15	18	16	18	18	..
..	20	..	19	22	26	21	15	..
..	12	..	7	10	15	9	10	..
..	8	10	14	11	9	..
..	3	5	6	5	6	..
..	4	4	4	4	..
..	2	2	2	2	..
..	69	61	64	..
..	58	52	55	..
..	17	24	22	21	..
..	11	18	19	15	..

6. Inntekt, lønn og forbruk	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
6.1. Inntekt etter skatt per forbruksenhet. Indeks 1986=100 ¹	100	104	105	100	102	106
6.2. Yrkesinntekt i prosent av samlet inntekt	78	77	76	74	75	72
6.3. Kapitalinntekt i prosent av samlet inntekt	5	6	6	6	6	6
6.4. Overføringer i prosent av samlet inntekt	17	17	17	20	19	22
6.5. Utlignet skatt i prosent av samlet inntekt	24	25	25	25	24	24
6.6. Kapitalutgifter i prosent av samlet inntekt	12	13	14	14	13	14
6.7. Andel parhusholdninger 25-54 år med minst to yrkesaktive ² . Prosent	68,3	69,6	69,9	69,0	70,9	72,2
6.8. Andel husholdninger som har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde. Prosent	69,3	69,1	68,8	64,8	65,4	63,7
6.9. Andel husholdninger som har pensjon/trygd som viktigste inntektskilde. Prosent	27,6	27,7	27,9	30,1	30,5	29,5
6.10. Inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle husholdninger ³							
Enslige under 45 år	94	99	99	91	93	96
Enslige 45-64 år	99	99	102	96	97	94
Enslige 65 år og over	67	67	66	69	70	71
Par uten barn, 16-44år	128	135	138	139	124	128
Par uten barn, 45-64 år	129	126	129	145	135	135
Par uten barn, 65 år og over	88	87	86	94	89	92
Par med barn, yngste barn 0-6 år	101	98	100	104	105	106
Par med barn, yngste barn 7-17 år	116	111	113	115	113	114
Husholdninger med voksne barn	119	120	116	111	121	117
Enslige med barn 0-17 år	81	88	83	83	85	84
6.11. Inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av samlet ekvivalentinntekt for alle personer ³							
Tidelen personer med lavest inntekt	4,4	4,4	4,4	4,2	4,2	4,3
Tidelen personer med høyest inntekt	18,2	18,4	18,5	19,8	18,7	19,1
6.12. Andel personer med inntekt etter skatt per forbruksenhet under gitt avstand til median ⁴ . Prosent							
Under 50 prosent. EU-skala:							
Begge kjønn	4,7	4,9	4,9	4,3	4,4	4,2
Menn	3,4	3,7	4,1	3,7	3,6	3,6
Kvinner	5,9	6,1	5,8	4,8	5,2	4,7
Under 60 prosent. EU-skala:							
Begge kjønn	10,3	10,6	10,0	10,6	10,1	9,9
Menn	7,5	8,6	7,9	8,2	7,7	8,0
Kvinner	13,0	12,6	12,0	12,8	12,4	11,9
Under 50 prosent. OECD-skala:							
Begge kjønn	2,6	2,9	2,8	3,3	2,9	3,1
Menn	2,4	2,9	3,0	3,4	3,0	3,3
Kvinner	2,9	2,9	2,7	3,1	2,7	2,9
6.13. Lønn per normalårsverk i 2003-kroner. 1 000 kroner	248,6	253,2	253,0	251,3	250,9	252,4	256,5
6.14. Realkapital ⁵ i faste priser. Indeks 1986=100	100	103	102	97	98	98

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
106	107	105	107	111	114	120	126	131	129	138	140	...
72	71	72	72	72	73	73	72	71	74	71	70	...
5	5	5	5	6	6	5	7	8	5	8	8	...
23	23	23	22	22	21	21	21	21	21	21	22	...
23	23	24	24	25	25	25	25	25	25	24	24	...
12	10	7	7	6	5	6	7	7	8	8	7	...
71,7	73,1	72,9	73,7	74,3	74,6	74,8	74,1	74,3	75,9	74,3	73,8	...
61,3	61,8	61,8	63,1	64,0	64,4	65,1	65,5	64,8	65,6	64,6	64,1	...
30,6	31,0	30,2	29,2	28,8	28,6	29,2	28,8	29,1	28,8	29,0	28,9	...
91	90	85	85	85	81	82	83	85	83	80	77	...
98	97	96	98	95	96	94	95	95	99	93	97	...
69	68	67	68	69	70	70	69	65	70	68	67	...
129	125	123	124	127	128	124	125	123	132	119	118	...
138	140	143	140	139	143	141	139	145	136	148	145	...
94	92	98	97	95	92	90	94	91	91	94	104	...
106	103	109	106	109	110	107	107	108	107	106	107	...
115	119	119	118	117	116	116	114	118	114	123	120	...
120	121	123	120	121	122	125	125	128	125	123	128	...
87	84	85	87	87	88	93	91	85	88	84	83	...
4,1	4,2	3,8	4,0	3,9	3,9	4,1	4,1	3,9	4,1	3,7	3,7	...
19,1	19,8	20,4	20,2	21,2	21,6	20,9	21,3	23,3	19,9	23,2	24,1	...
4,5	4,9	5,9	5,2	5,3	4,8	3,9	3,7	4,5	4,0	4,7	4,6	...
3,9	4,0	4,7	4,3	4,4	4,1	3,7	3,5	3,8	3,6	4,5	4,8	...
5,0	5,8	6,9	6,0	6,2	5,5	4,1	4,0	5,1	4,4	4,9	4,4	...
10,1	10,6	11,4	10,7	11,1	10,7	9,6	9,9	9,9	9,2	9,9	9,7	...
8,3	8,4	9,1	8,4	9,1	8,9	8,0	8,3	7,8	7,6	8,6	8,7	...
11,9	12,7	13,7	13,0	13,0	12,6	11,3	11,4	11,9	10,8	11,2	10,7	...
3,1	3,1	3,5	3,2	3,4	3,3	3,0	2,8	3,3	3,1	3,7	3,8	...
3,5	3,2	3,6	3,3	3,5	3,5	3,3	3,0	3,4	3,4	3,9	4,3	...
2,8	2,9	3,3	3,2	3,3	3,2	2,7	2,5	3,1	2,9	3,5	3,4	...
260,5	263,4	267,8	270,0	278,6	284,7	296,7	305,4	309,6	316,0	328,5	333,1	...
101	102	99	109	106	106	108	106	111	122	123	115	...

6. Inntekt, lønn og forbruk (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
6.15. Bruttofinanskapital ⁶ i faste priser. Indeks 1986=100	100	101	104	104	103	97
6.16. Bruttoformue ⁷ i faste priser. Indeks 1986=100	100	102	103	101	100	98
6.17. Gjeld i faste priser. Indeks 1986=100	100	107	107	102	103	101
6.18. Formue ved ligning i faste priser. Indeks 1986=100	100	104	108	107	110	108
6.19. Bruttofinanskapital for husholdningene med lavest og høyest bruttofinanskapital i prosent av samlet brutto- finanskapital for alle husholdninger							
De 50 prosent med lavest bruttofinanskapital	5,9	6,5	6,3	6,3	5,5	4,4
De 10 prosent med høyest bruttofinanskapital	50,7	48,9	51,0	51,2	53,4	56,0
6.20. Andel husholdninger med gjeld større enn to ganger inntekten. Prosent	12,0	12,6	12,9	13,9	14,9	14,3
6.21. Realkapital i prosent av bruttoformue	52	53	51	50	51	52
6.22. Brutto finanskapital i prosent av bruttoformue	48	47	49	50	49	48
6.23. Gjeld i prosent av bruttoformue	77	80	80	78	79	79
6.24. Formue ved ligning i prosent av bruttoformue	52	53	55	56	57	58
6.25. Kvinners andel av total yrkesinntekt ⁸ . Prosent	31	32	32	33	33	35
Prosentandel av total forbruksutgift som brukes til:							
6.26. Matvarer ⁹	17,3	15,6	15,0	15,2	15,0	15,3	14,9
6.27. Bolig, lys og brensel ⁹	20,7	21,4	22,7	25,6	26,4	26,4	25,9
6.28. Reiser og transport ⁹	21,9	24,0	23,3	20,9	19,6	18,8	19,4
6.29. Andel husholdninger som eier bil. Prosent	71,5	70,1	72,9	73,7	73,6	73,9	73,8
6.30. Andel husholdninger med to eller flere biler. Prosent
6.31. Andel husholdninger som eier fritidshus. Prosent	20,5	19,6	21,3	22,6	22,9	22,6	21,9

¹ EU-skalaen. ² Par med og uten barn, der hovedperson er 25-54 år. ³ EU-skalaen. Negative beløp er satt lik 0. ⁴ Studenter er utelatt. Negative beløp er satt lik 0.

⁵ Realkapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen, og omfatter faste eiendommer og skog, annen produksjonskapital og konsumkapital.

⁶ Bruttofinanskapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen, og omfatter bankinnskudd og andre verdipapirer. ⁷ Bruttoformue er summen av realkapital og bruttofinanskapital. ⁸ Gjelder personer under 65 år. ⁹ Brudd i tidsserien mellom 1998 og 1999 på grunn av endring i vare- og tjenestegrupperingen etter innføring av nytt vareinndelingsprinsipp (COICOP).

Kilde: 6.13: Nasjonalregnskapsstatistikk. 6.1-6.12, 6.14-6.25: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger. 6.26-6.31: Forbruksundersøkelsene.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
95	104	103	108	111	117	139	154	163	163	161	169	...
98	103	101	108	109	112	123	129	136	141	141	141	...
99	98	93	99	101	104	108	114	120	128	137	145	...
106	116	114	122	125	128	148	158	166	170	167	166	...
4,4	4,7	4,0	4,2	3,9	4,0	3,7	3,7	3,7	4,0	4,0	3,9	...
55,3	57,3	60,0	59,8	61,6	62,4	66,3	66,8	67,1	65,8	64,9	65,4	...
15,6	13,8	13,7	14,1	14,9	14,9	13,9	14,9	15,8	17,1	18,9	20,5	...
54	52	51	52	51	50	46	43	42	45	45	43	...
46	48	49	48	49	50	54	57	58	55	55	57	...
77	73	71	70	71	72	67	68	68	70	74	79	...
56	59	59	59	60	60	63	64	64	63	62	61	...
35	35	36	35	36	36	36	36	36	37	37	38	...
14,0	14,0	14,2	13,6	13,0	12,6	12,3	11,7	12,3	11,2	11,5	12,0	...
26,3	25,2	24,6	22,1	22,0	21,5	20,5	24,8	23,7	25,0	26,2	25,5	...
19,3	19,6	21,0	22,2	21,8	24,6	25,6	19,0	20,2	18,5	17,5	16,6	...
76,1	75,1	76,1	73,1	73,3	76,5	77,6	78,0	78,9	73,6	80,1	77,4	...
..	18,6	19,1	19,5	18,9	23,0	20,3	23,2	22,7	...
20,0	20,8	22,7	21,9	21,5	22,4	20,1	20,5	22,3	20,8	21,6	21,8	...

7.	Sosial trygghet	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
7.1.	Gjennomsnittlig alderspensjon. 2004-kroner	76 941	79 194	79 931	79 377	81 524	82 863	85 487
	Kvinner	71 480	72 954	68 348	71 772	73 055	73 753	76 265
	Menn	84 876	88 333	84 461	90 522	93 928	96 205	98 977
7.2.	Gjennomsnittlig alderspensjon som andel av gjennomsnittslønn ² . Prosent	31,2	31,4	29,4	31,2	32,2	32,7	33,3
7.3.	Minstepensjon for enslig. 2004-kroner	71 027	72 747	71 977	72 436	72 468	72 330	73 178
7.4.	Minstepensjon som andel av gjennomsnittslønn ² . Prosent	28,8	28,8	28,3	28,5	28,6	28,5	28,5
7.5.	Andel minstepensjonister blant alderspensjonistene. Prosent	62,3	59,6	56,8	53,8	51,4	48,9	48,2
	Kvinner	79,8	77,5	75,1	72,2	69,5	67,0	66,6
	Menn	36,9	33,6	30,2	26,9	24,9	22,3	21,4
7.6.	Gjennomsnittlig bruttointekt for alderspensjonister. 2004-kroner ..	119 944	95 334	156 526	131 029	..
	Kvinner	95 334	104 424	..
	Menn	156 526	170 715	..
7.7.	Andel uførepensjonister av befolkningen 16-66 år. Prosent	7,0	7,1	7,6	7,9	8,2	8,4	8,6
	Kvinner	7,5	7,7	8,3	8,7	9,2	9,5	9,7
	Menn	6,5	6,6	6,9	7,0	7,3	7,4	7,5
7.8.	Antall etterlatte ektefeller 16-66 år med etterlattepensjon	41 175	40 802	39 719	38 341	35 828	35 718	34 881
	Kvinner	40 061	39 631	38 617	37 206	34 731	34 234	33 296
	Menn	1 114	1 171	1 102	1 135	1 097	1 484	1 585
7.9.	Antall enslige forsørgere med overgangsstonad ³	26 547	25 862	25 483	28 346	31 122	37 185	41 703
	Kvinner	26 276	25 605	25 248	28 063	30 779	36 641	41 025
	Menn	271	257	235	283	343	544	678
7.10.	Andel mottakere av overgangsstonad med redusert stønad pga. forventet arbeidsinntekt. Prosent	24	23	22	16	16	26	29
	Kvinner	25	24	23	16	16	26	29
	Menn	27	20	22	20	20	39	41
7.11.	Andel helt arbeidsledige med dagpenger i prosent av alle helt ledige	75,6	74,7	73,1	70,5
7.12.	Andel fødende kvinner med fødselspenger. Prosent	64	..	68	70	71	73	72
7.13.	Antall menn som tok ut fødselspenger ⁴	208	382	617	820
7.14.	Antall sosialhjelpsmottakere ⁵	106 400	103 100	116 200	134 100	150 900	155 169	161 392
7.15.	Andel sosialhjelpsmottakere i fast-/heltidsarbeid. Prosent ⁶	12,3	..	15,8	16,5	14,1	11,9	10,2
7.16.	Andel sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp seks måneder eller mer per år. Prosent ⁷	28,3	34,4	36,5	37,6	39,9	39,6	38,4
7.17.	Sosialhjelpsmottakere 20-24 år i prosent av befolkningen i samme alder ⁸	6,8	6,4	7,0	7,9	9,3	9,5	10,1
7.18.	Antall nye sosialhjelpsmottakere i løpet av året
7.19.	Andel sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp som viktigste kilde til livsopphold. Prosent	23,5	24,4	25,7	27,2	29,2

¹ For 7.14-7.19: Alle tall for 2003 inneholder også mottakere av introduksjonsstønad og kan derfor ikke direkte sammenlignes med tidligere år. ² Gjennomsnittlig lønn per normalårsverk. ³ Tall for enslige forsørgere er litt annerledes enn i historisk statistikk fram til 1986 fordi personer som også har andre pensjoner er inkludert i tallene her. Tall for 1985 gjelder 3. kvartal. Ellers gjelder tallene utgangen av året. ⁴ Fedrekvote i fødselspengeordningen ble innført fra 1. april 1993. ⁵ Før 1986: sosialhjelpstilfeller. Personer som mottok sosialhjelp i flere kommuner, ble da talt med flere ganger. Med den gamle tellemåten ville det ha vært 7 900 flere sosialhjelpsmottakere (sosialhjelpstilfeller) i 1986. ⁶ Brudd i tidsserien i 1986 (se note 5). Omleggingen førte til om lag 0,5 prosentpoengs økning i andelen sosialhjelpsmottakere som var i arbeid i 1986. Noe av nedgangen i andelen klienter som var i arbeid fra 1991 til 1992 skyldes omlegging av statistikken i 1992. ⁷ Brudd i tidsserien i 1986 (se note 5). Omleggingen førte til en økning i andelen klienter som mottok sosialhjelp seks måneder eller mer med om lag 3 prosentpoeng i 1986. ⁸ Brudd i tidsserien i 1986 (se note 5). Endringen førte til en reduksjon i andelen sosialhjelpsmottakere 20-24 år med om lag 0,5 prosentpoeng i 1986. ⁹ Inneholder også mottakere av introduksjonsstønad. Kilde: 7.1, 7.3, 7.5, 7.7-7.10 og 7.13: Rikstrygdeverket. 7.2 og 7.4: Rikstrygdeverket, Nasjonalregnskapsstatistikk. 7.6: Inntekts- og formuesundersøkelsen. 7.11: Aetat. 7.12: Rikstrygdeverket, Befolkningsstatistikk. 7.14-7.19: Sosialhjelpsstatistikk.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ¹	2004
86 938	88 304	90 450	92 756	96 870	99 156	107 533	110 130	112 819	116 432	122 205	127 433	132 850
77 124	77 814	79 316	81 373	84 634	86 334	95 087	97 060	99 116	102 021	110 966	110 966	115 253
101 301	103 645	106 723	109 416	114 755	117 788	125 563	128 982	132 517	137 080	150 807	150 807	157 639
33,4	33,6	33,8	34,4	34,9	34,9	36,4	36,1	36,6	36,6	36,9	38,0	38,4
73 817	73 835	74 451	75 162	77 160	78 836	87 111	91 916	93 002	95 090	98 587	101 016	104 260
28,4	28,1	27,9	27,9	27,8	27,8	29,5	30,2	30,1	29,9	29,8	30,1	30,2
45,7	43,4	41,7	41,2	39,1	37,3	41,1	39,8	37,7	36,1	34,9	33,4	31,9
64,0	61,5	59,1	58,7	56,3	54,1	59,1	57,0	55,1	53,1	51,6	49,6	47,7
18,9	17,0	16,3	15,6	14,1	12,9	15,0	13,7	12,7	11,8	11,0	10,3	9,7
..	138 456	148 433	158 299	167 057	173 597	177 982	188 388	192 859	..
..	110 965	117 505	128 036	135 574	139 898	144 910	152 440	155 918	..
..	179 029	193 772	202 530	212 728	222 373	225 764	240 197	245 805	..
8,4	8,3	8,3	8,3	8,4	8,6	9,1	9,6	9,9	10,0	10,2	10,4	10,7
9,5	9,4	9,4	9,5	9,6	9,9	10,5	11,2	11,5	11,7	11,9	12,1	12,4
7,4	7,2	7,2	7,2	7,2	7,3	7,7	8,1	8,3	8,4	8,5	8,8	9,0
34 149	33 629	32 638	31 877	30 895	29 956	29 288	28 034	27 087	26 511	25 914	25 246	24 632
32 569	31 939	30 940	30 023	29 087	28 045	27 052	25 945	25 086	24 452	23 858	23 205	22 520
1 580	1 690	1 698	1 854	1 808	1 910	2 236	2 089	2 001	2 059	2 056	2 041	2 112
44 333	45 996	46 255	46 340	45 529	44 986	44 663	41 328	40 382	26 083	25 470	25 647	27 012
43 578	45 174	45 428	45 432	44 590	43 991	43 554	40 255	39 305	25 316	24 610	24 679	25 932
755	822	827	908	939	995	1 109	1 073	1 077	767	860	968	1 080
30	32	34	36	42	44	51	50	52	41	43	47	50
30	32	34	35	42	44	50	50	51	40	42	46	48
43	42	46	47	51	53	66	66	69	63	68	72	74
72,4	70,6	66,5	63,3	61,1	58,1	52,9	55,8	57,5	59,1	58,9	62,2	63,2
72	72	73	73	73	73	74	75	76	77	78	76	78
973	1 567	13 911	24 791	27 922	29 603	30 719	31 689	33 287	34 543	33 879	34 078	35 599
161 188	165 865	166 544	160 427	153 817	146 627	132 527	126 203	127 237	127 914	128 814	135 381	..
8,7	8,1	7,9	8,1	8,2	7,6	8,4	9,0	8,8	8,5	8,0	7,4	..
38,4	39,1	39,2	40,7	41,1	39,9	38,1	37,4	37,5	39,0	39,3	40,1	..
10,3	10,9	10,8	10,2	9,7	9,0	7,8	7,5	7,6	7,5	7,7	8,3	..
..	..	60 237	54 458	50 795	48 462	43 228	44 215	45 576	45 565	44 698	48 827	..
33,4	35,1	39,0	41,3	42,8	43,2	45,4	45,9	45,1	44,7	44,4	45,7 ⁹	..

8. Boforhold	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
8.1. Andel husholdninger som bor i småhus ¹ . Prosent	77	81	79	82	81	81	80
8.2. Andel husholdninger som er eiere ² . Prosent	77	77	80	78	78	79	80
8.3. Andel husholdninger som er leiere. Prosent	17	13	12	12	13	12	13
8.4. Andel som bor trangt, 16-79 år ³ . Prosent	9	8
8.5. Andel som bor svært romslig, 16-79 år ³ . Prosent	25	28
8.6. Boareal m ² per person ⁴	39	42	43	44	44	46	47
8.7. Andel 16 år og over uten bad. Prosent	4	2	2	2	1	1	1
8.8. Andel 16-79 år med minst to bad. Prosent	18	24
8.9. Andel 16-79 år med kald eller fuktig bolig. Prosent	9	7
8.10. Andel husholdninger med høy boutgiftsbelastning ⁵ . Prosent	37	40	42	48	49	53	54
8.11. Andel husholdninger med botid mindre eller lik fem år. Prosent..	38	36	31	36	37	37	41
8.12. Prisindeks for bruktboliger
8.13. Antall fullførte boliger	26 114	25 784	28 381	30 406	27 979	27 120	21 689
8.14. Areal fullførte boliger ⁶ . m ²	180	184	188	175	157	138	131
8.15. Andel 16-79 år utsatt for støy fra veitrafikk. Prosent	12	13
8.16. Andel med mer enn to km til dagligvarebutikk ⁷ . Prosent	16	20

¹ Som småhus regner en våningshus, frittliggende enebolig, hus i kjede, rekke, terrasse og tomannsbolig. ² Som eiere regnes også eiere av bolig i borettslag eller aksjeselskap. ³ Trangt bor aleneboende med ett rom og personer i flerpersonhusholdninger med færre rom enn personer. Svært romslig bor personer i husholdninger som disponerer minst tre rom mer enn antall personer i husholdningen. ⁴ Boareal per person er beregnet på grunnlag av samlet netto boligflate, det vil si innvendig areal, ikke medregnet: kott, kjellerbod eller andre boder. ⁵ Høy boutgiftsbelastning har husholdninger som bruker mer enn 25 prosent av total forbruksutgift til bolig, lys og brensel. ⁶ Areal fullførte boliger er summen av arealet innenfor ytterveggene for alle etasjer. ⁷ Gjelder 16-79 år i 1980, 1983, 1987 og 1991 og 18-79 år i 1995.

Kilde: 8.1-8.3, 8.6, 8.7, 8.10 og 8.11: Forbruksundersøkelsene. 8.4, 8.5, 8.9 og 8.15: Levekårsundersøkelsene. 8.8: Levekårsundersøkelsene og Boforholdsundersøkelsen 1988. 8.12: Prisindeks for bruktboliger. 8.13: Bygge- og anleggsstatistikk. 8.14: Byggearealstatistikk. 8.16: Levekårsundersøkelsene og Boforholdsundersøkelsen 1995.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
77	78	85	79	79	82	77	78	81	76	79	78	..
77	73	76	76	73	73	76	77	80	75	79	79	..
16	20	17	15	20	19	19	18	15	19	16	16	..
..	8	..	7	7	7	..	7
..	31	..	32	30	32	..	34
48	49	49	49	50	51	51	53	51	52	52	54	..
1	1	1	0	2	1	2	1	1	0	..
..	30	..	33	29	32	..	33
..	5	..	9	6	7	..	6
53	51	50	47	42	43	39	39	43	40	48	45	..
37	36	36	34	42	41	43	42	40	45	40	41	..
46,8	47,2	53,4	57,3	62,6	69,9	77,7	86,4	100,0	107,0	112,3	114,2	125,8
17 789	15 897	17 836	19 214	17 905	18 659	20 659	19 892	19 534	23 400	21 744	21 405	23 609
131	134	138	144	149	149	152	143	145	139	133	129	123
..	13	..	16	13	12	..	13
..	19	..	26	22

9.	Sosial deltaking	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
9.1.	Andel 16-79 år som bor alene. Prosent	13	16
	Menn	12	15
	Kvinner	15	17
9.2.	Andel 16-79 år uten besøkskontakt med naboer. Prosent	24	25
	Menn	25	26
	Kvinner	23	25
9.3.	Andel 16-79 år som er uten eller som sjelden ¹ har kontakt med nær familie. Prosent	12	12
	Menn	11	11
	Kvinner	13	13
9.4.	Andel 16-79 år som er uten eller som sjelden ¹ har kontakt med gode venner. Prosent
	Menn
	Kvinner
9.5.	Andel 16-79 år som ikke har en fortrolig venn. Prosent	20	18
	Menn	25	24
	Kvinner	15	11
9.6.	Andel 16-79 år som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn ² . Prosent	6	5
	Menn	7	6
	Kvinner	5	4
9.7.	Andel 16-79 år som ikke er aktiv i noen organisasjon eller forening. Prosent	47	47
	Menn	44	44
	Kvinner	50	50
9.8.	Andel 16-79 år som er aktiv i idrettslag. Prosent	17	18
	Menn	22	22
	Kvinner	12	13
9.9.	Andel 16-79 år som er aktiv i politisk parti. Prosent	4	4
	Menn	4	5
	Kvinner	3	2
9.10.	Andel sysselsatte som er aktive i fagforening eller yrkesorganisasjon. Prosent	19	18
	Menn	22	20
	Kvinner	15	14
9.11.	Valgdeltaking i stortingsvalg ³ . Prosent	84,0	83,2
	Menn	84,4	83,0
	Kvinner	83,7	85,0
9.12.	Valgdeltaking i kommunevalg ⁴ . Prosent	70,7	66,0
	Menn	70,8
	Kvinner	70,6
9.13.	Andel arbeidstakere som utsettes for plaging eller ubehagelig erting på arbeidsplassen ⁵ . Prosent	3
	Menn	3
	Kvinner	3
9.14.	Andel ansatte 16-66 år som utsettes for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen ⁵ . Prosent	4
	Menn	3
	Kvinner	6

¹ Sjeldnere enn månedlig. ² Enslige som har svart "vet ikke" på spørsmålet om de har en fortrolig venn, er inkludert. ³ Fra og med valget 1989 er valgdeltakelsen fordelt på kjønn basert på utvalgsundersøkelser. Tallet for valgdeltakelse vil derfor ikke være helt korrekt, men indikerer forholdet mellom kjønnene. ⁴ Fra 1995 baserer tallene for menn og kvinner seg på utvalgsundersøkelser. ⁵ 1989 og 1993: Et par ganger i måneden eller oftere, fra 1996: En gang i måneden eller oftere.

Kilde: 9.1-9.10: Levekårsundersøkelsene. 9.11-9.12: Valgstatistikk. 9.13-9.14: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996 og 2000.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
..	17	19	22	19	..	19
..	15	19	23	20	..	20
..	18	20	21	19	..	19
..	27	..	24	23	25
..	28	..	24	23	26
..	27	..	25	23	24
..	12	14	14
..	12	16	15
..	12	13	12
..	9	8	..	8	..	6
..	10	8	..	8	..	7
..	7	7	..	7	..	6
..	18	16	14
..	22	21	20
..	13	10	9
..	5	4	4
..	6	5	4
..	5	3	3
..	47	..	45	49	46
..	43	..	45	47	43
..	52	..	46	50	49
..	18	..	18	17	19	18
..	22	..	20	20	22	21
..	13	..	15	15	15	16
..	3	..	3	4	3	3
..	4	..	3	4	4	4
..	2	..	3	3	3	2
..	18	..	18	16	16	15
..	22	..	18	17	16	15
..	13	..	18	16	15	16
..	75,8	78,3	75,5
..	77,1	79,4	76,8
..	78,3	83,3	77,5
..	62,8	60,4	59,0	..
..	60,0	60,0
..	64,0	60,0
..	3	2	2	2	..
..	3	2	2	2	..
..	2	2	2	2	..
..	5	5	6	7	..
..	3	5	4	5	..
..	6	6	8	9	..

10. Fritid og kultur	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
10.1. Antall skjønnlitterære bokutgivelser	1 223	903	1 813	1 152	1 565	1 618	1 705
10.2. Antall utlån per innbygger fra folkebibliotek	4,3	4,3	4,4	4,2	4,7	4,8	4,7
10.3. Andel boklesere en gjennomsnittsdag, 9-79 år. Prosent	24
Menn	19
Kvinner	28
10.4. Dagsavisers nettoopplag per 1 000 innbyggere ¹	463	484	494	497	557	510	494
10.5. Andel avislesere en gjennomsnittsdag, 9-79 år. Prosent	84
Menn	87
Kvinner	82
10.6. Andel som kan se satellitt-formidlete TV-sendinger, 9-79 år. Prosent	7	..	20	22	26	..	40
10.7. Antall minutter fjernsynsseing en gjennomsnittsdag, 9-79 år ²	121	142	..	153	148	..	114
Menn	156	149	..	116
Kvinner	150	146	..	113
10.8. Andel som har tilgang til video, 9-79 år. Prosent	18	..	37	44	48	..	51
Menn	47	51	..	54
Kvinner	41	46	..	49
10.9. Andel som har tilgang til PC hjemme, 9-79 år. Prosent	9	..	13
Menn
Kvinner
10.10. Antall kinobesøk per innbygger	3,1	2,7	3,0	2,8	3,0	2,7	2,5
10.11. Andel på kino siste 12 måneder, 9-79 år. Prosent	58
Menn	56
Kvinner	61
10.12. Antall teater-/operabesøk per 1 000 innbyggere	277	271	280	300	308	311	319
10.13. Andel på klassiske konserter siste 12 måneder, 9-79 år. Prosent	27
Menn	23
Kvinner	31
10.14. Andel som har benyttet kulturtilbud siste 12 måneder, 9-79 år ³	89
Prosent	88
Menn	90
Kvinner
10.15. Andel med egen kulturaktivitet siste to år, 9-79 år ⁴ . Prosent	34
Menn	30
Kvinner	39
10.16. Medlemmer i Norges idrettsforbund i 1 000	1 624	1 633	1 645	1 614	1 583	1 632	1 710
Menn	1 027	1 034	1 037	1 008	985	998	1 047
Kvinner	597	599	608	606	598	634	663
10.17. Antall overnattinger på feriereise siste 12 måneder, 16-79 år ⁵	17,2
Menn	16,5
Kvinner	17,9
10.18. Andel som ikke har vært på ferie siste 12 måneder, 16-79 år.	..	23
Prosent	24
Menn	22
Kvinner
10.19. Andel med viktigste feriemål utenfor Norden, 16-79 år. Prosent ⁶
Menn
Kvinner

¹ Inkludert søndagsutgaver. Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftennummer som egen avis. ² Tall for februar til og med 1989, deretter årgjennomsnitt.

³ Kino, teater/musikal/revy, folkebibliotek, konsert, museum, kunstutstilling, ballett-/danseforestilling eller opera/operette. ⁴ Med i/opprådt offentlig med amatørteater/revygruppe siste to år, med i kunstforening, driver med/har stilt ut billedkunst/kunsthåndverk siste to år, med i/har opprådt offentlig med kor/orkester siste to år eller spiller instrument regelmessig. ⁵ Før 1999 var det antall dager på feriereiser siste 12 måneder, 16-79 år. ⁶ Før 1999 var det andel som har overnattet på ferietur utenom Norden.

Kilde: 10.1-10.2, 10.4, 10.10 og 10.16: Kulturstatistikk. 10.3, 10.5-10.9: Mediebruksundersøkelsene. 10.10-10.15: Kulturbruksundersøkelsene.

10.17-10.19: Ferieundersøkelsene.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1 736	1 942	2 022	2 037	1 970	1 914	1 936	1 892	1 922	1 903	1 952	1 946	..
4,9	4,2	4,5	4,5	4,5	4,3	4,3	4,2	4,1	4,0	4,0	4,0	4,0
21	..	18	19	19	17	18	19	20	22	23	23	23
19	..	12	14	15	14	13	15	16	17	17	17	19
24	..	24	24	23	21	23	24	24	26	28	30	27
688	610	606	594	590	591	587	583	568	553	545	531	518
84	..	85	84	82	84	81	81	77	78	77	77	75
86	..	86	85	84	85	84	84	79	78	78	78	75
81	..	85	83	80	83	79	78	76	77	76	76	74
45	..	50	55	55	58	59	61	63	67	66	67	69
108	..	113	124	117	119	119	141	138	156	146	141	142
115	..	121	128	120	122	126	147	142	152	151	145	147
101	..	105	121	114	117	113	136	133	159	140	137	137
57	..	64	65	69	70	73	77	79	79	81	77	84
62	..	68	67	71	72	74	80	81	82	82	77	86
51	..	61	62	67	69	72	74	76	76	80	78	82
..	..	33	39	43	50	57	67	71	75	76	77	79
..	..	36	42	44	52	59	68	74	77	79	79	82
..	..	30	36	41	47	54	66	69	73	74	75	77
2,2	2,5	2,7	2,6	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,8	2,7	2,9	2,6
52	..	61	58	62	60	68	63	65	69	66	66	68
51	..	62	56	61	59	67	61	64	67	64	64	68
53	..	61	61	63	61	70	65	66	71	69	69	68
337	347	277	295	253	293	308	314	322	313	332	338	...
..	..	34	37	37	35
..	..	29	33	32	29
..	..	39	40	41	41
..	..	91	90	92	93
..	..	90	90	91	92
..	..	91	89	93	94
..	..	35	32	32	31
..	..	29	27	27	28
..	..	40	36	37	35
1 702	1 716	1 721	1 727	1 746	1 783	1 887	1 837	1 648	1 757	1 849	1 884	...
1 045	1 057	1 066	1 074	1 079	1 076	1 160	1 134	1 020	1 082	1 137	1 166	...
657	659	655	653	667	664	727	702	628	675	712	718	...
13,9	14,5	13,7	14,0	14,2	15,6	15,1	15,7	15,0	16,4	16,1
13,6	13,7	12,4	13,2	13,9	14,2	14,3	15,0	14,4	14,9	14,2
14,1	15,3	14,8	14,7	14,7	17,0	15,8	16,3	15,5	17,9	18,0
27	27	28	26	28	24	25	23	25	22	25
27	29	30	28	29	26	28	22	25	24	29
27	25	25	24	28	22	22	24	25	20	20
34	32	34	42	45	37	39	39	41	40	43
32	33	31	39	44	36	35	38	39	41	38
..	35	31	37	45	45	37	42	40	43	40

11. Kriminalitet	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
11.1 Andel av befolkningen 16 år og over som har vært utsatt for vold eller trusler om vold siste tolv måneder. Prosent	5,2	5,1
Menn	5,9	5,6
Kvinner	4,6	4,5
11.2 Andel av befolkningen 16 år og over som frykter for å bli utsatt for vold eller trusler om vold. Prosent	8,6	10,5
Menn	2,7	3,1
Kvinner	14,2	17,8
11.3 Antall anmeldte lovbrudd i alt
Av dette							
Forbrytelser
Forseelser
11.4 Anmeldte forbrytelser per 1 000 innbyggere i alt ¹
Økonomisk forbrytelse
Annen vinningsforbrytelse
Voldsforbrytelse
Seksualforbrytelse
Narkotikaforbrytelse
Skadeverk, forbrytelse
Annen forbrytelse ²
11.5 Antall etterforskede forbrytelser	164 067	164 890	198 877	220 338	237 319	235 256	223 122
11.6 Etterforskede forbrytelser etter lovbruddsgruppe.							
Per 1 000 innbyggere i alt	39,4	39,5	47,4	52,2	56,1	55,4	52,2
Økonomisk forbrytelse	0,4	0,5	0,6	0,7	0,9	0,8	0,9
Annen vinningsforbrytelse	32,7	32,4	39,1	45,5	45,1	44,6	41,2
Voldsforbrytelse	1,8	1,7	1,9	2,4	2,7	2,8	2,8
Seksualforbrytelse	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
Narkotikaforbrytelse	1,0	1,1	1,1	1,5	1,9	2,1	2,3
Skadeverk, forbrytelse	2,6	2,8	3,6	3,9	4,0	3,6	3,4
Annen forbrytelse ²	0,5	0,6	0,7	0,9	1,1	1,0	1,1
11.7 Oppklaringsprosent etter forbrytelsergruppe							
I alt	23	21	18	20	23	23	23
Økonomisk forbrytelse	55	53	45	36	40	46	44
Annen vinningsforbrytelse	19	16	13	15	17	17	16
Voldsforbrytelse	55	52	49	51	53	55	55
Seksualforbrytelse	44	40	42	39	42	44	41
Narkotikaforbrytelse	81	79	78	79	80	82	82
Skadeverk, forbrytelse	20	17	15	18	20	23	23
Annen forbrytelse ²	54	47	45	47	51	53	53
11.8 Siktede for forbrytelser. Per 1 000 innbyggere 5 år og over							
Menn	6,9	6,4	6,6	7,9	9,4	10,4	10,1
Kvinner	0,9	0,8	0,8	0,9	1,2	1,3	1,3
11.9 Reaksjoner i forbrytelssaker							
Reaksjoner per 1 000 innbyggere ³	3,8	3,5	3,4	3,5	4,5	4,7	4,7
Andel kvinner. Prosent ⁴	8,6	9,1	9,0	9,1	9,2	9,4	9,4
Andel ubetinget fengsel. Prosent	36	38	40	40	37	37	36
Gjennomsnittlig fengselstraff ⁵ . Dager	195	190	205	202	207	201	209
11.10 Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt) i alt	2 104	2 002	2 023	2 113	2 208	2 379	2 548
Av dette kvinner. Prosent	4,0	3,9	4,1	3,9	4,0	4,1	4,9

¹ Reviderte tall for perioden 1993-2002. Årgang 1991 og 1992 er utgått. ² Inneholder også miljøforbrytelser. ³ Over den kriminelle lavalder. Den kriminelle lavalder ble hevet fra 14 til 15 år i 1990. ⁴ Av alle med oppgitt kjønn (ny indikator). ⁵ Omfatter ubetinget del av kombinert straff.

Kilde: 11.1 og 11.2: Levekårsundersøkelsene. 11.3-11.10: Kriminalstatistikk.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
..	5,4	..	5,5	5,0	5,1
..	6,8	..	5,3	4,6	5,3
..	4,0	..	5,7	5,4	4,9
..	9,6	..	11,0	7,9	7,9
..	3,3	..	4,7	2,8	3,0
..	15,7	..	17,2	12,8	12,9
..	327 466	332 771	377 478	385 446	402 252	415 472	407 277	424 918	417 166	437 250	420 762	407 377
..	230 180	234 941	267 925	271 205	284 695	293 799	291 924	306 526	299 714	319 523	303 824	287 821
..	97 286	97 830	109 553	114 241	117 557	121 673	115 353	118 392	117 452	117 727	116 938	119 556
..	53,5	54,3	61,6	62,1	64,8	66,5	65,7	68,4	66,6	70,6	66,7	62,9
..	1,2	1,3	1,6	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	3,2	1,5
..	40,3	40,5	43,5	43,2	44,7	45,5	43,7	44,9	41,8	46,1	43,3	41,1
..	3,6	3,8	4,1	4,3	4,3	4,4	4,6	5,2	5,3	5,6	5,3	5,4
..	0,5	0,5	0,5	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8
..	3,0	3,1	4,9	5,7	7,1	8,0	8,4	9,1	10,3	10,0	8,1	8,1
..	3,5	3,6	5,3	4,9	4,7	4,6	5,1	5,2	4,8	4,4	4,2	3,9
..	1,4	1,5	1,8	1,8	1,9	1,9	1,8	1,9	2,2	2,4	2,0	2,1
234 904	248 203	225 214	269 282	275 421	272 653	292 258	307 063	314 027	310 447
54,6	57,4	51,8	61,6	62,4	62,1	65,7	68,6	69,7	68,6
1,1	1,2	1,1	1,3	1,2	1,4	1,4	1,6	1,5	1,6
42,3	44,7	39,1	46,2	45,3	44,0	46,3	47,1	47,2	44,6
3,2	3,5	3,7	3,8	3,9	4,1	4,2	4,4	4,9	5,2
0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6
2,6	2,7	2,7	3,6	4,7	5,5	6,8	8,1	8,6	9,7
3,7	3,6	3,4	4,9	5,2	4,7	4,6	5,0	5,4	5,1
1,2	1,2	1,2	1,3	1,4	1,6	1,6	1,7	1,6	1,9
24	24	26	24	26	28	28	31	30	33
51	50	52	63	62	61	57	58	53	59
17	16	17	14	16	16	15	17	15	16
55	54	58	55	56	59	57	57	56	59
44	43	45	49	36	59	42	45	44	47
81	84	84	85	87	86	87	88	87	89
25	26	28	20	22	21	22	21	22	25
55	54	58	61	66	65	67	69	69	72
11,0	11,3	11,3	10,9	11,1	11,5	11,9	13,1	13,9	15,4
1,3	1,4	1,3	1,5	1,7	1,9	2,0	2,2	2,5	2,7
5,0	5,0	5,1	5,0	5,1	4,9	5,9	6,3	6,0	9,7	7,6	8,0	..
9,6	10,1	10,0	12,1	13,0	13,6	14,1	14,2	14,6	14,9	14,7	14,4	..
34	34	34	34	34	35	27	29	29	22	24	25	..
217	205	218	196	171	188	186	188	191	180	143	170	..
2 477	2 650	2 670	2 610	2 602	2 536	2 466	2 512	2 548	2 762
5,1	4,9	4,6	..	5,7	6,1	6,3	6,3	5,9	5,6

12. Økonomi	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Realøkonomi (volum) ¹									
12.1. Konsum i husholdninger mv.	-0,8	-2,0	-0,6	0,7	2,3	2,2	2,4
12.2. Konsum i offentlig forvaltning	4,6	0,2	2,1	5,3	5,4	5,6	2,7
12.3. Bruttoinvestering i fast realkapital	0,3	-1,8	-6,9	-10,8	-3,0	-1,1	6,5
Utvinning og rørtransport	-6,4	-18,7	3,3	-2,5	30,9	12,2	11,9
Fastlands-Norge	0,1	-6,4	-14,1	-7,0	-7,4	-1,2	-1,6
Næringer	-4,1	-9,5	-20,9	-2,6	-12,8	-1,2	2,5
Bolig	3,2	-6,9	-12,5	-17,8	-15,2	-9,2	-0,8
Offentlig forvaltning	12,1	5,3	4,1	-4,7	13,2	4,8	-9,0
12.4. Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	0,5	-2,6	-3,2	0,3	1,3	2,5	1,9
12.5. Lagerendring ²	-1,1	-1,2	-0,1	1,1	-0,4	-0,2	0,0
12.6. Eksport	1,1	6,4	11,0	8,6	6,1	4,7	3,2
Råolje og naturgass	13,5	13,1	25,0	3,4	16,5	11,2	6,1
Tradisjonelle varer	7,7	8,3	6,9	8,7	-1,1	5,5	3,6
12.7. Import	-6,5	-2,4	2,2	2,5	0,5	1,6	4,9
Tradisjonelle varer	-6,8	-5,8	-4,9	8,3	2,2	5,2	2,1
12.8. Bruttonasjonalprodukt	2,1	0,0	1,0	2,1	3,6	3,3	2,7
Fastlands-Norge	1,7	-0,9	-1,6	1,1	2,0	2,3	2,8
Industri og bergverk	2,3	-5,0	-3,5	-1,2	-2,3	1,1	1,4
Arbeidsmarked									
12.9. Utførte timeverk i Fastlands-Norge	0,3	-0,3	-3,5	-1,7	-1,6	0,3	0,3
12.10. Sysselsatte personer	2,2	-0,7	-2,5	-0,8	-1,0	-0,3	-0,1
12.11. Arbeidstilbud ³	2,2	0,4	-1,0	-0,6	-0,9	0,2	0,0
12.12. Yrkesandel (nivå) ⁴	71,9	71,6	70,6	69,9	69,0	68,8	68,6
12.13. Arbeidsledighetsrate (nivå)	2,1	3,2	4,9	5,2	5,5	5,9	6,0
Priser og lønninger									
12.14. Lønn per normalårsverk	8,7	5,9	4,3	4,8	5,1	3,9	3,4
12.15. Konsumprisindeksen (KPI)	8,7	6,7	4,6	4,1	3,4	2,3	2,3
12.16. KPI-JAE ⁵
12.17. Eksportpris tradisjonelle varer	5,6	11,3	6,4	-4,8	-1,1	-6,9	-0,6
12.18. Importpris tradisjonelle varer	4,8	3,2	5,1	0,1	-1,4	-3,3	0,8
12.19. Boligpris ⁶	11,0	-0,3	-9,1	-7,1	-5,3	-5,0	0,8
Inntekter, renter og valuta									
12.20. Husholdningenes realdisponible inntekt	-0,1	2,1	2,3	2,5	2,7	4,0	3,6
12.21. Husholdningenes sparerate (nivå)	-4,6	-1,2	1,1	2,2	2,9	5,1	6,1
12.22. Pengemarkedsrente (nivå)	14,7	13,5	11,4	11,5	10,6	11,8	7,2

1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Prognoser		
											2005	2006	2007
3,3	3,7	6,5	3,2	2,7	3,3	3,9	1,8	3,0	3,0	4,4	4,1	4,0	3,2
1,5	1,5	3,1	2,5	3,3	3,2	1,3	5,8	3,7	1,4	2,3	1,7	1,8	1,8
5,3	3,9	10,3	15,5	13,1	-5,6	-3,6	-0,7	-1,0	-2,0	9,1	12,5	1,5	-2,6
-5,0	-14,3	-5,7	24,9	22,2	-13,1	-23,0	-4,1	-5,3	16,9	12,3	25,0	-5,6	-8,5
13,5	13,3	11,5	11,8	8,6	-0,1	-1,2	4,3	2,5	-2,2	6,1	6,9	4,0	-0,5
16,4	18,1	17,5	9,5	8,9	-1,5	0,1	2,6	4,6	-4,9	6,0	4,2	5,7	-0,9
24,5	10,6	2,9	12,1	7,8	3,0	5,6	8,2	-0,6	-5,3	12,3	15,7	3,4	0,1
0,1	5,1	5,0	18,0	8,6	0,5	-11,4	4,2	1,0	9,2	-0,6	2,1	0,3	-0,2
4,3	4,6	6,5	4,5	3,9	2,6	2,3	3,2	3,1	1,6	4,1	3,9	3,4	2,2
0,9	1,5	-2,0	0,8	0,4	-0,5	0,8	-1,2	-0,2	-0,8	1,1	-0,1	0,0	0,0
8,4	4,9	10,2	7,7	0,6	2,8	4,0	5,0	-0,8	1,6	0,9	1,5	3,9	0,5
13,7	10,0	13,5	4,1	-5,8	0,4	4,1	8,8	1,9	-0,6	-0,5	0,0	5,8	0,1
11,9	3,6	10,6	7,6	5,4	2,2	5,1	1,5	0,4	5,1	3,0	3,4	1,4	0,1
5,8	5,7	8,8	12,4	8,5	-1,8	2,7	0,9	0,7	2,2	9,1	7,1	4,5	2,5
14,7	9,7	10,3	8,5	9,0	-1,9	3,8	3,6	3,4	4,3	11,0	5,9	4,5	2,3
5,3	4,4	5,3	5,2	2,6	2,1	2,8	2,7	1,1	0,4	2,9	3,1	2,8	0,9
3,8	3,5	4,2	4,9	4,1	2,7	2,5	2,1	1,4	0,7	3,5	3,8	2,3	1,1
3,1	2,6	3,1	3,6	-0,7	0,1	-0,8	-0,1	-0,1	-3,9	1,7	2,2	0,9	-2,2
1,3	1,0	1,6	2,5	2,3	0,6	-0,7	-1,2	-1,2	-1,2	2,0	1,0	0,8	-0,2
1,5	2,2	2,0	2,9	2,5	0,8	0,4	0,2	0,0	-0,6	0,2	0,6	1,2	0,2
1,0	1,7	2,0	2,1	1,6	0,8	0,7	0,3	0,4	0,0	0,2	0,5	0,9	0,5
69,1	70,1	71,4	72,7	73,6	73,8	74,0	73,9	73,8	73,3	72,9	72,6	72,6	72,3
5,4	4,9	4,8	4,0	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,3	3,9	4,2
3,1	3,3	4,4	4,8	6,6	5,3	4,5	5,1	5,3	3,9	3,8	3,7	3,5	3,5
1,4	2,5	1,2	2,6	2,2	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,5	2,3	2,4
..	2,6	2,3	1,1	0,3	1,2	2,3	2,4
2,4	7,3	-2,5	-0,6	2,0	-0,4	9,9	-1,6	-8,9	-2,2	7,9	1,3	-1,8	0,6
1,1	0,6	-0,1	-1,2	1,1	-2,9	5,1	-0,7	-7,5	0,4	3,8	-1,5	-0,5	0,4
13,1	7,6	8,4	10,9	9,7	9,4	14,1	7,2	4,0	1,6	10,1	8,4	2,5	2,9
1,4	2,9	3,4	3,8	5,6	2,7	3,5	-0,2	7,3	4,7	4,6	2,9	-3,2	2,2
5,3	4,5	2,3	2,9	5,9	5,6	5,2	4,2	9,0	10,1	10,3	9,1	2,4	1,4
5,9	5,5	4,9	3,7	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	2,5	2,5

12. Økonomi	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
12.23.Utlånsrente, banker (nivå) ⁷	15,5	16,9	15,5	14,8	14,5	14,1	11,6
12.24.Realrente etter skatt (nivå)	2,2	5,2	6,4	6,3	6,8	7,7	5,9
12.25.Importveid kronekurs (44 land) ⁸	-0,2	1,7	-1,4	2,3
Utenriksøkonomi									
12.26.Driftsbalansen, mrd. kroner	-29,3	-26,2	-0,6	18,4	28,4	27,8	25,0
12.27.Driftsbalansen i prosent av BNP	-4,8	-4,1	-0,1	2,5	3,7	3,5	3,0
Utlandet									
12.28.Eksportmarkedsindikator(volum)	5,3	7,3	8,0	4,8	0,9	2,7	-1,6
12.29.Konsumpris ECU/euro-området	2,7	3,4	4,7	5,5	4,5	3,7	3,0
12.30.3 måneders rente ECU/euro (nivå)	7,3	7,4	9,4	10,3	9,8	10,4	8,0
12.31.Råoljepris i kroner (nivå) ⁹	124,0	97,0	125,0	147,0	130,0	119,0	120,0

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge. ² Endring i lagerendring i prosent av BNP. ³ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet. ⁴ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet som andel av middelfolkemengden. ⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer. ⁶ Selveier. ⁷ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner. Gjennomsnitt for året. ⁸ Positivt fortegn innebærer depresiering. ⁹ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: 12.1-12.10, 12.14, 12.17-12.21, 12.24: Nasjonalregnskapet. 12.11-12.12: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) og Nasjonalregnskapet. 12.13: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). 12.15-12.16: Konsumprisindeksen (KPI). 12.22-12.23, 12.25, 12.29-12.31: Norges Bank. 12.26: Utenriksregnskapet. 12.27: Utenriksregnskapet og Nasjonalregnskapet.

1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Prognoser		
											2005	2006	2007
8,5	7,9	7,2	6,0	7,4	8,4	8,1	8,9	8,5	6,6	4,2	4,0	4,3	4,4
4,7	3,1	3,9	1,8	3,1	3,7	2,6	3,3	4,8	2,3	2,6	1,4	0,9	0,7
-0,2	-4,4	-0,4	-0,4	2,5	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3,0	-2,7	2,0	1,4
26,4	33,2	70,7	70,5	0,5	66,4	228,9	235,2	193,9	200,3	227,8	258,1	255,0	248,1
3,0	3,5	6,9	6,3	0,0	5,4	15,6	15,4	12,8	12,8	13,5	14,1	13,5	12,7
9,0	7,1	5,5	9,4	8,6	7,0	11,7	0,8	1,3	2,6	5,8	4,0	3,2	1,2
2,7	2,6	2,1	1,6	1,1	1,1	2,3	2,1	2,3	2,1	2,1	2,1	1,9	1,9
5,9	5,9	4,4	4,2	4,2	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,0	1,8	1,8
111,0	107,0	133,0	135,0	96,0	142,0	252,0	219,0	197,0	205,0	257,0	301,0	286,0	292,0